

ALPHONSE DAUDET
NUMA ROUMESTAN
PÁRIZSI ERKÖLCSÖK

Regény

FORDÍTOTTA:
DÁNIEL ANNA

TARTALOM

I. FEJEZET

Az arénában

II. FEJEZET

Egy nagy ember fonákja

III. FEJEZET

Egy nagy ember fonákja
(Folytatás)

IV. FEJEZET

A délvidéki nagynéni. Gyermekkori emlékek

V. FEJEZET

Valmajour

VI. FEJEZET

A miniszter

VII. FEJEZET

A Saumon köz

VIII. FEJEZET

Másodvirágzás

IX. FEJEZET

Estély a minisztériumban

X. FEJEZET

Észak és Dél

XI. FEJEZET

A fürdőhelyen

XII. FEJEZET

A fürdőhelyen
(Folytatás)

XIII. FEJEZET

A chambéry szónoklat

XIV. FEJEZET

Az áldozatok.

XV. FEJEZET

A korcsolyarevü

XVI. FEJEZET

Délvidéki árucikkek

XVII. FEJEZET

A babakelengye

XVIII. FEJEZET

Újév napja

XIX. FEJEZET

Hortense Le Quesnoy

XX. FEJEZET

A keresztelő

„... A latinok másodízben hódították meg Galliát...”

I. FEJEZET

Az arénában

Azon a hőségtől szinte izzó júliusi vasárnapon a tartományi versenyek alkalmából nagy nép-ünnepélyt rendeztek az Aps en Provence-i arénában. Ott volt az egész város, az Új-utcai takácsok, a domboldali városrész előkelőségei, sőt még Beaucaire-ből is érkeztek.

»Legalább ötvenezer főnyi közönség« - írta a *Fórum* másnapi beszámolójában, de számba kell venni a délvidéki túlzást is.

Annyi bizonyos, hogy az ősi amfiteátrum napégette galériáin óriási tömeg szorongott egymás hegyén hátán, akárcsak az Antoninusok¹ fénykorában, s ez az emberáradat nem a járási ünnepség miatt csődült össze. A versenyfutás, a férfiak meg a suttyó legények birkózása, a »macska fogócska«, a bakugrás, a tilinkósok és tamburások versenye miatt nem ácsorognának két óra hosszat az égető kőkockákon a vakító, gyilkos napfényben, belélegezve a forróságot és a perzselt szagú port, nem tennék ki magukat szemgyulladásnak, napszúrásnak, súlyos láznak és mindazoknak a veszélyes gyötrelmeknek, amelyek ennek a vidéknek úgynevezett nép-ünnepélyeivel járnak, hiszen az aréna vörös kövei sem koptak meg annyira, mint amilyen elcsépeltek ezek a látványosságok.

Ennek az ünnepélynek Numa Roumestan a nagy vonzóereje.

»Senki sem próféta a maga hazájában« - így tartja a közmondás - s ez kétségkívül érvényes is a művészekre meg a költőkre, akiknek felsőbbtségét földijeik mindig a legeslegutolsóknak ismerik el, így hát kiválóságuk merőben eszményi és nincs semmi anyagi eredménye; de nem alkalmazható az államférfiakra, a politika vagy ipar hírességeire, erre a szilárd, jövedelmező befolyásra és kedvezményekre beváltható dicsőségre, amely az áldás mindenfajta alakjában sugárzik a városra és lakóira.

Lám, már tíz esztendeje, hogy Numa, a nagy Numa, a parlamenti jobboldal vezető képviselője próféta Provence földjén; tíz esztendő óta Aps város anyai gyöngédséggel dédelgeti, mégpedig egy délvidéki anya zajos, gesztikuláló, lármás és túlradó becézésekben megnyilvánuló szeretetével. Nyaranta, mikor a Képviselőház nyári szünetében hazatér szülőföldjére, mihelyst megérkezik a pályaudvarra, elkezdődik az ünneplés: kivonulnak a dalárda tagjai, hősi karéneket zengve lobogtatják himzett zászlóikat, s a lépcsőkön ülő hordárok csak arra várnak, hogy a pártvezérért érkezett régi családi batár kerekei hármat forduljanak a Berchère út terebélyes platánfái alatt, akkor aztán ők állnak a kocsirúdhoz, s a nagy férfiút éljenzés és kalaplengetés kíséretében elhúzzák a Portal-ház kapujáig, ahol kiszáll. A viharos lelkesedés a megérkezés ceremóniájánál annyira hagyományos, hogy a lovak, akárcsak a postaállomáson, maguktól megállnak azon az utcasarkon, ahol a hordárok ki szokták őket fogni, s ostornoszo-gatásra se mozdulnának egy tapodtat sem.

A város képe még Numa jelenlétének első napján megváltozik; a prefektúra épülete sem oly komor, mint a hosszú déli pihenők idején, mikor a sétány napégette fái tücskök éles hangja ciripeli az altatódalt. Az utcák és fasorok még a déli verőfényben is mozgalmasak, siető emberek rajzanak, akik ünneplő kalapot viselnek, fekete posztóöltönyük csak úgy fénylik az özönlő napsütésben, s heves gesztikulálásuk árnyéka rávetődik a fehér falakra. Dübörög az úttest a püspök és a törvényszéki elnök hintaja alatt, majd felsorakoznak a külváros

---

¹ Római császárok, akik i. sz. után 96-tól 192-ig uralkodtak.

küldöttségei, ahol Roumestant bálványozzák royalista elveiért; a selyemszövőnők csoportja teljes szélességében ellepi a körutat, csapatostul vonulnak, büszke tartású fejükön az arles-i nők szalagdíszre. A fogadók színültig megtelnek falusiakkal, camargue-i, vagy crau-i gazdákkal; szekereik, akárcsak vásár idején, elállják a kis tereket meg a forgalmas városrészek utcáit; a zsúfolt kávéházak éjjelig nyitva tartanak, a *Fehérek Klubjának* ablakai még az éjszakai órákban is világosak, s meg-megrezdülnek a Bálvány hangjától.

Ki meri mondani, hogy nem próféta a hazájában! Csak meg kell nézni az arénát ezen a felhőtlen júliusi vasárnapon, 1875-ben. A közönség oda se hederít a cirkuszi mutatványokra, az arcok mind egy irányba fordulnak, a tekintetek kereszttüze egy pontra szegeződik: a városi tanács emelvényén Roumestan ül, paszománnyal ékesített ünnepi öltönyök, feszes, színes selyemruhák és díszes napernyők között. Csak hallani kell a derék apsi lakosság beszédét, a túlradó öröm kiáltásait, a hangos, naiv megjegyzéseket; egyesek provençal, mások meg azon a fokhagymaszagú, barbár francia nyelven beszélnek - s mindegyik hangsúlya erős, mint a déli nap, elszakítja egymástól a szótagokat, valamennyit megnyomja, s még az *i* betű feletti pontnak se kegyelmez.

- Istenem!... milyen szép, derék ember!...

- Tavalý óta megtestesedett egy kicsit.

- Így még tekintélyesebb.

- Ne lökdösődjön már annyira... Elfér itt mindenki.

- Látod, kicsim, ez a mi Numánk... Hej, ha majd nagy leszel, oszt elmondod, hogy láttad őt!

- A Bourbon orra mit sem változott... És nincs egy foghíja se.

- Nem őszül a haja egy szemernyit se...

- Nem hát... Nem öregember ő... Harminckettes, abban az esztendőben született, amikor Lajos Fülöp visszavette a rendjeleket, biz'a!

- Haj, az alávaló Fülöpje!

- Ki hinné a mi Numánkról, hogy negyvenhárom esztendő.

- Hát annyi szent, hogy nem látszik rajta... Szerencsés csillagzat alatt született!...

Egy jól megtermett, tüzesszemű leány merész mozdulattal csókot dobott feléje, messziről úgy hangzott, mint a madár csattogása.

- Vigyázz, Zette... ha a felesége meglátná!

- Az a kékruhás a felesége?

- Nem, a kékruhás a sógornője, Hortense kisasszony, csinos, fiatal leány, aki csak mostanában került ki a zárdából, és máris úgy lovagol, akár egy dragonyos. Roumestanné méltóságtejljesebb és előkelőbb megjelenésű, de sokkal büszkébbnek látszik. Azok a párizsi dámák, azok aztán ugyancsak nagyra tartják magukat.

S az asszonyok, ahogy ott álltak, kezüket napellenzőként emelve szemük elé, színes és kihívó latin nyelvjárásukban nagy hangosan szedték ízekre a két párizsi nőt, filigrán útikalapjukat, ékszer nélküli, testhezálló ruhájukat, amely annyira elütött a helybeliek öltözködésétől: az aranyláncoktól s az erősen kipárnázott, bő zöld és piros szoknyáktól. A férfiak felsorolták Numa szolgálatait, amelyeket a jó ügy érdekében tett: a császárhoz intézett levelét, a fehér

zászlóért mondott beszédét. Hej, ha legalább egy tucat ilyen ember lenne a képviselőházban, V. Henrik² már rég trónon ülne.

A derék Numa úgy megittasult ettől a zshivajtól, meg a körülötte áradó lelkesedéstől, hogy nem lelte nyugtát helyén. Behunyt szemmel, ragyogó arccal dőlt hátra az öblös karosszékben, s ide-oda fészkelődött; aztán felpattant, hatalmas léptekkel róttá az emelvényt, egy pillanatra kihajolt a cirkusz felé, s mélyen magába szívta a fényt, a lármát, majd visszament a helyére; sugárzott róla a kedélyesség és a jóindulat, hátát és talpát mutatta a tömegnek, a nyakkendője lazán lógott, így diskurált a mögötte és fölötte ülő két párizsi nővel, azon iparkodva, hogy megossza velük örömét.

Roumestanné unatkozott, ezt elárulta szép arcának zárkózott és közönyös kifejezése. Vonásainak egy kissé gögös hidegségét csak a gyöngyszürke szempár, e jellegzetesen párizsi szem és félig nyitott üde ajkai oldották fel.

Ez a lármás, bizalmaskodó délvidéki vidámság, a bőbeszédű, felületes, csupa külsőség faj annyira ellentétes az ő bensőséges és komoly természetével; ezek az emberek talán tudtán kívül felsebeztek érzékenységét, mert sokszorosított, közönséges kiadású példányai annak a férfinak, akivel tíz év óta él együtt, s akit a saját kárán ismert meg. A heves ragyogású, forróságot sugárzó ég sem bővölte el. Hogy is bír lélegzeni ez a temérdek ember? Hogy nem fullad beléjük a sok hangos szó? S elkezdett hangosan álmodozni a szürke és ködös, szép párizsi égről, az üde áprilisi záporról, amely fényesre paskolja a járdát.

- Ó, Rosalie, hogy beszélhetsz így...

Húga és férje méltatlankodtak; különösképpen a húga, ez az élettől és egészségtől majd kicsattanó magas, fiatal leány, aki felegyenesedett, hogy jobban lásson. Bár most járt először Provence-ban, mégis az olasz éghajlat lármája, nyüzsgése, mintha valami titkos hűrt érintett volna meg lelkében, még szunnyadó ösztönt, a délvidéki származást: - mert a tüzes szempár fölött összenőtt dús szemöldök és bőrének kreol színe, melyet a nyári nap sem festett pirosra, mind a déli fajtára vallott.

- Ugyan, kedves Rosalie-m - mondta Roumestan, aki mindenáron meg akarta győzni feleségét - állj csak fel és nézz oda... láttál Párizsban valaha is ehhez hasonlót?

Az ellipszis alakú óriási nézőtéren, amely fölé a kék égnek jókora része boltozódott, a körbefutó emeletes lépcsőkön ezer meg ezer arc préselődött egymáshoz; élénk, szikrázó tekintetek, a benyomásokat tükröző vonások, pillangó tarkaságú ünnepi ruhák és festői öltözékek. Innen áradt fel, akár egy óriási medencéből a jókedvű kiabálás, az emberi hangok és trombiták lármája, s ez a zshivaj szinte illanóvá vált a tűző napfényben. A zshivongás összefolyt az alsó emeleteken, ahol a por egybevegyült az emberi lélegzettel; fokozódott, ahogy fölfelé szállt és szétfoszlott a tiszta levegőben. Különösen a kalácsárusok kiáltásai váltak ki a nagy lármából; végigjárták a galériák lépcsőfokait fehér ruhával letakart kosaraikkal: - *Li pan ou la... li pan ou la!* - És a frissvíz-árusok! szinte megszomjazott az ember, amikor zöldmázás korsójukat himbálva rikácsolták: - *L'aigo es fresco... Quau vouè beure?... Friss vizet!... Ki akar inni?*

Legfelül, az aréna párkányán futkosó és játszadozó gyerekek ezt a zajorkánt mintegy betetőzték cérnahangjukkal, csiviteltek, mint a villásfarkú fecskék a madarak birodalmában. És aztán a csodálatos fényhatások! Ahogy az idő múlt, a nap - akárcsak a napóra számlapján - lassan megfordult a kör alakú, óriás amfiteátrumban, hátrább nyomta a tömeget, az árnyékos

---

² A trónfosztott Bourbonok leszármazottja, Chambord grófja, akit a royalisták V. Henriknek neveztek. A fehér zászló a Bourbon-pártot jelképezi.

részekbe csoportosította, kiürítette a rekkenő hőségnek kitett helyeket; elnéptelenedtek az égés fekete nyomait viselő kőlapok, amelyek közé kiszáradt fű préselődött.

A tömeg tülekedett, s az ódon épületről, a felső galériákon időnként levált egy-egy kő, rémült kiáltások és taszigálások közepette gurult lefelé emeletről emeletre, mintha az egész cirkusz omladozna, a galériákon olyan mozgás támadt, mint amikor a háborgó tenger ostromolja a sziklafalat, mert ennél a túlradó természetű fajtánál az okozat soha sincsen arányban az okkal, amelyet a képzelet, a szertelen látásmód megnagyít.

A sokaságtól és nyüzsgéstől a rozzant, régi épület valósággal új életre kelt, mintha nem is lenne műemlék, amelyet idegenvezető szokott mutogatni. Aki most látta, olyasfélét érzett, akárcsak egy korunkbeli athéni szaválná előtte Pindarosz verssorait, mintha egy holt nyelv élővé válna, felszabadulva a skolasztikus hidegség nyűgjétől. A makulátlanul tiszta ég, az ezüstösen párás nap, a provençal nyelvjárás latinus hangsúlya és az emberek testtartása egy-egy boltív előtt - különösen az olcsóbb helyeken - azok a mozdulatlan alakok, amelyek a levegő rezgésében antiknak, szinte szoborszerűnek látszottak, a környékbeli arcjelleg: az ércbe vésett fejre emlékeztető vonások, a rövid sasorr, a széles, borotvált ábrázat, Roumestan előreugró álla, s még a tehénbögés is, amely azokból a föld alatti ketrecekből morajlik fel, ahonnan valamikor az oroszlanokat és elefántokat engedték ki viadalra, mind, mind a római látványosság illúzióját keltette. És amikor az aréna ráccsal elzárt óriási, fekete ürege megnyílt, s rátátogott a sárga homokkal beszórt porondra, az ember azt várta volna, hogy vadállatok ugranak elő a díjnyertes barmok és az emberek békés, falusias menete helyett.

Most felhámozott öszvérek sora jött, hátukat színpompás provence-i gyékénytakaró borította; vezették őket, magasan hordták ezüst csengettyűkkel, bóbitákkal, szalagcsokorral és bojtokkal díszített szikár kis fejüket, és nem ijedtek meg a rajtuk álló hajcsárok süvöltve rittyentő, egyenesen odacserdítő, vagy kígyózó ostorcsapásaitól. A tömegben a falusiak ráismertek saját díjnyerteseikre, s jókorákat rikkantgattak.

- Ehun, Cavaillon... Ehun, Mausanne...

A hosszú, díszes felvonulás végigkanyargott az aréna körül, villogó pengéssel és fénylő csengéssel töltötte be: Roumestan páholya előtt megállott, s egy teljes percig ostorpattogással meg kolompolással köszöntötte, majd folytatta körútját; a menet élén egy jóvágású lovas, aki világos nadrágot és hosszú csizmát viselt. Ez az úr a klub tagjai közé tartozott, ő rendezte az ünnepélyt, s tudtán kívül sikerült is az egészet elrontania, mert összekeverte a Provence-t a provinciával, s így a jellegzetes vidéki látványosság tulajdonképpen cirkuszi lovasfelvonuláshoz hasonlított. Néhány falusin kívül nem is akadt más nézője. A városi tanács emelvényét bámulta mindenki; kis idő óta valóságos emberáradat özönlött oda Numa üdvözlésére: barátok, kliensek, régi osztálytársak a kollégiumból, akik ott az emelvényen, mindenki szeme láttára azzal akartak büszkélkedni, hogy ismeretség fűzi őket a nagy férfiúhoz.

A tömeg szakadatlanul özönlött. Voltak ott öregek, fiatalok, vidéki nemesek tetőtől talpig szürke öltözetben, ráncos, ünneplőruhás művezetők, kisbirtokosok, meg Aps környéki gazdák lekerekített zekékben, aztán egy révész, aki Port Saint Louis-ból jött, s vastag fegyencsapkát szorongatott a kezében; mindegyik vonásait a déli jelleg formálta ki, akár szemükig érő kékesfekete szakálluk volt, amelyet a keleti arcszín sápadtsága még sötétebbnek mutatott, akár pedig régi francia szokás szerint simára borotválkoztak. Kurta, vérmes nyakukon, mint az égetett agyagkorsón, verejték gyöngyözött, valamennyinek fekete, dülledt és izzó a szeme, és bizalmaszkodó mozdulataik valósággal komáznak.

Roumestan ugyanazzal a kimeríthetetlen, túlradó hévvel fogadta mindegyiket, tekintet nélkül vagyoni helyzetükre és származásuk különbözőségére.

- Nini, d'Espalion úr! Hogy van, márki?
- Nézd csak, Cabantous! Hogy megy a révész mesterség, öregem?
- Szívből üdvözlöm, Bédarride elnök uram!

A kézszorítás, ölelgetés, kedélyes vállveregetés mind arra való, hogy megduplázza a szavak értékét, amelyek sohasem elég melegek a délvidéki rokonszenv kifejezésére. Ezek a beszélgetések persze rövid lélegzetűek. A pártvezér csak fél füllel hallgat oda, tekintete szórakozott, s míg az egyikkel beszél, keze már az újonnan jöttet üdvözöli; de nem nehezteltek meg rá, hogy látogatóit szép szavakkal ilyen röviden intézi el.

- Igen, igen... Vállalom... Csinálja meg a folyamodványt... magammal viszem.

Ígért trafikjogot, adótiszti állást, még azt is kitalálta, amit nem kértek, bátorította és előcsalogatta a félénk becsvágyat. Felháborító, hogy az öreg Cabantous húsz életmentés után még nem kapott érdemjelet!

- Juttassa el hozzám az iratait... A tengerészeti minisztériumban nagyon szeretnek engem!... Helyreigazítjuk ezt a méltánytalanságot.

Hangja meleg és ércesen csengő, erősen megnyomja és tagolja a szavakat. Mintha újveretű aranypénzek gurulnának. És ettől a csillogó pénztől elbűvölve távoztak valamennyien, s mikor az emelvényről leléptek, arcuk ragyogott, akár a kitüntetést kapott iskolásfiúké. Ennek az ördögös embernek legnagyobb tulajdonsága az a csodálatos hajlékonyság, amellyel azonnal átveszi a vele beszélők modorát, hanghordozását, mégpedig tökéletes természetességgel, anélkül, hogy fogalma lenne róla. Kenetes kézmozdulatai öblösek, száját összecücsöríti, amikor Bédarride elnökkel beszél, s méltóságteljesen nyújtja ki a karját, mintha a törvényszéki tárgyalóteremben tógáját igazgatná; Rochemaure ezredessel diskurálva valóságos hadfi-külsőt ölt fel, félrevágja a kalapját, mikor pedig Cabantous áll vele szemben, kezét zsebre dugja, térdét megroggyantja, s vállának himbálózása olyan, mint egy vén tengeri medvéé. Időnként, két baráti ölelés között, visszamegy a párizsi nőkhöz, arca sugárzik, verejtékes homlokát törölgeti.

- No de drága Numám - súgta oda neki Hortense és kedvesen nevetett - honnan veszi azt a sok trafikot, amit megígért nekik?

Roumestan odahajtott a hozzá göndör hajú, a búbján egy kissé kopaszodó nagy fejét.

- Az ígéret szép szó, kis húgom...

S mert felesége hallgatásában szemrehányást érzett, így folytatta:

- Ne felejtsük el, hogy Délvidéken vagyunk, földik között, akik jól megértik egymást... Ezek a derék fiúk tudják, mit ér az ígéret, és épp annyira számítanak a trafikra, mint én arra, hogy megszerzem nekik... Csak beszélnek róla, mert örömük telik benne, és képzeletük szabadjára csapong. Mért fosztanám meg őket ettől az örömtől?... Egyébként is, higgyétek el, délvidékiek között a szavak értéke mindig csak viszonylagos... Ismerni kell a dörgést.

Annyira tetszett neki ez a mondás, hogy kétszer vagy háromszor is elismételte, jól megnyomva az utolsó szót: a dörgést... a dörgést...

- Szeretem ezeket az embereket - mondta Hortense, aki kétségkívül jól szórakozott. De Rosalie-nak nem ez volt a véleménye.

- Pedig a szavaknak jelentőségük van - suttogta nagyon komolyan, mintha lelke legmélyéből beszélne.

- Kedvesem, ez a szélességi foktól függ!

És Roumestan meghökkenítő megállapítását szokásos vállrándítással erősítette meg: a magát biztató házaló mozdulata ez, amikor felcsatolja batyuja szíját. A jobboldal nagy szónoka megtartott néhány testi szokást, amitől nem bírt megszabadulni; ha történetesen egy másik párt tagja, az volna a vélemény róla, hogy közönséges fickó, de az ő arisztokratikus magaslatán, az anhalti herceg és Rochetaillade herceg között az erő és a rendkívüli eredetiség jelének számít, s a Saint-Germain negyed odavolt ezért a vállrándításért, meg a széles, zömök hátért, amely a francia monarchia reményeit hordozza. Ha Roumestan felesége valamikor osztozott is a főúri negyed illúzióiban, ennek most már teljességgel vége, ezt elárulta kiábrándult tekintete s az enyhe mosoly, amely a pártvezér szavai közben ajkain játszott; ebben a mosolyban több volt a szomorúság, mint a megvetés. De férje most hirtelen faképnél hagyta; Numa az arénából felhangzó különös zenére figyelt, a zenét a tömeg kiáltozása kísérte, az emberek felállva, nekihevülten harsogták: - Valmajour! Valmajour!

A híres Valmajour, Provence legjobb tamburinos, az előző napi verseny győztese, válogatott dallamaival köszöntötte Numát. Délceg legény ez a Valmajour, ahogy ott áll a cirkusz közepén, sárga gyapjú ujjasa panyókára vetve, derekán a piros gyapjú öv élesen elüt keményített fehér ingétől. Hosszúka, könnyű tamburinja szíjjal bal karjára akasztva, bal kezével kis sípot tart ajkához, s közben jobbával a dobot veri, hetyke testtartással egyik lábával előre lépve. Ennek a sípocskának a hangja úgy töltötte be a teret, mint a tücsök zenéje; illetve az átlátszóan tiszta, kristályos légkörhöz, ahol minden vibrált, a tamburin pedig mély hangjával kísérte a dalt meg cifrázatait.

Ez az éles és vad zene jobban felidézte Roumestanban a provence-i emlékeket, mint az összes eddigi látványosság; megjelent előtte gyermekkor, a falusi multságok sora, ahogy ott táncoltak a falu terének lombos platánjai alatt, az országút fehér porában és a napégette levendulabokros dombokon. A boldog elérzékenyüléstől szinte könnybe lábadt a szeme, mert hiába járt el felette negyven esztendő, hiába aszalódott a politikai életben, szerencsés természetű sok képzelőerőt őrzött meg, azt a felszínes érzékenységet, amely félrevezet bennünket egy ember jellemének igazi mivolta felől.

És ez a Valmajour nem is olyan tamburinos ám, mint a többi, nem holmi tucatzenész, aki a népiünnepélyeken felszedeget táncütemeket, kávéházi dalok refrénjeit, s beszennyezi hangszerét, amikor a kor ízlését akarja kiszolgálni. Valmajour apja, sőt nagyapja is tamburinos volt, és ő maga sohasem játszott mást csak népdalokat, olyan nótákat, amelyeket öregasszonyok reszkető hangon énekelnek a fonóban; jól ismerte ezeket a dallamokat, s napestig sem fáradt bele a játékba. A menüett és a rigodon tánczenéjének taktusát követő Saboly karácsonyi énekei után a *Királyok indulójába* kezdett; a tizenhetedik században Turenne ennek az ütemére hódította meg és égette fel a Pfalzi Választófejedelemséget. A galériákon, ahol az imént még úgy zümmögött a dúdolás, mint a méhraj, a felajzott tömeg most kezével és fejével verte a taktust a zenéhez. Magával ragadta őket ez a nagyszerű dallam, amely hirtelen kerekedett déli szélként zúgott végig az aréna nagy csendjén, s csak ott fent, a zöldes azúrban suhanó fecskék éles csivitelése szakította meg; a fecskék nyugtalanul és elbűvölten röpködtek, mintha a magasban keresnék, miféle láthatatlan madár csattogása az a csodálatosan éles hang.

Mikor Valmajour befejezte a játékot, tombolva ünnepelték. Kalapok, zsebkendők lobogtak a levegőben. Roumestan magához hívta a zenészt az emelvényre, s nyakába ugrott.

- Megrikattál, édes öcsém! - S könnybenázó nagy, aranyosbarna szemére mutatott.

Valmajour csak úgy dagadozott a büszkeségtől, hogy a sok díszöltöny és a gyöngyházzal kirakott kardok közé jutott, s jóformán zavarba se jött a bókoktól meg az ölelésektől. Szép

legény volt, a feje szabályos, homloka magas, szakálla és bajusza feketén fénylett napbarnította arcán; ebben a Rhône völgyi büszke parasztban semmi sincs a közép-franciaországi falusiak ravasz alázatoskodásából. Hortense rögtön észrevette, hogy napbarnított keze finom maradt. Nézte a tamburint, az elefántcsontvégű dobverőt, s elcsodálkozott, milyen könnyű ez a hangszer, amely kétszáz esztendeje a Valmajour-családé, és sima, elvékonyodott faragásokkal díszített diófadobja, a hangok szülője szinte hajlóssá lett az idő patinájától. Hortense leginkább a furulyát csodálta meg, a régi tamburinosok kezdetleges, háromlyukú flótáját, amelyet a hagyományt tisztelő Valmajour újra elővett, s ügyességgel és szorgalommal megtanult játszani rajta. És milyen megható az a kis történet, amelyet küzdelmeiről és diadaláról beszélt el.

- Eszembe jutott - mondta az ő furcsa, francia tájszólásában - eszembe jutott egy éccaka, hogy a fülemüle dalát hallgattam. Azt gondutam magamba: látod, te Valmajour, a jó Isten madarának a gigájába mindenféle hangfutam elfér, s amit ő a torka egyetlen likával megcsinál, azt te ne tudnád a háromlyukú furulyával?

Nyugodtan beszélt, hangja bizakodó és szelíd; egy csöppet sem volt nevetséges. Egyébként ki mert volna mosolyogni a lelkesült Numa jelenlétében? A pártvezér magasba lendítette karját, s úgy toporzékolt, hogy az emelvény majd leszakadt. - Milyen szép ez a fiú!... És micsoda művész!... S a polgármester, a tábornok, Bédarride törvényszéki elnök, Roumavage úr, a beaucaire-i nagy sörgyár tulajdonosa és perui alkonzul, aki csupa ezüst, feszes farsangi öltözetben díszeleg, és még sokan, akiket magukkal ragadott a pártvezér tekintélye, a meggyőzés hangján ismételték: - Micsoda művész! - Hortense-nek is ez volt a véleménye, s a maga közlékeny módján hangot adott neki: - Ó, valóban nagy művész... - Közben Roumestanné halkán azt mondta: - Megbolondítják ezt a szegény fiút.

De Valmajour nyugodt arcán semmi se vallott ilyesmire, még akkor sem jött izgalomba, amikor Numa váratlanul így szólt hozzá:

- Gyere Párizsba, fiam, ott aztán megcsinálod a szerencsédet.

- De a néném nem ereszt ám el - felelt a tamburinos mosolyogva.

Valmajour anyja meghalt. A legény apjával és nővérével élt egy majorban, a Cordoue-dombon, mely az ő nevüket viselte, s három mérföldnyire esett Apstól. Roumestan fogadkozott, hogy elutazása előtt még meglátogatja. Beszélni fog a családjával, és bizonyos abban, hogy nyélbe üti a dolgot.

- Én is segítek majd, Numa - mondta mögötte egy csilingelő hang.

Valmajour szó nélkül köszönt, sarkon fordult, s dobját karján lógatva, fejét magasra emelve, a zenére és tánokra kész provence-iak könnyed, himbálózó lépéseivel megindult lefelé az emelvény széles szőnyegén. Odalent pajtásai várták, szorongatták a kezét. Majd felhangzott a kiáltás: - Farandole! - A harsogást megkettőzte a boltívek és folyosók visszhangja, ahonnan most mintha árnyék és hűvösség áradt volna szét az arénába, visszaszorítva a nap uralmát. A cirkusz egy szempillantás alatt roskadásig megtelt a falusiak tömegével, mellfodrok, rikító szoknyák, csipkefejdíszeken libegő bársony szalagok, sujtással díszített blúzok, gyapjúzekék összevisszasága kavargott.

Pergett a tamburin, és a rajzó tömeg felsorakozott, kifeszített lábbal, egymás kezét fogva csoportokba verődött. Majd a furulya trillájára hullámvásba jött az egész cirkusz, s lassan elkezdődött a farandole, kibontakoztak gyűrű alakú figurái; a menetet egy Barbantane-ből való szálás legény vezette - ez a hely híres a jó táncosokról. A férfiak és nők felszökelltek, s a levegőben szinte egy helyben bokáztak, a cirkuszi bejárat óriási öble megtelt ruhájuk

suhogásával, lihegésükkel, s aztán apránként elnyelte a hosszú sort. Valmajour kimért, ünnepélyes léptekkel követte a táncosokat, menet közben térdével hátra-hátralökte tamburinját, s egyre hangosabban játszott, miközben az aréna tömött embergomolyaga, amelyet a hamvas-kék alkonyat már félig homályba borított, legömbölyödött, akár az orsóról az arany- és selyemszálak.

- Nézzetek csak oda - mondta hirtelen Roumestan.

A táncmenet eleje felbukkant az első emelet boltívei közt, míg a tamburinos és a farandole utolsó táncosai lent a cirkuszban tipegtek. Útközben még sokan beálltak a táncolók közé, magával ragadta őket a ritmus. Vajon melyik provence-i állhat ellen Valmajour bűvös-bájos furulyaszavának? A furulya hangját kiemelték, mintegy repítették a tamburin futamai, hallani lehetett valamennyi emeleten, keresztüláradt a rácsokon meg a rozzant szelelőnyílásokon, s túlzengte a tömeg kiáltozását. S a farandole csak haladt följebb, egyre följebb, elérte a legfelső galériákat, amelyeket még rőt napfény szegélyezett. A szökellő táncosok hosszú, ünnepélyes menetének kecses vonalai a meleg júliusi alkonyat levegőjének vibrálásában kirajzolódtak a kör alakú oszlopcsarnok boltozatos ablakmélyedéseiben, s az ódon kövek közt mintha temp-lomok omladozó homlokzatának domborművei elevenednének meg.

Lent, a már néptelen emelvényen - a nézők elszállingóztak, és a táncmenet a kiürült galériák felett még hatásosabbnak tűnt - derék Numánk kis csipkesálat vetett felesége vállára, mert az este már hűvösre vált, s így szólt Rosalie-hoz:

- Mondd, ugye szép?... Szép, ugye?

- Nagyon szép - felelt rá Rosalie; a párizsi asszony művészetre oly fogékony lelkére hatott ez a látvány.

És Aps nagy szülötte mintha büszkébb lett volna erre az elismerésre, mint a temérdek zajos dicsőítésre, amellyel két órán át tömjénezték.

II. FEJEZET

Egy nagy ember fonákja

Numa Roumestan huszonkét éves korában került fel Párizsba, az Aixben megkezdett jogi tanulmányait fejezte be. Akkoriban jóindulatú, vidám, nagyhangú fiú volt, arca majd kicsattant az egészségtől, szép, aranyosbarna szeme egy kissé dülledt, fekete, göndör haja félig elfedte homlokát, akár a szörmekucsma. E dúsan burjánzó sörény alatt nyoma sincs gondolatnak vagy becsvágnak. Numa igazi aixi diák, kitűnően biliárdozik és kártyázik, utolérhetetlen a pezsgős-palackok felhajtásában, meg a hajnalig tartó dorbézolásban a régi arisztokratikus bírósági székhely széles utcáin, de teljességgel hiányzik belőle az érdeklődés, soha bele nem néz sem egy újságba, sem egy könyvbe, egészen belecsontosodott abba a vidéki bárgyúságba, amely vállát vonogatja mindenre, s műveletlenségét a józan paraszti ész leplével kendőzi.

A párizsi diáknegyed egy kissé felvillanyozta, csakhogy hiányzott a cél. Akárcsak a földijei, Numa is a Malmus Kávéházban ütötte fel tanyáját; ennek a zajos, nagy, háromemeletes épületnek ablakai oly szélesek, mint egy divatáru üzlet kirakata, és a Four-Saint-Germain utcára néznek. A biliárdgolyók koppanásai és a vendégek kannibáli lármája az egész utcát megtöltötte. Ott díszelgett egész Dél-Franciaország minden árnyalata. Gascogne, Provence, Bordeaux, Toulouse, Marseille, a périgord-i, auvergne-i, ariège-i, ardèche-i, piréneus-i fiúk, megannyi as-, us- és ac-ra végződő, zengő, pattogó barbár név: Etcheverry, Terminarias, Bentaboulech, Laboulbène; ezek a nevek, ahogy ádáz hangsúllyal elropogtatták őket, mintha puskacsőből durrantak volna, vagy robbantak, akár az akna. S ha egy kis csésze kávért rendeltek, az is mekkora lármával történt, micsoda harsogó hahoták közepette, mintha csak egy kövekkel teli taliga borulna fel. És azok az óriási, túlságosan sűrű, túlságosan fekete, kékesbejátszó szakállak, amelyek zavarba hozzák a borotvát, felnyúlnak egészen a szemig, beleérnek a szemöldökbe és szőrösomókban kandikálnak elő a hosszúkás, hajlott orr lyukaiból meg a fülkagylókból, de azért nem tudják elleplezni e túltengés alatt rejtőzködő jóindulatú gyermek arcok fiatalságát és ártatlanságát.

Az egyetemi hallgatók pontosan jártak az előadásokra, de egyébként minden idejüket a Malmusban töltötték, vidékenként, sőt községenként verődtek össze egy-egy régi, táblával megjelölt törzsasztal mellett, amelynek márványlapja szinte magába szívta és megőrizte e nyers kiejtést, akárcsak az iskolapadok a diákok bicskával bevéselt nevét.

Ebben a falkában kevés volt a nő. Emeletenként alig jutott kettő-három, szegény kis pincevirágok, szeretőik szégyenkezve hozták el őket ide, s a lányok egy pohár sör mellett töltötték el az estét, a nagy képes újságokat lapozgatták szótlánul, elárvultan a délvidéki fiatalemberek között, akik megvetették a nőket, mert ilyen felfogásban nevelkedtek. Szeretőt, a teremtesit! azt tudtak szerezni egy éjszakára vagy egy órára, de sohasem hosszú időre. Bullier tánchelyiségei és a kis énekes lebujok, meg a vendéglősné pecsenyéi sem csábították őket. Jobban érezték magukat a Malmusban, egymás között a maguk tájszólásán beszélve, itt csellengték el az időt a kávé, az egyetemi előadások, az ebéd meg a vacsora között. A Szajna túlsó partjára csak akkor mentek át, amikor a Théâtre Français-ba készültek, hogy egy-egy régi dráma felújítását megnézzék, mert ennek a fajnak vérében van a klasszicizmus: csapatostul vonultak a színházba, s lármájuk betöltötte az utcát, bár a lelkük mélyén egy kissé meg voltak szeppevenve; komoran és megdöbbenően mentek haza, szemük fátyolos volt a tragédia emlékeitől, s a csukott ablaktáblák mögött, fél világítás mellett még eljátszottak egy partit. Időnként, a vizsgák alkalmából dáridókat csaptak, s a kávéházat elárasztotta a fokhagymás étel meg a kék

papírba csomagolt bűdös, nyúlós hegyvidéki sajt szaga. Aztán az újsütetű diplomás leakasztotta a fogasról monogramos pipáját, és elment jegyzőnek vagy segédjegyzőnek a Loire-on túl valami istenhátamögötti helyre, s beszélt a vidékieknek Párizsról, arról a Párizsról, amelyről azt képzelte, hogy ismeri, de ahová még a lábát se tette be soha.

A verebeknek ebben a társaságában Numa könnyen válhatott sassá. Először is jobban bírta hanggal, mint a többi, a zene iránti erős érzéke pedig biztosította felsőbbrendűségét, vagy legalábbis az eredetiség hírnevét. Hetenként kétszer-háromszor jegyet váltott az Opera vagy az Olasz Színház földszintjére, s hazamenet szövegrészeket és áriákat énekelt; hangja elég jó, de fittyet hány minden szabálynak. Mikor megérkezett a Malmusba, és valamelyik olasz opera fináléját fújva színpadiasan végigvonult az asztalok között, mindenfelől örömrivalgás fogadta. - Nini! A művész! - kiabálták, s akárcsak a polgári körökben, ez a szó gyengéd kíváncsiságot csalt a nők szemébe, és az irigy gúny kifejezését a férfiak szájára. Ez a művész hírnev idővel hatalomhoz segítette közéleti pályáján. A Házban még manapság sincs olyan művészi bizottság, népszerű operaterv, javaslat a képzőművészeti kiállítások megreformálásáról, amelyben Roumestan neve nem szerepelne első helyen. Ez a dalszínházakban eltöltött esték eredménye. Ott tett szert az öntudatos fellépésre, a színpadiasságra, ott sajátította el azt a hanyagul előrehajló testtartást, ahogy a kasszírónóval beszélgetett; ez a testtartás valósággal bámulatba ejtette pajtásait, s kitört belőlük a felkiáltás: - Hej, ez a Numa, ez aztán legény a talpán!

Ennek a fesztelenségnek a tanulásban is hasznát vette: hiányosan készült fel, mert lusta volt, félt a munkától és a magánytól, szigorlatai mégis elég jól sikerültek, mert vakmerősége és délvidéki ravaszsága mindig felfedezte a professzori hiúság egy-egy érzékeny pontját. Nyílt kifejezésű, szeretetre méltó arca is segítette, szerencsecsillaga vezette egész életpályáján.

Mihelyst megszerezte az ügyvédi oklevelet, szülei hazahívták, mert szerény tartáspénzét szinte a szájuktól vonták meg. Csakhogy a ködös becsvágyat, amelyet Párizs mozgalmassága és szellemi élete ébresztett fel a provence-i fiatalemberben, csöppet sem ingerelte az a gondolat, hogy eltemetkezzék Apsban, ebben a halott, antik romjaival porba fulladt vidéki fészekben, ahol az életet a városkában való lófrálás és néhány tyúkpör jelenti. Nagy nehezen kikerőszakolt szüleitől még két évet, hogy megszerezze a doktorátust, s mikor a két esztendő eltelt, éppen akkor, amidőn megérkezett a fellebbezhetetlen hazatérési parancs, San Donnino hercegné zeneestélyén - ahová akárcsak más effajta összejövetelekre jó hangja és egyéb zenei kapcsolatai révén jutott el - megismerkedett a hercegasszony fivérével, Sagnier-vel, a nagy legitimista ügyvéddel. A zenebolond Sagnier-t megejtette a fiatalember lendületes egyénisége, amely a nagyvilági élet egyhangúságában olyan ritka és Mozartért való rajongása. Felajánlotta, hogy alkalmazza negyedik titkárának. Numa fizetést nem kapott, de megnyílt előtte Párizs legelső ügyvédi irodája, amelynek kapcsolatai voltak a Saint-Germain negyeddel és a képviselőházzal. Csakhogy szerencsétlenségére az öreg Roumestan megmakacsolta magát és teljesen beszüntette a támogatást, hogy kiéheztesse és hazatérésre bírja egyetlen fiát, a huszonhat éves ügyvédet, aki elég idős már arra, hogy megkeresse a kenyerét. Ekkor lépett közbe Malmus, a kávéháztulajdonos.

Ez a Malmus tipikus üzletember; a kövér, asztmás, sápadt férfi valaha kávéházi pincér volt; kölcsön és uzsora segítségével Párizs egyik legnagyobb vendéglőjének lett a tulajdonosa. Pályája kezdetén előlegezte a diákoknak havi pénzüket, s háromszorosan fizettette velük vissza, mihelyst azok megkapták havi járandóságukat. Olvasni alig tudott, írni egyáltalán nem, a kölcsönzött kis összegeket rovással jegyezte fel egy darab fára; így csinálták földijeit is, a lyoni péklegények. Sohasem zavarodott bele számadásaiba, s ami a fő, mindig ügyesen fektette be a pénzt. Később, mikor meggazdagodott, s övé lett a vállalkozás, ahol tizenöt évig hordta a pincérkötényt, tökéletesítette az üzletet, és teljesen a hitelre alapozta; ez a korlátlan

hitel esténként kiürítette a kávéház három pultját, de a pohár sörök és stampedli likőrök meg a csésze kávék végeláthatatlan oszlopaival gazdagította furcsa üzleti könyveit, amelyeket a párizsi kereskedelmi életben oly közkedvelt ötágú tollal vezettek.

Emberünk számvetése nagyon egyszerű: nem tette rá kezét a diákok koszt- és zsebpénzére, hitelezte nekik a rendszeres étkezést meg a külön fogyasztásokat, sőt néhány kiváltságosnak szobát is adott az épületben. Az egész tanulmányi idő alatt egy árva fillért sem követelt tőlük, hagyta, hogy a kölcsön a kamataival együtt tekintélyes összegre nőjön, de nem járt el hebe-hurgyán, elővigyázatlanul. Malmus minden esztendőben két hónapot - a szünidő két hónapját - azzal töltötte, hogy bejárta a vidéket, s tudakozódott a szülők egészségi állapota, a család vagyoni helyzete felől. Asztmás tüdeje el-elfulladt, amíg megmászta a cévenne-i csúcokat, s lebotorkált a languedoci völgyekbe. Csúzos lábaival titokzatosan kóborolt az istenhátamögötti községekben, a hajdani éjjeli pincérkedéstől elnehezült szemhéjai mögül gyanakvóan fürkészett; ott maradt két napig, elment a jegyzőhöz meg a végrehajtóhoz, a kerítésen át szemügyre vette az ügyfél kis birtokát és üzemét, s aztán eltűnt.

Azok után, amit Apsban megtudott, Roumestant teljesen hitelképesnek tartotta. Numa apja valaha textilgyáros volt, tönkrement a vagyonszerzési ábrándokon meg a balsikerű találmányokon, biztosítási felügyelő lett belőle és szerény körülmények között élt, de nénje, Portalné, egy vagyonos bíró özvegye gyermektelen, s minden vagyonát unokaöccse öröklí. Malmus tehát azon volt, hogy Roumestan Párizsban maradjon. - Lépjen be Sagnier-hez... Én majd segítem. - De a kiváló férfiú titkára nem lakhatott diákszállóban, így hát Malmus berendezett neki egy kis udvari legénylakást a Quai Voltaire-n, s vállalta a lakbér meg a koszt költségeit. A jövődő pártvezére így lépett a porondra, látszatra jólétben élt, de valójában nagyon szűkölködött, mert semmi pénze nem volt. Sagnier barátsága kitűnő összeköttetésekhez juttatta. Párizs arisztokrata negyede befogadta Numát. De a társaságbeli sikerek, a meghívások Párizsba és a nyaralókba, ahol elegánsan kellett megjelenni, csak növelték kiadásait. Ismételt kéréseire Portal néni segített rajta valamicskét, de igen óvatosan, szűkösen, s küldeményeit hosszú és zavaros dörgedelmekkel kísérte, bibliai átkokat szórva a romlásba sodró Párizsra. A helyzet tűrhetetlenné vált.

Egy esztendő elteltével Numa mással próbálkozott: Sagnier-nek egyébként is szellemi nap-számosok, kulik kellettek. Numa erre nem alkalmas. A délvidéki fiatalember javíthatatlanul hanyag volt, irtózott az irodától, a kitarató, komoly munkától. Teljesen hiányzott belőle az elmélyült figyelem képessége, mert fantáziája túl élénk, gondolatai örökké zsbongtak; elméjének csapongása még az írásán is meglátszott, az is örökké változott. Az egész ember merő külsőség, csupa hang és gesztus, akár egy tenorista.

- Mikor nem beszélek, nem is gondolkozom - mondta önmagáról gyermekes nyíltsággal, s ez valóban így volt. Az ő szavait nem a gondolat ereje buggyantotta ki, ellenkezőleg, a szó megelőzte a gondolatot, s gépies zajával mintegy előidézte, őt magát is meghökkentette és mulattatta a szavaknak ez a találkozása; az emlékezete zugaiban ottfelejtett gondolatokat a szó megtalálta, összeszedte és érvek nyalábjába kötötte. Beszéd közben olyan érzékenységet fedezett fel magában, amelyről sejtelve sem volt. Felindult a saját hangja rezgésétől, s ahogy egy-egy szónak külön nyomatékot adott, úgy meghatódott, hogy még a szeme is könnybe lábadt. Mindez kétségkívül a szónok jellemző sajátossága, de ő nem tudta, mit hordoz magában, mert Sagnier irodájában egyáltalán nem nyílt alkalom arra, hogy hasznát vegye.

A nagy legitimista ügyvédnél töltött időszak mégis döntő hatással volt életére. Meggyőződést és pártállást szerzett magának, kedvet kapott a politikához, s feltámadt benne a vágy a vagyon és hírnév után. Először a hírnév köszöntött be.

Néhány hónapra, hogy főnökétől kilépett, a Sagnier titkára cím - amelyet olyan jogon viselt, mint azok a színészek, akik a *Comédie Française* művészeinek nevezik magukat, mivel két alkalommal felléptek színpadán - meghozta neki egy csekély példányszámú, de az előkelő körökben igen elterjedt legitimista újság, a *Furet* ügyvédi védelmét. A védelmet nagy sikerrel és sok szerencsével látta el. Felkészületlenül, zsebre dugott kézzel állított be a törvényszékre, s két óra hosszat beszélt; hetyke ékesszólása és kedélyessége rákényszerítette a bírakat, hogy végighallgassák. Kiejtése, ez a szörnyű, ropogtató beszédmód, amelyről lustasága miatt soha nem bírt leszokni, gúnyolódását harapóssá tette. Ennek a délvidéki, színpadias és bizalmaskodó ékesszólásnak ritmusában erő volt, s főként megvolt benne az a világosság, az az áradó fény, amelyet az odavalósi emberek műveiben csakúgy megtalálhatunk, mint a ragyogóan tiszta tájakban.

Az újságot persze elmarasztalták; pénzbírsággal és fogsággal kellett megfizetnie az ügyvéd nagy sikerét. Ily módon jut hírnévhez a színész egy-egy bukott darabban, amely a szerzőt és a színigazgatót tönkreteszi. Az öreg Sagnier is eljött meghallgatni Numát, megölelte a közönség szeme láttára.

- Sorakozzék fel a nagy emberek közé, kedves Numám - mondta, s egy kissé meg volt hökkenne, hogy ez a sólyom az ő fészkeből röppent fel.

De legjobban maga Roumestan ámuldozott, mikor távozott, mintha álomból ébredne, saját szavai ott visszhangoztak zúgó fülében, s kábultan lépkedett le az Igazságügyi Palota széles lépcsőjén.

A siker és az ünneplés, a garmadával érkező magasztaló levelek és a kartársak irigy mosolya azt a reményt keltették fel benne, hogy szerencséje meg van alapozva, s türelmesen várta a klienseket udvari irodájában a pislákoló tűz előtt, amelyet a házmester szokott megrakni; de az ügyfelek nem mutatkoztak, csak az ebédmeghívások száma szaporodott, s a *Furet* szerkesztősége ajándékozta meg Barbedienne egy tetszetős bronzszobrával. Az újdonsült nagy ember előtt továbbra is ugyanazok a nehézségek tornyosultak, jövője éppoly bizonytalan. Amilyen keserves is a megindulás a szabad pályákon, ahová az ügyfeleket nem sikerül odacsalogatni, odarendelni, keserves mindaddig, amíg a rosszul kárpitozott bútorzatú, adósságra berendezett kis várószobában, az elformátlanodott gyertyatartók közé helyezett jelképes óra környezetében meg nem jelenik az igazi, a fizető kliensek raja. Roumestan kénytelen volt jogi órákat adni; tanítványai legitimista és katolikus körökből kerültek ki. De úgy érezte, ez a munka méltatlan hírnevéhez, a törvényszéki tárgyaláson aratott sikeréhez, a temérdek dicsérethez, amellyel a legitimisták lapja elhalmozta.

Keserőségét csak fokozta, és még erősebben érezte vele nyomorúságát, hogy kénytelen volt Malmushoz betérni, ha nem kapott vacsorameghívást, vagy lapos pénztárcája miatt nem mehetett divatos étterembe. A söntés mögött ugyanaz a kiszolgáló nő redvesedett a rég ismert puncsos üvegek között, a pipatórium mellett ugyanabban a cserépkályhában duruzsolt a tűz, s akárcsak hajdanában: lárma, délvidéki hangsúly és a fekete szakállak tömkelege; csakhogy az ő nemzedéke már eltűnt, s ezt a mostanit elfogult tekintettel vizsgálta - az állás nélküli ember érettsége tekint így vissza a húszéves korra. Hogyan is tudott ő ilyen ostobaságok közepette élni? No de kétségtelen, az ő idejében az egyetemi hallgatók nem voltak ilyen buták. Ahogy ezek a mostaniak csodálják őt, s jámbor kutyaként odadörgölöznek dicsőségéhez - még ez is elviselhetetlen. Miközben evett, a kávé, aki ugyancsak büszkélkedett kosztosával, mellé telepedett a kopott, piros pamlagra, s egy-egy köhögési rohamával megrázta a díványt, a szomszéd asztalhoz pedig odaült egy magas, sovány nő. Ez a csontos, bizonytalan korú arc az egyetlen, amely a régi időkből megmaradt: a diáknegyedben »mindenki-hajdani-babája« néven emlegették, valamelyik jószívű egyetemi hallgató, aki azóta rég megházasodott, mielőtt

búcsút mondott volna Párizsnak, számlát nyitott neki Malmusnál. Mivel mindig ebben a szűk környezetben mozgott, a szegény teremtés teljesen elmaradt a világtól, hírét sem hallotta Roumestan sikereinek, s olyan szánakozó hangon beszélt vele, akár egy nyomorékkal vagy sorstárssal; aki éppen olyan levitézlett alak, mint jó maga.

- Na, öregem, aztán boldogulsz?... Tudod-e, hogy Pompon megházasodott?... Laboulbène-t áthelyezték, helyettes ügyész lett Caenban.

Roumestan alig felelt, óriási falatokat tömött magába, s aztán már ment is, végig a diáknegyed utcáin, a sörcsarnokokból és pálinkás butikokból kiáradó lármában; keserű fájdalom fogta el, hogy életét elhibázta, s úgy érezte, elposványosodik.

Néhány esztendő telt így el, egyre jobban megismerték és megbecsülték a nevét, de azonkívül, hogy Barbedienne műtermében kedvezményesen vásárolhatott, semmi haszna nem volt belőle. Egyszer aztán egy avignoni vállalkozó védelmére kérték fel, aki lázító sálakat hozott forgalomba; a sálakon Chambord grófja alakját valamiféle küldöttség vette körül, a kezdetleges nyomás meglehetősen elmosódott a selymen, de a figyelmet ráterelték az elővigyázatlanul keretbe foglalt V. H.³ betűk. Roumestan a törvényszéken egy kitűnő vígjátéki jelenetet játszott meg, s méltatlankodott amiatt, hogy a két betűben bárki is a legcsekélyebb politikai célzatosságot véli felfedezni. V. H. senki más, mint Vernet Horace, amint a Tudományos Akadémia egyik osztályán éppen elnököl.

Ennek a délvidéki agyafúrtságnak híre ment Roumestan szűkebb hazájában, és többet használt jövőjének minden párizsi reklámnál. Elsősorban megszerezte neki Portal néni tetteiben megnyilvánuló rokonszenvét. Ez eleinte olaj- és dinnyeküldeményekben mutatkozott, majd követte egy egész rakás másfajta elemózsia: füge, paprika, aixi bor, Martigues-ből való sózott halikra, zsidótövis tea, jujuba, naspolya, szentjánoskenyér, s mindenféle gyereknek való vacak nyalánkság; az öreg hölgy rajongott értük, de az ügyvéd otthagya megrohadni a szekrényben. Majd egy idő múlva levelet kapott Portal nénitől; a lúdtollal írt kövér betűkben volt valami az öregasszony heves beszédmódjából, szertelenségéből, s az írásjelek teljes hiánya elárulta kelekótyaságát, azt, hogy gondolatai zabolátlanul szökdösnek ide-oda. Annyit mégis kivett Numa a levélből, hogy a derék asszonyság meg akarja házasítani: Le Quesnoy-nak, a Párizsi Legfőbb Törvényszék tanácselnökének a lányát ajánlja. A tanácselnök felesége - Soustelle leány Aspából - Portal nénival nevelkedett az apácáknál... Nagy vagyon... a leány csinos, erkölcsös, egy kissé hidegecske, no de majd felmelegszik, ha meglesz a lakodalom. S ha a házasságot megkötik, mit ad a néni az ő Numájának? Százezer frankot, mégpedig jó csengő pénzben, az esküvő napján...

A furcsa, vidékies stílusú levél ajánlata komoly volt, olyan komoly, hogy harmadnapra Numát meghívták Le Quesnoy-ék vacsorára. Egy kissé elfogódottan ment el hozzájuk. A tanácselnökkel gyakran találkozott az Igazságügyi Palotában, s Le Quesnoy egyike volt azoknak az embereknek, kiknek egyénisége mély benyomást hagyott benne. Magas, szikár termetű, arca gögös, betegesen sápadt, tekintete éles, fürkésző, száját rendszerint összeszorítja, mintha ajkai egymáshoz lennének pecsételve; az idős bíró Valenciennes-ből való, és szinte eleven jelképe Vauban⁴ erődítményeinek és várbörtöneinek. Numát mindig feszélyezte ez az észak-franciaországi hidegség. A tanácselnök magas állását kitűnő büntetőjogi munkáinak, nagy vagyonának és ridegségig egyszerű életmódjának köszönhetette; még magasabb rangot is elérhetett volna, ha nézetei nem oly hajthatatlanok, s húsz esztendő fia elvesztése miatt nem vonul

---

³ V. Henrik nevének kezdőbetűi.

⁴ A 17. században, XIV. Lajos korában élt, kiváló mérnöki tehetség volt.

vissza komor elzárkózottságba. Mindez ott motoszkált Numa gondolataiban, amikor azon a szeptemberi estén, 1865-ben fölfelé haladt a Royale tér egyik legrégebbi épületének, a Le Quesnoy-palotának széles, faragott korlátú lépcsőjén.

Nagy szalonba vezették be, a magas mennyezetet az ajtók felett könnyed ecsetvonásokkal odavetett festmények szegélyezték, az antik stílusú erkélyre és a tér sarkának téglaszínű épületeire nyíló ablakokra sárga és vörösbarna csíkos, nehéz selyemkárpit borult; az ünnepélyes pompa csak fokozta elfogódottságát. De a ház asszonya hamarosan feloldotta feszengését. A törvényszéki elnök felesége alacsony termetű nő, mosolya mélabús és nyájas, és ugyancsak be volt bugyolálva, mert amióta Párizsban lakott, sokat szenvedett a reumától, úgyhogy alig bírt mozogni. Délvidéki kiejtéssel beszélt, megőrizte a délvidéki szokásokat, és szerette mindazt, ami drága szülőföldjére emlékeztette. Roumestant maga mellé ültette, barátságosan nézett rá a félhomályban és így szólt:

- Tisztára Evéline képmása.

Numát a nagynéni keresztneve, amelyet oly hosszú ideje nem hallott, meghatotta, akár egy gyermekkori emlék. Le Quesnoy-né már régóta szerette volna megismerni barátnője unokaöccsét, de házuk oly szomorú, a gyász elzárta őket a világtól, az élettől. Bár fájdalmuk mit sem enyhült, mostanában elhatározták, hogy fogadnak néhány vendéget leányaik miatt, különösen az idősebb kedvéért, aki maholnap betölti huszadik évét; s a háziasszony az erkély felé fordult, ahonnan a fiatalság kacagása hallatszott:

- Rosalie... Hortense... gyertek... gyertek már... itt van Roumestan úr.

Tíz esztendő telt el azóta, de Numa még most is emlékszik, hogyan bukkant fel a nyugodt, mosolygós leány alakja az erkélyajtóban, a lenyugvó nap szelíd fényében; a szép fiatal leány haját igazgatta, mert kis húga játék közben összeborzolta, s aztán megindult a vendég felé; tekintete nyílt, tiszta, nincsen benne semmi kacér elfogódottság. Numa nyomban úgy érezte, hogy családias, meghitt környezetbe kerül.

Vacsora alatt Numa a mellette ülő leány finom, szép arcán mintha valami gögös kifejezést látott volna egyszer-kétszer átsuhanni; azt a kissé »hidegecske kifejezést«, amelyről már Portal néni is írt, Rosalie nyilvánvalóan apjától örökölte, akihez amúgy is hasonlított. De a félig nyitott száj enyhén fitymáló kis fintorát, a szem fagyos kétségét hamarosan megenyhítette a barátságos figyelem, majd pedig a meglepett elragadtatás, amelyet a leány nem is igyekezett palástolni. Rosalie Párizsban született, ott nevelkedett, s mindig határozott ellenszenvet érzett a délvidék iránt; viszolygott a nyelvjárástól, a szokásoktól, a tájaktól, mindattól, amit szünidei utazásokon megismert belőle. Mintha valami faji ösztön szólalt volna meg benne, s anya és lánya közt voltak is ebben a kérdésben gyengéd viták.

- Sohasem megyek délvidékihez feleségül - mondogatta Rosalie nevetve, és elképzelt magának egy nagyhangú, faragatlan, üresfejű alakot, élénk és szabályos vonású férfit, amolyan hőstenorfélét vagy ügynököt, aki bordeaux-i borokat kínál eladásra. Roumestan kétségkívül hasonlított valamicskét arra a típusra, amelyet a gúnyolódó, fiatal párizsi leány oly világosan rajzolt le képzeletében, de zengő, behízelt, a környezet rokonszenvétől szinte ellenállhatatlanná váló hangja áthevítette, megnemesítette arcát. Az asztalszomszédok egy ideig halkan beszélgettek egymással, a társalgásnak éppoly bevezetője volt ez, mint a vacsorának a pácolt hal meg a kaviár, majd általánossá vált a csevegés, és szóba került a legutóbbi compiégne-i ünnepség, a jelmezes vadászat, amelyen a meghívottak XV. Lajos korabeli kosztümökben vettek részt. Numa ismerte az öreg Le Quesnoy szabadelvű nézeteit, s hatásos, szinte látnoki rögtönzésbe lendült; valósággal odavarázsolta ezt a pojacáskodó udvart, a lovászokat meg a csatlósokat, amint ott vágatnak a viharban, villám és mennydörgés közepette, halálra kergetik

a szarvast; majd amikor javában folyt ez a jelmezes ünnepély, rájuk szakadt az áradat, a vadászokba belefojtotta a diadalkiáltást, s az egész császári karnevál⁵ a vér és sár pocsolyájába fulladt.

Lehetséges, hogy ez a rögtönzött jelenet nem is volt egészen új, talán Numa előadta már valamelyik tárgyaláson. De lendületessége, és az a lázadó becsületesség, amely hangját fűtötte, sehol sem keltett olyan fellángoló lelkesedést, mint itt; érezte, hogy Rosalie tiszta, mély tekintete rátapad. A háziasszony szelíd arcán pedig egy kis gúnyos vidámság áradt szét, mintha azt kérdezné a leányától: - No, milyennek találsz a délvidéki férfit?

Rosalie beleesett a csapdába. Lényegében legbelsejében áradt szét az a hatalmas erejű hang, azok a nemes eszmék, amelyek úgy megegyeztek az ő ifjúságával, szenvedélyes szabadságvágyával és igazságszeretettel. Úgy járt, mint azok a nők, akik a színházban az énekest azonosítják áriájával, a színészt szerepével; eszébe se jutott, hogy a valóságot különválassza a bravúros alakítástól. Ő, ha tudta volna, mekkora üresség tátong az ügyvédi ékesszólás mögött, hogy Numa a compiegne-i fényűzés miatt semmi méltatlankodást nem érzett, s ha egy császári pecsétes meghívó érkezik a nevére, ő is ott feszít a lovasünnepélyen, ahol hiúságát, élvezetvágyát és komédiás ösztönét kedvére kielégítheti. De Rosalie-t megejtette varázsa. Mintha a vacsoraasztal óriásira nőtt volna, s a vendégek - egy tanácselnök és egy környékbeli orvos - fáradt, álmos arca átszellemült; és amikor átmentek a szalonba, a csillár, amelyet bátyja halála óta most gyújtottak fel először, úgy elkápráztatta, akár a meleg napfény sugárzása. A nap Roumestan volt. Élettel töltötte meg az ünnepélyes lakást, elűzte a gyászt, kikergette a sarkokban megülő sötétséget, a szomorúságnak azokat az atomjait, amelyek ott szállingóznak a régi házakban: felragyogott a nagy, metszett tükrökben, s még a száz esztendő óta szunyárdó bájos szobrokat is életre keltette.

- Szereti a képeket, uram?

- Ó, kisasszony, én ne szeretném!...

Valójában mit sem konyított a képzőművészethez, de erről is, éppen úgy, mint más kérdésekről, a gondolatok egész raktárkészletét tárolta, és frázisai mindig kéznél voltak; amíg előkészítették a kártyaasztalokat, a festészeztől csevegve jó ürügyet talált arra, hogy a fiatal leány mellé húzódva, beszélgesse vele, nézegették a mennyezet régi díszítését, azt a néhány mesteri képet, amelyek a XIII. Lajos korabeli, bámulatlan időálló faburkolaton függtek. Kettőjük közül Rosalie volt az igazi művészlélek. Az értelem és a jóízű környezetében nőtt fel, s egy szép kép vagy egy ritka szobor láttára különös, vibráló felindulás fogta el; ezt a felindulást mélyen átérezte, de nemigen beszélt róla, mert tartózkodó természetű volt, s a nagyvilági álrajongás visszahúzódsra készíti az igazit. Ha valaki most kettesben látja őket, a szónokló ügyvéd magabiztonságát, műértőre valló fölényes mozdulatait és Rosalie figyelmes tekintetét, arra kell gondolnia, hogy egy hírneves művész magyaráz tanítványának.

- Édesanyám, bemehetnénk a szobádba?... Szeretném megmutatni vendégünknek a vadászatot ábrázoló falfestményt.

Az anya a whist-asztalnál gyors, kérdő pillantást vetett férjére, akit az önmegtagadás és a megalázkodás leírhatatlan hangsúlyával »Le Quesnoy úrnak« szólított; a tanácselnök biccentett, hogy nincs kifogása a kérés ellen, mire a háziasszony megadta az engedélyt. A fiatalok végigmentek egy folyosón, melynek falai mentén könyvállványok sorakoztak, s benyitottak a

---

⁵ III. Napóleon udvara.

szülők szobájába; ez a terem is ódon és pompás, akár a szalon. A vadászatot ábrázoló freskó egy finom faragású kis ajtó felett volt.

- Így nem lehet látni - mondta a lány.

Felemelte a kétkarú gyertyatartót, amelyet az egyik kártyaasztalról hozott magával, melle megfeszült, karját a magasba nyújtotta, és megvilágította a Diánát ábrázoló festményt: az istennő fején félhold, az elysiumi mezőkön vadászik társnőivel. Rosalie úgy állt ott, mint egy kaneforosz⁶ szobor, a gyertyák kettős fénye ráhullt egyszerű hajékére, tiszta, csillogó szemére, a büszke mosolyú leány szűzi, sudár teste csupa lendület, olyan volt, mint a megtestesült Diána. Roumestan nézte, megejtette ez a szemérmes báj, az ifjúságnak ez a sugárzó, igazi tisztasága; csak a leányt látta, mindenről megfeledkezett, arról is, hogy miért jött ide, meg a vagyonról és az érvényesülésről szőtt álmairól, örült vágy fogta el, hogy magához ölelje ezt a karcsú termetet, csókokkal borítsa puha haját, amelynek finom illata elkábította, magával szeretne volna vinni ezt a gyönyörű, fiatal teremtést, hogy az ő egész életét széppé és boldoggá tegye; s valami azt sugalmazta neki, ha megpróbálná, a leány követné őt, mert az övé, egészen az övé, legyőzte, meghódította az első napon. Dél lángja és forrataga ellenállhatatlan!

---

⁶ Fején kosarat vivő leány szobra.

III. FEJEZET

Egy nagy ember fonákja (Folytatás)

Ha volt valaha két egymáshoz nem illő ember, úgy ők azok. Nem egyeznek a hajlamaik, a nevelésük, vérmérsékletük, ellentétesek faji szempontból, nincs közös gondolatuk, északot és a délvidéket testesítik meg, az egybeolvadás lehetőségének reménye nélkül. A szenvedély éppen az ilyen ellentétekből növekszik nagyra, amikor figyelmeztetik rájuk, csak nevet, mert úgy érzi, ő az erősebb; de a mindennapos életben, a közös fődél alatt töltött nappalok és éjszakák egyhangú váltakozásában a szerelem mámorának gőze szétoszlik, s már tisztán látjuk, világosan ítéljük meg egymást.

A fiatal házásoknál a kijózanodás nem következett be rögtön, legalábbis Rosalie-nál nem. Minden más dologban éles eszű és józan, de Numával szemben hosszú ideig vak volt, és nem is sejtette, mennyire fölötte áll férjének.

Numa hamarosan ismét a régi lett. Amilyen heves a délszaki tűz, ugyanolyan gyorsan lobban el. S ráadásul a délvidéki férfi meg van győződve a nő alacsonyrendűségéről, és ha már egyszer megházasodott, úgy véli, hogy a boldogság őt feltétlenül megilleti, úr és parancsoló, valóságos törökbasa, a szerelmet elfogadja, mint a neki járó hódolatot, s azt hiszi, hogy így van rendjén; a szerelemhez idő kell, Numa idejét pedig ugyancsak elfoglalta új életmódja, amely házasságából, nagy vagyonából s a Le Quesnoy vejét az Igazságügyi Palotában megillető pozícióból adódott.

A Portal néni százezer frankjából kifizette Malmust meg a kárpitost, s akár egy spongyával, letörölte vele a keserves, hosszú legényéletet. A silány csajka-koszthoz képest, amelyet a kopott bársonnyal bevont díványon fogyasztott el a »mindenki-hajdani-babája« szomszédságában, milyen nagyszerű változás a Scribe utcai ebédlő, ahol szemközt ül kis feleségével, ezzel az előkelő párizsi hölgygel, s pompás vacsorákra hívja meg a jogászvilág és az opera kiválóságait. Numa szerette a csillogó életet, a válogatott és fényűző örömeket, de kiváltképpen azt szerette, ha otthonában veszi körül, s kedvét lelte a jóleső fesztelenségben, amikor a szivarfüst mellett sikamlós történetek kerülnek sorra. Rosalie belenyugodott mindebbe, s megszokta, hogy házuk folyton-folyvást tárva-nyitva és asztalukon minden este tíz-tizenöt vendégnek terítenek; a vendégek egytől egyig férfiak, a sok fekete öltöny közül az ő ruhája kiviláglik, akár egy élénk színű folt, aztán, amikor a feketét felszolgálták és a szivaros dobozokat kinyitják, a világos színfolt eltűnik, s kezdődnek a politikai viták, meg a férfimulatságok vaskos tréfái.

Csak a háziasszonyok tudják, hogy a jólétnek ez a mindennapos csillogtatása mily sok bonyolalommal, nehézséggel jár. Rosalie, akit elkapott szörnyű nagy emberének lendülete, panaszszó nélkül küszködött, s legjobb tudása szerint iparkodott rendet teremteni ebben a zűrzavarban; Numa viharos erővel sodorta magával, és aztán időnként, két mennydörgés között, rámosolygott kis feleségére. Rosalie csak azt fájlalta, hogy férje nem egészen az övé. Már reggelinél is, a korai órákban elfogyasztott reggelinél, amely az ügyvédeknel mindig kapkodással jár a tárgyalások miatt, sohasem hiányzott a jó barát, a cimborá, a délvidéki ember e nélkülözhetetlen társa, a száj, amely ötleteire a feleleteket adja, a kar, amelyre magabiztosan rátámaszkodott, és az Igazságügyi Palotába menet rábízta nehéz irattáskáját.

Ó, milyen szívesen kísérte volna át Rosalie a Szajna-hídon, milyen boldog lett volna, ha esős napokon, csukott kis hintójukban érte mehet, és együtt térhetnének haza, egymáshoz simulva a kocsiablak gyöngyöző párája mögött.

De nem mert előállni ezzel a kívánsággal, mert bizonyosra vette, hogy Numának mindig van készenlétben valami kifogása: találkozó a parlamenti folyosón valakivel a háromszáz bizalmasa közül, akiről délvidéki elérzékenyüléssel azt szokta mondogatni:

- Imád engem... tűzbe menne értem...

Ő így fogta fel a barátságot. Egyébként csöppet sem volt válogatós a kapcsolataiban; könnyen alkalmazkodó érzésvilága, szalmaláng természete minden jöttmenttel barátságba sodorta, majd ugyanolyan hirtelen vissza is rántotta.

Hetenként új kedvenc jelent meg, új név, amelyet minden mondatában emlegetett; a neveket Rosalie az étkezések alkalmával gondosan ráírta a kis díszes étlapra, s aztán egyszerre csak eltűnt a vendég, mintha személye ugyanolyan esendő és könnyen hamvadó lenne, akárcsak az étlap színes kis kartonja.

Az átmeneti barátok közül csak egy ragadt meg állandónak; nem is annyira barát, inkább holmi maradvány a gyermekorból, mert Roumestan és Bompard egy utcában született. Bompard házi kellék volt, s a fiatalasszony már a házassága kezdetén ott találta a lakásban megkülönböztetett helyen, afféle családi bútorként. Ez a sovány, marconaképű, hatalmas sasorrú, düledt és csillogó szemű férfiú befészkelte magát Numáékhoz a díszvendég helyére. Bompard ráncos képe sáfrányszínű, és a bőre, mint a kordován, keresztül-kasul barázdált, akárcsak az öreg komikus színészek, a kivénhedt bohócok és mindazok ábrázata, akiknek vonásait szüntelen rángatózás húzza össze. Bompard egyébként sohasem volt színész. Egészen rövid ideig énekelt az Olasz Színház kórusában; Numa ott akadt rá. Ezen az egy adaton kívül semmi bizonyosat nem lehetett tudni hányt-vetett életéről. Mindent látott, minden mesterséggel megpróbálkozott, mindenfelé járt.

Valahányszor egy híres ember, valamilyen nevezetes esemény szóba került, ő nyomban rávágta: - Ez az én barátom... én is jártam ott... éppen onnan jövök. - S rögtön kikerekített egy történetet szavai igazolására.

Ha valaki összeegyeztette elbeszéléseit, elképesztő eredményre jutott: Bompard egy lengyel és cserkesz szökevényekből álló különítmény parancsnoka volt Szevasztopol ostrománál, s ugyanabban az esztendőben a holland király zenekarának karmestereként tevékenykedett, bensőséges viszony fűzte a király hűgához, amiért hat hónapot töltött a hágai vár föld alatti börtönében, de a fogsága nem akadályozta, és egyidejűleg kirándult az afrikai sivatag kellős közepébe, végigutazta Langhuától Gadameszig... Mindezt erős délvidéki kiejtéssel, ünnepélyes hanghordozással adta elő, keveset gesztikulált, de szavait gépiesen megisméltető arcjátéka kísérte, amelyet oly fárasztó nézni, mint a kaleidoszkópban forgó üvegdarabok visszatérő változását.

Bompard jelene ugyanolyan homályos és titokzatos, akár a múltja. Hol él? Miből él? Egyszer nagy aszfalt vállalkozásról beszélt, Párizs nagy részét új, gazdaságos módszerrel fogja beaszfaltozni. Máskor meg csalhatatlan szert talált fel a filoxera ellen, s már csak a miniszter levelét várta, hogy felvegye a százezer frank jutalmat. Akkor aztán kifizeti számláját a kis tejcarnokban, ahol étkezni szokott, s amelynek tulajdonosát már félig megörjítette káprázatos reményei szertelen délvidéki.

Roumestant mulattatta ez az őrjöngő délvidéki. Mindenüvé magával cipelte, szüksége volt rá, akár a kemény ingmellre, biztatta, tüzelte, lendületbe hozta örültségét. Amikor Numa megállt

valamelyik ismerősével a körúton, s belemerült a beszélgetésbe, Bompard méltóságteljesen félrehúzódott, mintha szivarra akarna gyújtani. Megjelent a temetéseken, a színházi bemutatókon és fontoskodva kérdezgette: - Látták Roumestant? - Végül már éppen olyan közismert lett, mint maga Numa. Párizsban elég gyakori típus az effajta bojtortjábanber: minden hírneves férfi hurcol magával egy Bompard-t, aki árnyékként követi, s ebben a helyzetében lassanként megformálja a maga egyéniségét. Véletlenül Roumestan Bompard-jának megvolt a saját külön egyénisége. De Rosalie nem állhatta ezt a statisztát az ő boldogságánál, hiszen mindig közénk ékelődött, s ott lábatlankodott azokban a ritka pillanatokban is, amikor egyedül lehettek volna. A két barát tájszólásban beszélgetett, ő egészen kirekesztődött a társalgásból, azok meg nagyokat nevettek a számára érthetetlen helyi vonatkozású tréfákon. Rosalie legfőképpen azért neheztelt Bompard-ra, mert olyan megrögzött hazudozó, a koholmányai miatt viszolygott tőle, amelyeket kezdetben elhitt, hiszen egyenes és őszinte jellemétől annyira idegen az ámitás; Rosalie lényét a szó és a gondolat nemes harmóniája tette oly vonzóvá; ez a harmónia kristálytisza hangjának csengésében és határozottságában is érződött.

- Nem szeretem... hazug... - mondta többször, és szívből jövő méltatlankodása mulattatta Roumestant. Ő védelmébe vette barátját: - Ugyan, nem hazug ember az... Nagy a képzelete, amolyan ébrenalvó ő, aki az álmairól beszél. Az én szülőföldemen temérdek ilyen alak van... A nap az oka, meg a délvidéki hangsúly... Portal néni is ilyen... És jómagam is minden pillanatban, ha nem vigyáznék...

Felesége kis keze a szájára tapadt és belefojtotta a szót.

- Hallgass, hallgass... Nem tudnálak szeretni, ha te is ilyen délvidéki volnál.

Pedig az volt; és Rosalie hamarosan észrevette, hogy a párizsi külszín, a fényes, nagyvilági máz alatt - amely Numának terhére is volt - kiütözik az a szörnyű maradi, durva, logikátlan délvidéki. Legelőször a vallás kérdésében mutatkozott; Roumestan, mint mindenben, ezen a téren is az otthoni hagyományokat követte. Affajta provence-i katolikus volt, aki nem tartja be a vallás előírásait, templomba csak a mise végére megy, hogy majd hazakísérje a feleségét, ott marad hátul a szenteltvíztartó mellett, fensőbbséges arckifejezéssel, mint a papa gyermekei közt a bábszínházban; csak kolerajárvány idején megy gyónni, de kész volna felakasztatni magát, vértanúságot szenvedne el a hitéért, amelyet nem érez, amely nem mérsékli sem szenvedélyeit, sem hibáit.

Tudta, hogy katolikus nőt vesz el; mikor egybekeltek, a Szent Pál-templom plébánosa az elsősztályú esküvők gyertyáihoz, szőnyegeihez és virágpárádéjához mért magasztalással halmozta el őket. Ezzel beérte. Azok a nők, akiket ismert: anyja, unokanővérei, Portal néni, San-Donnino hercegasszony egytől egyig buzgó katolikusok voltak. És ugyancsak elcsodálkozott, mikor néhány hónapi házasság után észrevette, hogy az ő Rosalie-ja nem jár templomba. Megjegyzést is tett rá:

- Te sohasem mégy el gyónni?

- Nem, szívem - felelt Rosalie teljes nyugalommal. - Egyébként úgy látom, hogy te sem.

- Ó, én! Hát az egészen más.

- Miért?

Rosalie olyan sugárzóan őszinte meghökkenéssel nézett rá, mintha sejtelve sem volna eredendő asszonyi kisebbségéről. Roumestan nem tudta, mit válaszoljon, hagyta, hogy felesége kifejtse gondolatait. Nem hebehurgya ő, aki mindent vakmerően bírálgat. Kitűnő párizsi intézetben nevelkedett, ahol egy Szent Lőrinc-rendi atya volt a gyóntatója tizenhét éves koráig, amíg ki nem került az intézetből, sőt még otthon is néhány hónapig áhítatos hitéletet folytatott,

akárcsak az anyja, aki, mint általában a délfranciák, buzgó katolikus. Aztán egyszerre csak mintha elpattant volna benne valami, és kijelentette szüleinek, hogy leküzdhetetlen ellenszenv támadt benne a gyónás iránt. Anyja hajlamos lett volna szeszélynek minősíteni Rosalie vonakodását, de apja közbelépett:

- Hagyd őt, hagyd... Engem is elfogott egyszer ez az érzés; olyan idős lehettem, mint Rosalie.

Attól kezdve Rosalie-nak a saját lelkiismeretén kívül senki mástól nem kellett tanácsot és útmutatást kérni. De vérbeli párizsi volt és nagyvilági dáma, s irtózott az ízléstelen függetlenkedéstől; ha Numa el akar járni a templomba, ő elkíséri, ahogy annyi ideig elkísérte anyját is, de a hazugságot, az elvesztett hit színlelését nem vállalja.

A férfi meghökkenve, szörnyűködve hallgatta ezeket a szavakat. Rosalie erkölcsi lényének erélyes megnyilatkozása teljesen megzavarta az ő nézeteit a nő alacsonyrendűségéről.

- Hát te nem hiszel Istenben? - kérdezte, ügyvédi pátoszának legjavát sűrítve hangjába, s kezét ünnepélyesen fölemelte a mennyezet mintázata felé.

- Hát ez is lehetséges? - tört fel a kiáltás Rosalie-ből oly ösztönösen, oly őszintén, hogy felért egy hitvallással.

Numa ekkor a közfelfogással hozakodott elő, a társadalmi illemszabályokra, a vallásos és monarchikus eszmék összefüggésére hivatkozott. Az előkelő hölgyek, a hercegasszony és Mme d'Escarbès egytől egyig buzgó templombajárók, s gyóntatójuk meghívást kap vacsoráikra, estélyeikre. Nagyon rossz hatást tenne, ha kitudódna, hogy... Aztán félbeszakította önmagát, mert észrevette, hogy belegabalyodik mondanivalójába, s a vita abbamaradt. Két vagy három egymás utáni vasárnapon áhítatosságot mutatva elkísérte feleségét a misére; Rosalie legalább karonfogva sétálhatott férjével. De Numa hamarosan beleunt az új rendbe, azzal hozakodott elő, hogy sok a dolga, s felhagyott a vallásos érzelmek fitogtatásával.

Ez az első nézeteltérés egyáltalán nem zavarta meg családi életüket. A fiatalasszony megkettőzte figyelmességét, őszinte, mindig derűs hódolattal vette körül férjét, mintha csak bocsánatát akarta volna megszerezni. Lehetséges, hogy Rosalie már nem volt olyan vak, mint eleinte, talán homályos előérzet nyugtalanította, amelyet nem mert magának bevallani, de mégis boldog volt, mert boldog akart lenni, mert elkezdődött számára az a titokzatos időszak, amikor a fiatalasszonyok egész élete megváltozik, s feltárul előttük női hivatásuk, amelyet még beburkolnak hajdani álmaik és sejtelmek, esküvői fátylúk e foszlányai. Az ébredés nem késleltetett sokáig. Iszonyú volt, és hirtelen jött.

Egy nyári napon történt - a nyarat Orsay-ban töltötték, Le Quesnoy-ék birtokán. Rosalie apja és férje mindennap bejárt Párizsba, s már útnak indultak, amikor a babakelengyén dolgozó fiatalasszony észrevette, hogy az egyik minta hiányzik. Pólya, édes istenem, igen. A boltokban szebbnél szebbeket árulnak ugyan készen, de az igazi anyáknak, akik már kezdettől fogva anyák, gyönyörűségük telik abban, hogy maguk szabják-varrják a babakelengyét, s ahogy telik a doboz, felhalmozódik benne a gyerekhalmi, úgy érzik, siettetik a várva várt újszülött jövetelét, mintha minden öltés közelebb vinné őket hozzá. Rosalie a világ minden kincséért sem fosztotta volna meg magát ettől a boldogságtól, és nem engedte meg senkinek, hogy részt vegyen abban a hatalmas munkában, amely már öt hónapja tart, amióta megbizonyosodott boldogságáról. Orsay-ban egy nagy katalpafa árnyékában dolgoztatott, a padon valóságos kirakat volt babakelengyéből, az apró főkötőket az öklén próbálta ki, a flanelruhácskák, a pici réklík elálló ujjai mintha a csecsemőkor életét és merev mozdulatait jelképeznék... És éppen az a minta hiányzik.

- Küldd el a szobalányodat - mondta az anyja.

- ... A szobalány, ugyan!... Hogy tudná az elintézni! - Nem, én magam megyek... Délelőtt végzek a bevásárlásokkal... Aztán meglepem Numát és megeszem az ebédje felét.

Már előre mulatott, akárcsak egy csínyen, hogy férjével együtt fogyasztja majd el a szalma-özvegyebédet a Scribe utcai lakásban, ahol a szobák egy része le van zárva, a függönyöket leszedték, és a bútorokat nyári huzat borítja. Kuncogott magában, amikor a vásárlások végeztével fölment a szőnyegtelen lépcsőn, - a párizsi ház, mint általában szokás, levetette díszeit - s miközben óvatosan bedugta a kulcsot a zárba, hogy férjét meglepje, ezt gondolta: Egy kissé elkéstem... Bizonyára megebédelt már.

Az ebédlőben valóban csak romjait találta a kétszemélyes remek kis lakomának, az asztalnál a kockás kabátos komornyik ült, s nagyban kebelezte be az étel és ital maradékait. Rosalie az első pillanatban csak azt látta, hogy az eltervezett meglepetés füstbe ment, és ő tehet róla. Ha nem időzött volna oly sokáig abban az üzletben a szebbnél szebb hímzett, csipkés babaholmik közt...

- Az úr már elment?

Az inas késlekedett a válasszal, a hosszú pofaszakáll közt sunyító széles, pimasz arca hirtelen elsápadt, de Rosalie-nak ez még nem tűnt fel. Csak a szolgálta zavarát látta benne, akit rajtakapnak a csenésen és a torkoskodáson. Az inas végül mégiscsak kinyögte, hogy az úr még itthon van... el van foglalva... huzamosabb ideig. De mennyi időbe telt, amíg ezt eldadogta, hogy reszketett a keze, míg leszedte az asztalt, és friss terítéket rakott úrnőjének!

- Egyedül ebédelt?

- Igen, asszonyom... Azaz hogy... Bompard úrral.

Rosalie szeme egy székre meredt; fekete csipkekendő volt rádobva. Az inas is meglátta, s ahogy tekintetük találkozott a csipkekendőn, Rosalie-ba egyszerre belehasított a valóság. Hirtelen, szó nélkül keresztülrohant a kis várakozószobán, egyenest a dolgozószoba ajtajának, sarkig kicsapta, s aztán végigvágódott a földön. Azok ott ketten még csak be sem zárkóztak.

És csak látták volna azt a nőt, azt a negyvenéves fonnyadt szőkeséget: cserzett a bőre, ajkai keskenyek, szempillája keshedt, akár az ócska bőrkesztyű, a szeme alatt a kicsapongó élet nyomai, mintha lilás sebhelyek lennének, válla szögletes, hangja kellemetlen. De hát arisztokrata... d'Escarbès márkiné!... S a délvidéki ember szemében ez mindenért kárpótol, a címer eltakarja a nőt. A márkiné egy botrányos pör után különvált férjétől, összekülönbözött hozzátartozóival és az arisztokrata negyed előkelő családjaival, átállt a császárpártiak közé és szalonjának, ahol a császárság legelőkelőbb személyiségei feleség nélkül jelentek meg, politikai, diplomata, sőt enyhén rendőri jellege is volt. Két esztendei cselszövés után, amikor már hívekre és befolyásos kapcsolatokra tett szert, elhatározta, hogy fellebbez. Az elsőfokú bíróság előtt Roumestan képviselte, így hát nem utasíthatta vissza a pör továbbvitelét. Mégis eleinte habozott közismert politikai nézeteik miatt... De a márkiné úgy utánavetette magát, és ez annyira hízelgett az ügyvéd politikai hiúságának, hogy Roumestan ellenállása megtört. Most, hogy a fellebbezést be kellett nyújtani, mindennap találkoztak, hol Numa, hol a márkiné lakásán, és ily módon nagy hévvel két legyet is ütöttek egy csapásra.

Rosalie csaknem belepusztult ebbe az iszonyú felfedezésbe, amely oly váratlanul sebezte meg benne az élettárs és a leendő anya fájó érzékenységét, hiszen két szívet, a szenvedésnek két góciát hordozta magában. A gyermek elpusztult, az anya túlélte. A megsemmisültség három napja után visszanyerte emlékezetét, s elkezdődött a szenvedés: keserű könnyei patakozottak, mint az áradat, nem lehetett se megállítani, sem elapasztani. S mikor egyetlen jajkiáltás, egyetlen panaszzó nélkül kisírta magát a barát, a férj árulása miatt, könnyei még bősége-

sebben eredtek el az üres bölcső láttára, ahol a halványkék, áttetsző függöny mögött ott feküdtek a gazdátlan babakelengye kincsei. Szegény Numa is csaknem annyira kétségbe volt esve. Saját hibája miatt meghiúsult, megsemmisült az a remény, hogy egy kis Roumestan jöjjön a világra, elsősülött, akit a provence-i családokban áhítatos szeretet vesz körül; a lemondásba temetkezett női arc, az összeszorított szájú, hangtalanul zokogó bánat hasogatta Numa szívét: másfajta fájdalom volt ez, mint az a tüntető, felszínes érzelmesség, ahogy ő reszkető ajkakkal ott ült áldozata ágyánál, és a szeme tágra meredt. - Rosalie... Ugyan, na... - Semmi mást nem bírt mondani, de mennyi mindent hordott magában ez a kissé meghatódott, délvidékies hangsúlyú »ugyan, na«. Benne volt az is: Ne bánkódj már, szegény kis bolondom... Nem érdemes... Hiszen én szeretlek.

Valóban szerette is, amennyire az ő felszínességével a komoly érzés egyáltalán összeegyeztethető. El se tudta volna képzelni, hogy más vezesse az ő házat, más viselje gondját, más becézze. Numa oly gyermeketeg módon szokta mondani: - Szükségem van egy odaadó lényre a közvetlen közelemben! - El kellett ismernie, hogy ennél teljesebb, ennél szeretőbb odaadást nem is kívánhat, és megrémült attól a gondolattól, hogy elveszítheti. Hát ha ez se szerelem!

Sajnos, Rosalie egészen mást várt. Élete összetört, a bálvány a földön hevert, s bizalma végképp megrendült. És mégis megbocsátott. Megbocsátott neki szánalomból, ahogy az anya enged síró, megalázkodó gyermekének, nevük tekintélye, apja neve miatt, amelyet a válópör botránya beszennyezett volna, megbocsátott, mert családja azt hitte, hogy ő boldog, s nem akarta megfosztani őket ettől az ábrándtól. Rosalie nagylelkű volt, de kijelentette: ha Numa ismét beszennyezné kapcsolatukat, nem számíthat bocsánatára. Soha többé! - vagy pedig könnyörtelenül, visszavonhatatlanul, az egész világ előtt elválnak egymástól... Mikor e szavakat kimondta, hangjában és tekintetében a női büszkeség felülkerekedett a társadalmi szokásokon, megkötöttségeken.

Numa megértette, és őszinte szívvel fogadta meg, hogy soha többé. Még most is beleremegett, ha arra gondolt, hogy boldogságát, a nyugalmat, amelyhez ő úgy ragaszkodott, szinte eljátszotta a csupán hiúságát kielégítő élvezetért. Megkönnyebbült, hogy megszabadult előkelő hölgyétől, ettől a nagycsontú márkinétól, aki - címerétől eltekintve - éppoly kevésbé felelt meg neki, akárcsak a »mindenki-hajdani-babája« a Malmusban; hogy nem kell többé leveleket irkálni, találkat megbeszélni, s eltűntek az érzelmes regénynek azok a cikornyás, ócska kellékei, amelyek oly kevésbé illettek az ő fesztelenségéhez - mindez csaknem annyira felvillanyozta, mint felesége megbocsátó jósága és a helyreállt családi béke.

Ugyanolyan boldog volt, mint azelőtt. Látszatra semmi sem változott életmódjukban. Az asztal mindig terítve, egymást követték a nagy vendégeskedések, estélyek, Roumestan énekelt, szavalt, pávaként ragyogtatta képességeit, és nem is sejtette, hogy közvetlen közelében egy tágra nyílt szép szempár figyelte őt azzal a tisztánlátással, amelyet az igazi könnyek hoznak meg. Rosalie most már ismerte nagy emberét. Csupa handabanda, csupa frázis, egy-egy felbuzdulásban jószívú és nagylelkű, de ez rövid ideig tart; jósága szeszélyből, kérdésből és tetszenivágyásból fakad. Érezte, hogy meggyőződése és gyűlölete egyaránt ingatag, s hogy jellemének alig van valami szilárd alapja. Ráadásul rettegett mindkettőjük miatt, hiszen a nagy szavak és a harsány hang mögött gyöngeség lapul; ez a gyöngeség méltatlankodással töltötte el Rosalie-t, de egyszersmind odafűzte őt Numához azzal az oltalmazó anyai ragaszkodással, amelyben a nő gyöngédsége menedéket keres, amikor a szerelemnek már vége. Rosalie az árulás ellenére is hajlandó volt az önfeláldozó odaadásra, de titkos félelem nyomasztotta: »csak ne csalatkozzam benne«.

Az éles szemű Rosalie hamarosan észrevette, hogy férje nézetei megváltoztak. Numa kapcsolata elhidegült a Saint-Germain negyeddel. Az öreg Sagnier nanking-mellénye és

lilios nyakkendője már nem keltette fel benne a régi tiszteletet. Úgy találta, hogy ez a kiváló intelligencia hanyatlik. Már csak az árnyéka foglal helyet a képviselőházban, egy bóbiskoló árnyék, mintha csak a végegyengülésben levő legitimizmus tehetetlenségét jelképezné... Numa lassanként pálfordulást tett, és háza kapuját kitárta a császárság oszlopos támogatói előtt: d'Escarbès márkiné készítette elő Numa irányváltását, az ő szalonjában ismerkedett meg a császárság párthíveivel.

- Vigyázz a nagy emberedre... Úgy látom, vedlik - mondta a tanácselnök leányának, mikor az ügyvéd az asztalnál sziporkázó gúnyval kifigurázta a freschdorfi pártot;⁷ Don Quijote fapegazusához hasonlította, amely mozdulatlanul áll egy helyben, akár a cövek, de bekötött szemű lovasa azt hiszi, hogy hatalmas utat tesz meg rajta a levegőben.

Rosalie-nak nem kellett sokáig faggatni Numát. Bármennyire értett is férje a színleléshez, hazugságainak nem iparkodott furfanggal és csalafintasággal hitelt adni; olyan átlátszóak voltak, hogy rögtön rajta lehetett kapni. Rosalie egy reggel benyitott férje dolgozószobájába, Numa elmerülten fogalmazott egy levelet. Az asszony odahajolt hozzá:

- Kinek írsz?

Numa hebegett, igyekezett valamit kinyögni, de felesége átható és állhatatos tekintete olyan volt, akár a lelkiismeret, s belőle kénytelen-kelletlen feltört az őszinteség... Semmitmondó és dagályos stílusban, a törvényszéken szónokoló ügyvéd handabandázó stílusában levelet írt a császárnak, bejelentve, hogy az államtanácsosi tisztséget elfogadja. A levél így kezdődött: *Délvidéki royalista vagyok, monarchikus meggyőződésben és a múlt mélyes tiszteletében nevelkedtem, s úgy vélem, hogy sem a becsület, sem lelkiismeretem ellen nem vétkezem, ha...*

- Ezt nem küldheted el! - mondta az asszony felindultan.

Numa először heveskedett, nagy hangon, durván beszélt, akárcsak az apsi polgár, mikor odahaza veszekszik. Végre is mi a csodának üti bele az asszony az orrát? Mit ért ő ehhez? Ő sem gyötri Rosalie-t amiatt, hogy milyen formájú kalapot visel, vagy milyen szabású az új ruhája. Mennydörgött, akárcsak a tárgyalóteremben a közönség előtt. Rosalie pedig néma és szinte megvető nyugalommal hagyta elvonulni a kitörést, a már eleve összeroppant akarat szánalmas roncsait. Az indulatos emberek az ilyesfajta rohamok miatt szenvednek vereséget, mert kifárasztják és lefegyverzik őket.

- Nem fogod elküldeni ezt a levelet - ismételte az asszony. - Hiszen meghazudtolnád vele az egész eddigi életedet, a kötelezettségeidet.

- Kötelezettségeimet?... Kikkel szemben?

- Velem... Emlékezz csak, amikor megismerkedtünk, a császári jelmezes komédia elleni lázadásod, nemes méltatlankodásod vette meg a szívemet. És még nézeteidnél is fontosabb volt nekem az a szilárd elvi magatartás, az a férfias akarat, amelyet úgy csodáltam benned.

Numa védekezett. Hát egész életében ott gubbasszon abban a dermedt, tehetetlen pártban? Olyan az, mint egy tábor, amelyet elborított a hó. Egyébként nem ő kínálkozott fel a császárságnak; a császárság fordult hozzá. A császár kitűnő ember, temérdek ötlete van, messzire kimagaslik környezetéből... És még egy csomó ürügyet hordott össze, hogy átpártolását megmagyarázza. Rosalie egyiket sem fogadta el, és rámutatott arra, hogy ez a köpönyegforgatás nemcsak hitvány, hanem ügyetlen is.

---

⁷ A royalisták.

- Hát nem látod, hogy ezek az emberek egytől egyig mennyire nyugtalanok; érzik, a talaj mindenütt üreges alattuk, alá van aknázva. A legcsekélyebb lökésre, ha csak egyetlen kő leválik, minden összeomlik... És micsoda szakadékba!...

Rosalie fejtegette, összegezte, részletezte mindazt, amit egy csendes szemlélődő nő összegyűjt és leszűr a vacsora utáni beszélgetésekből, amikor a férfiak külön csoportosulnak, otthagyják unatkozni értelmes vagy ostobácska feleségüket, s az asszonyok semmitmondó csacsogását a divatkérdésnek és a társasági pletykáknak nem mindig sikerül felélénkíteni. Roumestan álmélkodott... - Fura kis asszony!... Honnan is szedte mindazt, amit itt most elmondott. Nem is gondolta volna, hogy ilyen okos. Mint a túláradó természetű emberek, ő is változékony volt - az effajta embereknek ez a szélsőségesség a vonzóerejük - s két keze közé fogta azt az okoskodó, elragadóan fiatal fejceskét, és gyengéd csókok záporával borította el.

- Igazad van, százszor is igazad... Éppen az ellenkezőjét kell megírni...

Már-már széttépte a levél fogalmazványát, de a legelején egy mondat nagyon tetszett neki; használható lesz, ha egy kissé átalakítja ilyenféleképpen:

- Délvidéki royalista vagyok, monarchikus meggyőződésben és a múlt mélységes tiszteletében nevelkedtem, s úgy vélem, vétkeznék a becsület és lelkiismeretem ellen, ha elfogadnám azt a tisztséget, amelyet Felséged...

Ezt az igen udvarias, de határozott visszautasítást a legitimista újságok közölték; hatalmas módon emelte Numa tekintélyét és neve a meg nem vesztegethető hűség fogalmává vált. »Az elszakíthatatlan« - így nevezte el Roumestant a *Charivari* karikatúrája; a tréfás rajz azt ábrázolta, hogy a politikai pártok egymással marakodva cibálják a nagy ügyvéd tógáját. Aztán kis idő múlva összeomlott a császárság, és mikor a bordeaux-i nemzetgyűlés összeült, Numa három délvidéki megye mandátuma között válogathatott; egyes-egyedül annak a levélnek köszönhette, hogy megválasztották képviselőnek. Első, kissé dagályos ékesszólású beszédei hamarosan az egész jobboldal vezérévé tették. Ő bizony csak aprópénz volt az öreg Sagnierhez képest, de az átlagember-korszakban ritkán akad nagy egyéniség, s az új pártvezér ugyanolyan könnyedén vitte a vezérszólamot a parlamentben, mint hajdanában a Malmus díványán.

A törvényhatósági bizottság tagja lett megyéjében, az egész Délvidék bálványa, s tekintélyét még emelte apósának fényes állása, akit a császárság bukása után a Semmitűszék elnökévé neveztek ki. Numának előbb-utóbb miniszteri tárcát kell kapnia. Addig is nagy ember ő mindenki számára, kivéve a feleségét; újsütetű hírnevét szeretetreméltóan, barátságosan, kedélyesen hordozza Párizs, Versailles meg a Provence között, de nem dicsekszik vele, és úgy óvja, akár a cilindert a kalapdobozban.

IV. FEJEZET

A délvidéki nagynéni. Gyermekkori emlékek

A Portal-ház, ahol Aps nagy szülőtte provence-i tartózkodása folyamán lakik, a város látványosságai közé tartozik. Ott szerepel Joanne útikalauzában Juno temploma, az amfiteátrum, az ókori színház és az Antoninusok tornya, a római uralom e régi emlékei között, amelyekre a város annyira büszke, s amelyeket oly gondosan óv. De ennek a patinás vidéki háznak nem a nagyra méretezett, tömör, bolthajtásos, erős vasszegekkel kivert kapuját, nem is a lándzsavégű, sűrű vasráccsal díszített magas ablakait csodáltatják meg az idegenekkel, hanem az elsőemeleti balkont, ezt a kis erkélyt a bejárat felett, amelyet kipúposodó vaskorlát szegélyez. Amikor Roumestan a városba érkezik, itt jelenik meg, innen beszél a tömeghez; az egész város tanúskodhatik arról, hogy azokat a szeszélyes görbüléseket, azt a kidudorosodást a szónok hatalmas erejű ökle nyomta ki a vason, amely valamikor egyenes volt, akár a vonalzó.

- No, né!... A mi Numánk még a vasat is meggyúrta!

S az apsiak szeme kidülled, és az *r* betűket úgy ropogtatják - *meggyúrrta* -, hogy a kétségnek még csak az árnyéka sem férhet állításukhoz.

Numa szülővárosának lakói büszkék és gyermekesen jóindulatúak, de rendkívül fogékonyak a benyomásokra, a nyelvük pedig féktelen. Tökéletes bizonyíték erre Portal néni, aki igazi mintapéldánya a helybeli polgárságnak. Termetes, gutaütésre hajlamos asszonyság, petyhüdt, vértolulásos lila arca élesen elüt nyaka és homloka hófehérségétől, amely hajdani szökeségére emlékeztet. Mályvaszínű szalaggal díszített főkötője alól gondosan ápolt, ezüstfém hajfonatok kandikálnak ki, ruhadereka ferdén van összekapcsolva, s mégis olyan tekintélyes, olyan méltóságteljes. A kellemesen mosolygó Portalné asszony így jelenik meg először előttünk a délvidéki szokás szerint légmentesen elzárt félhomályos szalonjában. Azt gondolná az ember, családi arcképet lát, egy öreg Mirabeau márkinét, aki oly jól odailik ebbe a régi családi lakba, amelyet szász esztendeje építtetett Gonzague Portal, az aixi parlament hajdani főtanácsosa. Provence-ben találni még ilyen régies házakat és arcokat, mintha a múlt század éppen most suhant volna ki az oszlopdíszes magas ajtókon, és sokfodros ruhájának egy csücskét becsipentette az ajtószárny.

Ám, aki a nénivel beszélget, és szerencsétlenségére azt állítaná, hogy a protestáns ember is ér annyit, mint a katolikus, vagy hogy V. Henrik nem kerül rövidesen trónra, azt tapasztalná, hogy a régi arckép szenvedélyes dühvel lendül ki keretéből, nyakán kidagadnak az erek, felindulástól reszkető keze összekuszálja gondosan elrendezett, sima haját, irtózatos méregbe jön, és csak úgy záporozza a szitkokat, a fenyegetést meg az átkokat. Ez a harag közismert az egész városban, furcsa megnyilvánulásait gyakran emlegetik. Az egyik estélyen az inas feldöntött egy borosüvegekkel teli tálcát; Portal néni kiabált, aztán lassanként egyre nagyobb indulatba jött, a szemrehányásból jajveszékelésbe, majd őrjöngő felindulásba csapott át, amikor a méltatlankodás már szavakat sem talál. Akkor aztán fojtogatta mindaz, ami még kikívánczolt belőle - s mivel nem verhetette meg az ügyetlen inast, aki nagy bölcsen elfüstölgött -, hogy visszatartsa dühkitöréseit és eltakarja indulattól eltorzult arcát, felemelte selyemszoknyáját, fejére borította, arcát beletemette, mit sem törődve azzal, hogy vendégei előtt mutogatja kövér testén a keményített fehér alsószoknyáit.

Szerte a világon mindenütt örültnek tartották volna; Apsban, a lobbanékony és indulatos emberek hazájában mindössze úgy vélekedtek, hogy Portalné »szeret kiabálni«. Valóban, ha egy csendes délután, amikor a város kolostori némaságába csak a tücskök ciripelése és néhány

zongora-akkord visz némi életet, valaki átmegey a Cavalerie téren, a régi ház ablakaiból furcsa üvöltözést hall: az asszonyosság szidja és hajkurássza cselédeit: - Te szörnyeteg... gyilkos, haramia... te szentségrabló... levágom a karod... szíjat hasítok a hátadból! - Ajtócsapkodás, a visszhangzó, fehérre meszelt boltozatok alatt a lépcső rácsa megrezdül, ablakok vágódnak ki nagy robajjal, mintha most dobnák ki a darabokra szaggatott szerencsétlen cselédeket, akik továbbra is szépen ottmaradnak szolgálatban; már megszokták a viharokat, és tudják, hogy ez csak amolyan szófia beszéd.

Végeredményben a néni áldott jó teremtés, szenvedélyes, nagylelkű, az a délvidékiekre jellemző tetszés-, odaadás- és önfeláldozási vágy van benne, amelynek előnyös megnyilvánulásait Numa már gyakran tapasztalta. Mióta megválasztották képviselőnek, a Cavalerie téri ház az övé volt, nagynénje csupán azt a jogot tartotta fenn magának, hogy élete végéig ott lakhasson. S micsoda ünnepnap, mikor párizsi vendégei megérkeznek, vége-hossza nincs a tisztelgő meneteknek, fáklyászenének, a fogadásoknak, látogatásoknak, amelyekkel a nagy férfiú jelenléte felpezsdíti az ő magányos, mozgalmasság után sóvárgó életét. És ráadásul rajong unokaöccse feleségéért, éppen azért, mert természetük olyan ellentétes; rajongásába az a tisztelet is vegyül, amelyet Le Quesnoy elnöknek, Franciaország legfőbb bírójának leánya ébresztett benne.

A fiatalasszonynak csak kivételes türelme és szüleitől örökölt hagyományos családtisztelete adott erőt, hogy két hosszú hónapig elviselje a szeszélyeit, fárasztó meglepetéseit ennek a zűrzavaros, csapongó képzeletnek, amely ugyanolyan mozgékony, amilyen tunya a nagy, kövér test. A penészszagú, levegőtlen előcsarnokban, amely hűvös, akár egy mór épület udvara, Rosalie, az örökké tevékeny párizsi nő kézimunkázott, és órák hosszat hallgatta a szemközti fotelben ülő terebélyes hölgy meglepő történeteit, aki karjait lóbálja, és a két keze üres, hogy annál jobban gesztikulálhasson, s pihegő lélegzettel meséli el újra meg újra az egész város krónikáját, a különböző történeteket a kocsisról meg a szolgálókról, akik hangulatának megfelelően néha a tökéletesség mintaképei, máskor meg szörnyetegek. A néni beszéd közben mindig lelkesedik valamiért, vagy szenvedélyesen méltatlankodik valami miatt, és vádak hiányában ellenszenvét ijesztően súlyos, ármányos vagy véres, vadromantikus bűnökkel indokolja: akárcsak a hitterjesztési évkönyv, az ő feje is telis-tele volt effajta históriákkal. De szerencsére Rosalie az ő Numája mellett már megszokta a szavaknak ezt a tomboló szenvedélyét. Jóformán tudatába se hatolt. Csak néha kérdezte önmagától, hogy ő, aki olyan zárkózott, olyan hallgatag, miként is keveredhetett ezeknek a komédiásoknak, ezeknek a nagyhangú frázisgyártóknak és hadonászóknak a családjába, s csak akkor szakította meg a kövér hölgyet egy szórakozott »ó, néni kérem«-mel, amikor az már igazán túlságosan elvetette a sulykot.

- Csakugyan igazad van, kicsikém. Talán túlzok egy kevéssé.

De a néni szertelen képzelete hamarosan újra nekilendült, s ismét csak ott száguldott valamelyik örült vesszőparipáján; szenvedélyes arcjátéka hol tragikus, hol meg komikus, széles ábrázatán váltakozva jelent meg az ókori színjátszás e két maszkja. Csak akkor higgadt le, amikor egyetlen párizsi útjáról és a »Somon« átjáró csodáiról beszélt; egy kis hotelben lakott, ahová a délvidéki nagykereskedők szoktak megszállni és csupán a melegházszerű, fullasztó üvegtető alatt jutott egy kis levegőhöz. A néni Párizsról szóló emlékezéseiben ez a szűk utcácska úgy jelent meg, mint a fejlődés, az elegancia központja, a nagyvilágiasság megtestesült fogalma.

Unalmas és üres fecsegését a lehető legmulatságosabb, legkülönösebb franciaság fűszerezte, az elcsépelet frázisok, a régi retorika elszáradt virágai valami fura provence-i ízzel keveredtek, mert Portal néni nem állhatta szűkebb hazája nyelvét, ezt a csodálatosan színes és zengő

tájszólást, amely a latinság visszhangjaként rezeg a kéklő tenger felett, és csupán az egyszerűbb városlakók meg a parasztok beszélnek. Ő ahhoz a provençence-i polgársághoz tartozott, amely *osztán* helyett *oszt*-ot mond, s azt hiszi, ez a helyesebb. Ha Ménicle kocsis (rendes nevén Dominique) amúgy parasztosan azt mondta: - Mék, osztán adok egy kis abrakot a lúnyi - Portal néni méltóságteljes arckifejezést öltött, és így felelt: - Nem értem, jóember... beszéljen franciául! - Mire Ménicle iskolás gyerek módjára megismételte: - Menek, oszt adok egy kis abrakot a lúnak... - Helyes... Ezt már értem. - És a kocsis dolgára ment abban a szent meggyőződésben, hogy ő most már helyes franciasággal beszél. Igaz, hogy Valence-on túl a Délvidék népe csak ezt a francia nyelvet ismeri.

Egyébként Portal néni mindazokat a szavakat, amelyek nem feleltek meg ízlése szeszélyeinek, átalakította valami helybeli nyelvtan íratlan szabályai szerint: vonat helyet vontot, bútorát helyeit butrát mondott, az anekdotát anédótának, a lajstromot pedig listromnak ejtette ki. A párnacihát cihajnak nevezte, a zsalugátert zsalugatternek, a forró üstöt pedig, amely minden évszakban ott volt a lába alatt, forró plüssnek. Ő nem sírt, hanem *zokogásba omlott*, és bár *ránehezült* volt a lába, mégis egy félóra alatt bejárta a várost. S ráadásul teletűzdelt beszédét azokkal a kis indulatszavakkal, amelyeknek nincs határozott jelentésük: a provençence-iak általában sűrűn használják ezeket az apró szóforgácsokat, mondataik közé iktatják, hogy enyhítsék, felfokozzák, vagy nyomatékot adjanak változékony hangsúlyuknak: - *hej, hé, tyű, lám, no, nem úgy ám, de bizony, nana!*...

A délvidéki hölgy megvetése nemcsak szűkebb hazája tájszólására irányult, hanem kiterjedt a helyi szokásokra, hagyományokra, sőt a ruházatkódokra is. Portal néni nem tűrte, hogy kocsisa provençence-i tájnyelven beszéljen, vagy hogy a szolgálólány arles-i pántlikát, fodros ingvállat viseljen. - Az én házam nem tanya vagy fonoda - mondogatta. De azt sem engedte meg nekik, hogy kalapot hordjanak. A kalap Apsban a polgári származás megkülönböztető hierarchiáját jelzi; ezzel jár az Asszonyom megszólítás, amely a köznépbeli nőt nem illeti meg. Csak látni kell a nyugalmazott kapitány, vagy az évi nyolcszáz frankot kereső városi kistisztviselő feleségét, aki maga megy a piacra, hogy nagyszélű kalapjának koronája alól milyen leereszkedően beszél a dúsgazdag crau-i majorosnéval, a régi, igazi csipkével szegélyezett gyolcskendőt viselő parasztasszonnyal. A Portal-ház hölgyei már több mint egy évszázad óta kalaposan jártak. Így hát a néni nagyon megvetette a szegények világát, s iszonyúan összetűzött Numával, néhány nappal az amfiteátrumi népünnepély után.

Péntek délelőtt történt, villásreggeli közben. Amolyan délvidéki villásreggeli volt ez, kedves a szemnek, és látszatra ínycsiklandó, de ugyancsak sovány, mert Portal néni szigorúan tartotta magát a regulához. Az abroszon a nagy zöldpaprikák mellett vérbélű füge és óriási, rózsaszín magnóliákhoz hasonló görögdinnyeszeletek, szardellás lepény és kis fehér zsemle, amelyet csak azon a vidéken sütnék, csupa könnyű étel; a friss vízzel teli mázas kancsók mellett édes borral töltött palackok, odakint pedig ciripeltek a tücskök, villóztak a napsugarak, s egy arany sugárnyaláb szökött be a félig nyitott ajtón az óriási ebédlőbe, amely visszhangos és boltozatos, akárcsak egy kolostor refektórium.

Az asztal közepén egy melegítőn két szép szelet sült párolgott Numa számára. Mert ámbátor nevét áldásba foglalták a vallásos összejöveteleken, s minden imádságukba belevegyítették, de lehet, hogy éppen emiatt, Aps nagy szülőtte felmentést kapott a püspök úr önagyméltóságától. Ő az egyetlen a családban, aki húst eszik böjti napokon is; jókedvűen szabdalja erőteljes kezével a véres húst, s nem törődik sem feleségével, sem sógornőjével, akik éppen úgy, mint Portal néni, fűgével és görögdinnyével kénytelenek jóllakni. Rosalie ezt is megszokta. A heti kétszeri szigorú böjt hozzátartozott az ő évenkénti megpróbáltatásaihoz, akárcsak a forró nap, a por, a mistral, a szúnyogok, a néni történetei, meg a vasárnapi mise a Szent Perpetua-

templomban. Ám a jóétvágyú Hortense fiatal gyomra teljes erővel kezdett lázadni, és csakis néniének tekintélye tett lakatot az elkényeztetett gyermek szájára, akinek csípős megjegyzései felbolygatták Portal néni valamennyi elképzelését a fiatal leányok neveléséről és helyes magaviseletéről. Hortense így hát csak komikusan forgatta szemét; amíg a sok vacak zöldséget ette, vadul kitágult orrlyukakkal szimatolt Roumestan pecsenyéje felé, és a foga között mormolta, hogy csak Rosalie hallhatta:

- Hej, de jólesnék!... Ma reggel lovagolni voltam... Éhes vagyok, mint a farkas.

Lovaglóruháját még nem vetette le, remekül illett magas, karcsú alakjához, akárcsak a kis férfigallér pajkos, szabálytalan arcához, amelyet felhevített a lovaglás és a szabad levegő. És a reggeli lovaglás újabb kiruccanásra ösztökélte.

- Most jut eszembe, Numa... Mikor megyünk el Valmajourhoz?

- Miféle Valmajour? - ismételte a nevet Roumestan, akinek szertelen agyából már rég kihullott a tamburinos emléke... - Ahá, tudom már, Valmajour... Egészen kiment az eszemből... Micsoda művész!

Egyre jobban tűzbe jött, maga előtt látta az amfiteátrum boltíveit, a farandole kanyargó menetét; a tamburin tompa pergése ott dobol emlékezetében, s mintha még gyomra üregében is érezné a hangját. Hirtelen megfogant benne az elhatározás.

- Portal néni, fogasson be nekünk a kis hintóba. Reggeli után elmennénk.

A néni nagy szemepára lángolt, akárcsak a japán bálványoké, és szemöldöke ráncba szaladt.

- A kis hintót... Ugyan már!... Aztán minek? Csak nem akarod elvinni a feleséged meg a sógornódet ehhez a tütü pampamhoz.

A tütü pampam olyan jól kifejezte a két hangszert, a furulyát meg a dobot, hogy Roumestan nevetni kezdett. De Hortense hevesen védelmébe vette az ősi provence-i tamburint. A délvidéki benyomások közül ez hatott rá legjobban. Aztán meg nem is lenne becsületes dolog, ha nem váltanák be a derék fiúnak tett ígéretet.

- Nagy művész ő... Hiszen maga is mondta, Numa!

- Igen, igen, húgocskám, igaza van... Meg kell látogatnunk.

De Portal néni valósággal fuldoklott, és sehogy sem bírta megemészteni, hogy olyan ember, mint az ő unokaöccse, egy képviselő, ekkora fáradságra szánja rá magát holmi parasztok miatt, akik nemzedékek óta csak tilinkóznak a falusi ünnepélyeken.

Egészen belelovalta magát ebbe a gondolatba, megvetően biggyesztette el az ajkát, utánozta a muzsikus mozdulatait, ujjait egy képzeletbeli tilinkó lyukaira illesztette, a másik kezével meg az asztalt csapkodta. No, hiszen szép kis társaság lesz ez a hölgyeknek!... Ilyesmi csak Numának juthat eszébe... Még hogy elmenni Valmajourékhöz, szentséges Szűzanyám!... Egészen tűzbe jött, s már mindenféle gáztettekben marasztalta el, szörnyetegeknek festette le őket; történelmi nevezetességű gyilkosok, akár a Trestailon-család, s aztán észrevette, hogy az asztal túlsó végén Ménicle kocsis, Valmajour földije megrökönyödve az elképedéstől bambán elmeredt ábrázattal hallgatja őt. Bósz hangon tüstént rárivallt; megparancsolta, hogy gyorsan öltse magára a libériát, a kocsis pedig álljon elő egy negyed híján két órára. A néni valamennyi dühkitörése ilyesformán szokott véget érni.

Hortense ledobta szalvétáját, odaszaladt a kövér nénihez, és kétfelől csókot cuppantott arcára. Nevetett, ugrándozott örömeiben.

- Siessünk, Rosalie!

Portal néni Rosalie-ra nézett.

- No hát remélem, nem fogsz te is elkoncsorogni ezzel a két gyerekkel.

- Nem, néni... Én itthon maradok maga mellett - mondta a fiatalasszony, és mosolygott azon, hogy fáradhatatlan előzékenysége, szeretetre méltó lemondása miatt ebben a házban végül már az öregek közé sorolják.

Ménicle a parancsolt időben megjelent a kis hintóval, de előre küldték az amfiteátrumhoz, ahol majd találkozni fognak; Roumestan gyalog indult el sógornőjével. Hortense meg akarta nézni Apsot, és büszkeséggel töltötte el, hogy a nagy férfiúba karolva tekintheti meg azt a házat, ahol Numa született, s vele együtt róhatja az utcákat, amelyekhez sógora gyermekségének és fiatalkorának emlékei kapcsolódnak.

A déli pihenő ideje volt. A város szunyókált, csendes és néptelen, elringatta a mistral, amely hatalmas legyezőcsapásaival megmozgatja, felüdíti a perzselő provence-i nyarat, de megnehezíti a járást a védtelen helyeken, különösen a korzón, ahol semmi sem áll útjában, ahol forogva vágthat, és bömbölve, akár az elszabadult bika, száguld körbe a kis városban. Hortense mindkét kezével belekapaszkodott Numa karjába, fejét lehajtotta, szeme káprázott, levegő után kapkodott, és mégis boldogan sodortatta magát, elragadták ezek a szélrohamok, amelyek úgy jöttek, akár a hullámverés, ugyanazzal a panaszos süvöltéssel, és porfelhőt fröcsköltek. Időnként meg kellett állniok, megfogódkodtak a kötelekbe, amelyeket a nagy szelekre számítva a sáncok falai mentén feszítettek ki. A forgószélben platánmagok és kéregdarabok kavargtak, s az elhagyatott térség reménytelenül sivárnak látszott; még elborították a legutóbbi vásár hulladékai; dinnyehéj, alom, üres kosarak, mintha a Délvidéken csakis a mistral dolga lenne a söprés. Roumestan minél előbb a kocsihoz akart jutni, de Hortense ragaszkodott a sétához, elbódította a szélroham, amely kék fátylát háromszorosan tekerte rá kalapjára, s járás közben testéhez tapasztotta rövid úti ruháját és pihegve így szólt:

- Milyen furcsa is az emberi természet!... Rosalie nem állhatja a szelet. Azt mondja, szétzilálja gondolatait, meggátolja abban, hogy figyelmét összpontosítsa - engem meg lelkesít, mámorossá tesz.

- Akárcsak engem - kiáltott fel Numa; szeme könnyben úszott, kalapja majdnem lerepült, meg kellett fognia. Egy utcasaroknál hirtelen megállott.

- Ez az én utcám... Itt születtem.

A szél ereje csökkent, vagy talán csak kevésbé lehetett érezni, még süvített messziről, olyasformán, ahogy a csendes vizű kikötőben hallani a part kőfalának csapódó hullámok robaját. A meglehetősen széles utcában nincs járda, hegyes kövekkel van kirakva, az egyszerű kis szürke ház egyik szomszédja a nagy platánfáktól árnyékolt orsolyarendi zárda, a másik meg egy régi, főúri külsejű épület, amelyen a bevéselt címer mellett látható a felírás is: *Rochemaure-palota*. Szemközt egy ódon, meghatározhatatlan jellegű, töredezett oszlopokkal, csonka szobrokkal és római feliratú sírkövekkel szegélyezett épület, zöld kapuja felett kopott aranyozású betűk hirdetik: *Akadémia*. Abban a kis házban látta meg először a napvilágot a hírneves szónok 1832. július hó 15-én, és könnyűszerrel lehetett volna rokonvonásokat találni szűkre méretezett, latin-utánzatú képességei, katolikus és legitimista hagyományai és a szerény kispolgári ház között, amely egy kolostor meg egy főúri palota közé ékelődve lapít a vidéki akadémiával átellenben.

Roumestan meghatódott, mint mindig, valahányszor úgy adódott, hogy szembenézett a saját egyéniségével. Hány esztendő múlt el azóta - talán harminc is -, hogy ő erre járt. Most a kislány szeszélye hozta ide... A tárgyak változatlansága megdöbbenetete. A falon még most is

ott van az ablakvas nyoma, amelyet gyermekkorában megforgatott, amikor elment mellette. Az Akadémia oszlopai és az értékes, klasszikus szobortorzók árnyéka most is ugyanarra a helyre vetődött; a kastély oleander bokrai akkor is ilyen kesernyésen illatoztak, s ő megmutatta Hortense-nak azt a keskeny ablakot, ahonnan az anyja integetett neki, mikor kisfiú korában hazajött a barátok iskolájából. - Gyere gyorsan, édesapa már itthon van. - És az apa nem szeretett várakozni.

- Hát maga a barátokhoz járt iskolába, Numa?

- Oda, húgocskám, tizenkét éves koromig... Akkor aztán Portal néni betett a *Mária mennybemenetele intézetbe*, a város legelőkelőbb iskolájába... De olvasni az *Ignorantinusoknál* tanultam meg, ott, abban a nagy, sárgaszalus barakkban.

És borzongva idézte fel emlékezetében a katedra alatt álló sósvizes dézsát, korbács ázott benne, hogy a szíja minél élesebben vágjon, a hatalmas iskolatermet, amelynek kőpadlóján térdepelve mondták fel a leckét, s a legcsekélyebb büntetés elszenvédéséért is úgy csúsztak oda kezüket kinyújtva és visszahúzva a merev egyenesen ülő barát elé, akinek durvaszövésű fekete csuhája felhúzódott az ütés lendületétől; Sütfőzy páternek nevezték, mert a konyhában is tevékenykedett. A jó atya nagyokat nyögött, s a tintás kis ujjak úgy égtek a fájdalomtól, mintha temérdek éles szűrás hasítana beléjük. Hortense-t felháborították ezek a kegyetlen büntetések, Roumestan pedig ezeknél is szörnyűbb fenyegetéseket mesélt el; például amikor nyelvükkel kellett felnyalni a frissen mosott kőpadlót, s a por sárgás maszattá vált, felsebezte a kis bűnösök gyenge szájpadrását.

- De hisz ez rettenetes... És maga még védelmezi ezeket az embereket!... Az ő ügyüket képviseli a parlamentben!

- Jaj, édes gyermekem... Ilyen a politika - jelentette ki Roumestan, és egy cseppet sem jött zavarba.

Beszélgés közben sötét, keleti jellegű sikátorok útvesztőjébe jutottak, öreg anyókák szundikáltak itt az ajtó előtt a küszöbökön; majd világosabb utcák következtek, a házak között keresztben nagy vászoncsikok himbálóztak zizegve, rajtuk a különböző mintás cégérek: *Szatócs, Posztókereskedő, Cipőbolt*. Aztán kikerültek Aps úgynevezett kisterére, ahol az aszfalt olvadozott a nap hevétől. A négyszögletű teret boltok veszik körül, amelyek ilyenkor teljesen üresek és zárva vannak; az üzletek előtt, a falak keskeny árnyékában, fejüket ládikójukra hajtva, cipőtisztítók horkolnak, végtagjaik úgy nyúlnak el, akár a vízbefültaké, mintha megannyi roncsai lennének a várost tépázó viharok. A tér közepén egy befejezetlen emlékmű. Hortense szerette volna tudni, mi a rendeltetése ennek az elhagyatott márványtömbnek; Roumestan egy kissé zavartan mosolygott.

- Hosszú történet ez - mondta, és meggyorsította lépéseit.

Aps város tanácsa úgy döntött, hogy szobrot emelnek Roumestannak, de az *Avant-Garde* liberálisai erősen kifogásolták, hogy egy embert még életében így megdicsőítsenek, a nagy férfiú barátai pedig nem merték erőltetni az ügyet. A szobor már készen volt, s valószínűleg csak Numa halálát várták, hogy felállíthassák. Bizonyára dicső dolog arra gondolni, hogy temetésünknek ilyen közéleti utójátéka lesz, s csak azért hulltunk el, hogy márványban vagy ércben feltámadjunk; ám ez az üres, a napsugarakban vakítóan fénylő talapzat Roumestanra - valahányszor csak erre járt - úgy hatott, mint valami méltóságteljes családi sírbolt; gyászos gondolataitól csak akkor szabadult, amikor megpillantotta az amfiteátrumot. Az ókori épület most, hogy a vasárnapi ünnepség zsvajva elült, visszanyerte haszontalan és nagyszerű romhoz illő méltóságát; sűrű rácsozata mögött megmutatta széles, nyirkos és hideg folyosóit, ahol a talaj helyenként besüppedt, s a kövek málladoztak a századok lépései alatt.

- Milyen szomorú látvány - mondta Hortense, és sajnálkozva gondolt Valmajour tamburinjára; de Numa nem találta szomorúnak. Ő itt élte át a gyermekkori vágyak és örömök legszebb óráit. Ó! a vasárnapi bikaviadalok, amikor ott lődörgött a rács előtt a többi szegény gyerekekkel, s nem volt tíz souja, hogy jegyet válthasson. A délutáni tűző napon itt kápráztatták a tiltott gyönyörök, innen nézték azt a keveset, amit a vastag falak látni engedtek, a cirkusz egyik sarkát, a toreádorok vörösharisnyás lábát, a dühödten vágató bika patáit, a viadal porát, amely együtt kavargott a zsúfolásig telt cirkusz kiabálásával, hahotázásával, éljenzéseivel, ordításával, zúgásával. Nagyon szerettek volna ők is bejutni. A bátrabb fiúk csak azt a pillanatot lesték, amikor az őr arrább ment, s egy kis erőfeszítéssel becsúsztak a rács között.

- Én mindig bejutottam - mondta Roumestan diadalmasan. Egész élettörténete benne volt ebben a néhány szóban: akár szerencséjének, akár pedig ügyességének köszönhette, bármilyen szűk volt is a rácszat, ő, a délfrancia, mindig bejutott.

- Igaz - tette hozzá sóhajtva -, hogy akkoriban vékonyabb voltam, mint most. - És a komikus sajnálkozás kifejezésével méregette a boltívek sűrű vasrostélyzatát, majd pedig széles, fehér mellényét: a negyvenes évekre valló tekintélyes pocak domborodott alatta.

A kocsi az óriási épület árnyékában várakozott rájuk, ahol a széltől is védve volt. Ménicle-t fel kellett rázni, mert élénk kék színű, nehéz libériájában, két elemőzsiás kosár közt elaludt a bakon. Mielőtt felszálltak volna, Roumestan távolabb egy régi fogadót mutatott sógornőjének: *Kis Szent János fogadó, személy- és áruszállítás, fuvarozás*. A fehér falú épület a széles, nyitott kocsiszínekkel elfoglalta az Aréna tér egy egész sarkát. A fészerekben egymás hegyénhátán poros, ócska batárok, himbálózó kétkerekű falusi taligák meg gyaloghintók, rúdjuk az égnek mered, és sűrű ponyva fedi őket.

- Látja húgocskám - mondta Numa elérzékenyülve - huszonegy esztendővel ezelőtt onnan indultam Párizsba... Akkor még nem volt vasutunk. Montélimar-ig postakocsival mentünk, onnan pedig a Rhône-on... Édes Istenem, milyen jókedvű voltam akkor, s hogy elrémített az a ti nagy Párizsotok... Emlékszem, este volt...

Gyorsan beszélt, rendszertelenül, ahogy az emlékek feltódultak benne.

- Este volt, tíz óra, november... A hold oly élesen világított... A postakocsist Fouque-nak hívták, micsoda egy alak... Amíg befogott, fel s alá sétálgattam Bompard-ral. Hiszen tudja... Mi már akkor is igen jó barátok voltunk. Ő gyógyszerésznek készült, vagy legalábbis úgy képzelte, és azt tervezte, hogy majd utánam jön... Terveket szőttünk, együtt ábrándoztunk az életről, megfogadtuk, segíteni fogjuk egymást, hogy minél előbb célhoz érjünk... Közben bátorított, tanácsokkal látott el, hiszen ő volt az idősebb... Én erősen féltem, hogy majd kinevetnek... Portal néni egy óriásira méretezett felöltőt csináltatott nekem az útra, olyant, amit ragláznak hívnak... Nem volt sok bizalmam a néni raglánjában... Bompard elsétáltatott maga előtt... Tyű! Még most is látom az árnyékomat... És aztán nagy komolyan - ahogy ő szokott beszélni - azt mondta nekem: »Mehetsz öregem, nem vagy nevetséges...« Ó, ifjúság, ifjúság...

Hortense már attól tartott, hogy sohasem jutnak ki a városból, hiszen a nagy férfiú minden kőnél talál valami alkalmat az ékesszólásra és a késlekedésre; szelíden a kocsi felé tuszkolta sógorát.

- Nem szállnánk fel, Numa?... Útközben is jól elbeszélgethetünk.

V. FEJEZET

Valmajour

A Cordoue-hegy mindössze két óra járásnyira van Aps városától, kivált, ha a szél hátulról segíti az embert. A kis hintó, amelybe két vén camargue-i ló volt befogva, szinte magától ment, mert a mistral toltá, lökte, sodorta, s akár a vitorlát, hol behorpasztotta, hol meg kipuffasztotta a kocsi ernyőjét. A szél itt nem süvöltött úgy, mint a sánCFalak között és a várfolyosók boltívei alatt, szabadon, akadálytalanul nyargalászott a végeleáthatatlan, hullámzó rónán, ahol egy-egy félreeső parasztház, majorság megannyi szürke folt a zöld csokorban, mintha a vihar szertesét szórt volna egy falut; füstként gomolygatta a port a magasba, és mint a száguldó köd, úgy vonult el az érett gabonatóblák, az olajfaültvények felett, melyeknek ezüstös levelei pillangóként táncoltak; hatalmas tölcserei sárgásfehér felhőkben repítették fel a kerekek alatt csikorgó port, meghajlították a sűrű ciprusok sorfalait, meg a nyúlánk, zizegő levelű spanyolnádat, amelynek olyan volt a hangja, mintha az út mentén friss patak csergedzne. A szél egy-egy percre elhallgatott, elakadt a lélegzete, és ilyenkor tüstént érezni lehetett a perzselő nyár jelenlétét. A föld afrikai forróságot ontott, de az újra feltámadt egészséges és életetadó fergeteg hamarosan elűzte a hőséget, és vitte magával a felfrissülést a láthatár legtávolabbi pontjáig, a szürkés, fakó dombocskák, a provence-i táj e jellegzetes háttere felé, amelyet az alkonyat oly tündéri színárnyalatokba szokott öltöztetni.

Útközben nem sok emberrel találkoztak. Egy-két, terméskövekkel megrakott szekér jött a kőbányák felől, az óriási kődarabok vakítottak a napfényben, aztán egy öregasszony Ville-des-Beaux-ból, hatalmas köteg szagos fű alatt görnyedezve, majd egy daróccsuhás kolduló barát, hátán iszák, derekáról olvasó lógott le, és kemény, izzadó koponyája úgy fénylett, mint a Durance folyó kavicsa, Sainte-Baume-ból vagy Notre-Dame-de Lumière-ből hazatérő búcsúsok, egész kocsiderékra való fehérség ünneplő ruhában, szemük ragyogó fekete, magas kontyukon színes pántlikák lebegtek. És a mistral mindezt a kemény munkát, a nyomorúságot, a honi babonákat az egészség és jókedv lendületével töltötte meg, rohantában felkapta és magával sodorta a szekeresek »gyiahóját!«, a csengők meg az állatok kék üvegkarikáinak hangját, a barát zsolozsmázását, a búcsúsok visítózó kántálását meg a népdal hangjait, amelyet Roumestan, szülőföldje varázsától megihletve, teli torokból és nagy, hatásos taglejtésekkel kezdett fújni, hogy csakúgy harsogott ki a kocsiból.

*A mistral víg komája,
Provence szép napja, te...*

Aztán félbeszakította éneklését:

- Hé, Ménicle!... Ménicle!

- Mi kéne, Numa úr?

- Micsoda épület az ott, túl a Rhône-on?

- Az ott a Johanna királyné tornya...

- Ahá, igen... emlékszem már... Szegény torony! Olyan rozoga, mint amilyen Johanna királyné lenne, ha élne.

Numa kitűnően ismerte a provence-i mondákat, most előadta Hortense-nak a királyi vártorony történetét. Az az omladozó, vörösesbarna torony a magaslaton abból az időből való, amikor a szaracénok betörték az országba, de nincs olyan régi, mint ott mellette az apátság, amelynek egyik fala már csupa rom, és széles, csúcsíves kapuja, keskeny ablakai élesen rajzolódnak ki

az égbolt kékjében. Megmutatta Hortense-nak a sziklás hegyoldalon vezető ösvényt, amelyen a barátok lejártak a sima érclapként ragyogó tóhoz pontyot meg angolnát halászni az apát asztalára. Csak úgy futólag megjegyezte, hogy a kolostorok ingyenc és áhítatos lakói a legszebb helyeken telepedtek le, ott merengtek a hegycsúcsokon, távolba kalandozó tekintettel, de időnként leereszkedtek a magasból, hogy a természet javaiból és a környező falvakból beszédjék a dézsmát... Ó! a középkori Provence, a trubadúrok és a szerelem gyönyörű korszaka... Lám, tüskés bozót burjánzik fel a kőlapok között, amelyeket hajdanában a Stéphanette-k és Azalaisok ruhájának elomló szegélye söpört, réti sasok víjognak, baglyok huhognak éjszákanként ott, ahol a trubadúrok énekeltek. De ugye megmaradt valami az Alpok nyúlványainak e napsütötte vidékén az elbűvölő előkelőségből és az olaszos bájból, mintha még mindig a lant és hegedű hangja rezegne a kristályos tiszta levegőben?

Numa fellelkesült, megfélekedezett arról, hogy hallgatóközönsége csupán Hortense-ből és Ménicle kék libériájából áll, s a vidéki bankettek pohárköszöntőiből vagy akadémiai szónoklatokból kölcsönzött egynéhány frázis után szellemes és ragyogó rögtönzésbe lendült; az effajta rögtönzések avatták őt a dévaj provence-i trubadúrok utódává.

- Ahun van Valmajour - szólalt meg hirtelen Portal néni kocsisa, s előrehajolva a magaslatra mutatott ostroma hegyével.

Már letértek az országútról, a Cordoue-hegy oldalán kígyózó vágáson haladtak; a keskeny út csúszós volt, mert itt is, ott is apró levendulabokrok lepték el, minden kerékfordulás átható illatot sajtolt ki belőlük. A domb oldalán, a tisztáson, egy romos fekete torony lábánál feltűnt a majorság lépcsőzetes tetőzete. A Valmajourok nemzedékei hosszú esztendőket óta itt laktak az egykori várkastély helyén, amelynek neve rájuk maradt. De ki tudja? Lehet, hogy ezek a parasztok a Valmajour hercegektől, Provence grófjainak és a Baux-családnak rokonaitól származnak... Roumestan hebehurgyán hangot is adott ennek a feltevésnek, Hortense meg el volt ragadtatva tőle, hiszen ez megmagyarázta volna a tamburinos oly előkelő magatartását.

A bakon ülő Ménicle álmélkodva hallgatta a hintóban folyó beszélgetést. A Valmajour név ugyancsak elterjedt ezen a vidéken: voltak lenti meg fenti Valmajourok, aszerint, hogy a völgyben vagy pedig a hegyen laktak... Hát ezek mind csupa nagy urak lennének?... De a furfangos provence-i elhallgatta, amit gondolt. S míg a kocsi lassan baktatott ezen a kopár és fenséges tájon, Hortense, akit Roumestan lendületes szavai elröpítettek a regényes múltba, a színes álmok közé, ott fent, a romok közt egy parasztlányt pillantott meg; félig feléjük fordulva ült egy támaszfalon, kezét a szeme fölé tartotta, hogy jobban láthassa az érkezőket. És Hortense elképzelte, hogy egy hercegnő néz le rájuk a torony tetejéről, csúcsos fejkötőben, a könyvillusztrációk jellegzetes testtartásában.

Illúziója még akkor is csak nehezen oszlott el, amikor a kocsiról leszállva, szemtől szembe találták magukat a tamburinos testvérnéjével, aki fűzfavesszőből kis kasokat font a selyemhernyóknak. A parasztlány nem állt fel, bár Ménicle már messziről kiabálta: - Hé, Audiberte, vendégek gyűttek az öccséhez!

Audiberte finom, szabályos, hosszúkás arca zöldes volt, akár az olajbogyó a fán, sem örömet, sem meglepetést nem árult el, feszültség áradt belőle, amely összehúzta sűrű, fekete szemöldökét, és makacs homloka aljában egyenes, nagyon kemény vonalat vésett.

Roumestant egy kissé meghökkentette ez a tartózkodás és megnevezte magát:

- Numa Roumestan vagyok... A képviselő...

- Ó, jól ismerem - felelte rá Audiberte nagyon komolyan, s abbahagyta munkáját, amely ott halmozódott mellette egy kupacban.

- Kerüljenek beljebb... Az öcsém tüstént jön.

Ahogy felállt, a várúrnő sokat vesztett méltóságából. Igen alacsony volt, felsőteste aránytalanul hosszú és éppenséggel nem kecses, kacszázó járása sehogy sem illett csinos, bájosan felszegett fejéhez, amelyet kis arles-i főkötő és széles, kékes árnyalatú, ráncokba szedett muszlinkendő borított. Benyitottak a házba. A csonka toronyhoz támaszkodó parasztházban volt valami előkelő, az ajtó felett még ott díszelgett a kőcímer; az ajtót nádfüggöny takarta, amely pattogott a hőségben, meg egy kockás nagy vászonterítő a szúnyogok ellen. A szoba valamikor az ősök terme lehetett, falai fehérek, mennyezete bolthajtásos, magas, régies kandalló állt benne, s a világosság a zöldes ablaktáblákon és az ajtó durvaszövésű vászonfüggönyén szűrődött be. Ebben a félhomályban alig lehetett látni a kifaragott, kalászokkal és virágokkal cifrázott fekete, koporsó alakú pohárszéket; tornyos tetejű rácsos kenyérkosár állt rajta, ebben tartják frissen a kenyeret a provence-i tanyákon. Két-három szentkép, Szűz Mária, Márta és a Tarasque,⁸ régi vörösréz lámpa egy szép puhafa korongra akasztva, amelyet egy juhász cifrázott ki, a kandalló két oldalán a só- meg a lisztartó és egy csiga tülök, amellyel a jószágot szokták összeterelni, s gyöngyházfénye visszatükröződött a tűzhely párkányán - ennyi volt a tágas szoba összes dísz. A nagy asztal a fal mentén húzódott a terem hosszában, lócák és magas zsámolyok sorakoztak körülötte. A mennyezetről hagymafüzérek lógtak le és csakúgy feketélltek a legyektől, amelyek nagy zümmögést csaptak, valahányszor az ajtó firhangja meglebbent.

- Tessék leülni, nagyságos úr, kisasszony... Aztán költsek el velünk együtt a *grand-boire*-t.

A *grand-boire* a provence-i parasztok uzsonnája. A mezőn fogyasztják el, munkahelyükön, egy fa alatt, a boglya árnyékában, vagy az árokban. De Valmajour és az apja ott dolgozott a közelben, a saját földjükön, ők odahaza szokták megenni. Már várta őket a terített asztal, néhány mély, sárga kis cseréptányér, olajbogyó befőtt és olajos »római« saláta. Roumestannak úgy tűnt, mintha a fűzfavesszőből font tartóban, ahová a palackokat meg a poharakat rakják, bort látna.

- Van errefelé szőlőjük? - kérdezte kedvesen, így próbálva megszelídíteni ezt a furcsa, vad kis nőszemélyt. De a szőlő szóra Audiberte felpattant, mint a kecske, ha a vipera belemart, s hangja tüstént a düh legfelső régiójába csapott.

- Szőlő! Az ám! Szép kis szőlő!... Meg vagyunk mi áldva azzal a szőlővel!... Minden öt tőkéből egyet tudunk megmenteni, a leghitványabbat, s fél esztendeig folyton-folyvást öntözni kell. Lajttal hordjuk rá a méregdrága vizet. És kinek a bűne, hogy így van? Azoké a disznó vöröseké, azok a szörnyetegek meg az ő vallástalan köztársaságuk az oka, rászabadították a pokol minden átkát az országra.

Ahogy így nagy szenvedéllyel tüzelt, szeme még sötétebb lett, valósággal gyilkos fekete, csinos arca eltorzult, rángatózott, szája elferdült, és egymásba érő szemöldökei úgy összerándultak, hogy vastag ráncot vetettek homlokán. De a legfurcsább az volt, hogy dühkitörései közepette is állandóan dolgozott, felszította a tüzet, elkészítette a férfiak kávéját, felállott, lehajolt, kezében hol a fűjtató, hol meg a kávésbrik, vagy pedig lobogó venyigecsomó, amellyel úgy hadonászott, mint fúria a fáklyájával. Aztán hirtelen elcsendesedett:

- Itt az öcsém.

A kezdetleges kárpit félrelébbent. A fehér fényözönben megjelent Valmajour magas alakja, s mögötte egy kis ember, az arca sima, cserzett, aszott és fekete, mint egy beteg szőlőtőke.

---

⁸ Mondabeli szörnyeteg.

Akárcsak Audiberte-et, apát és fiát sem tette elfogódottá a vendégek jelenléte, és az üdvözlések után tüstént letelepedtek az asztalhoz, az uzsonnát a hintóból behozott elemózsia is szaporította, s láttára az idősebb Valmajour szemében a mohóság lángja gyulladt fel. Roumestan váltig csodálkozott, hogy jelenléte ilyen csekély hatást váltott ki ezekből a parasztokból, és tüstént az amfiteátrumi ünnepélyre terelte a szót, a múlt vasárnapi nagy sikerre. Ennek aztán örülhetett az öreg apó!...

- Úgy ám, úgy ám - dűnnyögte az öreg, és késével az olajbogyókat szurkálta... - fiatal-koromban én is tamburáztam, és díjakat nyertem.

Fanyar mosolyában ugyanaz a szájfintor jelent meg, mint a leánya arcán, mikor az imént dühöngött. Audiberte most csendesen gubbasztott a tűzhely kövén, szinte a földön ülve, és tányérját térdén tartotta; mert bár ő parancsolt ebben a házban, mégpedig korlátlanul, mégis alávetette magát a provence-i szokásnak, amely nem engedi meg a fehérnépnek, hogy a férfiakkal együtt az asztalhoz leüljön. De ebben az alázatos helyzetben figyelmesen hallgatta mindazt, ami elhangzott, és fejét csóválta, amikor a cirkuszi ünnepségről folyt a beszéd. Ő nem szereti a tamburint, nem bizony... Anyját is a méreg ölte meg, mert apa annyit muzsikált... Haszontalan mesterség ez, elvonja az embert a munkától és többre kerül, mint amennyit a konyhája hoz.

- Hát menjen Valmajour Párizsba - mondta Roumestan... - Kezeskedem, hogy ott majd szépen keres a tamburinjával.

S látván, hogy a jámbor nőszemély tamáskodik, igyekezett megmagyarázni neki, mit is jelent a párizsiak rajongása, s milyen busásan fizetnek érte. Elmesélte Mathurin apó, a dudás hajdani sikereit a *Rekettye*-Vendéglőben. És micsoda különbség van a durva, rikoltozó bretagne-i duda közt - amely csak arra jó, hogy az eszkimók járják szavára a táncot valahol a jeges Vad Tenger partján - és a provence-i tamburin légiés, finom hangja közt. A párizsi nők egytől egyig bolondulnának utána, valamennyi a farandole-t járná... Hortense is fellelkesült, ő is hozzáfűzte a mondókáját, a tamburinos pedig egy kissé zavartan mosolygott, s közben a deli legény öntudatos mozdulatával pödörgette barna bajuszát.

- Hát aztán mit gondol, mennyit kereshetne ő úgy mindenestül a muzsikálással? - kérdezte Audiberte.

Numa egy kicsit elgondolkozott... Nem tudná pontosan megmondani... Körülbelül 150-200 frankot.

- Hónaponként? - szólalt meg az apa lelkesülten.

- Dehogysis! Naponként...

A három paraszt összerezzen, s aztán egymásra néztek. Ha másvalaki mondja, nem »moussu Numa«, a képviselő, a törvényhatósági bizottság tagja, azt hitték volna, hogy bolondozik, tréfát űz, ugyan mán!... De ha ő beszél így, akkor mégis komoly a dolog... Kétszáz frank mindennap!... Hej, az istállóját... A tamburinos már ráállt. De a nénje megfontoltabb volt, ő azt szerette volna, ha Roumestan írást ad nekik erről; és nyugodtan, szemét lesütve, hogy a tekintetében megvillanó kapzsiság el ne árulja, képmutató hangon sorolta fel az ellenvetéseket. Valmajourra nagy szükség van itthon, úgy bizony! Ő vezeti a gazdaságot, ő dolgozik a földeken, a szőlőben, mert az öregnek már nincs ereje. Mihez fognának nélküle?... Meg aztán az öccse elepedne abban a Párizsban egyes-egyedül. És mit csinálna a pénzével, a napi kétszáz frankkal abban ez óriási nagy városban?

Audiberte hangja kemény lett, amikor erről a pénzről beszélt, amelyet nem ő fog őrizni, s nem zárhat el a fiókja legmélyére.

- Hát menjenek fel maguk is Párizsba - mondta Roumestan.

- És a ház?

- Bérbe adják, vagy adják el... Ha majd visszajönnek, sokkal szebbet vásárolhatnak.

Félbeszakította magát, mert Hortense nyugtalan pillantást vetett rá. Numát most már bántotta a lelkiismeret, hogy ezeknek a derék embereknek a nyugalma így felkavarta.

- Egyébként az életben nem a pénz a legfontosabb... Hiszen maguk olyan boldogok így...

Audiberte hevesen a szavába vágott: - Ó, boldogok!... Ugyan! Az élet keserves, bizony semmi sem úgy megy manapság, mint azelőtt.

És ismét siránkozni kezdett a szőlő, a buzér meg az alkörmös és a selyemhernyó miatt, a vidéknek ezek a kincsei mind eltűntek. Gürcölni kell a napsütésben, úgy dolgoznak, akár a barom... Igaz, néz rájuk egy kis örökség, Puyfourcat unokabátyjuk már harminc éve kint él Algériában, ott van neki földje, de hát Algéria ott Afrikában olyan messzire esik innen... A minden hájjal megkent kis nőszemély újra fel akarta lelkesíteni moussu Numát, mert attól tartott, hogy az imént egy kissé túlságosan elkedvetlenítette, és hízelegve, mint a macska, kedveskedő, elnyújtott hangon fordult fivéréhez:

- Valmajour, játssz már el egy nótát a szép kisasszony kedvéért.

A ravasz teremtés nem csalódott. A dobverő első ütései, az első gyöngyöző hangfutam hatalmába kerítette Roumestant, s máris odavolt a lelkesedéstől.

Valmajour a szabadban játszott, a ház előtt, egy öreg kút kávájának támaszkodva, a kút ív alakú rácsára vadfügefa ágai fonódtak, s ebből a háttérből hatásosan vált ki a tamburinos nyúlánk termete, napbarnított arca. Karja meztelen, inge szabadon hagyta mellét, poros, rossz munkaruhában állt ott, de külseje most még büszkébb, még nemesebb, mint az ünnepélyen, az aréna porondján, ahol vasárnapi öltönye valami színpadias mázzal vont be csinoságát. A szép táj csendje és magánya költőivé avatta a kezdetleges hangszerből áradó régi dallamokat; a hangok felébresztették kőálmaikból a napfényben elomló romokat, s mint a pacsirta, úgy szálltak a szürkés levendulabokrokkal, tarlóval és kiszáradt szőlőtőkékkel borított, méltóság-teljesen hömpölygő lankák és széles levelű eperfák felett, amelyeknek árnyéka egyre élesebben és hosszabban rajzolódott ki. A szél elült. A lenyugvó nap a hegyek violaszín vonalán tüzelt, csillogó porfir-tavakat, olvasztott aranyzuhatagot öntött a sziklák üregeibe; az egész láthatáron úgy rezegtek a fénysugarak, mint egy tüzes lant felhangolt húrjai, zenéjük a tücskök véget nem érő ciripelése és a tamburin pörgése.

Hortense szótlanul, elbűvölten ült a régi vártorony mellvédjén, egy csonka oszlopra könyökölve, amely mögött satnya gránátalmafa nőtt, és áhítatosan figyelt; regényes, ifjú képzeletét, mely csordultig megtelt az útközben hallott mondákkal, most szabadon hagyta kalandozni. Az ódon várkastély újjáéledt romjaiból, tornyai a magasba szöktek, kapui kitarultak, íves ablakai benépesedtek szépséges, halvány nőkkel, akiknek arcszínét nem fogta meg a nap és hosszúderekú ruhát viseltek. Maga is hercegkisasszony, a Baux-család sarja, imádságos könyvbe illő szép neve van, és herceg a tamburinos is, aki őt zenével köszönti: az utolsó Valmajour paraszti gúnyában. »Mikor pediglen a dalnak vége lőn« - ahogy a régi szerelmi krónikában olvasható, Hortense a gránátfáról a feje fölött letört egy gallyacskát - bíborszínű, nehéz virág csüngött rajta - és jutalmul a szép zenéért, odanyújtotta a csinos tamburinosnak, aki gáláns udvariassággal hangszeré szíjába tűzte.

VI. FEJEZET

A miniszter

A cordoue-hegyi látogatás óta három hónap telt el.

Versailles-ben nemrég nyílt meg a parlament, a szüntelenül patakzó novemberi esőben a park medencéi és a ködbe fulladt, alacsony ég egymásba olvadnak, nyirkos ború és homály nehezedik a szenátusra meg a képviselőházra, de nem hűti le a politikai indulatokat. Az ülészak viharosnak ígérkezik. A képviselők meg a szenátorok vonatai elrobognak, szemközt egymás mellett, egymás nyomában zakatolnak, sivítanak, dübörögnek, fenyegető füstöt okádnak, a maguk módján ők is fel vannak zaklatva attól a temérdek gyűlölködéstől és ármánykodástól, amit a szakadó esőben szállítanak; s bent a kocsikban, túlharsogva a kerekek csattogását, a vitákat ugyanolyan élesen, ugyanolyan szenvedélyes dühvel folytatják, mint a szónoki emelvényen. Roumestan a legizágább, a leglármásabb mindannyiuk között.

Az ülészak megnyitása óta már két beszédet mondott. Szónokol a bizottságokban, a folyosókon, a pályaudvaron, a büfében, hangja megreszketteti a fényképésműterem üveg-tetejét, ahol a jobboldaliak szoktak összegyűlni. Mindenütt az ő mozgékony, vaskos alakja, örökké nyugtalan nagy feje van előtérben, meg a két széles, himbálózó válla, amitől úgy fél a kormány, hiszen a fürge és erős délvidéki bajnok a mérkőzés szabályai szerint felkészült, hogy megbuktassa. Ő, a kéklő ég, a tamburin, a tücskök danája, a nyári pihenő ragyogó díszletei milyen messze vannak már, a múltba vesztek, szétfoszlottak. Az ügyvéd és a politikus Numa kettős életének sodrában egy pillanatig sem gondol rá; mert akárcsak hajdani mestere, az öreg Sagnier, ő sem lett hűtlen a törvényszéki teremhez, mikor belépett a törvényhozásba, és Scribe utcai irodájában esténként hattól nyolcig csak úgy nyüzsögnek az ügyfelek.

Roumestan irodája úgy fest, mint valami követségi hivatal. Első titkára, a pártvezér jobb keze, tanácsadója és barátja egy kitűnő ügyvéd, névszerint Méjean; akárcsak Numa egész környezete, ő is délfrancia, de cévennes-i, a köves délvidékről, amely inkább Spanyolországgal rokon, mint olaszfölddel, ahol a magatartásban és a szavakban megnyilvánul Sancho Panza bölcs óvatossága és gyakorlati, józan esze. Méjean zömök, izmos, korán megkopaszodott férfi, arcbőre, mint általában a kitűnő munkaerőké epeszínű; az ő vállára nehezedik az iroda egész ügyvitele, ő gyűjti egybe a periratokat, készíti elő a beszédeket, s tényekkel igyekszik alátámasztani barátjának - a jól értesültek szerint jövődöbeli sógorának - hangzatos szólamait. De Rochemaure és de Lappara ügyvédjelölteket, a másik két titkárt, a legősibb nemesi családokhoz fűzi rokonság, ők csak afféle díszletek, és azért vannak itt, hogy Roumestannál járják ki a politikai iskolát.

Lappara a bordeaux-i pártvezér, az öreg Lappara márki fia; a magas, barna bőrű, rőtszakállú szép szál legény valóságos megtestesítője a kreolszínű, bőrébe nem férő, kalandvágyó délvidékinek, aki keresi a párbajokat és megugrik a kellemetlenségek elől. A Párizsban eltöltött öt esztendővel, a százezer frankkal, amit a klubban »lekopasztottak« róla, s amit a mama gyémántjainak az árából fizetett ki, megváltotta a belépőjét, hogy a boulevard tekintélyei közé emelkedjék, az előkelő, sikamlós beszédű, de jó modorú aranyifjúság közé. Egészen más fából faragták Charlexis de Rochemaure vicomte-ot, Numa földijét; ő a Mária Mennybenetele kolostorban nőtt fel, a jogot vidéken végezte el anyja és egy abbé felügyelete alatt, félénksége meg papos jámborsága erre a nevelésre vallott. De hegyes, XIII. Lajosra emlékeztető szakálla sehogy sem illett ezekhez a tulajdonságokhoz, ravaszdi s egyszersmind bamba kifejezést adott arcának.

A nagy Lappara be akarta avatni ezt az ifjú Pourceaugnacot⁹ a párizsi életbe. Tanítgatta, hogyan öltözködjék, mi a divat, mi nem divatos, hogyan kell leszegett tarkóval lépkedni, a száját bambán elbiggyeszteni, miként kell merev-egyenesen, a lábszárat elnyújtva leülni, hogy a nadrág ki ne térdelődjön. Iparkodik rábírní, hogy veszítse el naiv hitét az emberekben és eseményekben, kedvtelését az irkafirkában, ami tintanyalóvá silányítja. De hát a vicomte szereti a munkát, és amikor Roumestan nem viszi magával a képviselőházba vagy a törvényszékre, mint például a mai napon, órák hosszat ott körmöl a főnök dolgozószobájának szomszédságában, a titkárok hosszú asztala mellett. Lappara most egy kis kárpitozott széket húz az ablakhoz, szájában szivar, a lábát elnyújtja s úgy néz ki az alkonyatba; a szitáló esőben és az aszfalt párolgó latykjában felsorakozó hintókat szemléli, a kocsik ég felé meredő ostorral állnak a járda szélénél, Roumestan feleségének csütörtöki fogadóestélyére hozták a vendégeket.

Mennyi ember. S még nincs vége, egyre érkeznek a fogatok. Lappara, aki azzal büszkélkedik, hogy alaposan ismeri az előkelő párizsi libériákat, egyenként, hangosan jelenti: - San-Donnino hercegné... Bellegarde márki... A kutya-fáját! Mauconseilék is... Ejha, hát mi van itt?

A kandalló előtt szövetcipőben magas, sovány férfi álldogál, szárítgatja kötött kesztyűjét és az évszakhoz képest túlságosan vékony színes nadrágját, amelyet gondosan felgyúrt. Lappara odafordul hozzá, és megkérdi:

- Tud valamit, Bompard?

- Valamit?... Tudok, bizony...

Bompard, Roumestan mamelukja mintha a negyedik titkár lenne, ő a ló-tó-futó ember, ő jár a hírek után, s megsétáltatja Párizsban a főnök dicsőségét. Ebből a mesterségből - miként külseje is bizonyítja - nem gazdagszik meg, de erről nem Numa tehet. Egy étkezés napjában, s néha-néha tíz frank - többet nem lehet rátukmálni erre a furcsa élősdirre, akinek életmódja még legbizalmasabb barátai előtt is rejtély. És milyen naiv dolog azt kérdeni tőle, hogy tud-e valamit, kételkedni Bompard fantáziájában.

- Igen, uraim, tudok... És az ügy nagyon súlyos...

- Ugyan, mi az?

- Rálótték a tábornagra!...¹⁰

Egy pillanatnyi meghökkenés. A két fiatal ember egymásra nézett, majd Bompard-ra; aztán Lappara elnyújtózva párnázott székén, nyugodt hangon kérdi:

- És az aszfaltja, jó ember? Azzal mi van?

- Á, az aszfalt... Annál sokkal jobb üzletet találtam...

Bompard egyébként csöppet sem csodálkozik, hogy a tábornagy meggyilkolása ilyen csekély visszhangot keltett, és előadja új tervét. Ez aztán a remek üzlet, és milyen egyszerű! Arról van szó, hogy be fogja zsebelni a százhuszezer frank jutalmat, amelyet a svájci kormány minden esztendőben kítűz a szövetségi lövészversenyekre. Bompard fiatal korában elsőrangúan lőtt célba pacsirtákra. Csak fel kell frissíteni egy kissé lövésztudományát, s élete végéig biztosítva

---

⁹ Molière: Monsieur Pourceaugnac Párizsban c. vígjátékának főhősére céloz.

¹⁰ Mac-Mahon tábornagy, köztársasági elnök; élete csendes véget ért, itt csak gyilkossági kísérletről van szó.

van a százhuszezer frank évjáradék. És ráadásul milyen könnyen szerzett pénz! Bebarangolja Svájcot apránként, kantonról kantonra, puskával a vállán.

Felhevült, akárcsak egy látnok, leírta útját, megmászta a havasokat, leereszkedett a völgyekbe, a szakadékokba, és az elámult fiatal emberek előtt kézzel-lábbal küzdött a görgetegekkel. Ennek a féktelen agynak valamennyi fantazmagóriája közül ez a terv volt a legmeghökkenőbb; meggyőződést sugárzó arccal, lázas tekintettel adta elő, a belső tűz kidudorította homlokát és mély barázdákat vont rá.

Csapongó szóáradatát Méjean megjelenése szakította meg, aki kapkodó lélegzettel állított be. Az Igazságügyi Palotából érkezett.

- Nagy újság! - mondta, és aktatáskáját az asztalra dobta. - A kormány megbukott.

- Lehetetlen!

- Roumestan veszi át a közoktatásügyi tárcát...

- Tudtam - jelentette ki Bompard.

A többiek mosolyogtak.

- Úgy bizony, uraim... Ott voltam... Éppen onnan jöttem az előbb.

- És mért nem mondta meg?

- Minek mondtam volna... Nekem soha nem hiszik el egy szavamat sem... Hiszen tudják, a tájszólásom miatt - tette hozzá lemondó gyermekdedséggel, amelynek komikumát az általános izgalomban senki sem vette észre.

Roumestan miniszter!

- Hej gyerekek, nagy selyma a mi főnökünk - ismételte a szálás Lappara, s puha székén lábait a magasba vetve hahotázott. - Ő aztán jól kormányozta a hajóját!

Rochemaure megbotránkozva pattant fel.

- Szó sincs selymaságról, barátom... Roumestan a megtestesült lelkiismeret... Megy egyenest előre, mint a kilőtt golyó.

- Először is, fiacskám, hol vagyunk már a puszkagolyótól. A gránátok korát éljük... A gránát pedig így csinál.

És a cipője hegyével lerajzolta a gránát röppályáját.

- Szájhős?

- Balek!

- Uraim... Uraim...

És Méjean úgy magában elgondolkozott Roumestan különös, bonyolult jellemén, amelyről még egészen közelről is ilyen különbözőképpen lehet vélekedni:

»Nagy selyma - maga a megtestesült lelkiismeret.«

Ez a kétféle vélemény nyilvánult meg a nagyközönség köreiben is... Ő, aki közelebről ismerte Roumestant, tudta: a könnyelműségnek és a lustaságnak mily jellemvonásai formálták ezt a becsvágyó lelkialkatot, hogy jobb, s egyszersmind rosszabb is, mint a híre. De hát csakugyan igaz, hogy miniszter lett? Méjean meg akart bizonyosodni róla, a tükörben egy pillantással végignézett öltözetén, aztán végigsietett a folyosón, és benyitott Roumestannéhoz.

Már az előszobában, ahol inasok várakoztak bundával a karjukon, hallani lehetett a beszélgetés zsibongását, bár a magas mennyezet és a gazdagon díszített kárpitok lehalkítottak. Rosalie rendszerint a télikertszerűen berendezett kis szalonban fogadta a látogatókat, ahol filigrán székek, kecses asztalkák állnak, és a világítás az ablakok előtt álló zöld dísznövények levelei közt szűrődik be. Ez a környezet megfelelt a párizsi polgárasszony bensőséges természetének; Rosalie beleolvadt az ő nagy embere árnyékába, közönyös volt minden becsvágy iránt, s azon a kis körön kívül, ahol kiválóságát elismerték, derék, de jelentéktelen teremtésnek számított. De ezen a napon a két fogadóterem tele volt zsvajjal és vendégekkel, és vége-hossza nem szakadt az érkezőknek, bevonult a jó barátok hada és utócsapata, jöttek az ismerősök, egy sereg, amelyet Rosalie nem tudott nevekkal összekapcsolni.

Egyszerű, lila árnyalatú ruhájában kitűnően érvényesült karcsú termete, lényének nemes harmóniája; mindegyik vendégét ugyanazzal az egyforma, kissé büszke mosollyal fogadta, azzal a »hidegecske« arckifejezéssel, amelyet hajdanában Portal néni emlegetett. A váratlan új szerencse csöppet sem kápráztatta el, inkább egy kevésbé meglepte és nyugtalanította, de ez nem látszott meg rajta. Hol az egyik, hol meg a másik csoporttal beszélgetett; a napvilág sebesen kilopózott a párizsi lakás elsőemeleti termeiből, az inasok behozták a lámpákat, meggyújtották a csillárokat, s a dús, csillogó szövetekkel, drágakövek színeiben játszó keleti kárpittal díszített szalon a fogadóesték pompájába öltözött.

- Ó, kedves Méjean!

Rosalie kiszakadt egy pillanatra a társaságból, Méjean elé ment, örvendezve, hogy ebben a nagyvilági kavargásban meghitt ismerősre talált. Ez a két ember rokontermészet volt. A hideg vérmérsékletű délvidéki és az érzékeny lelkű párizsi nő hasonló szempontból vizsgálta és ítélte meg a dolgokat, s kellőképpen ellensúlyozta Numa gyengeségeit, indulatait.

- Meg akartam győződni a hír valódiságáról, azért jöttem... Most már nincs semmi kétségem - mondta a férfi, s a vendégektől rajzó szalonokra mutatott. Rosalie odaadta neki a férjétől kapott sürgönyt, s halkán azt kérdezte:

- Mit szól hozzá?

- A feladat súlyos, de ön ott lesz mellette.

- És ön is - mondta Rosalie, és megszorította kezét; aztán magára hagyta, hogy az újonnan jött látogatókat fogadja. Mert még egyre érkeztek, és senki sem távozott. A pártvezért várták, az ő szájából akarták hallani az ülés részleteit, azt, hogy egyetlen vállrándítással mint söpörte el az egész társaságot. Az új vendégek közül néhányan hírt hoztak a képviselőház ülésének egy-két mozzanatáról, ismertették a szónoklatok töredékeit. Ezek körül nyüzsgés támadt, s a jóleső meglepedettség mormolása hallatszott. Különösképpen a nők voltak kíváncsiak és izgatottak; a nagy kalapok alatt, amelyek azon a télen jöttek divatba, a csinos arcok abban a könnyed pírban, abban a lázban égtek, amely a montecarlói játékasztalok körül látható. Vajon a Fronde-ra¹¹ emlékeztető divat, a hosszú, tollas kalap tette őket alkalmassá a politikára? - Annyi bizonyos, hogy ezek a hölgyek ugyancsak otthonosaknak látszottak a politikában, kis muffjaikat rázogatóva igyekeztek szóhoz jutni, és hamisítatlan parlamenti stílusban ünnepelték a nagy pártvezér dicsőségét. Egyébként mindenfelől ugyanaz a felkiáltás hangzott: - Micsoda ember! Micsoda ember!

A terem egy sarkában az öreg Béchut, a Collège de France professzora - igen csúf ember, csupa orr, amolyan könyvek bújásában megnyúlt tudós orr - Roumestan sikerével kap-

---

¹¹ Felkelés a 17. században.

csolatosan kifejtette egyik kedvenc elméletét: a modern kor gyöngeségének az az oka, hogy a nőknek és a gyermekeknek olyan nagy a jelentősége benne. Tudatlanság és cifrázkodás, szeszély és könnyelműség. - Nos uram, Roumestan ereje ebben rejlik. Gyermeke nincs, és a női befolyás nem tudott hozzáférközni... Ezért olyan egyenes és szilárd az irányvonala. Sehol semmi hajlás vagy törés.

A méltóságteljes személyiség, akihez szavait intézte, tanácsos a Legfőbb Állami Számszéknel, gyermeteg tekintetű férfiú, golyószerű kis fején a haj rövidre van nyírva, s a gondolat úgy kotyorászik benne, mint a száraz mag az üres tökből, s ahogy pöffeszkedő önelégültséggel hallgat, helyeslő arckifejezése mintha azt mondaná: »Én is felsőbbrendű ember vagyok, uram... én hozzám sem tudott férközni az a befolyás, amelyről ön beszél«.

Mikor a tudós észrevette, hogy az érdeklődők száma szaporodik, felemelte hangját történelmi példákra hivatkozott. Caesar, Richelieu, Nagy Frigyes, Napóleon nevét említette és tudományosan bizonygatta, hogy a nő a gondolkodó lények ranglistáján jó néhány fokkal alacsonyabban áll, mint a férfi. - És valóban, ha megvizsgáljuk a sejtiszövetet...

Jóval érdekesebb megvizsgálni a két úriember élettársainak arcát, akik egymás mellett ülve hallgatják őket, s közben teáznak; mert éppen most szolgálták fel az ötórás kis »lunch«-öt, s a beszélgetés zajába belevegyül a japán porceláncsészékhez ütődő finom kanálkák halk csengése, a samovár és a frissen sült, meleg sütemények párája. De Boëné családi kapcsolatai révén férjéből, ebből a tökfejű, leégett nemesből, aki nyakig úszott az adósságban, magasrangú számszéki közhivatalnokot csinált, s az emberben elhűl a vér, ha arra gondol, hogy a közvagyon ellenőrzése ennek a mihasznának a kezében van, aki oly gyorsan elherdálta a saját meg a felesége pénzét. Béchut-né fiatal korában híres szép nő volt, erről tanúskodik szellemes kifejezésű nagy szeme, finomvonású arca; csak a száj fájdalmas fintora beszél az étellel vívott küzdelmekről, a lankadatlan és gátlás nélküli, dühödt nagyravágyásról. Ennek az asszonynak az volt az életcélja, hogy tudósa útszéli közepszerűségét az első sorba tolja, s közismert viszonyai segítségével sikerült megnyitni előtte a Tudományos Akadémia és a Collège de France kapuját. Egy egész párizsi regény volt a két nő arckifejezésében, ahogy teázás közben egymásra mosolyogtak. S talán, ha valaki alaposan keres, a jelenlevő urak között talál még jónéhányat, akinek a női befolyás nem vált ártalmára.

Egyszerre csak benyitott Roumestan.

Az üdvözlések zsvájában gyors léptekkel végigment a szalonon, egyenest a feleségéhez tartott, s kétfelől megcsókolta arcát, mielőtt Rosalie elháríthatta volna a tünetető gyöngédséget, amelyet egy kissé restellt, bár kétségtelen, hogy ez volt a legjobb cáfolata a fiziológus állításainak. A hölgyek egytől egyig éljeneztek. Most következett a kézszorongatás, az ömlengések, s aztán a figyelő csend - a pártvezér a kandallóhoz támaszkodva gyors tájékoztatót adott a nap eseményeiről.

Mindent megemlégett, felsorolt, vidámsága mintegy ráragadt a többiekre; beszélt a már egy hete előkészített döntő csapásról, a támadásokról és ellentámadásokról, a vereséget szenvedett baloldal őrzőgő dühéről, az ő diadaláról; ecsetelte, hogyan termett, akár a villám a szónoki emelvényen, még a saját hangsúlyáról sem feledkezett meg, mikor azt a remek választ adta a tábornagynak: - Ez öntől függ. Elnök úr. - Aztán Roumestan elkomolyodott, felsorolta az állásával járó súlyos felelősségeket: egyetemi reform, előkészíteni az ifjúságot, hogy a nagy remények megvalósulhassanak - a szavak mögötti célzást megértették, s éljenzéssel fogadták. Ő bölcs és tapasztalt férfiakat gyűjt majd maga köré, fel fog szólítani mindenkit, akiben lelkes akarat és áldozatkészség van, s elérzékenyült tekintettel már kereste is őket az embergyűrűben,

amely szorosan körülvette. - Fel fogom szólítani az én kedves Béchut barátomat... És Önt is kedves de Boë...

Olyan ünnepélyes volt ez a pillanat, hogy senki sem tette fel magában a kérdést, az Állami Számszék fiatal tanácsosa mennyire lendítheti előre az egyetemi reformot. Egyébként se szeri se száma a hasonló kaliberű egyéneknek, akiket Roumestan aznap délután felkért, hogy vegyenek részt a köznevelés súlyos kötelességei ellátásában. Ami a művészeteket illeti, ott inkább elemében érzi magát, s bizonyára nem tagadják meg majd tőle... Szavait nevetés és közbeszólások hízelgő moraja szakította félbe. Erről a kérdéstről Párizsban mindenkinek, még Numa ellenségeinek is azonos a véleménye. Roumestannál megfelelőbb embert nem lehetne oda találni. Lesznek végre jó dalszínházak, lesz bíráló bizottság, hivatalosan elismert művészet. De a miniszter félbeszakította a dicsérő ömlengéseket, bizalmas, tréfalkozó hangon jegyezte meg, hogy az új kormány csaknem teljesen délfranciákból áll. Nyolc miniszter közül hat Bordeaux, Périgord, Languedoc és a Provence vidékéről való. És fellelkesült: Dél előretör, előretör... Párizs a miénk. Kézbe kaptuk a gyeplőt. Ebbe bele kell nyugodni, uraim. A latinok másodízben hódították meg Galliát!

Ő aztán valóban ilyen hódító latin volt, emlékérmek domborműveire emlékeztető markáns arca, bronzos árnyalatú bőre, heves, fesztelen mozdulatai kiríttak ebből az annyira párizsias szalonból. Akár egy ügyes színész, aki a hatás tetőfokán vonul vissza, a nevetés és taps között, amellyel utolsó szavait fogadták; fürge lépésekkel elment a kandallótól, intett Méjeannak, hogy kövesse, és eltűnt egy mellékajton, Rosalie-ra hagyva, hogy a vendégek előtt mentse ki távozását. Versailles-ban fog vacsorázni a tábornagnál; alig marad ideje az átöltözésre és néhány aláírásra.

- Jöjjön, öltöztessen fel - mondta az inasnak, aki éppen három személyre terített, az úr, az asszony és Bompard számára; az asztalon virágkosár, mert Rosalie ragaszkodott ahhoz, hogy naponta friss virág kerüljön az étkezésekhez. Roumestan örült, hogy nem itt fog vacsorázni. A zárt ajtón keresztül is hallotta a lelkesedés zsvajgását, amelyet maga mögött hagyott, s ez arra ösztökölte, hogy újabb társaságot, újabb fényt keressen. És aztán a délfrancia nem otthonülő természet. Az északiak, a zord éghajlat alatt lakók találták fel a »home«-ot,¹² a meghitt családi kört, de a provence-i és az olasz jobban szereti a fagylyaltozók teraszait, az utcák zaját és mozgalmasságát.

Az ebédlő és az ügyvéd dolgozószobája közé egy kis váróterem ékelődött; a napnak ebben a szakában rendszerint teli volt ügyfelekkel, nyugtalan emberekkel, akik az órát lesték, a képeslapokat nézegették, s közben a saját pörükön tűnődtek. Ma este Méjean elküldte őket, mert úgy gondolta, Numának nem lesz ideje az ügyfeleivel foglalkozni. De valaki mégis ott maradt: egy készen vásárolt öltönybe bújtatott magvas fiatalember, aki olyan suta, mint egy civilbe öltözött altiszt.

- Hé, adj isten... Roumestan úr... Hogy, mint van?... Hosszú idő óta rostokolok mán itt.

Ez a kiejtés, a napbarnította arc, ez a hetyke tökfilkó modor ismerős volt Numának, már látta valahol, de hol a csudában?

- Hát mán meg se ismer? - mondta a legény... - Én vagyok Valmajour, a tamburinos!

- Ahá, igen, persze... Helyes.

---

¹² otthon (angol).

Tovább akart menni. De Valmajour elállta az útját mint egy tilalomfa, s előadta, hogy tegnapelőtt este érkezett meg. - De hát tuggya, nem gyöhetem előbb. Amikor az ember meggyön az egész családdal, olyan helyre, ahun nem ösmerős, bizony időbe telik, amíg rendbe szedi magát valahogy.

- Az egész család? - hökkent meg Roumestan, és szeme tágra meredt.

- Hát igen, az öreg, meg a néném... Úgy tettünk, ahogy mondta.

A nagy ígérető zavartan és haragosan legyintett, mint mindig, valahányszor kötelezvényt, olyan esedékes tartozást nyújtottak eléje, amelyet lelkesedésből, a fecsegés, az adás és a kedveskedés vágyából vállalt... Édes Istenem! Hiszen ő igazán szívesörömet segít ezen a derék fiún... Majd utánané, keresni fogja a módját... De ma este sürgős dolga van... Kivételes körülmények... Az a megkülönböztető jóindulat, amellyel az államfő... S mikor látta, hogy a paraszt nem tágít, felcsattanó hangon odaszólt neki: - Jöjjön hát erre... - És bementek a dolgozószobába.

Míg Roumestan íróasztalánál átfutott és aláírt néhány levelet, Valmajour a pompásan bebútorozott termet nézegette, a drága tapétákat, a falak mentén végigsorakozó könyvállványokat, melyen bronzfigurák, mellszobrok, műtárgyak álltak, nevezetes jogi esetek megannyi emléke és a király arcképe, rajta néhány sor írás; elfogódottá tette őt a hely ünnepélyessége, a merev faragott székek, a temérdek könyv, különösen pedig a feszes, feketeruhás inas jelenléte, amint ott sürgött-forgott, s gondosan ráarkta a karosszékekre az öltönydarabokat meg a tiszta fehérneműt. De a lámpa meleg fényében Roumestan széles, jóindulatú képe, ez az ismerős arc megnyugtatta egy kissé. Mikor a nagy férfiú elintézte postáját, a komornyik keze közé került, kinyújtotta a lábát, hogy lehúzzák róla a nadrágot meg a harisnyát, s közben kikérdezte a tamburinost. Elszörnyűködve kellett hallania, hogy Valmajourék, mielőtt útnak indultak volna, eladták az eprest, a szőlőt, a tanyát, mindent.

- Eladtátok a tanyát, boldogtalanok!

- A néném félt is egy kicsit... De én meg az édesapám nem tágítottunk... Aszondtam Audiberte-nek: - Ugyan mán, nem kockáztatunk mi semmit, hiszen ott van Numa, ő hívott el bennünket.

Mennyi jámbor ártatlanság kell ahhoz, hogy valaki szemtől szemben a miniszterrel így merjen beszélni.

Mégis, Roumestanra nem ez az ártatlanság hatott leginkább. Arra gondolt, hogy temérdek ellenséget szerzett már neki ez a javíthatatlan ígéretési szenvedélye. Minek is kavarta fel ezeknek a szegény flótásoknak az életét. Felidézte a cordoue-hegyi látogatás legapróbb részleteit, a parasztlány szabódását, a saját szavait, amelyekkel rávette. Miért? Micsoda démont hordoz ő magában? Szörnyű alak ez a parasztleány! Ami a tehetségét illeti, Numának már alig volt ezzel kapcsolatos emléke, képzeletét a robot foglalkoztatta, amely ezzel a pereputtyal a nyakába zúdul. Már előre hallotta Rosalie szemrehányását, érezte szigorú tekintete hidegségét. »A szavak jelentenek valamit«. Íme, új méltóságában, a kegyosztás forrásánál milyen bajba dönti őt magát végzetes jóindulatával!

De eszébe jutott, hogy miniszter, s hatalmának a tudata rögtön meg is nyugtatta. Ilyen magaslalon ránehezethetik-e effajta ostobaság? Hiszen ő korlátlan ura a művészeteknek, valamennyi színház a keze alatt van, igazán könnyűszerrel lehet segítségére ennek a szerencsétlen alaknak. S mivel visszanyerte önbecsülését, tüstént más hangon kezdett beszélni a legénnyel, és hogy elejét vegye a bizalmaskodásnak, ünnepélyesen, leereszkedő modorban tudtára adta, milyen nagyfontosságú méltóságba emelkedett ő ma délelőtt. Csak az volt a sajnálatos, hogy

éppen félig le volt vetkőzve, selyemharisnyában állt a szőnyegen, kisebbnek látszott, mint máskor, s pocakja kidudorodott a rózsaszínnel szegett fehér flanell alsónadrágban. Valmajour nem is látszott különösebben megilletődöttnek, a varázsos »miniszter« szó sehogy sem kapcsolódott össze elméjében ezzel a testes, ingujjas emberrel. Továbbra is »moussu Numának« szólította, s beszélt neki a tamburinról meg a furulyájáról és az új nótákról, amelyeket azóta tanult. Hej! Nincs olyan tamburinos Párizsban, akivel ő fel ne venné a versenyt.

- Várjon csak... Mingyárt megmutatom.

S már ugrott is, hogy tamburinját behozza az előszobából. De Roumestan rászólt:

- Teremtette! Hiszen mondtam már, hogy sietnem kell!

- Jól van... jó... Majd máskor - mondta jámboran a parasztlegény.

Méjean jött oda hozzájuk, s látván az ámuldozását, a tamburinos úgy vélte, kötelessége előadni a háromlyukú furulya történetét.

- Eszembe jutott egy éccaka, hogy a fülemüle dalát hallgattam. Azt gondoltam magamba: - látod, te Valmajour...

Ugyanezt a kis történetet mondta el ott, az amfiteátrum emelvényén. Akkor sikert aratott vele, s belevésődött emlékezetébe, naiv módon, szóról szóra. De most félénken habozva adta elő, percről percre növekvő felindulással, ahogy Roumestant szeme láttára átalakította a gyöngy-gombos, finom ing széles, keményített plasztronja, meg a tökéletes szabású fekete öltöny, amelyet a komornyik ráadott.

»Moussu Numa« mintha most megnőtt volna. Fejét mereven és ünnepélyesen tartotta, hogy a fehér muszlin nyakkendő csokra össze ne gyűrődjön, arcára halvány visszfényt vetett a nyakába akasztott Szent Anna-rend nagy szalagja meg a Katolikus Izabella-rend széles érme, amely tündöklött a sötét szöveten. A parasztlegényt hirtelen rémüldöző nagy tisztelet fogta el, s most már megértette, hogy a világ kiváltságosainak egyike áll előtte, az a titokzatos, szinte mesebeli lény, az a hatalmas Nagy Szellem, akihez az esdeklés, a kérés, a rimánkodás, az imádság csak miniszterpapíron száll fel, aki oly magasan áll, hogy a kisemberek soha nem látják, olyan fenséges, hogy a nevét csak suttogva, áhítatos félelemmel és bamba pátosszal ejtik ki: A Miniszter!

Szegény Valmajour olyan zavart volt, alig értette meg a jóakarató szavakat, amelyek kíséretében Roumestan elbocsátotta, meghagyván neki, hogy majd jöjjön ismét el, de csak két hét múlva, akkorra már áttekintése lesz az ügyekről.

- Jó van... jó... miniszter úr...

Hátrálva ment kifelé, egészen elkápráztatta a rendjelek ragyogása és az átváltozott Numa különös arckifejezése, Numa hiúságának pedig hízelgett, hogy a tamburinos egyszeribe olyan félénk lett, most már büszke volt arra, amit ettől fogva »miniszteri magatartásnak« nevezett - méltóságteljesen elbiggyesztett alsóajak, mértéktartó kézmozdulatok, jelentőségteljesen összevont szemöldök.

Néhány perc múlva a kegyelmes úr a pályaudvar felé robogott: a hintó lámpái fénylettek, a kocsí ringató robogással vitte új, ragyogó sorsa felé, s ő már meg is feledkezett erről a nevetséges esetről. Első beszéde hatásos csattanóit készítgette el magában, terveket szőtt, a rektorokhoz intézendő nagyfontosságú körlevél foglalkoztatta, s arra gondolt, mit fog mondani az ország és Európa, ha majd holnap értesülnek kinevezéséről, mikor a boulevard sarkán a nedves aszfaltra sugárzó gázfényben megpillantotta a tamburinos alakját. Valmajour ott állt a járda szélén, a hosszúkás dob lábszárát verdeste. Kábultan és rémülten várt, hogy rés

támadjon a kocsik egymásutánjában, és ő átmeessen a túlsó oldalra, mert ebben az órában, amikor mindenki hazafelé tart Párizsban, sűrűn rajzottak a közlekedési eszközök, fiákerek kerekei mellett kis kézikocsik haladtak, zsúfolt omnibuszok robogtak, villamosok csilingeltek. Az éjszaka már közeledett, az eső nedvességében a lázas mozgást párafelhő vette körül, s a nyüzsgő sokaság gőzében a szegény fiú olyan elveszettnek, olyan gyökértelennek látszott, az ötemeletes házak falai mintha ránehezédnének, oly kevésbé hasonlított ahhoz a deli Valmajourhoz, aki ott muzsikált a tanya ajtaja előtt, s tamburinja hangjában a tücsök dala zendült fel. Roumestan elfordította tekintetét; a lelkiismeret-furdalás néhány pillanattal komor árnyat vetett diadala vakító tündöklésére.

VII. FEJEZET

A Saumon köz

Addig is, amíg teherárúként feladott bútoraik megérkeztek, s ők véglegesen berendezkedhetnek, Valmajourék abban a híres Saumon közben ütötték fel tanyájukat, ahol az Apról és környékéről érkező utasok szoktak megszállni, s amelyről Portal néni olyan bámulatos emléket őrzött meg. A legfelső emeleten a tető alatt vettek ki egy szobát meg egy benyílót; a benyíló afféle fáskamra, levegőtlen és sötét. Ott aludt a két férfi. A szoba sem sokkal nagyobb, de ők pompásnak találták a szüette mahagóni bútort, a fakó piros kőpadlót borító molyrágta ócska szőnyeget és a padlásablakot, ahonnan az égnek csak egy sárgás piszkos csücskét látni; ugyanolyan sárgás piszkos az ég, mint az átjáró hosszú, lefelé ívelő üvegteteje. Ebben a zugban a hazai emlékeket átható fokhagyma- és pirított hagymaszaggal tartották fenn, mert furcsa ételeiket ott főzték a szobában egy kis kályhán. Valmajour apó nagyon torkos volt, és szerette a társaságot, szívesebben evett volna lent a vendéglői asztalnál - a fehér abrosz, az alpakka olaj- és sőtartó elragadtatással töltötték el - örömet belevegyült volna az ügynök urak zajos társalgásába, akiknek nevetése az étkezések idején felhallatszott az ötödik emeletre. De a kis provence-i házisárkány hallani sem akart róla.

Audiberte nagyon meghökkent, hogy mikor megérkeztek, nem valósult meg tüstént Numa szép ígérete, a kétszáz frank esténként, amely Roumestan és Hortense látogatása óta egyre foglalkoztatta, olyannyira, hogy képzelődő agyában a pénz kupacokban csörgött; megrémült, hogy milyen drága itt minden, s már az első napon elfogta az a vad rettegés, amelyet a párizsi nép a tönkremenéstől való félelemnek nevez. Ő egymagában megélne szardellán meg olajbogyón - akárcsak böjt idején, úgy ám! - de az »embereinek« farkasétvágya van, sőt itt még étkesebbek is, mint odahaza, mert nincs olyan meleg, s neki minden pillanatban be kell nyúlnia a zacskóba, a nagy zseb alakú kartonzacskóba, amelyet saját maga varrt s amelyben ott csengett a háromezer frank, az eladott birtok ára. És milyen nehezeére esett, valahányszor fel kellett váltani egy aranyat, mintha a fogát húznák, mintha a házuk köveitől, vagy az utolsó szőlőtökétől kellene megválnia. Gyanakvó paraszti kapzsisága és félelme, hogy meglopják - emiatt nem merte bérbe adni, hanem inkább eladta a majorságot - kétszeresére nőtt ebben az ismeretlen, áttekinthetetlen Párizsban, a világvárosban, amelyet szobájából nem látott, de a morajlása felhallatszott hozzá, mert a vásárcsarnok e nyüzsgő környékén éjjel-nappal olyan lárma volt, hogy az ócska mázas tálcán álló fogadói vizespoharak folyton-folyvást egymáshoz koccantak.

A sűrű rengeteget járó utas nem markolja görcsösebben tarisznyáját, mint ahogy Audiberte szorongatta pénzeszacskóját, mikor zöld szoknyájában, arles-i pártában végigment az utcán, s a járókelők mind megfordultak utána, vagy mikor belépett a boltba és csámpás járása miatt, meg azért, hogy a tárgyakat olyan furcsán nevezte - a babot fuszulykának, a burgonyát pityókának mondta - olyan eltévedtnek, olyan idegennek tűnt Franciaország fővárosában, mintha Stockholmból, vagy Nyizsnij Novgorodból került volna oda.

Eleinte nagyon alázatos és mézes-mázos volt, de időnként, ha a boltosok mosolyogtak rajta, vagy vég nélküli alkudozása miatt gorombáskodtak vele, dührohamban tört ki; ilyenkor a leány csinos, barna bőrű arca rángatózott, megszállott módjára hadonászott, rikácsoló és kérkedő szóáradatba kezdett. Előhozakodott Puyfourcat unokabátyja történetével, meg az örökséggel, a kétszáz frankkal esténként, Roumestan pártfogásával, akiről úgy beszélt, akivel úgy rendelkezett, mintha teljesen kisajátította volna, hol Numának, hol a »minyiszternek« nevezte, s szavainak heves nyomatéka még a bizalmaskodásánál is nevetségesebb volt. És ezt

a sok mindent ott fortyogtatta, egymásba vegyítette karattyoló szóáradatában, elfranciásodott provence-i tájszólásában, amíg gyanakvó természete ismét felül nem kerekedett. Ilyenkor a parasztlányba belefulladt a szó, megrémült saját fecsegésétől, hirtelen elnémult, és ajkát összeszorította, akárcsak pénzeszacskóján a zsinórt.

Egy hét múlva közismert alakja lett a Montmartre utca elejének, ahol a boltok sűrűn sorakoznak egymás mellett, s ahol az üzletek mindig nyitott ajtaja a zöldség, a friss hús és a gyarmatárak szagával együtt a környékbeli házak titkait is kiviszi az utcára. Reggelenként, mikor szegényes bevásárlásai alkalmával visszaadtak neki, az öccse folyvást elmaradó fellépését, meg a beduin földi örökséget firtatták, s a gúnyos kérdések, az állandóan felsebzett hiúsága jobban elkésérették Numa ellen, mint a nyomorúságtól való félelem, elkésérették az ígéretei ellen, amelyekben eleinte tamáskodott is, hiszen Audiberte tősgyökeres délvidéki, ahol a szó gyorsabban röppen, mint máshol, mivel a levegő is olyan könnyű.

- Hej, ha rávették volna, hogy írást adjon!

Ez a gondolat rögeszméjévé vált, és reggelenként, mikor Valmajour elindult a minisztériumba, nénje gondosan megtapogatta felöltője zsebében a bélyeges papírt.

Csakhogy Roumestannak egyéb aláírnivalói voltak, s más dolgok jártak az eszébe, nem a tamburin. Beköltözött a minisztériumba hajszásan, mindent felforgató türelmetlenséggel, a birtokbajutás nemes hevével. Minden újdonság volt számára, a minisztériumi palota tágas termei, magas állásának hatalmas lehetőségei. Az első sorba feljutni, »Meghódítani Galliát«, ahogy ő maga mondta - nem ez a nehéz, hanem ott fent maradni, és józan reformokkal, a haladást elősegítő intézkedésekkel igazolni szerencséjét!... Roumestan tele volt lelkesedéssel, puhatolózott, tanácskozott, tárgyalt, megannyi ragyogó elmét gyűjtött maga köré. Béchut-vel, a kiváló professzorral az egyetemi nevelés visszásságait tanulmányozta és azokat az eszközöket, amelyek alkalmasak arra, hogy a voltaire-i szellemet kiirtsák a gimnáziumokból; igénybe vette a szépművészetek előadójának, de la Calmette úrnak huszonkilenc éves tisztviselői szaktudását és Cardaillacnak, a háromszori bukás után is a helyén ülő operaigazgatónak a tapasztalatait, hogy új tervek szerint átszervezze a Konzervatóriumot, a Tárlatot és az Operát.

Csak az volt a baj, hogy nem is figyelt ezekre az urakra, állandóan ő vitte a szót, aztán hirtelen órájára tekintett, felpattant, és gyorsan elbocsátotta őket.

- Cudar sors! Egészen megfeledkeztem a minisztertanácsról... Micsoda élet, az embernek egy perce sincs... Rendben van, kedves barátom... Küldje el mielőbb a jelentését.

A jelentések halomba gyűltek Méjean íróasztalán, akinek - bár igen értelmes és ügybuzgó volt - jóformán alig maradt ideje a folyó ügyek elintézésére, és hagyta békében szunnyadni a nagy reformokat.

Mint az új miniszterek általában, Roumestan is magával vitte Scribe utcai ragyogó garnitúráját: Lappara bárót, Rochemaure vicomte-ot, akik arisztokratikus színezetet adtak az egész hivatalnak, ámátor helyzetük a legnagyobb mértékben megzavarta őket, és teljesen tájékozatlanok voltak minden szakkérdésben.

Mikor Valmajour először jelentkezett a Grenelle utcában, Lappara fogadta. A báróhoz főképp a művészeti ügyek tartoztak, s állandóan küldöncöket, dragonyosokat, vértéseket menesztett, akik nagy miniszteri borítékokban vacsorameghívókat kézbesítettek a harmadrendű színházak hölgyecskéinek; néha a boríték üres volt, s csak ürügyül szolgált, hogy a lejárt fizetési terminus másnapján megjelenjen a tekintélyt adó miniszteri vértés. A báró úr jóindulatúan, de kissé leereszkedően fogadta a tamburinost, akár a nagyúr a jobbágyát. Lábát elnyújtva ült,

nehogy kitérdelje sötétkék nadrágját, pökhendin beszélt vele, s közben folyton tisztogatta, reszelgette körmeit.

- Jelen pillanatban nagyon nehéz... A miniszter úr igen el van foglalva... Majd később, néhány nap múlva... Értesítést fog kapni, jó ember.

S mivel a tamburinos jámbor együgyűséggel megmondta, hogy a dolog egy kissé sürgős, mert a készletük nem tart örökké, a báró úr a körömrészelt az asztal szélére tette, s legkomolyabb arckifejezését öltve fel, azt javasolta neki, hogy a tamburinjára csináltasson egy forgatható fedelet.

- A tamburinra? Mire való az?

- Hát ostyát árul majd benne, jó ember, a holt szezonban!...

Mikor Valmajour ismét megjelent, Rochemaure vicomte színe elé került. Ez egészen bele volt temetkezve egy poros iratsomóba, majd felemelte kibodorított hajú fejét, lelkiismeretesen elmagyaráztatta magának a furulya szerkezetét, jegyzeteket csinált, igyekezett megérteni a dolgot, s végezetül kijelentette, hogy őrá tulajdonképpen a vallásügy tartozik. A következő alkalommal a boldogtalan falusi senkivel sem tudott beszélni, mert mindenki a miniszternél volt, azokban az elérhetetlen régiókban, ahol őexcellenciája tartózkodott. De Valmajour nem vesztette el sem a nyugalmát, sem bátorságát, s amikor végighallgatta a hivatalosok kitérő válaszait, s látta vállrándításukat, ő csak fényes, csodálkozó szemmel nézett rájuk, és tekintete mélyén ott csillogott az a kissé gúnyos él, a provence-i ember tekintetének szellemessége.

- Jól van... jó... Majd eljövök máskor.

És eljött. Ha nem viselne amolyan felfelé szélesedő bokavédőt, s tamburinja nem lógna le a válláról, azt hinné az ember, hogy a minisztériumban van alkalmazásban, olyan rendszeresen jelent meg minden reggel, pedig bizony napról napra nehezebben esett számára.

Már ahogy a magas, boltíves kaput megpillantotta, dobogni kezdett a szíve. A boltozaton túl a régi Augerau-palota emelkedett, nagy udvarán már rakosgatták a télire való fát; két feljárata is van, de mily nehéz felmenni rajta a szolgák gúnyos tekintetének kereszttüzeiben! Elfogódottságát minden növelte: az ajtónállók ezüst díszlánc, a zsinóros sapkák, megannyi kelléke annak a méltóságteljes gépezetnek, amely őt elválasztotta pártfogójától. De leginkább az otthoni jelenetektől rettegett, Audiberte szörnyű szemöldökráncolásától, ezért jött vissza kétségbeesetten ismét és ismét. Végül is a portás megszánta, s azt tanácsolta neki, ha látni akarja a minisztert, várja meg a Saint-Lazare-pályaudvaron, amikor Versailles-ba indul.

Valmajour elment a pályaudvarra, s odaplántálta magát az első emeleti nagy terembe, amely a parlamenti vonatok indulása előtt különösen élénk volt, és elütött a váróterem mindennapi képétől. Képviselők szenátorok, miniszterek, újságírók, a bal- és a jobboldal mindenféle pártja verődik itt össze ugyanolyan tarka sokaságban, mint a falakat borító kék, zöld meg piros plakátok; kiabálnak, suttognak, figyelő tekintettel méregetik végig egymás csoportjait, az egyik félrehúzódik, elmondandó beszédén kérődzve, a másik amolyan folyosó-szónok, s harsány hangjától, amelyet a képviselőházban sohasem hallani, megreszket az ablaküveg. Dél-francia és északfrancia kiejtés, különböző vélemények és temperamentumok, a becsvágy és az ármánykodások nyüzsgése, a jövő-menő felajzott sokaság lármája - a politikának ugyancsak alkalmas területe a várakozás bizonytalansága, a menetrendszerűen utazók gomolygó tömege, amely az éles fütty szavára kitör a sínek, a vasúti jelzőkészülékek és mozdonyok világába, erre a mozgalmas, balesetekkel és meglepetésekkel teli térségre.

Öt perc múlva Valmajour megpillantotta Numa Roumestant; titkárijába karolva közeledik, az pedig aktatáskáját viszi. A miniszter nem gombolta be felöltőjét, arca derűt sugárzó, akárcsak

az amfiteátrum emelvényén, amikor először találkozott vele. Már messziről ráismer a hangjára, biztató szavaira, a baráti megnyilatkozásra: - Számíthat rám... Bízék bennem... Olyan bizonyos, mintha a kezében lenne...

A miniszter mézesheteit élte a hatalommal. Felette állt a politikai ellenségeskedésnek, amely a képviselőházban gyakran nem is olyan szenvedélyes, mint ahogy gondolnánk, felette a szónoki vetélkedésnek és az ellentétes érdekeket védő ügyvédek civódásának; úgy vélte, hogy nincsenek ellenségei, hiszen mindössze három hete miniszter, s nem volt ideje elcsigázni a kérelmezőket. Még hittek neki. Alig ketten-hárman kezdtek türelmetlenkedni, s lestek rá útközben. Ilyenkor meggyorsította lépéseit és harsány hangon megeresztett egy »jónapot barátom«-at, amely elejét vette a szemrehányásoknak s egyszersmind meg is cáfolta őket, barátságosan távoltartotta saját személyétől a kérelmeket, csalódást okozott a kunyerálóknak, de a hiúságuknak jólesett.

Nagyszerű találmány ez a »jónapot barátom«, s merőben ösztönös kétszínűség lappang benne.

Mikor meglátta a tamburinost, amint hányaveti tartással közeledett feléje és mosolya elővillantotta fehér fogsorát, Numa legszívesebben odavetette volna azt a vereséget hozó »jónapot«-ot, de hogyan szólítsa barátjának ezt a pörge, nemezkalapos parasztleányt, akinek napcserzett keze úgy nyúlik ki a szürke zubbonyból, ahogy a falusi fényképeken látni. Jobbnak vélte felölteni »miniszteri külsejét«, merev testtartással lépkedett el a szegény flótás előtt, s az ott maradt elámulva, megsemmisülve a nagy férfiú nyomában tóduló, lökdösődő tömeg közepette. De azért Valmajour másnap és a következő napokon is újra megjelent, de már nem mert Numához közeledni, leült egy pad szélére; fásult, szomorú figura, akárcsak a pályaudvarokon ténfergő katonák, vagy kivándorlók, akik a balsors minden szeszélyére felkészültek. Roumestan nem kerülhette ki ezt a néma alakot, mindig az útjába akadt. Hiába tett úgy, mintha észre se venné, s tekintetét félrefordította, vagy hangosabban beszélt, amint elhaladt mellette; áldozatának mosolya ott volt előtte, és ott is maradt vonatindulásig. Jobb szerette volna, ha a legény gorombán követelőzik, ha nagy hangon jelenetet csap, akkor a rendőrök közbelépnek és megszabadul tőle. Már odáig jutott, ő, a miniszter, hogy néha más pályaudvarról indult, a Szajna balpartján szállt fel, hogy ezt az élő szemrehányást elkerülje. A kiváltságosak életében is akadnak ilyen dolgok, ilyen számottevő semmiségek, amelyek oly kellemetlenek, akár a kavics a hétmérföldes csizmában.

Valmajour nem csüggedt.

- Biztosan megbetegedett - ismételte ilyenkor magában, és makacsul visszatért őrhelyére. A fogadóban nővére türelmetlenül várta, leste hazajövetelét.

- No, beszéltél a miniszterrel?... Aláírta mán azt a papírt?

Öccse egykedvűsége még az örökös »Nem... még nem«-nél is jobban felbőszítette; Valmajour hazajövet a dobot, amelynek szíja nyomot hagyott a vállán, lerakta egy sarokba, s Audiberte-et elkeserítette ez a közönyös, hanyag egykedvűség, amely a délvidéki természetre éppannyira jellemző, mint az élénkség. Ilyenkor a furcsa kis teremtség dühbe gurult.

- Mi folyik a te ereidben?... Hát mán sose lesz vége?... De várj csak, ha majd egyszer én veszem a kezembe!...

Valmajour mindezt nyugodtan hallgatta, eleresztette a füle mellett, aztán előszedte a tokból a furulyát meg az elefántcsont végű dobverőt, megtörülgette egy ronggyal, hogy a nedvesség meg ne ártson neki, és dörzsölgetés közben megígérte, hogy holnap alaposabban lát neki, megint elmegy a minisztériumba, s ha Roumestant nem találja ott, akkor azt fogja kérni, hogy vezessék a felesége színe elé.

- Ugyan, mit akarsz a feleségitől... Hisz tudod, hogy nem szereti a muzsikálását... Még ha a kisasszonyt mondanád... Hát az már igen!...

S a fejét csóválta.

- Akár a feleség, akár a kisasszony, mindegyik csak csúfot űz belőletek - mondta a parázs mellett kuporgó Valmajour apó; a család fatőkékkel fűtött, s Audiberte takarékoságból hamuval takarta le a tüzet, ezen aztán örökösen civakodtak. Az öreg szakmai irigységből nem bánkódott túlságosan fia kudarcá miatt. Mint minden bonyodalom, életüknek ez a nagy zűrzavara is megfelelt a falusi muzsikás bohém természetének. Eleinte örült az utazásnak; megláthatja Párizst, »az asszonyok paradicsomát és a lovak gyehennáját«, ahogy az otthoni fuvarosok szokták mondani, és ilyenkor képzeletükben lenge fátylú hurrik, meg a lángok között vonagló, ágaskodó lovak jelennek meg. De amikor az öreg Párizsba érkezett, hideg, nélkülözés és eső fogadta. Félt Audiberte-től és tisztelte a minisztert, így hát beérte azzal, hogy a kuckóban vacogva dörmögött, és szemhunyorítás közben egy-egy megjegyzést kockáztatott meg; de Roumestan szőszegése, leánya dührohamai megnyitották az öreg méltatlankodásának zsilipjeit. Most bosszút állt a hiúságán ejtett sebekért, a gyötrelméért, amit tíz esztendőn át szenvedett fia sikerei miatt, s vállát vonogatva hallgatta tilinkozását.

- Muzsika, muzsika... hová még veled... Nem sok hasznát veszed.

S hangos szóval azt kérdezte: volt-e lelkük őt, öreg embert ilyen messzire elcipelni, ebbe a Szibériába, ahol megfagy és éhen pusztul; Istenben megboldogult feleségét emlegette, akit egyébként halálra keserített és sírba vitt, ahogy Audiberte mondta. Az öreg órák hosszat elsopánkodott így, kivörösödött, rángatózó arccal, fejét a kandalló párkányának támasztva, leánya végül is meguntta ezt a sok óbégatást, s adott neki két vagy három sout, hogy hajtson fel egy pohár édes bort a kocsmában. Ott aztán kétségbeesése nyomban lecsillapult. Jól érezte magát a duruzsoló kályha mellett. És a vén pojácának, ahogy a meleg átjárta, feléledt tréfálkozó kedve; nagy orra, keskeny ajka, szikár, formátlan kis teste az olasz bohózatok szereplőire emlékeztetett. Heccegésével szórakoztatta a közönséget, kicsúfolta a fia tamburinját, amely miatt temérdek kellemetlenségük támadt a szállóban, mert Valmajour folyvást a fellépésre készült, s késő éjszakáig nyúzta hangszerét, a szomszédok meg váltig panaszkodtak a furulya fel-felvisítő trillái és az állandó tompa moraj miatt, amellyel a tamburin hangja rezgettette a lépcsőt, mintha csak esztergapad működne az ötödik emeleten.

- Csináld csak - biztatta öccsét Audiberte, amikor a fogadós szóvá tette a dolgot. - Még az kéne, hogy ebben a Párizsban, ahol akkora a zaj, hogy az ember egész éjjel a szemét se tudja behunyni, neked eltiltsák a muzsikálást.

És Valmajour muzsikált. De felmondtak nekik. Elhagyni az Apsban olyan híressé vált Saumon közt, amely szülőföldjükre emlékeztette őket, annyit jelentett, mintha a száműzetés még súlyosabban nehezednék rájuk, s nekik még tovább kell vonulniok északnak.

Audiberte a költözködés előtti napon, amikor a tamburinos mindennapos és eredménytelen útjáról hazajött, sebtében megebédeltette a két férfit; evés közben nem szólt egy szót sem, de a szeme csillogásán és határozott arckifejezésén látszott, hogy valamire eltökélte magát. Az ebéd végeztével leszedette velük az asztalt, s vállára vetette hosszú, rozsdaszínű köpönyegét.

- Már idestova két hónapja, hogy Párizsban vagyunk - sziszegte összeszorított fogakkal. - De most már elég... Most én megyek el, és majd beszélni fogok azzal a miniszterrel!...

Megigazgatta a szalagot szörnyű kis fejdíszén, amely nagy hullámokba fésült haja tetején úgy ült, akár valami harci sisak, és sebbel-lobbal elhagyta a szobát; kifényezett cipősarkai minden lépésnél felkapták vastag gyapjú szoknyáját. Az apa és a fiú megrémülve nézett egymásra,

egyikük sem próbálta visszatartani, mert tudták, hogy ezzel csak olajat öntenének a tűzre; kettesben töltötték el a délutánt, alig váltottak néhány szót, az eső meg patakzott le az ablaküvegen; a fiú a dobverőt és a furulyát dörzsölgette, az apa pedig a vacsorára való húst kotyvasztotta a tűzön, amelyet úgy megrakott, ahogy bírta, mert Audiberte hosszás távolléte alatt végre-valahára kedvére fel akart melegedni. Végre a pöttömnyi teremtés siető lépései végigkopogtak a folyosón. Benyitott, s az arca csak úgy sugárzott.

- Kár, hogy az ablak nem az utcára nyílik - mondta és levetette köpenyét, egyetlen esőcsepp se volt rajta. - Láthatóak volna lent azt a gyönyörű hintót; azzal jöttem haza.

- Hintón?... Ne tréfálj!

- Meg a zsinórosruhájú cselédek... Beszélnek is róla a fogadóban.

S aztán elbeszélte, megjátszotta útját, a két férfi pedig ámuldozva, némán hallgatta. Először is, ahelyett, hogy a miniszternél próbálkozott volna, aki egész bizonyosan nem fogadná, megtudakolta a húga lakását - ha az ember szép udvariasan beszél, mindent elér - annak a magas termetű kisasszonynak a címét, aki Numával együtt látogatta meg őket Valmajourban. A kisasszony a szüleinél lakik, nem a minisztériumban, egy másik városnegyedben, ahol a rosszul kövezett kis utcákat festék és vegyszerek szaga itatja át, akárcsak Audiberte szűkebb hazájában. Nagyon messzire esett, sokat kellett gyalogolni. Végre is rátalált a házra, egy téren, amelyet oszlopsorok vesznek körül, akárcsak az apsi kispiacot. Hej! az az aranyos kisasszony milyen kedvesen fogadta, nincs abban semmi büszkeség, pedig, úgy látszik, nagyon gazdagok lehetnek, a lakás csupa aranyozás, és szebbnél szebb selyemfüggönyök vannak felaggatva itt is, ott is.

- Hozta Isten... Hát Párizsban vannak?... Hát hogyan... Mikor jöttek?

És amikor meghallotta, hogy Numa a bolondját járhatja velük, rögtön csöngetett a nevelő-kisasszonynak - az is kalapos hölgy - és mind a hárman elindultak a minisztériumba.

Micsoda látvány volt, ahogy az a sok kivénhedt hivataloszolga buzgólkodott; hajlongtak, hogy az orruk szinte a földet verte, és szaladtak ajtót nyitni előttünk.

- Láttad a minisztert? - kérdezte félénken Valmajour, amíg Audiberte egyet szusszantott.

- Hogy láttam-e!... és ráadásul milyen udvarias volt... Hej, te szegény fajankó, mindig mondtam én, hogy a kisasszonyt bele kell vonni az ügyedbe... Az aztán egy-kettőre elintézte a dolgot, és nem volt replika... Mához egy hétre nagy muzsikás ünnepség lesz a minisztériumban, ott aztán kivághatod a rezet az igazgatók előtt. És azután tüstént krikosz-kraksz; meglesz a papír meg az aláírás.

S az egészben az a legszebb, hogy a kisasszony egész idáig hozta őt a miniszter hintáján.

- Fel szeretett volna jönni - tette hozzá Audiberte; kacsintott egyet apjára és csinos arcát jelentőségteljes fintorba húzta. Az öreg ábrázata, aszalt fügeszerű cserzett bőre ráncokba szaladt, mintha azt mondaná: Megértettem... de csitt!... Már nem volt szálka a szemében a tamburin. Valmajour most is teljesen nyugodt volt, meg se értette nővére ravasz célzását. Csak a közeli fellépésre gondolt, leakasztotta a dobát, eljátszotta rajta valamennyi nótáját, s a túlárado ütemű trillák egymásba fonódva búcsúként rezegtek végig a folyosón.

VIII. FEJEZET

Másodvirágzás

A miniszter és felesége éppen most fejezte be a villásreggelit az első emeleti ebédlőben, ebben a pompás és túlságosan nagyra méretezett teremben, amelyet a vastag kárpitok, az egész palotát behálózó fűtőcsövek meg a bőséges lakoma illata sem bírt felmelegíteni. Ezen a reggelen véletlenül egyedül voltak. Az abroszon, a dúsan megrakott csemegés tálak között - a délvidéki ember szereti az asztalán az édességet - ott volt a szivaros doboz, egy csésze verbéna, a provence-iak megszokott teája, és a nagy levéltartók, amelyekben színes papírlapocskán sorakoztak szenátorok, képviselők, rektorok, egyetemi tanárok, akadémikusok, előkelőségek, a miniszteri estélyek állandó és rendkívüli meghívottainak címével. Legfelül kartonlapokon a kiváltságos vendégek neve, akik a »kis koncertek« első estjére kapnak meghívást. Rosalie nézegette a lapokat, bizonyos neveknél megállt, Numa pedig még étkezés utáni szivarját válogatta ki, s a szeme sarkából fürkészszerűen kémlelte ezt a nyugodt arcot, hogy nem jelenik-e meg rajta a rosszállás, a kissé könnyelműen összeállított vendéglista bírálata.

De Rosalie-nak semmi kívánsága sem volt. Ez az egész nagy készülődés tökéletesen közönyösen hagyta. Mióta beköltöztek a minisztériumba, még távolabb érezte magát férjétől; elválasztották őket a véget nem érő kötelezettségek, a temérdek személyzet, a nagyvilági élet, amely szétrombolja a családi életet. S mindehhez hozzájárult a szívszorogató bánat, hogy nincs gyerekük, hogy nem hallja maga körül a fáradhatatlan kis lépéseket, az egészséges, csengő kacagást, amely feloldotta volna ebédlőjük dermesztő, előkelő étterem jellegét, mert érezni, hogy itt csak rövid időre ülnek az asztal mellett, s az asztalnemű, a bútor meg az ezüst, a magas tisztségnek ezek a fényűző kellékei nélkülözik a családiasság melegét.

A villásreggelit követő zavart csendben letompított zenehangok szűrődtek be, kalapácsütésekkel elvegyülő dallamok; odalent a koncert emelvényét és a kárpitokat szegezték, a zenészek pedig gyakoroltak. Az ajtó kinyílt. Méjean, a kabinetfőnök lépett be, kezében iratok:

- Már megint kérvények!...

Roumestan indulatba jött. Ez már több a soknál! Még a pápa kérésére se tudna állást adni. Méjean nyugodtan elébe tett egy csomó levelet, névjegyet, és illatos kis borítékot.

- Nehezen lehet visszautasítani... Hiszen megígérte.

- Én?... nem is beszéltem senkivel.

- Tessék megnézni... »Kedves miniszter úr, bátorkodom emlékeztetni ígéretére«... Aztán ez itt: »A tábornok közölte velem, hogy ön szíveskedett neki felajánlani«... Itt meg az áll: »Emlékeztetés a miniszter úr ígéretére«...

- Akkor én alvajárárok vagyok! - mondta Roumestan meghökkenve.

Kiderült, mihelyst elhatározta, hogy estélyt ad, valahány emberrel találkozott a képviselőházban vagy a szenátusban, mindegyiknek azt mondta: - Ne felejtse, hogy elvárom önt 10-én.

- Mivel még azt is hozzátette, hogy »teljesen meghitt társaság lesz«, mindenki számon tartotta a hízelgő meghívást.

Numa restelkedett, hogy felesége előtt így lelepleződött, s mint általában ilyenkor tenni szokta, támadásba csapott át.

- Mi a csodát akar a húgod azzal a tamburinossal... Éppen ez a csinnadratta hiányzott nekem... Én későbbre terveztem a hangversenyeinket... De az a kislány olyan türelmetlen volt. - Nem,

nem... rögtön, rögtön... És neked is éppoly sürgős volt, mint neki... Mérget veszek rá, hogy az a tamburinos elcsavarta a fejeteket!

- Az enyémet nem - mondta Rosalie vidáman. - Sőt attól tartok, hogy ezt a különös zenét a párizsiak nem fogják méltányolni. Ide kellene hozni a zenével együtt a provence-i tájat is, a tarka ruhákat, a farandole-t... De elsősorban... - A hangja most elkomolyodott - arról van szó, hogy az ígéretet meg kell tartani.

- Ígéret... ígéret - ismételte Numa. - Nemsokára ott tartunk, hogy az ember már egy szót sem ejtethet ki.

És titkárához fordult, aki mosolyogva hallgatta.

- Hát igen, kedves barátom, nem minden délvidéki olyan, mint maga: hideg, kimért, szűkszavú. Maga csak olyan hamisított délvidéki, renegát, *franciot*, ahogy nálunk mondanák... Ugyan már, micsoda délvidéki!... Egy ember, aki még sose hazudott... És aki a verbéna-teát se szereti - tette hozzá komikus méltatlankodással.

- Nem vagyok olyan *franciot*, mint amilyennek látszom - felelt Méjean változatlanul nyugodt hangon. - Mikor húsz esztendővel ezelőtt Párizsba érkeztem, ugyancsak érződött rajtam a délvidék. Merész fellépés, aztán a kiejtés, a mozdulatok... Akkoriban fecsegő és képzelődő voltam, akárcsak...

- Akárcsak Bompard - súgta oda neki Roumestan, aki nem szenvedhette, ha régi jó barátját gúnyolják, de ő maga csöppet sem takarékoskodott a gúnyval.

- Igen, bizony, akárcsak Bompard... Valami ösztön arra készítetett, hogy sose mondjak igazat... Egyszer aztán elfogott a szégyen, s feltettem magamban, hogy megjavulok... A külső túlzásról könnyebb leszokni: az ember halkán beszél, leszorítja a könyökét. De ami ott bent fortyog és ki akar törni... Hősi elhatározásra szántam rá magam. Valahányszor eloldalogtam az igazság mellett, úgy büntettem magam, hogy egész nap nem nyitottam ki a számat. Így reformáltam meg a természetemet... De az ösztön még ott van a hűvösségem mélyén... És néha megállok egy mondat kellős közepén. Nem a szó hiányzik, éppen ellenkezőleg!... Megfékezem magam, mert érzem, hogy hazudni fogok.

- Szörnyű ez a Délvidék. Nem lehet szabadulni tőle - jelentette ki a derék Numa, s bölcs belenyugvással eregette a mennyezet felé szivarja füstjét. - Engem az ígéretési szenvedély tart leginkább hatalmában, az az örültség, hogy mindenáron pártját fogom az embereknek, s boldoggá szeretném tenni őket akaratuk ellenére...

Mondókáját a kultuszminisztériumi ajtónálló szakította félbe; beavatott és bizalmaskodó arc-kifejezéssel jelentette a küszöbről: - Béchut úr itt van...

A miniszter kedve elborult:

- Asztalnál ülök... Hagyjanak békében.

Az ajtónálló mentegetőzött. Béchut úr azt mondja, hogy őexcellenciája őt... Roumestan megenyhült:

- Jól van, jól, megyek már... Addig is vezessék be a dolgozószobámba.

- Oda nem lehet - szögezte le Méjean. - A dolgozó foglalt. A Legfőbb Közoktatásügyi Tanács, hiszen tudja, miniszter úr... Ön maga tűzte ki ezt az időpontot.

- Hát akkor Lapparához.

- Oda a tulle-i püspököt vezetem be - jegyezte meg félénken az ajtónálló. - A miniszter úr rendelkezett így...

Minden helyiség teli volt emberekkel... Kérelmezők, akiket bizalmasan figyelmeztetett, ha ilyenkor jönnek, egész bizonyos, hogy tudnak beszélni vele; s túlnyomó részük tekintélyes személyiség, akiket nem lehet az előszobában várakoztatni a csip-csup alakok közt.

- Ott a kis szalonom... - Úgyis elmegyek hazulról, - mondta Rosalie és felállt.

Az ajtónálló és Méjean kivonult, hogy leültessek vagy csillapítgassák a várakozókat, a miniszter pedig gyorsan felhörpintette verbéna-teáját - meg is égette vele a nyelvét - s közben egyre ismételte: - Elárasztanak... Elárasztanak...

- Mit akar már megint az a rémes Béchut? - kérdezte Rosalie, ösztönszerűen lehalkítva hangját, hiszen ebben az emberekkel telis-tele házban minden ajtó mögött egy-egy idegen várakozik.

- Mit akar?... Hát jó állást, állást a mindenségit!... Lesi, mint egy cápa, Dansaert-t... Várja, mikor hajítják le a fedélzetről, hogy jóllakhasson belőle.

Rosalie gyorsan közelebb lépett férjéhez:

- Dansaert elmegy a minisztériumból?

- Ismered őt?

- Apa gyakran beszélt róla... Földije, gyerekkori barátja... Becsületes és igen értelmes embernek tartja.

Roumestan néhány ürügyet dadogott el... - Felforgató nézetek... Voltaire-tanítvány... Egy reformtervezet miatt szükséges, hogy... És egyébként is öreg már.

- És Béchut-vel helyettesítéd őt?

- Ó! tudom, hogy szegény feje nem tetszik a nőknek...

Rosalie arcán a nemes megvetés mosolya suhant át.

- Szentelenkedésével éppoly kevésbé törődöm, mint hódolatával... De nem tudom megbocsátani neki a képmutató szenteskedését, azt a kirakatkonzervatívizmust... Én minden meggyőződést tiszteletben tartok... De Numa, az egész világon semmi sincs olyan csúnya és gyűlöletes, mint a hazugság és a képmutatás!

Hangját akarata ellenére is felemelte, hev és ékesszóló erő áradt belőle; hűvös arcát a becsületesség és egyeneslelkűség fénye, a nemes felháborodás élénk rózsaszíne lepte el.

- Csitt, csitt - szólt Roumestan az ajtóra mutatva...

Igen, kétségkívül belátja, hogy ez így nem valami igazságos. Az öreg Dansaert-nek nagy érdemei vannak. Dehát mitévő legyen? Szavát adta.

- Vedd vissza - mondta Rosalie... - Nézd Numa... az én kedvemért... kérlek szépen.

Gyengéd parancs volt ez, s a vállára nehezedő kis kéz még meg is erősítette. Numa meghatódott. Felesége oly közönyösnek látszott már régóta az ő dolgai iránt, s szótlanul, megbocsátóan hallgatta végig a folyton változó terveket. Ez a kérés jólesett Numának.

- Hát lehet neked ellenállni, drágám?

Megcsókolta előbb az ujjahegyét, s aztán remegve csókkal borította el a kezét, fel egész a szűk csipkekézelőig. Olyan szép a karja... De ezért nyomasztotta a kötelezettség: kellemetlenséget mondani egy embernek szemtől szembe... Kedvetlenül tápázkodott fel.

- Itt leszek... hallgatlak - és Rosalie játékosan megfenyegette.

Numa átment a szomszédos kis szalonba, félig nyitva hagyva maga mögött az ajtót, hogy inába ne szálljon a bátorsága, és felesége hallhassa, mit mond. Hát a kezdet valóban határozott és erélyes volt.

- Kétségbe vagyok esve, kedves Béchut... Amit az ön ügyében tenni akartam, nem valósulhat meg...

A tudós válaszaiból csak a siránkozó hangot lehetett kivenni, meg tapir-orrának fűjtatását, amellyel a rimánkodást időnként megszakította. De Rosalie álmétkodva tapasztalta, hogy Numa kitart, s továbbra is teljes meggyőződéssel védi Dansaert ügyét - meghökkentő dolog ez olyan ember részéről, akinek érveit éppen az előbb sugalmazták. Bizonyára nehezebbre esik, hogy vissza kell vennie adott szavát, de hát nem helyesebb ez így, mintha igazságtalanságot követne el?... Numa a felesége gondolatát adta elő érzésteli, zengő hangon, nagy, meghatódott gesztusok kíséretében, amelyektől, akár a széltől, meglebbent a kárpit.

- Egyébként - tette hozzá egészen más hangon, - igyekszem kárpótolni önt, kedves Béchut, ezért a kis csalódásért...

- Jaj, Istenem - sóhajtott fel halkán Rosalie.

S már záporozott a temérdek meglepő ígélet: a Becsületrend parancsnoki keresztje január elsejére, az első megüresedett hely a Közoktatásügyi Tanácsban, az... a...

Béchut az illendőség kedvéért egy kicsit szabadkozott, Numa azonban:

- Hagyja csak, hagyja... Ezzel tartozunk a méltányosságnak... Az önhöz hasonló férfiak nem sokan vannak...

S ha Béchut el nem megy, a jóindulattól mámoros, ömlengő szavakat dadogó Numa talán még miniszteri tárcáját is felajánlja neki.

Mikor a látogató az ajtónál volt, még utána szólott:

- Számítok önre vasárnap, kedves professzor... Kis koncertsorozatot rendezek, ez lesz az első... Baráti társaság... Csupa válogatott ember...

Aztán, mikor visszament Rosalie-hoz, megkérdezte:

- Na, mit szólna hozzá?... Remélem, nem voltam engedékeny?

Olyan mulatságos volt ez a kérdés, hogy nagyot kacagott. Mikor Numa meghallotta a nevetés okát, hogy újra csak mennyi ígéletet tett, valósággal megrémült.

- Ejnye, ejnye... No de azért én mégis csak hálás vagyok neked.

Rosalie kiment, és úgy mosolygott, mint hajdanában; olyan könnyű a szíve, hogy jót cselekedett, s talán amiatt is boldog, mert úgy érzi, feléledt benne valami, amit már régóta holtnak hitt.

- Te angyal! - és Roumestan elérékenyült, szerető tekintettel nézett a távozó nő után. Méjean éppen akkor jött vissza, hogy emlékeztesse a Közoktatásügyi Tanács ülésére.

- Látja, barátom, milyen boldogság egy ilyen feleség... Az ilyen házasság földi paradicsom... Igyekezzen maga is gyorsan megházasodni.

Méjean szótlanul csóválta a fejét.

- Hogyan! Hát nem megy a dolog?

- Attól tartok. A miniszter úr felesége megígérte, hogy puhatolózni fog a hűgánál, s minthogy azóta egy szót sem szólt...

- Akarja, hogy én vegyen a kezembe az ügyet? Mi ketten, a kis sógornóm meg én, kitűnően megértjük egymást. Fogadni merek, hogy rá tudom venni...

A teáskannában még maradt egy kevéske verbéna-tea. Roumestan töltött magának egy csészével, és baráti ömlengésekkel árasztotta el kabinetfőnökét. Ó, a nagy állás mit sem változtatott rajta. Méjean még most is az ő kitűnő, az ő legjobb barátja. Méjean és Rosalie oldalán szilárdabbnak és tökéletesebbnek érzi magát...

- Ó, kedves barátom, az az asszony, az az asszony!... Ha tudná, milyen jó volt, milyen megbocsátó!... Ha arra gondolok, hogy képes voltam...

Valóban nagy önmegtartóztatásába került, hogy magába fojtja a bizalmas közlést, amely nagy sóhajtás alakjában tört fel belőle. - Bizony nagy bűnös lennék, ha nem szeretném.

Most Lappara báró nyitott be, gyorsan, titokzatos arckifejezéssel:

- Bachellery kisasszony van itt.

Numa arca lángvörös lett. Felvillanó tekintete felszárította szemén az érzékenyülés készülődő könnyét.

- Hol van? Önnél?

- Nálam már ott ült Lippmann püspök úr öméltósága - mondta Lappara némi gúnnyal, elképzelve ezt a találkozást. - A hölgyet elhelyeztem lent... a nagy szalonban... a próbát már befejezték.

- Helyes... megyek.

- Miniszter úr kérem, ne feledkezzék meg a Közoktatásügyi Tanácsról - igyekezett figyelmeztetni Méjean, de Roumestan rá se hederített, sietett le a kis nyaktörő lépcsőn, amely a miniszter magánlakásából a földszinti fogadótermekbe visz.

A d'Escarbès márkinével való kaland óta Numa mindig kerülte a komoly viszonyokat, sem szívét, sem hiúságát nem hagyta lángra lobbanni, mert hiszen ez végérvényesen megsemmisíthette volna házasságát. Nem volt mintaférj, de házassági szerződése, bár sok folt szennyezte be, mégiscsak ép. Rosalie egyszer már rajta kapta, de az ő egyenes jellemével, becsületességével nem fért meg a féltékeny lesbenállás, mindig nyugtalan volt, de bizonyosságot sohase szerzett. És ha Numa sejti, hogy ennek az újabb szeszélyének milyen szerepe lesz életében, sokkal gyorsabban iparkodott volna felfelé a lépcsőn, mint amilyen sebesen most lement. Ám végzetünk mindig azzal szórakozik, hogy felkelti kíváncsiságunkat, lefátyolozva, álarcosan jön felénk, s az első találkozás varázsát titokzatossággal növeli. Miért is lett volna Numa óvatos azzal a kisleánnyal szemben, akit néhány napja pillantott meg hintójából; a leány a minisztérium udvarán ment keresztül, s átugrándozott a kis tócsákon, egyik kezével gyűrött szoknyáját emelte, a másikban pedig igazi párizsi hetykeséggel esernyőjét tartotta. Szemtelen kis orrát hosszú, visszahajló szempillák árnyékolták, szőke haja amerikai divat szerint hátra volt fésülve, s a nedvesség a hajszálak végét felkunkorította, a lába telt és karcsú, magassarkú cipőjében öntudatosan, kissé riszálva lépkedett. Mindössze ennyit látott belőle, s este csak úgy melleleg azt mondta Lapparának:

- Fogadni mernék, hogy öntől jött ki az a helyes kis fruska, akivel ma délelőtt az udvaron találkoztam.

- Igen, nálam járt, de a miniszter urat kereste.

S megmondta, hogy ez a lány a kis Bachellery.

- Ugyan! A Bouffes Színház új énekesnője... Hány éves lehet?... Hiszen egészen gyerekeknek látszik!...

Azon a télen az újságok sokat foglalkoztak Alice Bachelleryvel, akit vidéki kis színházból egy divatos karmester szeszélye hozott fel; egész Párizs hallani akarta tőle a kis pékinas dalát, amelynek megismétlődő utolsó sorait olyan ellenállhatatlanul közönséges bájjal énekelte: »Finom! Finom! Finom a fehér zsemle!« Amolyan divatos színésznőcske ő, a boulevard az effajtaból féltucatot is elfogyaszt minden színházi szezonban, gázzal és reklámmal felfújta papírdicsőség, azokra a kis rózsaszín léggömbökre emlékeztet, amelyek csak egy napig élnek a sétateretek napfényében és porában. S vajon mi kárnivalója volt neki a minisztériumban? Azt a kegyet kérte, hogy felléphessen az első koncerten. A kis Bachellery a Közoktatásügyi Minisztériumban!... Olyan mulatságos, olyan bolond ez az ötlet, hogy Numának az volt a kívánsága, a lány személyesen adja elő, s egy miniszteri levélben, amelyen érezni lehetett a minisztériumi vértés bivalybőr mellényének és kesztyűjének a szagát, tudatta vele: másnap fogadja. De Bachellery kisasszony nem jelentkezett másnap.

- Bizonyára meggondolta magát - mondta Lappara - hiszen olyan gyerek még.

A miniszter egy kicsit bosszankodott. Két napig nem hozta szóba, s harmadnap elküldött a leányért.

A kis színésznő most ott várakozott a vörös és arany színben pompázó díszteremben. A kopár kertre nyíló hatalmas földszinti ablakok, a gobelin kárpit, a szalon mélyén a nagy márványszobor, amely az elmélázva ülő Molière-t ábrázolja, ünnepélyessé tették ezt a helyiséget. A Pleyel-féle zongora és a próbára bevitt kottaállványok alig töltötték be az óriási terem egyik sarkát, a kihalt múzeumra emlékeztető hideg élettelenység mindenkire hatott volna a kis Bachellery kivételével; de hiszen ő még olyan gyermek. A fényesre kefélt padló kísértésbe hozta, s azzal szórakozott, hogy bundában, kezét pici muffjába dugva a terem egyik végétől a másikig csúszkált, hátravetett fején kis orrocskája felfelé kandikált, úgy mozgott, mint a balettkar vezetője, amikor a jégtáncot lejteti a P r ó f é t á b a n.

Így találta őt Roumestan.

- Ó, miniszter úr...

A leány meghökkenően állt egy helyben, szempillái rezegtek, és lihegett egy kicsit. A férfi felemelt fejjel, méltóságteljesen lépett be, hogy ellensúlyozza mindazt, ami talán különös lehet ebben a találkozásban, s egy kissé megleckéztesse ezt a kis ugrifülest, aki packázik az excellenciás urakkal. De tüstént kiesett kezéből a fegyver. Nincs ezen mit csodálkozni. A leány olyan ügyesen adta elő mondanivalóját: miként ébredt fel benne hirtelen a becsvágy, hogy ő is felléphessen azon a hangversenyen, amelyről széltében-hosszában beszélnek, ahol alkalma lenne egészen másként szerepelni, mint az operettekben, meg a sikamlós jelene-tekben, amelyekkel már torkig van. De aztán, mikor alaposabban megfontolta a dolgot, erőt vett rajta a lámpaláz.

- Ó, és mekkora lámpaláz... Ugye, mama?

Roumestan ekkor fedezte fel a bársonyköpenyes, kövér asszonyságot, aki tollas kalapot hordott, a szalon végéből jött feléje és hármassal üdvözölte. Bachelleryné, a mama,

aki hajdanában a zenés kávéházakban szerelmes románcokat énekelt, bordeaux-i kiejtéssel beszélt, és lányához hasonló picit széles halaskofa ábrázatban temetkezett el; az asszonyosság a szörnyű mamáknak abból a fajtájából való, akik kisasszonylányaik mellett a szépség balvégzetű jövőjét testesítik meg. De Numának most semmi kedve sem volt filozófiai tanulmányok folytatására, elbűvölte a szeleburdi fiatalság bája, amely ebből a testből - és milyen kívánatos testből! - áradt; tetszett neki a színészek közt használatos beszédmód, meg a gyermekes kacagás - tizenhat éves kacagás, ahogy a két hölgy mondta.

- Tizenhat éves!... Hány éves korában lépett először a színpadra?

- Ott született, miniszter úr... Az apja, aki most már nyugalomba vonult, a bordeaux-i Vidám Színpad igazgatója volt.

- Bizony, úgy nézzen rám, igazi színészgyerek vagyok! - mondta Alice pajkosan mosolyogva, s kivillant mind a harminckét ragyogó foga, amelyek úgy sorakoztak egymás mellett, szorosan, egyenesen, akár katonák a parádén.

- Alice, Alice!... Tiszteletlen vagy öexcellenciájával.

- Hagyja csak, hiszen még gyerek.

Jóindulatú, szinte atyai mozdulattal leültette a lányt maga mellé a díványra, megdicsérte, hogy ilyen becsvágyó és szereti a komoly művészetet, s meg akar szabadulni az operett könnyű és veszedelmes sikereitől. De bizony ezért meg kell dolgozni, sokat dolgozni, komoly tanulmányokat folytatni.

- Ó, hát ezzel nincs semmi baj - mondta a lányka egy kottatekerccsel hadonászva - mindennap két órám van Vautersszel...

- Vauters?... Remek... Kitűnő módszer... - Szakértő mozdulattal nyitotta ki a kottát. - Hadd látom, mit szokott énekelni? Á, Á! A *Mireille*¹³ keringője... Magali dala... Hiszen ez az én szülőföldemről való.

S fejét ingatva, lehunyt szemmel dúdolni kezdett:

*Oh, Magali, édes szerelmem
Fussunk a zöld erdőbe ketten
A sűrű, csöndes lomb alá...*

Alice folytatta:

*Az éjszaka dob ránk ma fátylat,
S oly szép szemed...*

Roumestan megeresztette hangját:

*...a csillag belesápad*¹⁴

Alice félbeszakította:

- Várjon csak... A mama majd zongorán kísér.

Félrelökte az állványokat, kinyitotta a zongorát, és erőnek erejével leültette az anyját. Elszánt kislány ő... A miniszter egy pillanatra habozott, ujját a kotta lapjára tette. Ha valaki meg-

---

¹³ Gounod vígoperája, (1864) Mistral híres költeményéből.

¹⁴ Rába György fordítása.

hallaná őket!... Ej! Hiszen három napja minden délelőtt próba folyik itt a fogadóteremben... És elkezdtek.

Egymás mellett állva énekeltek a közös kottalapról, Bachelleryné pedig emlékezetből kísérté őket. Homlokuk oly közel egymáshoz, hogy csaknem összeért, leheletük egymásba olvad a lágy, zengő ritmusban. Numa fellelkesült, kifejezésteljesen énekelt, s ha magas hang következett, felemelte a karját, hogy jobban ki tudja vágni. Az utóbbi esztendőben, amióta nagy politikai szerepe elkezdődött, sokkal gyakrabban szónokolt, mint skálázott, hangja megvastagodott, akárcsak a teste, de azért nagy gyönyörűséggel énekelt, különösen ezzel a gyerekekkel.

Hát bizony ő tökéletesen megfeledezett a tulle-i püspökről és a nagy zöld asztal körül várakozó Közoktatásügyi Tanácsról. A szolgálatos ajtónálló fakó arca ezüst láncának csörgése kíséretében egyszer-kétszer megjelent ugyan, de tüstént vissza is húzódott, megrémülve a látványtól: a vallás- és közoktatásügyi miniszter duettet énekel egy kis színésznővel. De hiszen Numa már nem miniszter, Vincent ő, a kosárfonó legény, s kergeti a kacéran szökellő Magalit, akit nem lehet utolérni. És a lány hogy fut előle, hogy bújik el gyerekes huncutkodással, a hegyes fogacskái közül hogy gyöngyöz fel a kacaj, míg végre legyőzve megadja magát, s a futástól szédülő bohó fejceskjét barátja vállára hajtja. A varázst Bachellery mama törte meg; mihelyst az ének véget ért, a szereplők felé fordult:

- Micsoda hang, miniszter uram, micsoda hang!

- Ó, fiatal koromban sokat énekeltem - jelentette ki némi önteltséggel.

- Még mindig f ő l s é g e s e n énekel... Ugye, Bébé, mekkora különbség van a miniszter úr meg Lappara báró közt?

Bébé a kottát hajtotta össze, és könnyedén megrándította a vállát, mintha egy ilyen kétségbevonhatatlan igazságra kár is lenne a szót vesztegetni. Roumestan egy kissé nyugtalankodva kérdezte:

- Á, Lappara?...

- Igen, el szokott néha jönni hozzánk egy kis halászlére, aztán vacsora után Bébével duetteket énekelnek.

Az ajtónálló, mivel már nem hallott zenét, eltökélte magát a belépésre, de oly óvatosan nyitott be, mint az állatszélidítő, amikor a vad ketrecébe lép.

- Megyek már, megyek - mondta Roumestan; aztán a leányhoz fordult, felöltve a legminiszteribb magatartását, hogy kellőképpen éreztesse vele: a társadalmi ranglétrán micsoda óriási távolság választja el őt a titkárától.

- Gratulálok kisasszony, ön tehetséges, nagyon tehetséges, és ha kedve van vasárnap itt énekelni, szívesen megadom az engedélyt.

A leány gyerekesen felkiáltott: - Igazán?... Ó, milyen aranyos... - És Numa nyakába vetette magát.

- Alice!... Alice!... Nahát!...

De a lány már messze volt, végigfutott a termeken, az egymásba nyíló magas fogadósobák során olyan kicsinek látszott, akár egy gyerek, mint egy igazi gyerek.

Numát elzékenyítette a lány kedveskedése, s mielőtt visszament volna, még ott maradt egy kis ideig. Előtte a kopár kertben napsugár pásztázta a gyepet, melegséget lopott a télbe, és életet lehelt belé. S az ő szívét is hasonló melegség hatotta át, mintha az a mozgékony, karcsú test, amikor hozzáért, átömlesztett volna belé egy keveset tavaszi tűzességéből. - Ó, milyen

szép is az ifjúság! Aztán gépiesen megnézte magát egy tükörben, és olyan aggodalom nehezedett rá, aminőt már évek óta nem érzett... Micsoda változás, édes istenem!... Ugyancsak elhízott az ülő foglalkozástól, a temérdek kocsikázástól, bőre a sok éjszakázástól piszkos fakó színű, haja ritkul és szürkül, s egészen megrémült, hogy milyen széles az arca, milyen nagy az a petyhüdt, lapos távolság az orra meg a füle között. És ha szakállt növesztenék, hogy eltakarja... igen ám, de a szakállam fehér lenne...

És még nem töltötte be a negyvenöt évét. Hej, a politika öregít...

S most néhány pillanatig hatalmába kerítette az az iszonyú szomorúság, amelyet a nő érez, mikor rádöbben, hogy eljárt felette az idő, s többé nem képes szerelmet ébreszteni, pedig még tud szeretni. Kivörösödött szemhéjai megduzzadtak, s a hatalom e palotájában metszően égette ez a mélységesen emberi keserűség, amelyben a becsvágnak semmi szerepe sem volt. De a változékony kedélyű Numa hamarosan megvigasztalódott; a dicsőségre, tehetségre, magas állására gondolt. Hát a szerelemben nem ér annyit mindez, mint a szépség meg a fiatalság?

- Ugyan, ugyan!...

Milyen csacsi is ő, s egy vállrándítással elhessegette bánatát; aztán fölment és elküldte a Közoktatásügyi Tanács tagjait, mert már nem maradt ideje az elnökösködéésre.

- Mi történt ma önnel, kedves miniszter úr?... Valósággal megfiatalodott!

Legalább tízszer bókoltak neki így napközben a képviselőház folyosóján, ahol jókedve nagyon feltűnt, és ő is rajtakapta magát időnként, hogy azt dúdolgatja: *Ó, Magali, édes szerelmem*. A miniszteri padban a szónok hiúságának hízelgő figyelemmel hallgatta a vége-hosszat nem érő beszédet a vámtarifáról, szemét leszegezte, s elégedetten mosolygott. A baloldal, s a baloldali képviselők, akik félték a fortélyos hírű Numától, rettegve mondogatták egymásnak: - Vigyázat... Roumestan készül valamire... - Pedig a miniszter csak a kis Bachellery alakját látta, a dűnnyögő parlamenti szónoklat ürességében képzeletének játéka felidézte őt, ott lépkedett a miniszteri pad előtt, s fitogtatta vonzóereje valamennyi kellékét, homlokába hulló selymes szőke haját... rózsás, hamvas arcbőrét, kislányos és mégis asszonyos, csábító mozdulatait.

Estefelé azonban, mikor néhány minisztertársával együtt hazafelé utazott Versailles-ból, ismét úrrá lett rajta a szomorúság. A fülke megtelt dohányzókkal, a levegő fullasztó, s a társaság azon a közvetlen, vidám hangon, amely Roumestan velejárója, beszélgetett egy sárgáspiros bársonykalapról meg a hozzája tartozó, kreolosan sápadt arcáról. A kalap a diplomaták karzatán tűnt fel, és szerencsésen elterelte a figyelmet a vámtarifáról, a tiszteletre méltó honatyák orra a levegőbe emelkedett, mint a diákoké az osztályban, mikor a görög szöveg fordítása közben egy eltévedt pillangó libben végig a termen. - Vajon ki lehet ez a nő? Senki sem ismerte.

- A tábornoktól kell megkérdezni - mondta Numa vidáman, és a hadügyminiszterhez, d'Espallion d'Aubord márkához, ehhez a vén kujonhoz, a szerelem e szenvedélyes veteránjához fordult. - Na, na, csak ne szabadkozzék, egész idő alatt csak önt nézte.

A tábornok olyan grimaszt vágott, hogy sárgás színű, vén kecskére emlékeztető hegyes szakállá az orrát bökdöste, mintha rugóra járna.

- Rég elmúlt már az az idő, amikor az asszonyok rám néztek... Most már csak ezekre az imposztorokra kacsingatnak.

Nyersen kedélyeskedő szavai - ezt a hangnemet a nemesi származású tisztek különösképpen kedvelik - a fiatal Lapparára vonatkoztak, aki a fülke egyik sarkában ült, térdén a miniszter

irattáskája, és tisztet-teljesen hallgatott a nagyfejűek társaságában. Roumestan úgy érezte, hogy belemartak, bár maga sem tudta, hogy hol, és hevesen vágott vissza. Véleménye szerint sok minden van, amit a nők a fiatalságnál is jobban szeretnek a férfiban.

- Azt csak úgy mondják a nők.

- Apellálok az ittlelvő urakhoz.

Az urak, akiknek hasán feszült a szalonkabát, vagy aszottak és soványak, kopaszok, vagy őszek, fogatlanok, vagy foghíjasok, és mindegyik egészségével van már valami baj, a miniszterek és államtitkárok egytől egyig Roumestannal tartottak. A vita megélénkült a kerekék zakatolása közepette, a parlamenti vonat utasainak lármájában.

- A miniszterei hajbakaptak - állapították meg a szomszédos fülkékben.

S az újságírók a válaszfalon keresztül igyekeztek elkapni néhány szót.

- A közismert ember, a hatalom embere; az kell nekik! - mennydörgött Numa. - Ha elmondhatják: a férfi, aki a fejét térdükre hajtja, hírneves, hatalmas ember, a világ egyik emeltyűje, igen, ez hat rájuk.

- Úgy bizony! Igaza van.

- Helyes... Helyes...

- Ugyanúgy vélekedem, mint ön, kedves barátom.

- Nos, én pedig azt mondom önöknek, mikor mint egyszerű kis hadnagy a vezérkarnál szolgáltam és a szabad vasárnapokon, huszonöt éves fejjel, a vadonatúj zsinórzatú díszuniformisban sétálni mentem, a nők olyan pillantásokat vetettek rám, hogy a bizsergés úgy szaladt rajtam végig a tarkómtól a sarkamig, akár az ostorcsapás. Ilyen pillantásokat az én koromban még ezekért a széles vállrojtokért sem kap az ember... S valahányszor érezni akarom az ilyenfajta tekintet melegét, őszinteségét, ezt a néma vallomást a nyílt utcán, tudják, mit csinállok?... Magam mellé veszem egyik fiatal hadsegédemet, akinek még nem hullt ki a foga és dagadnak az izmai, s a kutya teremtésit neki, egy jót sétálok vele!

Roumestan egész Párizsig meg se nyikkant. A reggeli bús hangulat újra ránehezedett, de még a harag is hozzájárult, méltatlankodott a nők ostoba vaksága miatt, akik fajankók és fiatal piperkőcök után bomlanak. Ugyan mi különös van ebben a Lapparában? A vitában nem vesz részt, önhitt arckifejezéssel simogatja szőke szakállát, ruhája kifogástalan, a kabátja kivágása széles. Bárcsak jól elpáholhatná. Ilyen képet vághat akkor is, mikor a Mireille duettjét éneкли a kis Bachelleryvel... Aki a babája, nem is kétséges... Ez a gondolat felháborította, de egyszermind szeretett volna bizonyosságot szerezni, meggyőződni róla.

Alighogy egyedül maradtak a minisztérium felé robogó hintóban, anélkül, hogy Lapparára nézett volna, nyersen megkérdezte:

- Régóta ismeri a két nőt?

- Micsoda nőket, miniszter úr?

- Hát Bachelleryeket!

Egyre ott motoztak a fejében. Azt hitte, hogy mindenki rájuk gondol, akárcsak ő. Lappara elnevette magát.

Ó, igen, már régóta ismeri őket, földijeit. A Bachellery-család, a bordeaux-i Vidám Színpad, megannyi kellemes emlék tizennyolc éves korából. Gimnazista szíve annyira dobogott a mamáért, hogy a kabátjáról csaknem lepattogtak a gombok.

- Most pedig a lányért dobog, ugye? - kérdezte Roumestan könnyed hangon, s kesztyűje ujjával letörölte az ablaküveget, hogy kinézessen a nedves és sötét utcára.

- Ó, a leányt egészen más fából faragták... Az a kis fittyfiritty nagyon hideg, nagyon komoly hölgyecske. Nem tudom, mire törekszik, de valamire törekszik, amit nekem nem áll módomban megadni neki.

Numa megkönnyebbült.

- Á, igazán?... És mégis eljár hozzájuk?...

- Igen... olyan mulatságos a Bachelleryék házatája... Az apa, a hajdani színigazgató komikus dalokat gyárt a zenés kávéházaknak. A mama pedig elénekli és eljátssza őket, s közben főzi a hagymás gombát meg a halászlét, amilyent még Roubionnál sem kapni. Lárma, rendellenség, könnyű muzsika, dinomdánom, a bordeaux-i Vidám Színház családi körben... A kis Bachellery a főkolompos, táncol, szórakozik, énekel, de egy pillanatra sem veszi el a fejét.

- Hej, maga nagy kópé, ugye arra számít, hogy egyszer csak mégis elveszti a fejét, és maga lesz a szerencsés megtaláló... - Aztán a miniszter hirtelen elkomolyodott és hozzátette: - Nem jó társaság ez önnek, fiatalember. Az ördögbe is, itt az ideje, hogy megkomolyodjon!... Ez a bordeaux-i vidám színházaski nem tarthat egész életen át.

Megfogta a kezét:

- Nem gondolt még arra, hogy ideje volna megnősülni?

- Nem én, miniszter úr... Nagyon jól érzem magam így... Hacsak valami váratlan szerencse...

- Majd megtaláljuk azt a szerencsét... Az ön nevével és összekötéseivel... - S hirtelen nekibuzdulással így folytatta: - Mit szólna Le Quesnoy kisasszonyhoz?

A bordeaux-i fiatalember vakmerősége ellenére is elsápadt örömeiben és meglepetésében.

- Ó, miniszter úr, sohasem mertem volna...

- És miért nem?... Igen, igen... hiszen tudja, mennyire szeretem, kedves fiam... Boldog lennék, ha a családomhoz tartozna... Elégedettebbnek érezném magam és...

Hirtelen félbehagyta a mondatot, mert rádöbbsent, hogy aznap reggel ugyanezt mondta el Méjeannak.

- Hát most már mindegy!... Megtörtént.

Rándított egyet a vállán, és hátradőlt a kocsiban... Végre is Hortense szabad, majd ő választ... És én mindenesetre kiemeltem ezt a fiút abból a rossz környezetből. Numa nyugodt lelkiismerettel valóban hitte, hogy őt csakis ez az érzés vezette.

IX. FEJEZET

Estély a minisztériumban

A Saint-Germain negyed egészen megváltozott azon az este. A rendszerint csendes kis utcákra máskor oly korán ráborult az éjszaka, de most felriadtak a szokott útjukról letéritett omnibuszok zakatoló zajára; más utcák pedig, amelyek éppen ellenkezően megszokták ezt a szakadatlanul hömpölygő zajt, Párizs visszereinek folytonos dübörgését, akár a megszabályozott folyó elhagyott medre, üresen, hangtalanul, mintegy megszélesedve tátongtak, s torkolatuknál csak egy-egy párizsi lovasrendőr magasba nyúló körvonalait látni, vagy az úttestet keresztező gyalogosrendőrök kordonjának sötét árnyékát; kámzsaszerű köpenyben, behúzott kézzel, leeresztett csuklyával álltak ott, s jelt adtak a járműveknek: Tilos!

- Tűz van? - s egy ijedt arc hajolt ki a kocsi ajtaján.

- Nem kérem, estély van a Közoktatásügyi Minisztériumban.

A rendőr visszamegy posztjára, a kocsis pedig káromkodva hajt tovább; hosszú kerülőt kell tennie a balparton, ahol az összevissza futó utcák még a régi Párizs áttekinthetlenségére emlékeztetnek. És valóban, távolról szemlélve a mindkét homlokzatán kivilágított minisztérium, az úttesten lobogó tűz, amelyet a nagy hideg miatt gyújtottak, a lassan haladó, mindenfelől egy pont felé tartó fénysorok azt a benyomást keltik, mintha ebben a városrészben tűzvész támadt volna, s ezt a hatást még fokozza a fagyos, száraz levegő átlátszó kéksége. De a közeledők hamarosan megnyugodtak, látván, hogy milyen jól rendezték meg ezt az ünnepséget; a szomszédos házakat egészen a tetejükig egyenletes, fehér fénylepel borítja, az aranyozott felírásokat: *Hetedik kerületi Előljáróság, Posta és Távirdaügyi Minisztérium*, éppen úgy el lehet olvasni, mint világos nappal, s bengáli tűzként, vagy mint tündéri színpadi világítás árasztja el a nagy, mozdulatlan, kopár fákat.

A járókelők közt, akik a hideg ellenére is ott időztek, a kíváncsiaknak ebben a sorfalában egy furcsa kis kacsázó árnyék mozgott ide-oda; tetőtől talpig hosszú paraszt köpönyegbe burkolózott, csak a szűrős szempár villogott ki belőle. Kétrét görnyedve rőfölt le s fel, vacogtak a fogai, de nem a hidegtől, hanem lázas, mámoros izgatottságában. Hol a Grenelle utca hosszában álló kocsik felé szaladt, amelyek szinte észrevétlenül nyomultak előre; a zablák hangosan csörögtek, a türelmetlen lovak fel-felhorkantak, s a kocsik párás üvegajtaja mögött fehér színfoltok derengtek. Aztán újra visszafordult a kapuhoz, ahol éppen most gördült be valami magasrangú személyiség fogata, mert az effajta hintóknak kordonátlépő igazolványuk volt. Audiberte széttaszigálta az embereket: - Engedelmet... hadd lessek mán be egy kicsit... - A lampionok fényében, a csíkos vászonponyvák alatt, a robajjal lebocsátott kocsihágcsókról vékony szaténruhák hullámai, lebegő tüll- és virágfelhők vonultak végig a szőnyegeken. A kis árnyék sóváran előrehajolt, s éppen hogy csak vissza tudott hőkölni, a soron következő be-robogó hintók szinte elgázolták.

Audiberte maga akart meggyőződni, a saját szemével akarta látni, hogy milyen is egy ilyen estély. Kevélyen nézte ezt a sokaságot, a temérdek fényt, a gyalogos és lovas katonákat, a nagy csődületet Párizsban ebben a részében; és ennek egyes-egyedül Valmajour tamburinja az oka. Mert ezt az ünnepséget az ő tiszteletére rendezték; s Audiberte elhitette magával, hogy ezek az előkelő urak és szép hölgyek valamennyien a Valmajour nevet emlegetik. A Grenelle utcai kaputól elszaladt a Bellechasse utcaihoz, ahonnan a fogatok kifelé hajtottak; az úttest közepén lobogó tűz körül gárdisták és nagy, vastag köpenybe burkolt kocsisok verődtek össze. A lány odament hozzájuk s elcsodálkozott, hogy ezek az emberek a hidegről, az idej kemény

télről beszélgetnek, arról, hogy a krumpli megfagy a pincékben, szóval olyan dolgokról, amelyeknek semmi közük sincs az ünnepséghöz, meg az ő öccséhez. Kiváltképpen amiatt bosszankodott, hogy a végét-hosszát nem érő kocsisor olyan lassan halad, szerette volna látni az utolsó fogatot is, amint berobog, hogy elmondhassa: - No végre... Most kezdődik..., hál'Isten... De a késő esti órák csak teltek-múltak, a hideg egyre metszőbb lett, s a lába úgy fázott, hogy a könnye is kicsordult - mégiscsak sok a jóból, hogy az ember sír, mikor úgy örül a szíve! Végül aztán rászánta magát a hazamenetelre, de még egy utolsó pillantással begyűjtötte lelkébe a sok pompát, s vitte magával a néptelen utcákon a dermesztő éjszakában, szegény paraszti tudatlan fejében, melyben összevisszaságban torlódtak az álmok és remény-ségek; halántéka lüktetett a nagyravágyás lázától, s szemét mindörökre elkápráztatta, szinte megvakította a Valmajour dicsőségét körítő fényes kivilágítás.

Hát még akkor mit szolt volna, ha ő is bemehet a palotába, s látja az egymásba nyíló arany-ciradás, fehér fogadótermeket, amelyeket boltíves ajtók kötnek össze; a szalonok, a termek még nagyobbnak látszanak a tükrökben, visszaverődik bennük a csillárok és aranyozott díszek fénye, a gyémántok és paszományos egyenruhák szemkápráztató csillogása, a mindenféle formájú pálmaágak, a boglárnak vagy kősöntyűnek kiformált rendjelek; vannak köztük nagyok, mint a napot utánzó korong, meg picik, mint a csecsebecsék, vagy pedig a nyakon végigfutó, véres fejevételre emlékeztető vörös szalagon függnek.

Az arisztokrata városnegyed ősi neveinek viselőivel vegyest megjelentek a miniszterek, tábornokok, követek, az Akadémia és az Egyetemi Tanács tagjai. Valmajournak még soha nem volt ilyen hallgatósága, sem az apsi amfiteátrumban, sőt Marseille-ben sem, a tamburinosok nagy versenyén. Az igazat megvallva, nevének nincs valami nagy szerepe ezen az estélyen, amelyet az ő fellépésének ürügyével rendeztek. A művészi rajzokkal keretezett díszes műsoron ott áll ugyan a »Dallamok és változatok a tamburinon« számnál a Valmajour neve a zenei élet más hírességei között, de a műsört senki sem nézi; csak azok a bennfentesek, akik általában mindenről értesülve vannak, kérdik az első terem bejáratánál álló minisztertől:

- Hát tamburinos is fellép?

Mire ő, úgy szórakozottan:

- Igen, a hölgyek ötlete.

Alig törődött szegény Valmajourral. Hiszen másvalaki is fellép itt ma este, s annak a bemutatkozó szereplése sokkalta fontosabb neki. Vajon mit szólnak majd hozzá? Lesz sikere Alicenak? Vajon a kislány iránti érdeklődése nem becsülteti vele túl az énekesnő tehetségét? Numa foglyul esett - bár nem akarta magának bevallani - velejéig áthatotta a negyvenes éveit taposó férfi szenvedélye, szurkolt, mintha a pályakezdő színésznőnek apja, férje, szeretője és kárpitosa lenne, s olyan gyötrelmes izgalom ült ki arcára, aminőt a bemutató előadásokon a színpadi díszletek mögött ögyelgő alakokon látni. Ám azért szeretetre méltó volt és csupa szívélyesség, mindkét kezét nyújtotta az érkezők felé - s mennyien érkeztek, szentséges Isten! - kellemkedett, mosolygott, nyerített, sürgött-forgott, kicsavarta a derekát, hajlongott - némileg egyhangú ömledezés ez, de azért van benne árnyalat.

A miniszter hirtelen faképnél hagyta, szinte félrelökte a kedves vendéget, akinek éppen felbecsülhetetlen kegyeket ígértett halk hangon, s egy magas, színes ruhába öltözött tekintélyes járású hölgy, a tábornagy felesége felé rohant, karjába fűzte a vastag, húsz gombos kesztyűbe szorított kart, és a magasrangú vendéget a szalonokon keresztül a tisztelettel hajlongó fekete öltönyök kettős sorfala közt vezette a koncertterembe, ahol felesége és sógor-nője fogadta a meghívottakat. Visszajövet is egyre osztogatta a kézszorításokat meg a barátságos szavakat: - Számíthat rá... Rendben van... vagy pedig sebtében odavetette azt a bizonyos

»jónapot, barátom« köszönést, olykor meg, hogy közvetlenebbé tegye a fogadást és a rokonszenv áramával élénkítse ezt az előkelő ünnepélyességet, bemutatta egymásnak az embereket, teljesen váratlanul, szinte egymás karjaiba dobta őket: - Hát önök nem ismerik egymást?... Bos szenátor... Az anhalti herceg ökegyelmessége... - Észre sem vette, hogy a két férfi, alighogy nevüket kiejtette, gyors és merev fejbiccentés és röviden odavetett: uram... uram... üdvözlés után csak arra várt, hogy ő tovább menjen, s dühös arckifejezéssel máris hátat fordított egymásnak.

Mint a legtöbb politikai harcos, ha egyszer győztesen hatalomra jut, a jó Numa is elernyed. Bár még egyre az erkölcsi világtrend ügyét képviseli, a royalista hazafiban kialudt az ügy iránti nemes tűz, a nagy reményeket hagyta szépen elszunnyadni, s kezdte úgy látni, hogy a dolgok nem is mennek olyan rosszul. Mire való becsületes emberek közt az ádáz gyűlölködés? Ő a megbékülést, a kölcsönös elnézést óhajtotta; s abban reménykedett, hogy a zene segítségével mintegy összeolvassza a pártokat; kéthetenként megisméltető »kis hangversenyei« a művészi élvezetek és az udvariasság semleges területe, ahol a legellentétesebb nézetek képviselői is találkozhatnak, értékelhetik egymást, hiszen innen kirekesztődtek a politikai szenvedélyek és viharok. Ezért hívott meg annyiféle össze nem illő embert, s ez az oka a vendégek feszen-gésének, zavarának, a hirtelen félbeszakadó halk beszélgetéseknek; a fekete öltönyt viselő férfiak ezért járnak-kelnek oly szótlanul, a tekintetek ezért irányulnak olyan megjátszott figyelemmel a mennyezetre, nézegetve a fal aranyozott barázdáit, ezt a Direktórium-kori díszítést, amely részben XV. Lajos korát, részben pedig a császárságot idézi, s szemlélgetik a kandallók sima márványlapját ékesítő bronzfejeket. Az embernek melege volt itt és fázott is, mintha csak az utca metsző hidege a falakon és a vattapuhaságú kárpitokon átszűrődve, lelkihidegséggé változott volna át. Olykor a rendezői tisztséget betöltő Rochemaure vagy Lappara, akiknek az volt a feladatuk, hogy a hölgyeket kalauzolják, végigszáguldottak a termeken, s némi mozgást vittek az unatkozó emberek közt terjengő egyhangúságba, vagy még inkább a szép Hublerné, mikor tollas fejdíszében végigvonul a termeken, s a törhetetlen babák fejéhez hasonló merev arcán a mosoly a szájától egész a szemöldökéig húzódik - fodrászüzletek kirakataiban láthatni ezt a mosolyt. De a hidegség csakhamar ismét hatalmába kerítette az estélyt.

- Az ördög se tudná bemelegíteni a Közoktatásügyi Minisztérium szalonjait... Bizonyára Frayssinous¹⁵ szelleme kísért itt éjjelenként.

Ez a jó hangos megjegyzés a fiatal zeneművészek csoportjából eredt, akik Cardaillacot, az Opera igazgatóját vették körül. Az igazgató filozófushoz méltó nyugalommal ült egy támla nélküli kis bársonypamlagon, hátát Molière márványszobrához támasztva. Az elhízott, félig süket, sörtés fehér bajszú emberben nehezen ismerte volna fel valaki a Nábob¹⁶ estélyeinek mozgékony és rugalmas rendezőjét; ezen a méltóságteljes, puffedt és kifürkészhetetlen arcú bálványon csak a szeme vallott a párizsi tréfamesterre, az életörömök kegyetlen ismeretére, sebző, gúnyos elméjére, mely a rivaldafény tüzében vált olyan élessé. Most már kielégült volt, jóllakott, s nagyon félt attól, hogy szerződése lejártával kicsöppen majd az igazgatóságból, így hát behúzta a karmait, és keveset beszélt, főként ebben a társaságban, s beérte azzal, hogy a hivatalos és nagyvilági komédiára vonatkozó megjegyzéseit a Bőrharisnya csöndes somoly-gásával fűszerezte.

---

¹⁵ Deuis de Frayssinous (1765-1841) püspök, az egyházi ügyek minisztere (1824-28), szigorú oktatási reformtervek szerzője.

¹⁶ Utalás Daudet *Nábob* c. regényére.

- Boissaric, édes fiam - szólította meg halkán az egyik vendéget, egy fiatal és ármánykodó természetű toulouse-it, akinek nemrég sikerült előadatni az Operában egy balettet; szinte hihetetlen, hogy a darab előzetesen mindössze tíz évig porosodott az Opera irattárában. - Boissaric, te mindent tudsz, mondd meg nekem, ki az az ünnepélyes, bajuszos úr, aki oly meghittent cseveg mindenkivel, s olyan komoly ábrázattal megy az orra után, mintha a temetőbe kísérné ezt a testrészét... Gondolom, minisztériumi ember, mert velem olyan tekintélyes hangon beszélgetett színházi ügyekről.

- Nem hinném, igazgató úr. Inkább valami diplomata. Éppen az imént hallottam, hogy azt mondta a belga követnek: hosszú ideig kollégák voltak.

- Téved, Boissaric... Ez valami külföldi tábornok. Az előbb ott szónokolt a vállrojtosok csoportjában, s fennhangon jelentette ki: - Az az ember sose vezetett még nagyszabású hadműveletet...

- Furcsa!

Megkérdezték Lapparát, aki ott ment el mellettük; a báró felnevetett:

- De hisz az Bompard!

- Miféle Bompard?

- A miniszter barátja... Hát önök nem ismerik?

- Délfrancia?

- Meghiszem...

Csakugyan Bompard feszített ott vadonatúj, szép, bársonyhajtókás öltönyben, s kesztyűs kezét mellénye nyílásába dugva változatos és tartalmas társalgással igyekezett felélnékíteni barátja estélyét. A hivatalos körökhöz tartozó urak nem ismerték, most jelent meg köztük első ízben, s állíthatjuk, hogy feltűnést keltett; hol az egyik, hol a másik csoporthoz csatlakozott, tanúságot téve elméje találékonyságáról, villámszerűen cikázó látomásairól; a királyi házakkal kapcsolatos szerelmek, a kalandok és csaták, a szövetségi lövészversenyek díjai a körülötte levők arcára egytől egyig ugyanazt a meglepett, zavart és feszengő kifejezést rajzolták. Beszédében volt valami mulattató, de csak a ház néhány bizalmasa érzékelte, Bompard sem tudta elosztatni az unalmat, behatolt a koncertterembe is, ebbe a hatalmas, gyönyörű terembe, amelyet két emelet magasságban karzat futott körül, s a teteje csupa üveg, hogy az ember azt képzelhette, a szabad ég alatt van.

A terem zöld díszletei a pálmák meg a banánfák, hosszú leveleik oly mozdulatlanok a csillárok fényében; a növényzet üde háttér ad a sűrű széksorokon szorosán egymás mellett ülő nők estélyi ruháinak. Mennyi előrehajló, lágy nyak, a meztelen vállak és karok úgy emelkednek ki a ruhaderékből, mint a félig nyílt virág bájos szirmai, csillag alakú fejékek, a kékes-fekete vagy az aranyszőke hullámos hajtenger fényébe belevegyül a gyémántok csillogása; elmosódott körvonalú, egészségtől duzzadó arcok, deréktől a kontyig csupa gömbölydedség, vagy finom, szikár profil és karcsú körvonalak a briliáns-csatos övtől egészen a bársonyszalaggal átkötött hosszú nyakig. Lebegnek a kitért szárnyú, színes, tarka legyezők, s az orgonavirág és ibolya természetes gyöngye illatába belevegyült a fehérrózsa és nárcisz parfüm.

Az arcokra kiülő unottságot csak növelte az a tudat, hogy két órát kell majd mozdulatlanul tölteni az emelvény előtt, ahol félköralakban elhelyezkedtek a kórus tagjai; a férfiak fekete öltönyben, a nők fehér muszlinruhában, mozdulatlanul, mintha fényképeznék őket. A zenekar a zöldellő bokrok és a rózsák mögé volt rejtve, s a nagybögők nyaka, ahogy a virágok közül kinyúlt, kínzóeszközökre emlékeztetett. Ó, a nők jól ismerik a szenvedést a zene-kalodában,

hozzátartozik a tél fáradalmához, a társasági élet irgalmatlan robotjához. Ezért aztán az óriási teremben keresve sem lehetett volna többet találni egyetlen elégedett, mosolygó arcnál, Rosalie arcánál. De nem a vendégeket fogadó háziasszony gépies táncosnő-mosolya ez, amely oly könnyen változik át gyűlölködő fáradtsággá, mihelyt nem érzi magán a figyelő tekintetet, hanem a boldog nőé, akit szeretnek, aki újra kezdi életét. Milyen kimeríthetetlen gyöngédség van egy tiszta szívben, amelyet csak egy, egyetlenegy férfiú gyújtott fel! Rosalie ismét hinni kezdett Numájában, hiszen az utóbbi időben olyan jó és gyöngéd. Mintha csak hazatért volna, s két szív hosszú távollét után ismét egymásra talál egy ölelésben. Rosalie nem kereste, mi az oka ennek az újjáéledt gyöngédségnek, ismét szerelmesnek és fiatalnak látta férjét, akárcsak azon az estén, amikor a vadászatot ábrázoló falfestmény előtt álltak, s ő maga is még mindig a kívánatos Diána, fehér brokátruhájában hajlékony és légies, középen elválasztott gesztenyeszín sima haj keretezi szűzies homlokát; e homlok mögött nincs egyetlen tisztátalan gondolat; a harminc esztendő Rosalie huszonöt évesnek tetszett.

Hortense is nagyon csinos kék tüllruhájában, amely felhőként hullámszik le magas, egy kissé előrehajló alakjáról, s barna arcának kellemes árnyalatot ad. De őt ugyancsak foglalkoztatja pártfogoltja első fellépése. Váltig azon tűnődött, vajon a finnyás ízlésű közönség hogyan fogadja ezt a falusias zenét; nem kellett volna, az ő tanácsát követve, olajfákat és hullámos dombokat állítani háttérnek. A legyezők suhogásának, a letompított hangú beszélgetésnek halk morajába belevegyült a felhangolt hangszerek cincogása, s ő szótlánul, izgatottan nézette a Valmajour előtti számokat.

Koppan a vonó az állványokon, zörren a papír az emelvényen, a kar tagjai kottájukat kezükbe tartva felállnak, s az áldozatok menekülni vágyó tekintetével nézik a fekete öltönyökkel eltorlaszolt ajtót, aztán Gluck kórusának első hangjai felszállnak az üvegtető felé, amelyre a téli éj kék takarót borított:

Ó, a sötét komor erdő mélyén...

Elkezdődött.

Néhány esztendő óta nagyon sok a zenebarát Franciaországban. Különösen Párizsban, ahol a temérdek egyesület és a vasárnapi meg a nagyheti hangversenyek felajzották a közönség érzéseit, népszerűsítették a nagy klasszikus mesterek alkotásait, s divattá tették a zenei ismereteket. De alapjában véve a párizsi annyira életteli, annyira észlány, hogy nem szeretheti nagyon a zenét, amely úgy elbágyasztja az energiát, lenyűgözi a testet, a hangot, a gondolatokat, hullámszó hangáradatba ringat bennünket, s oly végzetesen vonz, akár a tenger. A párizsi úgy bolondul a zenéért, ahogy a fiatal piperkőc bomlik a bálkirálynő után, szenvedélye merőben divatkülsőség, köznapis és unalmasan tartalmatlan.

Az unalom! Ez a hangulat uralkodott a közoktatásügy hangversenyén. Kiütközött a kötelező csodálat mögül is, az elragadtatás mögül, amelyre a nagyvilági modor a legőszintébb nőket is kényszeríti, egyre inkább kiült az arcvonásokra, megdermesztette a mosolyt és a szem csillogását, és azt a bágyadt-kecses testtartást, amely az ágakon pihenő vagy cseppenként iddógáló madarakra emlékeztet. Ott vergődtek a hosszú, egymáshoz kapcsolt széksorokon, »bravó... isteni... csodálatos...« felkiáltásokkal iparkodtak életet önteni magukba, s belemerültek a mindent elnyelő tompultságba, amely ködként gomolygott fel ebből a zúgó áradatból, s a közöny messzeségébe szorította vissza a sorra egymás után fellépő művészeket.

Pedig Párizs legünnepeltebb, legnagyobb művészei jelentek meg az emelvényen, s a klasszikus zenét azzal a mesterségbeli tudással adták elő, amelyet az megkíván, s amit sajnos, csak hosszú évek árán lehet megszerezni. Lám, már harminc esztendeje, hogy Vauters Beethoven *Enyhülését*, ezt a gyönyörű románcot éneklé és még sohsem adta elő olyan szenvedéllyel, mint

ma este; de a hangszerről hiányzik néhány húr, hallani a vonó nyekergését a fán, s az egykori nagy énekesnőből, a híres szépségből csak hatásos színpadi mozgása, a kifogástalan módszer és a hosszú, fehér kéz maradt meg, mely az utolsó versszaknál könnycseppet morzsol szét a festékekkel megnagyított szem sarkában; ez a könnycsepp jelképezi a zokogást, amit a hang már nem tud kifejezni.

És ki sóhajtozta el Don Juan áriáját olyan légius finomsággal, a szerelmes szitakötő szenvedélyével, mint Mayol, a szép Mayol? Sajnos, már nem lehet hallani, hiába áll lábujjhegyre, feszíti meg a nyakát, s nyújtja el a hangot - pedig még kezével is kíséri énekét, mozdulata olyan, mint a fonó lányé, mikor két ujjá közé csippenti a gyapjúszálat - torkából nem jön ki semmi, de semmi. Csakhogy Párizs hálás a régi élvezetekért, és tapsol. Ám ezek az elnyűtt hangok, ezek a fonnyadt és túlságosan is ismert arcok, ezek az érmék, amelyekről a folytonos használat lekoptatta az arcot, nem fogják szétoszlatni a miniszter estélyét megülő ködöt; pedig Roumestan mindent elkövet, hogy felajzza a hangulatot, lelkes bravókat harsog az estélyi ruhás urak csoportjából, csitt!-jeivel két szalon távolságából is megrémíti a beszélgetni próbálókat, akik aztán már szótlannul, akár a kísértetek, lézengnek a ragyogó világításban, s óvatosan, görnyedt háttal, lelógó karral váltogatják helyüket, hogy unalmukat valamelyest elűzzék, vagy megsemmisülten rognak le az alacsony székekre, estélyi kalapjukat lábuk közt himbálják, s bambán, kifejezéstelen arccal merednek maguk elé. De mikor Alice Bachellery lép a színre, egyszerre magához tér és felélénkül mindenki. A terem két ajtajánál tolonganak a kíváncsiak, hogy megláthassák a kis színésznőt, amint rövid szoknyájában ott áll az emelvényen; szája félig nyitva, hosszú szempillái rezegnek, mintha meg lenne lepve, hogy ekkora tömeget lát. »Finom, finom, finom a fehér zsemle«, dúdolják a klubbeli fiatalemberek, s azt a piaci, közönséges mozdulatot is utánozzák, amellyel Alice a kuplé végét be szokta fejezni. Az öreg egyetemi professzorok izgatottan tódulnak közelebb, a nem nagyothalló fülüket fordítják feléje, hogy egyetlen hangot se veszítsenek a divatos pikáns dalból. S milyen nagy a csalódás, mikor a kis pékinas vékonyka, rövidlélegzetű hangján *Alceste*¹⁷ nagy áriáját kezdi énekelni, ahogy Vauters beléjesulykolta, aki egyébként a kulisszák mögül bátorítja. Az ábrázatok megnyúlnak, a fekete öltönyök szétosztanak, ismét kezdődik a bolyongás, mégpedig szabadabban, mert a miniszter már nem tartja őket szemmel; karon fogta de Boe-t, aki egészen belekábult ekkora megtiszteltetésbe, és az utolsó terembe húzódott vele vissza.

Milyen gyermekké teszi a szerelem az embert újra, meg újra! Hiába töltöttél húsz esztendőt a törvényszéken, tizenötöt a szószéken, s annyira tudsz uralkodni magadon, hogy a leghevesebb ülések és a szenvedélyesebb félbeszakítások közepette is megőrzöd céltudatoságodat és hidegvéredet, akár a tomboló viharban halászó sirály - ha egyszer úrrá lesz rajtad a szenvedély, gyöngye esendő emberré válsz te is, annyira reszkető és gyáva vagy, hogy inkább kétségbeesetten belesimpaszkodsz egy ostoba fráter karjába, csupán azért, hogy a legcsekélyebb bírálatot se kelljen végighallgatni bálványodról.

- Bocsánat, itt kell önt hagynom... Kezdődik a szünet - és a miniszter elrohan, visszapottyantva a fiatal állami számszéki tanácsost a homályba, ahonnan többé nem is fog előkerülni. Mindenki a büfé felé tódul, és a szenvedők megkönnyebbült arca, akik visszakapták mozgás- és szólásszabadságukat, elhiteti Numával, hogy pártfogoltja nagy sikert aratott. A kezét szorongatják, gratulálnak neki, »isten... csodálatos...«, de senki sem beszél kétségbevonhatatlanul arról, ami őt érdekli, végül is karon ragadja Cardaillacot, aki oldalvást lépkedve megy el mellette, s hatalmas vállával faltörő kosként nyomja hátra a tömeget.

---

¹⁷ Gluck operája (1776).

- Nos!... Hogy tetszett?

- Kicsoda?

- A kicsike - felel Numa, és igyekszik közömbös hangon beszélni.

A minden hájjal megkent Cardaillac tisztán lát, és szemrebbenés nélkül így szól:

- Igazgyöngy...

A szerelmes elpirul, mint hús esztendő korában Malmusnál, mikor a »mindenki hajdani babája« az asztal alatt rálépett a lábára.

- Szóval gondolja, hogy az Opera...?

- Kétségkívül... De szükség van egy ügyes reklámfőnökre - mondja Cardaillac elfojtott kunco-gással, s míg a miniszter elszalad Alice kisasszonyhoz gratulálni, a reklámfőnök előretör a büfé felé, amelyet széles, tüköruveg-keret vesz körül egy barna és aranyszín faburkolatú terem mélyén. Ámbár a kárpitokból merevség árad, s a felszolgáló pincérek, akiket bizonyára a bukott egyetemi hallgatók közül toboroztak, dölőfősek és méltóságteljesek, a drága kristály-üvegekkel, a gúlákba halmozott gyümölcsökkel és hideg ételekkel megrakott óriási asztal mellett a rosszkedv és az unalom eltűnik, s az emberiség visszanyeri természetes jogát a mohóságra és falánkságra. Mihelyst egy parányi rés támad két ruhaderék, vagy a lazacot, szárnyast fogyasztó fejek között, amint a tányérjuk fölé hajolva esznek, tüstént kinyúlik egy kar pohár, villa vagy zsemle után, s a fekete kabátújj vagy a csillogó és merev egyenruha le-dörzsöli a vállakról a rizsport. Csevegnek, felhevülnek, és a gyöngyöző bor hatására csillog a tekintet, cseng a kacaj. A szavak röpködnek, keresztezik, félbeszakítják egymást és már elfelejtett kérdésekre felelgetnek. Egy sarokból a méltatlankodás röpke kiáltásai hallatszanak: Borzasztó!... Szörnyű!... A méltatlankodás a tudós Béchut-t, a nők ellenségét veszi körül, aki folyvást sértegeti a gyöngébb nemet. Amott meg a zenészek vitáznak.

- Á, vigyázzon barátom... ön tagadja a nagy kvintet.

- Igaz, hogy csak tizenhat éves?

- Tizenhat esztendő a hordóban, s aztán néhány év a palackban.

- Mayol!... Ugyan, mit akar velem!... Vége van, elhasználódott. S az ilyenek ad az Opera esténként kétezer frankot.

- Igen, de ezer frankot lefognak a terem fűtésére, a többi meg Cardaillac kártyán visszanyeri tőle.

- Bordeaux-i... Csokoládé... Pezsgő...

- ...jelenjék meg és nyilatkozzék a bizottság előtt.

- ...a fodrot fehér selyemcsokrok díszítik...

Távolabb Le Quesnoy kisasszony, akit sokan vesznek körül, egy szemtelen és üresarcú külföldi tudósító figyelmébe ajánlja tamburinosát, és arra kéri, várja meg a hangverseny végét, összeszidja Méjeant, hogy nem segít neki, elfajzott délvidékinek, renegátnak nevezi. A szomszéd csoport politikáról vitázik. Egy dühödt száj tajtékzik és frecseg, a szavakat, mint a golyókat forgatja szájában, hogy annál jobban megmérgezze őket.

- Ez átkos, felforgató demagógia...

- A konzervatív Marat - szól közbe valaki, de a mondat belevész a beszélgetés, a tényérok és a poharak csörömpölésének zavaros lármájába, amelyből egyszerre csak kicsendül Roumestan érces hangja:

- Hölgyeim, gyorsan... siessenek... elmulasztják az f-moll szonátát!

Síri csend. Az elnyúló uszályok hosszú sora újra végigsöpri a szalonokat és ismét ott gyűrődnek a sorbanálló székek között. A nők arca elgyötört, mint a raboké, akiket egy órai séta után visszaterelnek a börtönbe. S a zongora- és hegedűversenyek meg a szimfóniák újra váltogatják egymást. A szép Mayol újra nyújtja a hangot, amellyel már nem rendelkezik, Vauters ernyedte hangszálait pengeti. Egyszerre csak újra feléled az érdeklődés, felpeszsdül az élet, mint az imént, mikor a kis Bachellery lépett a színre. Megjelenik a deli parasztleány, Valmajour tamburinjával, félrekapott puha filckalapban, derekán piros öv, zekéje panyókára vetve. Audiberte asszonyi ízlése és ösztöne fundálta ki ezt az öltözéket, hogy annál hatásosabb legyen a fekete ruhák között. Ez igen, ez meglepő, nem mindennapi jelenség: a leány karjáról lelógó hosszúkás tamburin, meg a kis furulya, amelyen ujjai futkároznak, a kéthangú bájos dallamok, amelyeknek lüktető, friss üteme az élet borzongását remegteti meg a selymesbőrű szép vállakon. A fásult közönség élvezi ezeket az üde, rozmaringillatú dallamokat, ezeket a régi francia melódiákat.

- Éljen!... Éljen!... Még egyszer!... - S mikor hömpölygő, diadalmas ütemben rázendít *Turenne indulójára*, a zenekar pedig halkán kíséri, hogy kiegészítse és támogassa az éles és kissé gyöngye hangokat, tombolva tör ki a tetszés. Kétszer is, tízszer is kihívják. Legjobban Numa tapsol, akinek lelkesedését ez a siker ismét felhevítette és a saját dicsősége számlájára könyveli el azt, ami »a hölgyek ötlete volt«. Elmeséli, hogyan fedezte fel ezt az óriási tehetséget, elbeszéli a háromlyukú furulya csodás történetét, és részletesen leírja a Valmajourok régi kastélyát.

- Valóban Valmajournak hívják?

- Persze... A Baux hercegek családjából... Ő az utolsó.

És a legenda szájról szájra jár, sebesen terjed, felsallangozzák, valóságos George Sand-regény lesz belőle.

- Birtokomban vannak a pergamenek a nemesi címerrel! - mondja Bompard ellentmondást nem tűrő hangon. De a többé-kevésbé mesterkéltn társaságbeli lelkesedés közepette egy szegény kis szív megremeg, és egy fiatal leányfej megmámorosodik, komolyan veszi az éljenzést, a legendákat. Nem szól egy szót sem, nem is tapsol, a szeme révetegen maga elé mered és magas, karcsú termete a hősi induló ütemét egy álom imbolygó mozdulataival kíséri: Hortense ismét ott van Provence földjén, a napsütötte táj felett uralkodó fennsíkon, lantosa szerenádát ad neki, akár egy várúrnőnek, s ő szilaj kecsességgel tűzi a gránátvirágot tamburinjára. Ez az emlék gyönyörűséggel tölti el, s fejét nővére vállára hajtva halkán suttogja: - Ó, olyan jó most... - A hangjából kicsendülő mély és igazi érzést Rosalie nem veszi azonnal észre, de később majd felöltik benne, és úgy kísérti, mint a szerencsétlenség elsuttogott előjele.

- No, ugye Valmajour fiam, ugye megmondtam neked... Ez aztán siker!... Ugye? - kiáltott fel Numa a kis szalonban, ahol a szereplőknek vacsorát szolgálnak fel.

Ezt a sikert a hangverseny többi csillaga egy kissé túlzottan találta. Vauters indulásra készen ül, kocsiját várja, és erős parfüm illatot árasztó nagy, csipkés csuklyája mögé rejti el bosszúságát; a szép Mayol a büfé előtt áll, s a háta mozdulatán is látszik az idegesség meg a fáradtság, egy hízott pacsirtát szeletel fel dühödte mozdulatokkal, s azt képzei, hogy a tamburinost

szabdálja. A kis Bachellery nem ilyen mérges. Egy csoport aranyifjútól körülvéve megjátssza a gyereket, kacag, bohóskodik, s fehér fogai a kamasz iskolás fiú mohó étvágyával harapdálnak egy sonkászsemlét. Kipróbálja Valmajour furulyáját.

- Nézze csak, miniszter úr!

Majd megpillantja őexcellenciája mögött Cardaillacot, egyet pördülve csókra nyújtja neki kislányos homlokát.

- S'tét, nagybátyó...

Csak olyan képzeletbeli, színpadi rokonság ez.

- Hogy adja a naivát! - dörmögi a reklámfőnök ősz bajszába, de halkán, mert valószínű, hogy a kis hölgy az Opera leendő tagja, mégpedig befolyásos tagja.

Valmajour öntelt arccal áll a kandalló előtt, körülrajzolták a nők meg az újságírók. A külföldi tudósító nyersen faggatja, most nem behízelt a hangja, mint az interjúkon, amikor minisztereket igyekszik kifürkészni. De a legény nem jön zavarba, újra előadja szokásossá vált mondókáját: - Eszembe jutott egy éccaka, hogy a fülemüle dalát hallgattam. Azt gondutam magamba...

Szavait Hortense szakítja félbe, egy pohár borral meg teli tányérral kínálja.

- Jó estét, Valmajour... Most én vendégelem meg a *grand-boire*-ral. - Éppen a kis történet csattanója előtt állította meg. Valmajour egy kis fejmozdulattal felel, s a kandallóra mutat: - Jó... jó... Tegye csak le oda - és folytatja az elbeszélést. - Ha az Úristen madara...

Hortense nem kedvetlenedett el, végighallgatta, s aztán az apjáról meg a nénjéről kezdett érdeklődni.

- A nénje örülni fog.

- Hát igen... Kitettem magamér.

Valmajour nyeglén mosolyog és bajszát pödörgeti, de tekintete nyugtalanul fürkész. Azt mondták neki, hogy az Operaház igazgatója fel akarja léptetni. Most messziről lesi, már színészi irigységgel, nem is érti, mért foglalkozik olyan sokáig azzal a kis fityfiritty énekesnővel; tele a feje gonddal-tervvel, s még csak nem is válaszol a szép lánynak, aki legyezőjét kezében tartva nagyvilágias, egy kissé merész és bájos testtartásban áll előtte. De a lány még jobban szereti őt, hogy ilyen megvető és hideg minden iránt, ami nem a művészete. És csodálja Valmajourt. Milyen büszkén fogadja Cardaillac darabos, szinte nyers bókjait.

- De igen... igen... Azt mondom, amit gondolok... Nagyon tehetséges... igen eredeti, teljesen újszerű... Nem akarnám átengedni az elsőséget más színháznak, szeretném, ha az Operában lépne fel először... Majd keresek valami lehetőséget, hogy bemutathassam a közönségnek. Mától kezdve tekintse magát az Operához tartozónak.

Valmajour a bélyeges papirosra gondolt; ott az ujjasa zsebében, de az igazgató, mintha kitalálta volna szándékát, odanyújtja neki finom kezét. - Ez a kézfogás mindkettőnk kötelez, kedves barátom. - S Mayolra és Vautersre mutatva így szól: - Kérdezze meg társaitól, hogy mit ér Cardaillac szava. - Szerencséjére a két énekes éppen mással volt elfoglalva, mert kitört volna belőlük a hahota.

Az operaigazgató sarkon fordult s visszament a bálba. Mert már javában táncoltak a kissé megürült, de annál mozgalmasabb termekben; a kitűnő zenekar a három óra hosszát tartó klasszikus zenéért tősgyökeres bécsi keringőkkel vett elégtételt magának. Az előkelőségek, a feszes és komoly férfiak elmentek, a fiatalok, az élvezetek megszállottai maradtak a

porondon, akik magáért a tánc élvezetért táncolnak a kócosan lebegő hajszálak, az epedő tekintetek, a lábakra csavarodó uszályok forgatagában. A politika még ilyenkor sem vesztheti el jogait, de az az egyesülés, amelyről Roumestan ábrándozott, sehogy sem akart létrejönni. A két terem közül, ahol a tánc folyt, az egyik a baloldal központja, a másik meg a jobboldal makulátlan liliomfehérségéé - hiába igyekszik Hortense összehozni a két tábor. A fiatal lányt egyébként körülrajongják: a miniszter sógornője, s Franciaország legmagasabb rangú bírójának leánya ő, nagy hozományát és családi kapcsolatait a szívalakú mellénykivágások egész raja veszi körül.

A felbuzdult Lappara tánc közben elmondja, hogy a kegyelmes úr engedélyt adott és ő most... De a keringő véget ért, Hortense nem várja meg a nyilatkozat végét, faképnél hagyja gavallérját, s odamegy Méjeanhoz, aki nem táncol ugyan, de a hazatérésre se tudja magát rászánni.

- Ó, micsoda arcot vág maga komoly, józan ember.

A férfi megfogja a kezét. - Üljön le mellém, szeretnék valamit mondani... - A miniszter úr felhatalmazott, hogy... - Megindultan mosolyog, s ajka reszketéséből Hortense tüstént megért mindent. Gyorsan feláll:

- Nem, nem... Ma este ne... Ma este nem hallgathatok meg semmit, táncolok.

És Rochamaure-ba karolva, aki érte jött, hogy táncba vigye, elmenekült. A derék fiatalember is szerelmes belé, s hogy Lapparát ebben is utánozza, most megkockáztatott néhány vallomást tevő szót, Hortense-ből kitört a jókedv, nevetése csak úgy csilingelt a tánc forgatagában, s mihelyst elhallgatott a zene, nővéréhez ment, s odasúgta neki:

- Na, jól nézünk ki... Numa mind a három titkárának odaíért.

- Melyiket választod?

Feleletét hirtelen elvágta a tamburin pörgése.

- A farandole!... A farandole...

A miniszter ezzel lepte meg a vendégkoszorút. A füzértáncot a farandole fejezi be, a végletes Délvidék, a teremtésit!... De hogyan kell eljárni?... A kezek egymásba fogóznak, most az egyszer nem különül el egymástól a szalonok vendégserege. Bompard nagy komolyan adja az utasítást: - Így kérném, hölgyeim - s eljárja a bokázó táncfigurát. Hortense-szal az élén kibontakozik a farandole, végig a termék hosszú során, Valmajour a menet nyomában lépked, büszke komolysággal zenél, önérzetessé tette a siker és a pillantások, amelyek férfias és erőteljes alakjának, eredeti öltözékének szólnak.

- Be gyönyörű ez a fiú - lelkesedik Roumestan.

- Be gyönyörű... Mint egy görög pásztor!

A farandole-hoz egyre többen csatlakoznak, egyre lendületesebb lesz, s teremről teremre kiszorítja Frayssinous szellemének árnyát. A Boucher és Lancret¹⁸ stílusában hímzett faliszőnyegeken megmozdulnak az alakok, felébresztették őket a régi dallamok, s a táncosoknak úgy tűnik, hogy a frízeken hempergő pucér kis Ámorok ugyanolyan vadul és lelkesedezve futnak, mint ők.

---

¹⁸ Francia festők, rokokó stílusban dolgoztak.

Cardaillac a háttérbe vonult, a büféhez, kezében tányér meg pohár, figyel, eszik, iszik, az életöröm melege még az ő hideg, kételkedő természetét is átjárta.

- Tanuld meg fiam - oktatja Boissaricot -, hogy mindig meg kell várni a bál végét... A nőket megszépíti ez a párás sápadtság, amely még nem kimerültség, mint ahogy az a derengő kis fehér vonal az ablaknál még nem napvilág... A levegőben egy kis zene, illatos por árad szét, félmámor, amely fogékonyabbá teszi az érzékeket s úgy élvezzük igazán, ha szárnyast eszünk mellé és jégbe hűtött borral öntözzük meg... No! Nézd csak...

A farandole menete most hömpölyög el az üveges rész mögött, kinyújtott karok, fekete öltönyök, világos ruhák suhannak; s a mozdulatokat oly elomlónak teszik a kétórás táncban összekuszálódott hajfürtök és megtört ruhák.

- Ugye, milyen szép?... És az a szépszál legény a menet végén!...

Aztán, poharát letéve, száraz hangon fűzte hozzá: - Egyébként egy fabatkát se fog keresni.

X. FEJEZET

Észak és Dél

Le Quesnoy elnök meg a veje közt sohase volt valami nagy a rokonszenv. Az idő, a gyakori találkozás, a rokoni kötelékek sem bírták közelebb hozni egymáshoz ezt a két természetet, nem oldották fel azt a megfélemlítő fagyosságot, amely a délfrancia férfit elfogta, valahányszor szemtől szembe volt ezzel a magas, szófukar, büszke és sápadt arcú emberrel; zöldecskék szeme - a Rosalie tekintete, csak a gyöngédség és a megbocsátó szeretet hiányzik belőle - megdermesztette az ő hevét.

A csapongó és mozgékony, izzó és bonyolult Numa, akiből csak úgy áradt a szó, lázadozott apósa következetessége, egyenessége, hajthatatlansága ellen; s bár lelke mélyén irigyelte tőle ezeket a tulajdonságokat, úgy vélekedett, hogy ez a hidegség északfrancia jellemvonás, s ezt a szélsőséges északot Le Quesnoy elnök testesíti meg.

- Rajta túl csak a jegesmedve van... Aztán már semmi... csupán az Északi-sark és a halál.

De azért a kedvébe járt, s igyekezett ügyes hízelkedéssel, mindenféle csalétkekkel meghódítani ezt a gallust. De a gallus még Numánál is ügyesebb volt, s nem ment lépre. És mikor vasárnaponként együtt politizáltak a Royale téri ház ebédlőjében, és Numa, akit a finom lakoma elandalított, igyekezett elhíttetni az öreg Le Quesnoy-val, hogy alapjában véve ők ketten olyan jól megérthetnék egymást, hiszen ugyanazt akarják - a szabadságot; milyen felháborodva kapta fel az elnök a fejét, ezzel a mozdulattal mintegy megsemmisítve az érvek hálóját:

- Dehogyan! Szó sincs róla! Nem ugyanaz!

S néhány szabatos, megdönthetetlen érvvel bebizonyította a köztük levő távolságot, leleplezte a szavakat, s értésére adta, hogy ő nem hiszi el a képmutató frázisokat. Numa tréfára fordította a dolgot, de valójában nagyon ingerült volt, különösen felesége miatt, aki sose avatkozott a politikába, de hallgatta és figyelte őket. Este, hazamenet a kocsiban, Numa igyekezett bebizonyítani neki, hogy apja megcsontosodott a téves nézeteiben. Ha ő nincs tekintettel Rosalie-ra, jól visszavágott volna. Rosalie nem akarta ingerelni, kitérő feleletet adott: - Olyan szomorú dolog, hogy... nem értitek meg egymást - mondta, de lelkében apjának adott igazat.

Mióta Roumestan miniszter lett, a két férfi még inkább elhidegült egymástól. Le Quesnoy nem akart megjelenni a Grenelle utcai palota estélyein, s leányának világosan ki is fejtette érveit:

- Kérlek, mondd meg a férjednek... Jöjjön el hozzám, amilyen gyakran csak tud, nagyon fogok neki örülni, de én nem teszem be a lábam a minisztériumba. Tudom jól, mit várhatunk azoktól az emberektől, s nem óhajtom, hogy bárki is cinkostársuknak tartson.

A világ előtt igazolta ezt a helyzetet az a mély, szívbéli gyász, amely Le Quesnoy-ékat már oly hosszú ideje elzárta a világtól. A közoktatásügyi minisztert valószínűleg nagyon fészélyezné, ha ez a fölényes erejű ellentmondó, aki előtt kisfiúnak érezte magát, ott ül a szalonjában. De úgy tett, mintha ez az elhatározás megbántotta volna, és fegyvert kovácsolt belőle, ami mindig nagyon fontos a komédiásnak; ürügyet, hogy csak igen rendszertelenül járjon el a vasárnapi vacsorákra; mindig elővette a sokféle kifogások egyikét, amelyek Politika asszony férjeinek oly sok szabadságot nyújtanak: bizottság, értekezlet, kötelező bankett.

De Rosalie egyetlen vasárnapról se maradt el; kora délután érkezett, s boldog volt, hogy a szülői házban kiélhette családi hajlamait, hiszen otthoni hivatalos életük alig adott erre alkalmat neki.

Anyja ilyenkor a vecsernyén volt. Hortense elkísérte anyját a templomba, vagy baráti társaságban hangversenyen időzött; Rosalie bizonyosra vehette, hogy apját a könyvtárszobában találja, ebben a hosszú teremben, amelynek falai mentén magas könyvvállványok sorakoztak. Ide zárkózott be a bíró néma barátaival, elméjének meghitteivel, ők voltak az egyetlenek, akikre sebzett lelke sose gyanakodott. Nem ült le, nézegette a könyvsorokat, meg-megállt egy szép kötésnél, s így állva egy óra hosszat is olvasgatott, megfeledkezve időről és fáradságról. Mikor idősebbik lánya benyitott hozzá, gyengén elmosolyodott. Csak néhány szót váltottak, mert egyikük sem beszédes, Rosalie is sorra vette legkedvesebb íróit, kiválasztott egy-egy könyvet, lapozgatott benne apja mellett a könyvtárteremben, melynek ablakai a ház kissé homályos nagy udvarára nyílnak; a nagykereskedők e városrészére vasárnapi csend ereszkedett, csak a szomszédos templom vecsernyére hívó hangja bongott mély hangon. Az apa néha odaadott neki egy félig nyitott könyvet:

- Olvasd csak - s a körmével húzta alá a szavakat. És mikor Rosalie már elolvasta:

- Ugye, szép?

A fiatal nőnek, akinek az élet megadta mindazt a ragyogást és pompát, amit csak adhat, az volt a legnagyobb öröme, ha itt tölthetett egy órát idős, szomorú apja mellett, akihez nemcsak gyermeki szeretet, hanem bensőséges szellemi kapcsolat is fűzte. Neki köszönhette egyenes gondolkodását, igazságérzését, amely oly bátorra tette, meg a művészi érzékét, azt, hogy annyira szerette a festészetet és a verseket, mert Le Quesnoy-ban a törvénykönyv bújása nem szikkasztotta ki az embert. Anyját szerette és tisztelte Rosalie, bár egy kissé kifogásolta túlságosan naiv természetét, puhaságát, mely még a saját házában is teljesen jelentéktelenné tette; a fájdalom felemel bizonyos lelkeket, az övét a földig görnyesztette, ahol a silány elfoglaltságok vannak: ájtatoskodás és kicsinyes háztartási gondok. Bár fiatalabb volt férjénél, idősebbnek látszott nagyon is igénytelen beszédmódja miatt, amely ósdi és bánatos, akárcsak ő; az emlékek meleg kuckójában érezte jól magát, a napsütötte délfrancia földön töltött gyermekkor élményei közt. De főként a templom tartotta hatalmában, fia halála óta oda vitte bánatát, hogy elaltassa csendes hűvösségben, a félhomályban, a magas templomhajókat betöltő halk zsongásban, mintha csak kolostorban lenne, amelyet nehéz, párnázott kettős kapuk védenek az élet zshivajgásától, s azzal a vakbuzgó, gyáva önzéssel rogyott a térdeplőre, amely megszabadít a gondok és kötelességek terhétől.

Rosalie már felnőtt lány volt, amikor a családjukra lesújtott az a nagy csapás és észrevette, hogy szülei milyen különböző módon viselik: az anya mindenről lemondva, siránkozó vallásosságba süpped, apja az elvégzett kötelességből iparkodott erőt meríteni; Rosalie-t értelme is arra készítette, hogy jobban szeresse apját. És házassága, délvidéki férje túlzásai, hazudozásai, esztelenkedései még vonzóbbá tették a csendes könyvtárszoba menedékét, változatosság volt az neki a pompás, hivatalos jellegű és hideg minisztériumi környezet után.

Apa és leánya csendes beszélgetésük közben ajtónyílást, selyemfodor suhogást hallanak; Hortense jött haza.

- Á, tudtam, hogy itt talállak...

Hortense nem szereti a könyveket. Még a regények is untatják, rajongó természetének egy sem elég regényes, öt percig tipeg-topog, kalapját le se teszi s aztán -

- Nagyon papírszagú itt a levegő... Ugye, Rosalie?... Gyere most hozzám egy kicsit... Elég ideig voltál már apánál. Rajtam a sor.

S már viszi is magával a szobájába, a szobájukba, mert Rosalie húsz esztendőskoráig itt lakott.

S míg jólesően elbeszélgetnek, Rosalie maga előtt látja mindazt, ami az ő hajdani életéhez tartozott: kretonfüggönyös ágyát, az íróasztalt, a kis állványt, a könyvszekrényt, amelyben a könyvek címei, akárcsak a szeretettel megőrzött ezernyi apróság, mind-mind az ő gyermekkorát idézik. A helyiség valamennyi zugában rátalált gondolataira, de a leányszoba most bájosabb és díszesebb, mint az ő idejében: a padlón szőnyeg, a mennyezeten virágkehely alakú lámpa, s itt is, ott is törékeny kis asztalok varrásra, írásra. Elegánsabb, de nem olyan rendez; a székek támláján egy-két megkezdett kézimunka, az íróasztal nyitva maradt, látni a szétszórt papírokat. Valahányszor az ember belép ebbe a szobába, mindig talál valami rendetlenséget.

- A szél járt itt - és Hortense jóízűen nevet. - Tudja, hogy imádom őt, bizonyára benézett hozzám; itthon vagyok-e?

- Úgy látom, hogy nyitva felejtették az ablakot - felel Rosalie nyugodt hangján. - Hogy is bírod így ki?... Én nem tudok gondolkodni, amikor semmi sincs a helyén.

Felállt s megigazított egy ferdén függő keretet, mert szeme éppúgy szerette a rendet és az egyenességet, mint a lelke.

- Én meg éppen ellenkezőleg; engem felpezsdít... Úgy érzem, hogy utazom.

Arcukon is meglátszott, hogy milyen különböző a természetük. Rosalie-é szabályos, finom vonású, szeme nyugodt és változó színű, mint a nagyon mélyről felbuggyanó víz; Hortense vonásai szabálytalanok, arcbőre halványbarna, arc kifejezése sugárzóan szellemes. Az apa és az anya, Észak és Dél, két teljesen elütő természet egyesült, de nem olvadt össze, s mindegyik megörökítette a saját fajtát. Pedig együtt nőttek fel, ugyanabban az intézetben nevelkedtek, Hortense-t ugyanazok a tanárok oktatták, mint néhány évvel előtte Rosalie-t, de azok a nevelési elvek, amelyek néniét komoly, figyelmes, józan nővé formálták, aki a legcsekélyebb feladatba is elmélyed, a fiatalabbik testvéren nem fogtak, ő megmaradt zaklatottnak, ábrándosnak, nyughatatlannak, végletesnek. Néha, mikor hűgát olyan szélsőségesnek látta, Rosalie így szólt:

- Milyen szerencsés is vagyok... Nincs képzeletem.

- Nekem meg egyebem sincs - vágott vissza Hortense, s emlékezetébe idézte, hogy Baudouy tanár úr óráin, aki stílusra és fogalmazásra oktatta őket - hangzatosan képzelettannak nevezte ezt a tantárgyat - Rosalie-nak sose volt sikere; gondolatait néhány tömör mondatban összegezte, míg ő, egy ekkora gondolatból, ni - egész köteteket írt.

- Ebből a tantárgyból, a képzelettanból, kaptam az egyedüli jutalmat.

De a két testvért azért mély szeretet fűzte egymáshoz, a nagy nővérnek és a kis húgnak az a kapcsolata, amelyben van valami a gyerek és az anya viszonyából. Rosalie mindenhová magával vitte hűgát, bálókba, barátnőihez és azokra a bevásárló körutakra, amelyeken a párizsi nő ízlése úgy csiszolódik. Még azután is, hogy kikerültek az intézetből, Rosalie kis-mamája maradt testvéreinek. Mostanában pedig az foglalkoztatta, hogy férjhez adja, nyugodt és megbízható élettársat találjon számára, hiszen a kis szeleburdinak feltétlenül szüksége van rá; az erős, megbízható kar majd egyensúlyban tartja nekilendüléseit... Méjean egyenest erre termett, de Hortense, aki eleinte nem mondott nemet, máról holnapra hallani se akart a dologról. A két nővér közt szóba is került ez a minisztériumi estély másnapján: Rosalie-nek már ott, akkor feltűnt, hogy milyen felindult és zavart a hűga.

- Ó, jó ember, és én szeretem is - mondta Hortense. - Igaz barát. Ilyet óhajtana az ember maga mellett egész életében... De nem ilyen férj kell nekem.

- Miért?

- Talán kinevetsz... Nem hat eléggé a képzeletemre, ez a baj!... Ha hozzámennék, a házasságom olyan lenne, mint a négyszögalakú polgári ház a nyílegyenes fasor végén. De tudod, hogy én a váratlant, a meglepőt szeretem...

- Hát ki tetszik neked? Lappara?

- Köszönöm szépen, neki a szabója fontosabb lenne, mint én.

- Rochemaure?

- Az az aktagyártó... Én, aki úgy irtózom a papirostól.

Most már Rosalie nyugtalan lett, unszolta, tudni akarta, s egyre sürgetőbben vallatta.

- Hogy mit szeretnék - mondta a fiatal lány, s halvány bőre hirtelen lángra lobbant: szalma-
lánghoz hasonlatos ez a tűz - hogy mit szeretnék... - Aztán hirtelen más hangnembe csapott át, s mulatságos arckifejezéssel fejezte be:

- Bompard-hoz szeretnék menni. Igenis, ő az a férj, akit megálmodtam magamnak... Neki legalább van képzelete, vannak segédeszközei az egyhangúság ellen.

Felállt, nagy lépésekkel róttá végig a szobát. Kissé hajlott testtartása még magasabbnak mutatta alakját. - Az emberek nem ismerik Bompard-t. Mennyi büszkeség, mennyi méltóság van az életében, s milyen logikus az örültsége. Numa oda akarta venni maga mellé állásba, de ő nem fogadta el. Inkább él fantazmagóriáiból. S még azzal vádolják a délvidékieket, hogy praktikusak, iparkodók... Bompard meghazudtolja ezt a legendát... Tudod, jelenleg - tegnap este mesélte nekem a bálban - strucctojásokat keltet ki... Mesterséges keltetőgép... Bizonyosra veszi, hogy keres rajta egy milliót... És sokkal boldogabb így, mintha a pénz a kezében lenne... De hiszen ez az ember egy szakadatlan tündérvilág! Adjátok nekem Bompard-t, nekem csak Bompard kell!

Hát ma semmit se fogok megtudni - gondolta magában nővére, s érezte, hogy a bohókás fecsegés valami mély érzést rejt.

Egy vasárnap, mikor Rosalie szüleihez érkezett, anyja már ott várt rá az előszobában és titokzatos hangon mondta:

- Bent a szalonban van valaki... Egy délvidéki hölgy.

- Portal néni?

- Majd meglátod.

Nem Portal néni volt a szalonban, hanem egy takaros provence-i fehérszemély, aki a falusias bókolást nagy kacagással fejezte be.

- Hortense!

Szoknyája lapos sarkú cipőjét verdeste, a ruhaderékra ráncokba szedett, tüllből készült nagy mellkendő omlott, a laza fürtöket kis főkötőt tartja meg, amelynek nyomott mintájú bársonyszalagjára koromfekete pillangók vannak kivarrrva; ebben a viseletben Hortense azokra a provence-i lányokra hasonlított, akik vasárnaponként ott kelletik magukat az arles-i vársétányon, vagy szemüket lesütve kettesével sétálgatnak a *Szent Trofim* kolostor oszlopai közt; e csipkézett oszlopok úgy illenek a keleties mintájú elefántcsont szentségtartóhoz, amelyen ott vibrál fényes nappal is a gyertya világa.

- Ugye, milyen csinos? - kérdezte az anya. Elbűvölte őt szülőföldjének, ifjúságának ez az eleven megtestesülése. De Rosalie megborzongott a szomorúságtól, maga sem tudta volna okát adni, de úgy érezte, hogy a ruha elragadja tőle hűgát messzire, nagyon messzire.

- Micsoda ötlet!... Jól áll neked, de én nekem még inkább tetszel, amikor párizsi nő vagy... És ki öltöztetett fel ilyen szépen?

- Audiberte. Nemrég ment el.

- Nagyon gyakran jár ide - mondta Rosalie, mikor szobájukba mentek, hogy letegye kalapját. - Nagy a barátság... Még féltékeny leszek.

Hortense egy kissé zavartan mentegetőzött. Anyjuknak jólesik, ha az otthonában délvidéki pártát láthat.

- Ugye, anya? - kiáltott át a másik szobába. - És aztán az a szegény lány olyan gyökértelen itt Párizsban s olyan érdekes is; vak odaadással szolgálja fivére nagy művészetét.

- Na, na, nagy művészet - s Rosalie fejét csóválta.

- Hisz láthattad, tegnap este nálatok is milyen sikere volt... Ez mindenhol meg fog ismétlődni.

Rosalie azt felelte, hogy ezeket a társaságbeli sikereket kellő értékükre kell leszállítani, udvariasságból, divathajszolásból, s múló szeszélyből tevődtek össze.

- Szerződtették az Operához.

Hetyke kis főkötőjén lengedez a bársonyszalag, úgy fest, mintha valóban amolyan szertelen fejen lobogna, amelynek büszke arcéléhez a Délvidéken annyira jól illik. Egyébként Valmajourék nem afféle közönséges parasztok, elszegényedett nemesi család utolsó sarjai ők!...

Rosalie ott állt a nagy, földig érő tükör előtt; most nevetve hátrafordult:

- Hát te elhiszed azt a mesét?

- Természetesen! Egyenes leszármazottai a Baux hercegi családnak... Megvannak a nemesi oklevelek, és paraszti házuk ajtaja felett is ott a címer. Amikor akarják...

Rosalie megremegett. A furulyázó paraszt mögött ott rejtőzik a herceg. Ez veszélyes lehet, ha valaki jutalmat kapott »képzelttanból«.

- Egyetlen szó sem igaz az egészről - és most már nem nevetett. - Aps környékén legalább tíz család van, akik mind ezt az állítólagos hercegi nevet viselik. Azok, akik neked mást mondtak, hazudtak, hiúságból, vagy...

- De hisz Numa mondta, a férjed... Múlt este a minisztériumban még a részleteket is elbeszélte.

- Ó, hát tudod, ő... Nem kell mindent készpénznek venni, ahogy ő szokta mondani.

Hortense már oda se figyelt. Visszament a szalonba, a zongorához ült, és csengő hangon énekelni kezdett:

*Mount'as passa ta matinado
Mourbièu, Marioun...*

Ez a régi provence-i dal, amelyre Numa tanította meg sógornőjét, szinte ünnepélyes dallam volt, akár egy régi templomi ének. Numa élvezte, amikor Hortense elsikkasztva a délvidéki hangsúlyt, párizsias kiejtéssel énekelte; úgy hangzott, mintha egy angol nő olaszul beszélne:

*Hol verted el a napodat, ördögbe, Marion?
A forráshoz mentem vízért, Istenre, jó uram.
Ki súgdosott füledbe, mondd, ördögbe, Marion?
Barátnőmet találtam, ott, Istenre, jó uram.
Nő nem visel általvetőt, ördögbe, Marion.
Felgyűrődött a köpenye, Istenre, jó uram.
Nő nem visel nagy gyiklesőt, ördögbe, Marion.
Az nem volt más, csak guzsalya, Istenre, jó uram.
Nő nem visel bajszot sem ám, ördögbe, Marion.
Ajkát gyümölcsle kente be, Istenre, jó uram.
Milyen gyümölcs a májusi, ördögbe, Marion?
Szüretéről ez még maradt, Istenre, jó uram.
Hozz hát nekem is kóstolót, ördögbe, Marion!
Lecsipkedték kis madarak, Istenre, jó uram.
Marion, a fejed veszem, ördögbe, Marion!
A testemmel aztán mi lesz, Istenre, jó uram?
Kihajítom az ablakon, ördögbe, Marion.
Ebnek, macskának jó falat, Istenre, jó uram.¹⁹*

Félbeszakította az éneket, és Numa szokásos mozdulatát és hanghordozását utánozva felkiáltott: - Na gyerekek, ez asztán szép, *ugyi*... Olyan gyönyörű, mint Shakespeare!...

- Igen, valóságos néprajzi tanulmány - mondta Rosalie, s közelebb ment a zongorához. - A férfi durva és kegyetlen, a nő hízelkedő és hazug... igazi délfrancia házasság.

- Ó, édes gyermekem!... - szólalt meg az anya, a szelíd szemrehányás, a már megszokottá vált torzsalkodás hangján; a zongoraszék hirtelen megfordult, s a főkötős provence-i lány indulatosan nézett farkasszemet Rosalie-val.

- Ez már mégiscsak sok... Mit vétett neked a Délvidék?... Én imádom. Azelőtt nem ismertem, de mikor odautaztam veletek, rádöbbsentem, hogy ez az igazi hazám... Hiába kereszteltek meg Szent Pál templomában; én odavalósi vagyok, a provence-i föld gyermeke... Tudod mama, egyszer csak faképnél hagyjuk ezeket a hideg északiakat, s mi ketten majd ott élünk a mi gyönyörű Délvidékünkön, ahol énekelnek, ahol táncolnak, a szél, a nap, a délibáb, a költészet hazájában, mindannak a hazájában, ami oly teljessé teszi az életet... *Ott szeretnék é-é-élni*... - FÜRGE ujjai ráhulltak a zongorára, s ábrándja végét zengő hangzönnel árasztotta szét.

A tamburinosról egy szót sem szólt - gondolta Rosalie, ez komoly dolog.

Sokkal komolyabb volt, mint képzelte.

Attól a naptól, sőt már ugyanattól a pillanattól kezdve, amikor az úri kisasszony Audiberte szeme láttára virágot tűzött öccse tamburinjára, a parasztlány nagyravágyó agyában megszületett jövőjük ragyogó látomása, s még abban is szerepet játszott, hogy Párizsba költözködnék. Az a mód, ahogy Hortense fogadta, amikor panaszával felkereste, az a készség, amellyel Numához sietett, megerősítette a még homályos reménységét. Attól kezdve lassan - emberei előtt is csak egy-egy óvatos célzást eresztve meg - paraszti kétszínűséggel, amely már az olasz álnokságra emlékeztet, csúszva-mászva tört célja felé. A Royale téri ház konyhájából, ahol eleinte a szék peremén gubbasztva, félénken lapított a sarokban, besomfordált a szalonba, s a mindig takarosán öltözködő, csinos hajviseletű leány a szegény rokon szerepét töltötte be. Hortense rajongott érte, mutogatta barátnőinek, mintha csak valami csinos csecsebecse lenne,

---

¹⁹ Rába György fordítása.

amelyet az imádott Provence-ból hozott magával. Audiberte pedig tájékozatlanabbnak tette magát, mint amilyen volt, megjátszotta a riadt parasztot, az esős és latyakos Párizs miatti dühkitöréseit eltúlozta, kedvesen felkiáltott: »Boudiou«,²⁰ s úgy ügyelt a hatásra, akár a színpadi naiva. Még az elnök is mosolygott ezen a »boudiou-n«. Pedig az elnököt nem könnyű megmosolyogtatni!...

De macskaszerű hízelkedéseinek minden fogását akkor alkalmazta, amikor kettesben maradt Hortense-szal. Térdre vetette magát előtte, a kezét szorongatta, túláradoan magasztalt minden apróságot, a ruháját, szalagjának a csokrát, hajviseletét, és otromba bókokat eresztett meg, amelyeket mégis jólesik hallani, mert naivnak és őszintének hatnak. Ó! Mikor a kisasszony ott kint a tanyán kiszállt a hintóból, ő bizony azt hitte, hogy maga az angyalok királynéja áll előtte, szólni sem tudott a meghatottságtól. És az öccse, mikor hallotta, hogy a hintó kerekei nyikorogva sírnak lefelémenet a hegyoldal kövein, s viszik a párizsi leányt, azt mondta: mintha azok a kövek egyenként hullanának az ő szívére. Nem szűnt meg beszélni az ő büszke öccséről, meg a sok aggódásról... De hát mi oka van az aggódásra?... A minyiszter bálja óta minden újság róla ír, a képe meg mindenütt ki van téve. Annyi meghívást kap a nagyúri házakba, hogy nem is győz elmenni mindenüvé. Hercegasszonyok meg grófkisasszonyok szagos leveleket írnak neki, a levélpapíroson korona van, akárcsak a hintón, amit érte küldenek...

És szegény feje mégis boldogtalan. S ahogy a parasztlány szinte a fülébe susogta ezt Hortense-nak, mintha a benne égő lázból és delejes akaratából is rásugárzott volna valamit. És akkor Hortense elkerülve Audiberte tekintetét, megkérdezte, hogy nincs-e Valmajournak jövődöbelije, aki a szülőföldjén várakozik rá.

- Jövendőbelije neki!... Hajaj, a kisasszony nem ismeri őt. Sokkal rátartibb, nem kell annak parasztlány. A legmódosabb lányok is bomlottak utána; volt egy Combette-ből, aztán meg egy másik, és milyen takarosak voltak, tessék elhinni!... Ő meg rájuk se hederített... Ki tudhatja, mi motoszkál a fejébe!... Ó, a művészek...

S ahogy tudatlan száján kiejtette ezt a szót, amely új volt neki, valami ködös jelentést kapott, akár a mise latin nyelve, vagy Albertus Magnus²¹ könyvének egy bűvös jele. Ügyes fecsegésében Puyfourcat unokafivér öröksége is gyakran szóba került.

Kevés olyan iparos, vagy polgárcsalád akad a Délvidéken, amelyik nem rendelkezne egy-egy Puyfourcat unokatestvérrel, aki fiatal korában nekivágott a világnak szerencsét próbálni, azóta sem írt, és akit dúsgazdagnak képzelnek el. Ő a hosszú lejáratú sorsjegy, fantasztikus utazás a vagyon és reménység messzi földjére, amelyben végül is már szilárdan hisznek. Audiberte is hitt az unokatestvéri örökségben, s a fiatal leánynak nem azért beszélt róla annyit, hogy elkápráztassa, hanem hogy csökkentse az elválasztó társadalmi távolságot. Ha majd Puyfourcat meghal, bátyja visszavásárolja Valmajourt, újra felépítteti a kastélyt, s érvényesítteti nemesi rangját, hiszen mindenki azt mondja, hogy a papírok megvannak.

Ezek a beszélgetések néha szürkületig is elhúzódtak, s utána Hortense homlokát az ablaküvegnek támasztva sokáig szótlanul elüldögélt. A rózsaszínű téli alkonyatban, mintha a magasba szöknének az újjáépített vár tornyai, látja a fényárban úszó teraszt, ahol zenével köszöntik a vár úrnőjét.

- *Boudiou*, milyen későre jár!... - kiáltott fel ilyenkor a parasztlány, mert látta, hogy elérte a célját... - Az embereimnek még nem főztem meg a vacsorát! Sietek haza.

---

²⁰ A jóistenit!

²¹ Középkori szerzetes és filozófus.

Valmajour gyakran érte jött, de Audiberte sosem engedte meg, hogy felmenjen a lakásba. Érezte, hogy a fiú mafla és darabos, és eszébe se jut, hogy valakit is elcsábítson. Audiberte-nek még nem volt rá szüksége.

Rosalie nagyon zavarta terveit, de őt nehéz volt megkerülni. Hízkeléssel és tettett egy-ügyűséggel semmire se ment nála. Ha ő ott volt, Audiberte összehúzta szörnyű, fekete szemöldökét és egy szót sem szólt; és ebben a csökönyös hallgatásban a fajgyűlölettel összeolvadt a gyöngé, az alattomos és bosszúálló ember dühe azellen, aki legkomolyabb akadály a terveinek. Emiatt haragudott rá, de Hortense-nak más okokat mondott. Rosalie nem szereti a tamburint, aztán nem is ájtatoskodik. És az az asszony, tetszik tudni, aki nem templomjáró... Audiberte szenvedélyes templombajáró volt; egy misét se mulasztott volna el, s az előírt napokon áldozott. Igaz, ez nem fékezte: lelkiismeretlen, hazug, álszent, erőszakos, még a büntettől sem riadna vissza, az evangéliumból csak a bosszú és gyűlölet szavait szívta magába. De a szó női értelmében becsületes maradt. A huszonnyolc éves, csinos arcú Audiberte még abban a mocskos környezetben is, amelybe most lesüllyedtek, megőrizte paraszti mellfodra szigorú, szűzi tisztaságát, és szívét csak a testvéri nagyravágyás dobogtatta meg.

- Nyugtalan vagyok Hortense miatt... Nézz csak rá.

Rosalie-hoz intézte anyja ezeket a szavakat, mikor együtt ültek a minisztériumi szalon egyik sarkában; a fiatalasszony azt hitte, az ő aggodalmában osztozik. De a megjegyzés csupán Hortense állapotára vonatkozott, nem tud kilábalni csúnya influenzájából. Rosalie hűgára nézett. Olyan élénk, olyan vidám, arcszíne most is olyan üde. Köhög ugyan egy kicsit, de hát ez semmiség, minden párizsi leány így van ezzel a báliszezon után. Majd ha itt a tavasz, hamarosan rendbejön.

- Beszélte Jarrasszal? - Jarras Roumestan barátja volt még a malmusbeli időből. Kijelentette, hogy nincs semmi baj, és az arvillard-i fürdőt ajánlotta.

- Hát akkor el kell utazni - mondta határozottan Rosalie; nagyon örült, hogy ezzel az ürüggyel eltávolíthatják Hortense-t.

- Igaz, de akkor apád egyedül marad...

- Mindennap meglátogatom...

Az anya hirtelen zokogni kezdett, s elmondta, hogy miért retteg ettől az utazástól. Így kellett egy esztendeig fürdőről fürdőre járni azzal a gyermekükkel is, akit elvesztettek. És most újra el kell kezdenie a zarándoklást, s ugyanaz az irtózatoss cél vár rájuk. A másik gyermekét is húszéves korában, egészsége és ereje teljességében ragadta el a halál.

- Ó, mama, mama... Hallgass... - És Rosalie szeretettel korholta anyját. Szó sincs róla, Hortense nem beteg; hiszen maga az orvos mondta. Ez az út csak amolyan szórakozás. Arvillard a Dauphinéi Alpokban van, csodálatos vidék. Ő is szívesen velük menne. Sajnos, nem teheti. Komoly okok...

- Igen, értem... A férjed, a minisztérium...

- Ó, nem, dehogy az.

Odasimult anyjához azzal a szerető bizalmassággal, amelyre mostanában ritkán jutott alkal-
muk: - Csak neked mondom meg, egyedül csak neked, még senki sem tudja, Numa se...

És beszélt boldogságának arról a gyöngé reményéről, amelyről már-már lemondott, amely most túláradó örömmel és félelemmel tölti el, arról az új reménységről, hogy talán gyermeke lesz.

XI. FEJEZET

A fürdőhelyen

Arvillard-les-Bains, 1876. augusztus 2.

»Tudod, furcsa hely ez, ahol most levelet írok neked. Képzeld el magadnak egy óriási négyszögletes, nagyon magas, kőpadlós, stukkós, kongó termet, kék függönyökön át szűrődik be a fény a két nagy ablakon, s ezt a tompa fényt még homályosabbá teszi valami kénizű, gomolygó pára, amely rátapad a ruhákra és még az arany ékszer is megfakul tőle; itt ülnek az emberek a fal mellett húzódó padokon, támla nélküli, meg kényelmes székeken az apró asztalok körül, minden percben megnézik, hány óra, felállnak, kimennek, helyükre mások ülnek; ilyenkor a nyitott ajtón keresztül látni a világos előcsarnokban járó-kelő fürdőzők tömegét, meg az elsiető szobalányok fehér kötényeit. És ez a sürgés-forgás cseppet sem zajos; a halk beszélgetés szüntelenül morajlik, zizegnek a kibontott hírlapok, a rozsdás tollak percegnek a papíron, a templomi elmélkedő csendet harmatosná teszi s mintegy felfrissíti a terem közepéből feltörő ásványvizes nagy szökőkút, melynek víz sugara érckorongon törik meg, szóródik, fröccsen és porzik szét, és lecsurog az egymás fölött álló széles kőmedencékről. Ez az inhaláló terem.

Tudatom veled, drágám, hogy nem mindenki inhalál azonos módszer szerint. Például az öreg úr itt szemben velem, aprólékos gonddal követi az orvos előírásait, pontról pontra rájuk ismerik: lábát helyezze a zsámolyra, mellét feszítse ki, a könyök behúzva, a szája legyen állandóan nyitva, hogy könnyebben lélegezzen. Szegény jó ember! hogy szippantgatja magába a levegőt, milyen bizalommal, kis kerek szemében áhítatos hit, mintha csak azt mondaná a forrásnak:

- Ó, Arvillard forrása, gyógyíts meg engem, nézd, hogy szippantgatlak be, és milyen erős a benned való hitem...

Aztán itt van a kételkedő, aki úgy inhalál, hogy nem is inhalál, hátat fordít, vállát vonogatja és a mennyezetet bámulja. És a csüggedtek, az igazi betegek, akik érzik, hogy mindez hiábavaló, semmit sem ér; a szomszédnőm, ez a szegény asszony, minden köhögési roham után gyorsan szájához emeli ujját és vizsgálja, hogy kesztyűje hegyén nincs-e piros csepp. És ezek az emberek mégis tudnak jókedvűek lenni.

A közös szállóban lakó hölgyek egymás mellé tolják székeiket, csoportokba verődnek, kézimunkáznak, halk hangon pletykáznak, megbeszélik a fürdőújság híreit és az új vendégek listáját. A fiatalság piros kötésű angol regényeit fitogtatja, a papok a breviáriumot olvassák. Arvillard-ban sok a pap, kivált a misszionárius; nagy szakállú, sárga arcok, hangjuk elgyengült az Úr igéjének szüntelen hirdetésétől. Ami engem illet, te tudod, hogy nem szeretem a regényeket, különösen ezeket a mai regényeket, amelyekben minden úgy történik, akárcsak az életben. Így hát levelezést folytatok néhány kiszemelt áldozattal. Marie Tournier-val, Aurélie Dansaert-rel és veled, imádott kis nővérkém. Készüljetek fel valóságos hírlapi terjedelemre. Gondold csak meg! Két óra inhalálás, mégpedig naponta négyszer! Senki sem inhalál itt annyit, mint én, valóságos unikum vagyok. Meg is néznek sokan emiatt, és én egy kissé büszke vagyok rá.

A gyógymód ennyiből áll, no meg egy-egy pohár ásványvízből, reggel-este felhajtom a forrásnál; és azt mondják, meg fogja szüntetni hangom makacs fátyolozottságát, amit az a rusnya influenza hagyott hátra. Az énekesnők és énekesek is azért adnak itt egymásnak

találkozót, mert az arvillard-i forrásoknak ez a sajátossága. A szép Mayol mostanában hagyott el bennünket, hangszálai teljesen megújultak. Bachellery kisasszony, emlékszel rá, ugye, az estélyetek kis primadonnája, úgy meg van elégedve az itteni kúrával, hogy az előírt három hetet most még hárommal megfejele - a Fürdőújság nagyon meg is dicsérte. Szerencsénk van közös szállóban lakni ezzel az ifjú és hírneves személyiséggel, aki egy bordeaux-i származású gyengéd anyával van felszerelve; a mama az étkezésnél hagymát kér a salátába, és elmeséli, hogy leánya száznegyven frankos kalapot viselt a legutóbbi longchamps-i lóversenyen. Bájos emberpár, és mi kellőképpen csodáljuk is őket. Az emberek odavannak a gyönyörűségtől, hogy Bébé - az anyja így hívja - milyen aranyos; bomlanak a kacagásáért, a trillázásáért, kurta ruhája libbenéséért. Csak úgy tolonganak a szálló homokos udvarán, hogy láthassák krikettet játszani a kislányokkal meg a kisfiúkkal - csak a csöpp gyerekekkel játszik - s úgy szalad, ugrál, veri a labdát, mint egy kölyök. - Kiütöm magát, Paul úrfi.

Mindenki azt mondja: olyan gyerek még. Én azt hiszem, hogy ez a talmi-gyerekeskedés szerepéhez tartozik, akárcsak nagycsokró szoknyája, meg a hátul lelógó legényfogó varkocs. És az is olyan furcsa, ahogy öleli-csókolja a kövér bordeaux-i nénit, nyakába csimpaszkodik, s az ott ringatja, babusgatja mindenki szeme láttára. Tudod, hogy én milyen hízelkedő természetű vagyok, de igazán restelném anyát így csókolgatni.

Nagyon érdekes, de nem ilyen vidám család az anhalti herceg meg a felesége, a kislányuk, aztán a nevelőnő, komorna meg a többi kíséret; egy egész emeletet foglalnak el a szállóban, s az egész szállónak ők a központja. A hercegnével gyakran találkozom a lépcsőn, férje karjába kapaszkodva vánszorog felfelé; a férj csinos férfi, arca a kézksinóros kalap alatt csak úgy duzzad az egészségtől. A nőt hordszéken viszik át a gyógyintézetbe, oly szomorú látvány a gyaloghintó üvege mögött az a beesett, sápadt arc, s az apa meg a gyerek, amint mellette lépkednek. A gyerek nagyon vézna, felismerni rajta anyja vonásait, s talán betegségét is. Ez a nyolcéves csöppség unatkozik, neki nem szabad a többi gyerekkel játszani, az erkélyről nézi nagy búsan a krikett játékot meg a lovaglót. Túlságosan is kékvérű, ő nem vehet részt effajta polgári szórakozásokban, inkább ott tartják a haldokló anyát körülvevő gyászos légkörben, apja mellett, aki dölőfős és unatkozó arccal sétáltatja beteg feleségét, vagy pedig a személyzetre bízzák. Istenem, hát pestis, ragadós betegség a nemesség?! Ezek az emberek külön étkeznek egy kis szalonban, az inhalálást is külön végzik, mert vannak családi gyógytermek, s képzeld csak el, milyen lehangoló lehet, ahogy az anya meg gyermeke kettesben ott ül egy nagy, kriptaszerű teremben.

Múlt este sokan gyűltünk össze a földszinti nagy szalonban; itt szoktak a vendégek társasjátékot játszani, énekelni, sőt néha még táncolni is. Bébé egy áriát énekelt, Bachellery mama zongorán kísérte, - az Operához akarunk szerződni, s azért jöttünk ide Arvillard-ba, hogy »a hangot erre fel kicsit kikúráljuk« - így fejezte ki magát a mama az ő választékos beszédmódorában. Egyszerre csak nyílik az ajtó, megjelenik a hercegné arisztokratikus alakja; ez a haldokló elegáns csipkekabátba burkolózott, hogy vállalai iszonyú és végzetesen jelentős horpadtságát elrejtse. Nyomában a férj meg a gyerek.

- Folytassa kérem - mondja a szegény teremtés köhécselve.

És az a buta kis énekesnő az egész műsorából a legszomorúbb, a legérzelgősebb románcot, a *Vorrei morir*-t választotta; olyasféle dal ez olaszban, mint nálunk a *Lehullott falevél*; egy beteg nő elmondja, hogy ősszel fog meghalni, s úgy érzi, az egész természet vele együtt tér örök álmra, a köd halotti takaróként borul rá.

Vorrei morir ne la stagion dell'anno.

A dallam kedves, finom, szomorúsága elnyújtja a lány olasz szavakat; s a nagy teremben, ahová a nyitott ablakokon beáramlott a szép nyári éj illata és kellemes hűvössége, ez a könnyörgés az életért, ez a haladékkérés a betegségtől őszig, szívfacsaróan hatott. A hercegné szó nélkül felállt, hirtelen elhagyta a termet. A kert mélyéről zokogást, hosszú zokogást hallottam, majd egy ingerült férfihangot, meg a gyerek síró panaszát, aki anyját szenvedni látja.

Ez teszi oly szomorúvá a fürdőhelyeket, a test nyomorúsága, amelybe itt beleütközünk, a makacs köhögés, amelyet a hotelszobák falai alig tompítanak, a védekezés a friss levegő ellen a szájra szorított zsebkendővel, a beszélgetések, a bizalomba való beavatások, amiknek lényegét elárulja a mellre, a vállperecre mutató fájdalmas mozdulat, s a roskatag járás, ahogy a lépéseiket húzzák - a betegség folyvást kísértő rögeszméje. Szegény mama, aki a tüdőbaj minden állomását ismeri, azt mondja, hogy Eaux Bonnes-ben, vagy Mont-Dore-ban egészen más a látvány. Arvillard-ba csak a magamfajta lábadozókat küldik, vagy a reménytelen eseteket, amikor már nincs segítség. Szerencsére a mi szállónkban, a *Dauphinéi Alpokban* csak három ilyen beteg van, a hercegné és egy fiatal testvérpár Lyonból; fivér és nővér, árvák, úgy hírlík, hogy nagyon gazdagok, s a napjaik már meg vannak számlálva. A lány arcszíne sápadt, olyan halott színű, mint általában a lyoni nőké, pongyolába, kötött kendőkbe burkolva jár, egyetlen ékszert, szalagot sem visel, a hiúság már kihalt belőle. A szegénység érzik ezen a gazdag lányon, sorsa reménytelen, s ő ezt tudja, kétségbeesik és elhagyja magát. Görnyedt hátú fivérét, aki szűk divatos ruhát visel - éppen ellenkezőleg - iszonyatos élniakarás feszíti, hihetetlen ellenállás van benne a betegséggel szemben.

- A húgom csöppet sem rugalmas... de bezzeg én! - mondta a minap az étkezésnél; hangja olyan elnyűtt, éppoly kevéssé lehet hallani, mint Vauters magas C-jét. Valóban átkozottul rugalmas. Ő a szálló tréfacsinálója, szervezi a játékokat, a mulatságokat, a kirándulásokat, lovagol és szánkázik, azokon a rőzsével megrakott kis szánkókon, amelyen az itteni hegyvidékiek a legmeredekebb lejtőkön is lesiklanak az emberrel, valcert táncol, vív, szörnyű köhögési rohamai egy pillanatig sem gátolják mindebben. Van egy hírneves orvosunk is, Bouchereau doktor, bizonyára emlékszel rá, a mama hozzá vitte el szegény Andrét vizsgálatra. Nem tudom, megismert-e bennünket, de sose köszön nekünk. Mogorva vén medve...

... Az imént ittam meg egy félpohár vizet a forrásnál. Ez a becses forrás tíz perc járásnyira van tőlünk a hámorok felé vivő úton, egy szorosban, ahol a tajtékozó hegyi patak sebes árja morajlik; forrása a kék Alpok közül kiragyogó gleccser, amely elzárja innen a kilátást, s a fröcskölő fehér tajték mintha szünet nélkül olvasztaná és feloldaná láthatatlan jeges táplálóját. A harasztal és mohával borított sziklákról cseppenként szivárog a víz, sötétzöld fenyves, a szénporos talajon csillámdarabkák ragyognak - íme, ilyen a táj. De nem tudom papírra vetni a borzasztó zsvajt, a vízikerek kalapácsolását, a köveket csapkodó hegyipatakot, amely a kereket meghajtja; a keskeny hegyszoros egyetlen útján állandóan közlekednek a szenes kordék, szarvasmarhákat terelnek, jönnek-mennek a kirándulók és a vízivók. Majdnem megfeledeztem a nyomorult házak küszöbén látható iszonyatos férfiakról meg nőkről; szörnyű golyvák, bamba, hülye arcok, eleresztett szájuk örökké dűnnyög. Ez a vidék valósággal termeli az idiotákat. Lehet, hogy a természet túlságosan is erős az embernek, s a vasérc, a réz, meg a kén összenyomja, elnyomorítja és fojtogatja, s a gleccserek vize megdermeszti őket, mint azokat a szegény fákat, amelyek két szikla között olyan csenevészeken nőnek. Ez is azokhoz a kellemetlen benyomásokhoz tartozik, amelyeknek szomorúsága és iszonyatossága néhány nap múlva elmosódik.

Ahelyett, hogy kerülném a golyvásokat, én már kiválasztottam magamnak néhány kedvencet közülük, elsősorú kedveltem borzalmas kis szörnyeteg, az út szélén üldögél egy hároméves gyereknek való karosszékből, pedig tizenhat esztendő, akárcsak Bachellery kisasszony.

Mikor közeledek hozzá, bólogatni kezd nagy tuskó fejével, rekedt, tompa, értelmetlen, fulladozó kiáltást hallat, s mihelyt megkapta az ezüstpénzt, diadalmasan mutogatja egy szénégető nőnek, aki az ablakból lesi. Az asszonytól sok anya irigyliz ezt a kincset; ez az idétlen alak egymaga több hasznot hajt, mint a három bátyja, akik a La Debout-i hámban dolgoznak. Az apa nem csinál semmit, tüdőbeteg, télen a kályha mellett gubbaszt, nyáron pedig a többi szerencsétlennel együtt egy padon üldögél a kibuggyanó meleg forrásból felpárolgó langyos gőzben. A környék nimfája fehér kötényben teljesít ott szolgálatot, kezéről csak úgy csurog le a víz, ahogy a kívánt mértékig megtölti az odanyújtott poharakat, s a közvetlen közelben, egy udvaron, amelyet alacsony fal választ el az úttól, egy-egy hátravetett fej - a hozzátartozó testet nem látni - erőfeszítéstől eltorzulva fintorog a napsütésben - rajzok Dante *Poklához*: a gargalizálás kárhazottai.

Időnként, mikor erről a helyről kijövünk, hazamenet nagy kerülőt teszünk a környéken. Anyát fárasztja a szállodai zaj, s főként amiatt nyugtalan, hogy én túl sokat táncolok a szalonban, így hát azzal a gondolattal foglalkozik, hogy egy kis polgári házat bérel ki Arvillard-ban - van rá lehetőség bőven. Minden kapun, minden emeleten láthatni a hirdető táblákat, ott lóbálóznak a világos, hívogató színű függönyök között, a glicinia cserepeken. Az ember azt kérdezhetné magától, mi történik a helybeliekkel, amíg a fürdőszézon tart. Csapatostul a környező hegyekben tanyáznak, vagy a szállókba költöznek, ahol napi ötven frank a szoba ára? Ezen szörnyen csodálkoznék, mert a kapzsiság delejes erővel sugárik a szemükből, mikor a fürdővendégre néznek - csak úgy villog, és magához ránt, mint a mágnes. És ezt a fényességet, amely oly hirtelen felragyog az én kis golyvásom homlokán, az ezüstpénz visszfényét mindenütt ott látom. A kis mozgékony orvos szemüvegén, aki minden reggel kikopogtat, a mézes-mázos néni szemében, akik meghívják az embert, nézze meg az otthonukat, kedves kis kertjüket, amely vizesgödörrel van tele, meg a harmadik emeleti lakáshoz tartozó földszinti konyhát; a rövidzubbonyos kocsisok tekintetében, akiknek viaszosvászon kalpagjukról hosszú pántlika lóg, és csézájuk bakjáról invitálnak, a kis számárhajcsár tekintetéből, ahogy ott áll az istálló ajtaja előtt, bent az istállóban pedig hosszú fülek mozognak, sőt még a csacsik tekintetében is, makacs és szelíd nézésükben. Ezt a pénzsóvárság szülte acélkeménységet láttam - van ilyen.

A házak egyébként szörnyűek, szinte egymáshoz ragasztották őket, szomorúak, ablakaik alig mutatnak valamit a tájból, bőven el vannak látva mindenféle kellemetlenséggel, amiről lehetetlen tudomást nem szerezni, mert a jó szomszédok úgy is megmondják. Így hát mi továbbra is megmaradunk karavánszerájunkban, a *Dauphinéi Alpokban*, melynek sok-sok ablakredőnye vörös téglák között sűtkérezik a magaslaton, s egy kiskorú angol park veszi körül, benne erdővágás, labirintus, homokkal behintett fasorok, csupa olyan öröm, amelyet a fürdő öt-hat előkelő szállodája: a *Chevrette*, *Laita*, *Bréda* és *Planta* is biztosít. Ezek a szavojai nevű szállodák egytől egyig ádáz versengésben állnak, figyelik, ellenőrzik egymást a kőfalak mögül, hogy ki tud nagyobb feltűnést kelteni harangjaival, zongoráival, a kocsisok ostromaival, tűzijátékokkal, ki tárja szélesebbre az ablakokat, hogy a kiszűrődő vidám lárma, nevetés, ének és tánc hallatára a szembenlakó vendégek megjegyazzék:

- Milyen jól mulatnak odaát. Milyen sok vendég lakhat ott.

De a szállók a leghevesebb harcot a Fürdőújságban folytatják; a küzdelem oka az újonnan érkezett vendégek névsora, amelyet a kis lap kéthetenként pontosan közöl.

Milyen irigy dühöt érez a *Laita* vagy a *Planta*, mikor az újságban ilyen hír áll: *Az anhalti herceg és felesége kíséretükkel... Dauphinéi Alpok*. E megsemmisítő hír olvastára elsápadnak. Hogyan vágjanak vissza? Tanakodnak, törik a fejüket, s ha valamelyik vendégüknek nemesi előneve vagy címmel járó rangja van, nyomban szétkürtölik, feltárlják. A *Gödölye* már harmadszor szolgálja fel ugyanazt az erdőfelügyelőt különböző alakban: mint márkit, a Szent

Móric- és a Szent Lázár-rend lovagját. De mégis a *Dauphinéi Alpoké* az elsőbbség, pedig a kutya-fáját, bennünket számba se vettek. Tudod, hogy anya mindig milyen szerény, félénk; megtiltotta Fannynak, hogy megmondja, kik vagyunk, mert akkor apa és a férjed állása miatt bizonyosan az érdeklődés központjába kerülünk, és túlságosan sok társasági port vertek volna fel körülöttünk. Az újság mindössze ezt közölte: *Le Quesnoy-né és leánya (Párizsból), Dauphinéi Alpok*, s minthogy kevés párizsi van itt, inkognitónkat eddig sikerült megőrizni.

Nagyon egyszerű, elég kényelmes lakásunk van, két szoba a második emeleten, előttünk az egész völgy, sötét hegyek koszorúzzák, a hegy tövében fenyők zöldellnek, színük változik, minél feljebb érnek, annál inkább megvilágosítja őket az örök hó; természetlen lejtők, s a lejtőkkel szemközt kicsi zöld, sárga, rózsaszín négyszögeknek látszó megművelt földtáblák, közepükben a szénaboglyák olyan aprónak látszanak, mint a méhkas. De bármilyen szép a kilátás, mi nemigen maradunk otthon.

Este ott a szalon, nappal a parkban járkálnak a fürdőzők a kúra miatt, s ez az annyira túlterhelt és annyira üres életmód teljesen igénybe veszi és lefoglalja az embert. Élénkség csak ebéd után van, a kerti bejáró nagy hársai alatt csoportokba verődve feketézünk a kis asztalok mellett. Ilyenkor érkeznek és utaznak el a vendégek, a távozók kocsiját körülveszik, búcsúszavak, kézszerítés, a szálló alkalmazottai sűrögnek-forognak körülöttük, szemükben ott fénylik az a híres szavojai mohó fény... Az indulók és ittmaradók megölelik egymást, bár lehet, hogy egész ittlétük alatt két szót se váltottak, zsebkendőket lobogtatnak, csilingelnek a lovak csengői, s aztán a nehéz, teli kocsi imbolyogva megindul, s eltűnik a domboldal keskeny útjain, viszi az arcokat, a nevetet, amelyek rövid ideig hozzátartoztak közös életünkhöz, a tegnap még ismeretlen, a holnap már elfelejtett embereket.

Mások érkeznek, s folytatják életmódjukat. Úgy képzem, ilyen lehet a tengerjáró hajók egyhangúsága is, amelyekre minden kikötőben új emberek szállnak fel. Engem szórakoztat ez a mozgalmasság, de szegény anyánk szomorú, mintha váltig töprengene valamin, bár mosolyogni igyekszik, ha ránézek. Sejttem, hogy életünk mindegyik mozzanata fájdalmas emléket, gyötrő képeket kelt életre benne. A halál felé menetelőknak hány táborát látta ő abban az esztendőben, amikor haldokló fiát állomásról állomásra kísérte, le a síkságra, fel a hegyekbe, a tengerparti fenyők közé, reménységében mindig csalódva, szüntelen megadó szomorúsággal nagyobbítva mártíriumát.

Jarras igazán megkímélhette volna ezektől a fájdalmas emlékektől; mert én nem vagyok beteg, alig köhögök már, és csúf rekedtségemtől eltekintve - a hangom olyan, mint a repedt fazék - sose éreztem jobban magam. Farkasétvágyam van; tudod, az a szörnyű, türelmetlen étvágy. Tegnap egy harmincfogásos ebéd után, amelynek az étlapja változatosabb, mint a kínai ábc, látom, hogy egy asszony a háza előtt szamócát tisztogat. Szörnyen megkívántam. Két csuporral ettem meg, édesem, két teli csupor nagyszemű, friss szamócát, »vidékünk gyümölcsét«, ahogy kiszolgáló pincérünk mondja. Hát ilyen gyomrom van nekem!

Bizony, drágám, szerencsések vagyunk, hogy se te, se én nem kaptuk meg szegény bátyám betegségét, akit alig ismertem, de a szüleink szobájában függő otthoni arcképének megnyúlt vonásait, szomorú tekintetét minden arcon meglelem. És milyen különös ember az a híres Bouchereau doktor, aki szegény Andrét kezelte! A napokban anya be akart neki mutatni, hogy orvosi véleményt kérjen tőle; a parkban egyre ott keringtünk a magas, durva és kemény arcú öregember közelében, de nem lehetett hozzáférközni az arville-i orvosoktól, akik az iskolás gyerekek alázatosságával hallgatták. Aztán az inhaláló terem kijáratánál vártunk rá. De hiába. Emberünk olyan gyors lépésekkel eredt meg, mintha el akarna menekülni előlünk. Tudod, anyával nem nagyon lehet sietni, így hát megint csak elszalasztottuk. Tegnap reggel Fannyt küldtük el a gazdasszonyához, hogy érdeklődj meg: fogadhat-e bennünket. Azt üzenté: azért

van itt, hogy gyógykezeltesse magát, nem pedig, hogy gyógyítson. Nagy paraszt, ugye? De az is igaz, hogy sose láttam ilyen sápadt, ilyen viaszszínű arcot; hozzáképest apa pirosposzsgás férfi. Csak tejjel táplálkozik, sose megy le az ebédlőbe, a szalont még jobban elkerüli. A mi kis mozgékony doktorunk, akit én *Igenezkell* úrnak kereszteltem el, azt állítja, súlyos szívbaja van, s három esztendő óta az arvillard-i gyógyvíznek köszönheti, hogy még él.

- Igen, ez kell! Igen, ez kell!

Csupán ennyit lehet kihámozni ennek a furcsa, hiú és fecsegő emberkének a hadarásából, amikor reggelenként beviharzik a szobánkba. - Doktor úr, nem tudok aludni... Attól tartok, hogy a kezelés felizgat. - Igen, ez kell! - Doktor úr, mindig álmos vagyok... Azt hiszem a víztől. - Igen, ez kell! - De neki csak az kell, hogy minél gyorsabban befejezze a körútját, s még tíz óra előtt visszakerülhessen a rendelőjébe, ebbe a szardíniásdobozba, amely olyan zsúfolt, hogy még a lépcsőn, sőt a bejárat előtt az utcán is szoronganak az emberek. Nem is sétálgat soha, egy-kettő, megadja az utasítást, s közben folyvást ficánkol, ugrándozik, mintha csak ő is »reakciózó« fürdővendég lenne.

Ó, az a reakció. Az sem utolsó. Én nem folytatok se fürdő-, se zuhanykúrát, így hát nem is reakciózom, de néha negyedóraig is elidőzöm a kert hársfái alatt, s nézem a hosszú, szabályos lépésekkel elmerülten fel-alá járó embereket, akik egyetlen szó nélkül mennek el egymás mellett. Az én öreg úriemberem, aki az inhalálóteremben úgy meresztgeti szemét a forrásra, ezt a műveletet is ugyanolyan lelkiismeretes pontossággal végzi. A fasor elején megáll, becsukja fehér napernyőjét, kabátja gallérját lehajtja, megnézi, hány óra van, s aztán rajta! feszes lábbal, két könyökét derekához szorítva menetel, egy-kettő! egy-kettő! egészen a nagy, aranyszínű fénysávig, amely egy kivágott fa helyéről vetődik a sétányra. Tovább nem megy, két karját háromszor felemeli, mintha súlyzózna, aztán visszajön, ugyanolyan lépésekkel, megint fellendíti a súlyzókat, s ez tizenötször ismétlődik. Úgy képzelem, hogy a dühöngők osztálya a charenton-i Elmeegógyintézetben olyasféle lehet, mint az én fasorom tizenegy órakor.

Augusztus 6.

Szóval igaz, Numa meglátogat minket. Ó, hogy örülök! Leveledet az egyórai posta hozta, a postát pedig a szálló irodájában osztják szét. Ünnepestes pillanat ez, megszabja a nap egész hangulatát. Az iroda telis-tele; félkörben vesszük körül a vastag Laugeronnet, aki kék flanel pongyolájában nagyon hatásos jelenség, és parancsoló, egy kissé modoros, az egykori társalkodónőre emlékeztető hangján olvassa fel a borítékokról a neveket és a különböző címekeket. Akinek a nevét kiejti, odamegy hozzá; és meg kell neked mondanom, hogy az embereket bizonyos hiúsággal tölti el, ha sok levelet kapnak. De hát mi mindenre nem kevélyek az emberek a hiúságoknak és az ostobaságoknak ebben az örökös súrlódásában? Ha meg-gondolom, hogy már én is büszke vagyok a kétórai inhalálásra! - Az anhalti herceg úr öfensége... Vasser úr... Le Quesnoy kisasszony... Csalódás. Csak a divatlapom érkezett meg. - Le Quesnoy kisasszony... Nézem, hogy nem kaptam-e mást is, s aztán a te drága leveleddel elfutok a kert mélyére, sűrű mogyoróbokrok közé egy padra.

Ez a pad az enyém, ebbe a zugba vonulok el ábrándozni, itt szövegetem regényeim fonálát, mert csodálatos: a jó témához, a cselekmény kibontakozásához, ahogy azt Baudouy tanár úr szabályai előírják, nekem nincs szükségem tág horizontra. Ha nagyon tág, elveszek benne, szétszóródom, és vége. Az én padommal csak egy baj van, közelében a hinta, s a kis Bachellery fél napokat is eltölt rajta - az a bizonyos ruganyos fiatalember hintáztatja. Magam is úgy vélem, hogy valami rúgó lehet benne, ha órák hosszat lendítgeti. Bachellery pedig sikongat, mint egy kisbaba és trillázik: - Magasabbra!... Még följebb!... - Édes Istenem,

milyen ingerültté tesz ez a lány - bár a felhők közé röpítené fel a hinta, és ne kerülne soha vissza!

Oly jól érzem itt magam egyedül a padomon, ha ő nincs a közelben. Itt örvendeztem a levelednek, és amikor az utóiratát olvastam, boldog meglepetésemben felkiáltottam!

Ó, áldott legyen Chambéry új gimnáziumával egyetemben és az alapkövetéssel, amely idehozza közoktatásügyi miniszterünket. A fürdőhelyen zavartalanul elkészítheti beszédét, akár a reakció fásorában sétálgatva - no tessék, most szójátékot gyártottam - akár az én mogyoróbokraim árnyékában, amikor Bachellery kisasszony nem remegteti meg gallyaikat.

Az aranyos Numa! Olyan jó barátok vagyunk, ő annyira életteli, vidám. Hogy el fogunk beszélgetni a mi Rosalie-nkről, meg arról a komoly okról, ami miatt most nem utazhatsz... Jaj, istenem, de hisz ez titok... Pedig anya megfogadtatta velem... Anya is úgy örül, hogy látni fogja a mi aranyos Numánkat. Rögvest elpárolgott féltékenysége, meg szerénysége, és roppant fenségesen lépett be a szálló irodájába, hogy lakosztályt rendeljen vejenek, a miniszternek. Hej, ha láttad volna a tulajdonosnő arcát, mikor ezt a hírt meghallotta.

- Hogyan, hölgyeim, önök... Önök voltak?...

- Mi voltunk... Mi vagyunk...

Széles ábrázata lila színű lett, majd pipacsvörös, olyan, mint egy impresszionista festő palettája. Hasonlóképpen Laugeron úré, meg az egész személyzeté. Mióta itt vagyunk, hasztalan kérünk még egy gyertyatartót; az imént már öt állt a kandallón. Biztosíthatlak, hogy Numát kitűnően fogják kiszolgálni és elszállásolni. Az első emeleten az anhalti herceg lakosztályát kapja meg, mely három nap múlva kiürül. Úgy látszik, hogy az arvilleard-i víz ártalmas a hercegnének, és a kis doktornak is az a véleménye, annál jobb, minél előbb elutazik. Igen, így kell. Mert a *Dauphinéi Alpok* sose heverné ki, ha valami szerencsétlenség történe.

Olyan elszomorító látni, hogy sűrög-forog mindenki, hogy ezek a szerencsétlenek elutazzanak, hogyan noszogatják, ösztökélik őket, mágneses ellenszennvel, mely abból a környezetből árad, ahol feleslegesek vagyunk. Szegény anhalti hercegné, hogy ünnepelték megérkezését. Most meg kis híja, hogy nem két zsendár kíséri a megye határáig... Hát ez a fürdőhelyek vendégszeretete!...

Most jut eszembe, és Bompard? Egy szót se írtál arról, hogy jön-e ő is. Ó, az a veszélyes Bompard! ha eljön, képes vagyok elrepülni vele valamelyik gleccserre... Micsoda kiruccanásokat tennék kettesben a havasok felé!... Nevetek, boldog vagyok... És inhalálok, inhalálok, bár egy kissé zavar annak a rettenetes Bouchereau-nak a közelsége, aki éppen most jött be, és tőlem két hellyel odébb ült le.

Milyen mogorva külsejű ez az ember. Kezét botja gombjára, állát kezére támasztja, maga elé mered, senkihez sem szól. Talán rám céloz, amikor a gyógykezelésre idesereglett nők meg gondolatlanságáról beszél, arról, hogy világos batiszt ruhában járnak, meg az ostobaságukról, hogy vacsora után kimennek a szabadba, pedig az esték halálosan hűvösek ezen a vidéken. Gonosz ember! Mintha csak tudná, hogy ma este az arvilleard-i templomban gyűjtök a hittérítők számára. Olivieri atya a szószéken fog beszélni tibeti hittérítő munkájáról, a fogságról, szenvedéseiről. Bachellery kisasszony Gounod *Ave Mariáját* énekeli. És én már előre örülök, hogy a sötét utcákon lámpásokkal vonulunk hazafelé, akár csak valami fátklyásmenet.

Ha Bouchereau doktor úr orvosi tanácsot akar nekem adni, nem kérek belőle, és most már késő is. Először is, uram, én korlátlan felhatalmazást kaptam a kis doktoromtól, aki sokkal kedvesebb, mint ön, és azt is megengedte, hogy a szalont végigkeringőzhetem. Ó, de csak

egyszer, úgy ám. Egyébként, ha egy kicsit többet táncolok, rögtön ott teremnek mellettem; fogalmuk sincs arról, hogy én milyen erős vagyok azzal a langaléta termetemmel, s hogy a párizsi nő sose betegszik bele a sok táncba. - Vigyázzon magára... Ki ne fárasza magát... - Az egyik a sálamat hozza, a másik becsukja hátam mögött az ablakot, hogy meg ne hűljek. De a rugóra járó fiatalember a legfigyelmesebb, nyilván, mert úgy gondolja, hogy sokkal rugalmasabb vagyok, mint a húga. Ez bizony nem nagy művészet... szegény leány. Köztünk maradjon, én azt hiszem, hogy a fiatal úr, akit Alice Bachellery hidegsége kétségbeejtett, most énutánam szalad, és nekem udvarol... De sajna! Fáradtsága hiábavaló, szívem foglalt, Bompard-é... Azaz, hogy mégsem, nem Bompard-é a szívem, s te is sejtet, hogy nem ő a regényem hőse. Ó... Ó... Pont, az órák lejárt. Majd elmondom neked máskor, jégcsap kisasszony.«

XII. FEJEZET

A fürdőhelyen

(Folytatás)

Azon a reggelen, amikor a Fürdőújság azt jelentette, hogy a közoktatásügyi miniszter úr ökegyelmessége Bompard miniszteri attaséval és a kíséretével a *Dauphinéi Alpok*ba szállott meg, a környékbeli hotelekben nagy volt az izgalom.

A *Laita* Szálló már két nap óta tartogatott egy genfi katolikus püspököt, hogy a kellő pillanatban felmutassa, továbbá egy törvényhatósági bizottsági tagot Isère megyéből, a tahiti rendőrfőnököt, egy bostoni mérnököt, szóval egy egész csokrot. A *Gödölye* szintén várt »egy képviselőt Rhône megyéből családostul«. De a képviselő, a rendőrfőnök eltűnt, elveszett, megsemmisült a dicsőségnek abban a lángcsóvajában, amely Numa Roumestant mindenüvé követte. Csak róla beszéltek, csak vele foglalkoztak. Minden ürügyet felhasználtak arra, hogy bejussanak a *Dauphinéi Alpok*ba, hogy végig mehessenek a kertre nyíló földszinti szalon előtt, ahol a miniszter étkezett a két hölgygel és attaséjával, hogy lássák őt, amint a délvidékiek oly kedvelt tekepartiját játssza a hittérítő Olivieri atyával. Ez a torzonborz szent férfiú oly sokáig élt a vadak között, hogy modorukat is elsajátította, szörnyű nagyokat rikkantgat, mikor a pontszámokat olvassa, és lökés előtt úgy lóbálja meg a feje felett a golyókat, mint a tomahawkot.

A miniszter csinos arca, barátságos modora és főként a kisemberek iránti rokonszenve hamarosan meghódított mindenkit. Egy nappal megérkezése után az első emeletre beosztott két pincér már elhíresztelte a tálalóban, hogy a miniszter szolgálatába fogadja és Párizsba viszi őket; mivel mind a kettő igen jó munkaerő volt, Laugeronné olyan képet vágott, mintha ecetet nyelt volna, de öexcellenciájának, akinek a jelenléte olyan dicsőség a szállodának, egy szemrebbenéssel sem árulta el bosszúságát. A grenoble-i díszruhás prefektus és rektor tisztelgő látogatásra jött Roumestanhoz. A Grande-Chartreuse-i apát - Roumestan képviselte őket, amikor a gyógyital miatt a premonstreiekkal pereskedtek - pompás külsőségek között egy láda »extra finom« likőrt küldött neki. Végül megjelent a chambéryi prefektus is, hogy átvegye a miniszter rendelkezését a gimnázium alapkövetelésének ünnepélyével kapcsolatosan; az ünnepély kitűnő alkalom lesz egy politikai programbeszéd elmondására és az egyetemi rendszer forradalmasítására. De a miniszter egy kis haladékokat kért, a parlamenti ülészak sok munkája kifárasztotta, lélegzethez akar jutni, hogy kipihenhesse magát övéi körében, és nyugodtan készíthesse el a nagy fontosságú chambéryi beszédet. A prefektus tudomásul vette, csak azt kérte, értesítsék őt az ünnepély előtt negyvennyolc órával, hogy az alapkövetelésnek kellő fényt adhasson. Az alapkö két hónap óta vár, most már igazán kivárhatja, amíg a nagy férfiú kedvet kap a szónoklatra...

Az igazat megmondva, Numa nem azért időzött Arvillard-ban, mert nyugalomra volt szüksége, vagy idő kellett volna neki a felkészülésre; erre a csodálatos rögtönzőre az idő és az elmélkedés olyan hatást gyakorolt, mint a nedvesség a foszforra; őt Alice Bachellery személye tartóztatta, öthónapi szenvedélyes flörtölés után még most is ott tartott a »kicsikével«, mint első találkozásuk napján. Eljárt hozzájuk, jóízűen ette Bachelleryné remek halászlevét, végigélvezte a bordeaux-i *Vidám Színpad* volt igazgatójának dalocskáit, s ezeket az apró kegyeket temérdek ajándékkal, virágcsokrokkal viszonzta; gyakran rendelkezésükre bocsátotta a miniszteri páholyt, meghívókat kaptak az Akadémia és a képviselőház üléseire, sőt a kupléénekes az »akadémiai pálmaágot« is megkapta, de mindez nem vitte előbbre a dolgot. Pedig nem affajta zöldfülű ő, aki azt se tudja, mikor kell a horgot kivetni, s előzetesen nem figyeli meg alaposan a vizet, nem gondoskodik jó csalátekről. De hát most az egyszer igen ravasz

aranyhal akadt az útjába, a halacska jól mulatott az ő elővigyázatosságán, néha meg-megrántotta a horgot, elhitetve vele, hogy már megfogta, s aztán egy szökkenéssel tovasiklott, s otthagya a vágtyól cserepes ajkú halászt, akinek szíve vadul lüktetett a hajlékony gerincnek hullámzó, csábító mozgásától. Ez a játék a végletekig elcsigázó. De csakis Numán állt, hogy végét vesse, teljesítve a kis nő kérését, hogy szerződtessek első énekesnőnek az Operához öt évre, nagy fizetéssel, biztosítsák a hírverést, az újságok vastag betűs címmel írjanak róla - s mindezt pontokba foglalva bélyeges papír pecsételje meg, nem pedig a Cardaillac ígérete és »kezet rá«-ja. Az igazgató parolájában ő éppoly kevésbé bízott, mint Roumestan örökös ígéreteiben: »Kezeskedem érte... tekintse úgy, mintha már megkapta volna« - ezzel hitegette a miniszter már öt hónapja.

Roumestan két tűz közé került. - Hogyne - mondta Cardaillac, - ha megújítja szerződésemet, feltétlenül. - De Cardaillac már végképp lejáratta magát. Botrány, szégyenfolt, a császári művészetpolitika férges maradványa ez az ember az Operaház igazgatói székében. A sajtó bizonyára felzúdul majd a három ízben bukott játékos ellen, akit a becsületrend tisztí keresztyétől is megfosztottak, a közvagyon szemérmetlenül prédáló, cinikus tényérnyaló ellen. De Alice, akit már kezdett fárasztani, hogy a halász nem fogja meg, elszakította a zsinórt, s elmenekült, magával víve a horgot.

Egyszer, mikor a miniszter Bachelleryékhez érkezett, csak az üres lakást és a papát találta; Bachellery papa vigasztalásul elénekelte neki legutóbbi dalocskáját:

Add ide, amid van, én is neked adom...

Numa igyekezett türelmet erőszakolni magára egy álló hónapig, aztán megint ellátogatott a termékeny dalgyártóhoz, s az megint elfújta legújabb szerzeményét:

- *Ki mint veti nyoszolyáját...* s tudtára adta, hogy a két hölgy olyan pompásan érzi magát a fürdőhelyen, hogy megduplázzák tartózkodásuk idejét. Ekkor jutott Roumestan eszébe, hogy neki is el kell utazni Chambérybe az alapköletételre; ez a vaktába tett ígélet pusztá szó maradt volna, ha Chambéry nem szomszédos Arvillard-val, ahová Jarras, a miniszter orvosa és barátja gondviselészerű véletlenségből kúrázni küldte Hortense-t.

Alighogy Numa a fürdőhelyre érkezett, máris találkozott a kis nővel a szálló parkjában. Alice nagyon meglepődött, hogy itt találja, mintha nem olvasta volna aznap reggel a Fürdőújságban a dagályosan megfogalmazott hírt a miniszter megérkezéséről, mintha az egész völgy, az erdők, a források ezernyi nesze, a sok-sok visszhang nem hirdetnék már egy hete a kegyelmes úr eljövételét.

- Ön itt?

Numa pedig felöltötte méltóságteljes, merev miniszteri arckifejezését:

- Eljöttem meglátogatni a sógornómet.

Aztán csodálkozását fejezte ki, hogy Bachellery kisasszony még Arvillard-ban tartózkodik. Azt hitte, régóta elutaztak.

- Tudja, kúrálni kell magam, mert Cardaillac azt állítja, hogy beteg a hangom.

Könnyed, párizsias elköszönés, egy röpke pillantással, s a lány már ellibben; nevetésének csengő trilláját, kedves, csicsergő hangját akkor is hallotta Numa, mikor alakja eltűnt szeme elől. De Alice viselkedése ettől a naptól kezdve megváltozott. Már nem adta a bohóskodó gyereket, aki végighancúrozza a szállót, hintázik, Paul úrfival labdázik, mindenféle gyermekes játékban leli kedvét, csak a kicsikkel érzi jól magát, s a legszigorúbb mamákat és a legmogorvább papokat is lefegyverzi szívből jövő kacajával, és pontos megjelenésével a misén.

Most Alice Bachellery, a *Bouffes* primadonnája lépett színre, a csinos, élénk, furfangos kis pékinas, akit körülrajzoltak az aranyifjak, s ünnepségeket, kirándulásokat, vacsorákat rendeztek tiszteletére, és még az elmaradhatatlan mama jelenléte sem tudta megakadályozni, hogy ezeket az összejöveteleket valamelyest el ne ítéljék.

Reggelenként kásos kocsi áll meg a feljárónál, fehér rojtos ernyő fedi, s ott vár egy óráig is, míg a világos ruhába öltözött hölgyek lejönnek, a kocsi körül pedig jókedvű lovasok ficáncoltatják lovaikat. A *Dauphinéi Alpok* és a szomszédos szálloda valamennyi legényembere összeverődött itt: a tahiti rendőrfőnök, az amerikai mérnök, s kiváltképpen a rugalmas ifjú, és úgy látszott, hogy a színésznő most már nem fogja kétségbeejteni őt ártatlan, gyermeteg bohóskodásával. A kocsit telegyömösölték kabátokkal - hazajövet szükség lesz rájuk - a nagy elemózsiáskosár a bakon: sebes ügetésben így vágta neki a vidéknek. A Saint Hugon-i karthauzi kolostor három óránnyira van, hegyre felfelé kígyózó utakon haladnak, egyvonalban a fenyők feketéllő hegyeivel, a fenyőkkel, amelyek a meredeken rohannak lefelé szakadékok, fehérén tajtékzó zuhatagok felé: vagy pedig Bramefarine irányába vették útjukat a kirándulók; ott az utas hegyisajtót ehet, és csípős vörös borral öntözi meg, s ilyenkor táncra kerekednek az ember előtt az Alpok, a Mont Blanc, a havasok, meg a kéklő csúcsok és parányi tavak, amelyek mintha az ég csillogó darabkái lennének a sziklák aljában - az egész gyönyörűséges panoráma, ahogy onnan felülről látni. Gallyakkal megrakott hegyi szánkón siklanak le, amelynek nincs háttámasza, az ágakba kell megkapaszkodni, mert sebesen csúszik lefelé a lejtőn, egy hegyvidéki paraszt húzza, egyenesen megy előre, a legelők bársonyos pázsitján, a kiszáradt zuhatagok kavicsos medrében, egyforma sebességgel vág át a sziklák között vagy a patak kanyarulatán s a szánkón ülök kábultan, összerázva, fulladozva érkeznek le, zúg a fülük, reszketnek, káprázik a szemük, s úgy érzik, mintha szörnyű földrengésen estek volna át.

A multság csak akkor tökéletes, ha a kirándulók menete alaposan megázott a villámokat és jégesőt ontó hegyi zivatarban, ilyenkor megbokrosodik a ló, drámaivá válik a táj, s a hazatérés feltűnést kelt; a bakon a kis Bachellery ül, férfi felöltőbe burkolózva, fején császármadártollas sapka, kezében a gyeplő, s rittyentgeti ostorát, hogy kimelegedjék; mihelyst kiszáll a kocsiból, csillogó szemmel, lendületesen, éles hangon adja elő a kirándulás veszélyeit, a hideg zápor és a kiállott kis ijedelem után, gyors ellenhatásként így nyilvánul meg fiatalsága.

Ha legalább pihenni tért volna ilyenkor, s belemerül abba a jó, mély álomba, amellyel a hegyi kirándulások után alszik az ember. De nem, a mama meg a lánya szobájából reggelig kihallatszott a kacagás, az ének, durrogtak a palackok, mikor dugójukat kihúzták, a késő éjszakai órákban ételeket szolgáltak fel, asztalokat tologattak a kártyázók számára - s mindez a miniszter lakosztálya felett ment végbe.

A miniszter több ízben szólt is emiatt Laugeronnének, aki őexcellenciájának is kedvébe akart járni, és a busás bevételt biztosító vendégeket sem akarta magára haragítani. De hát lehet-e egyáltalán csendre vonatkozó túlzott igényeket támasztani a fürdőhelyi szállókban, hiszen éjszakánként hol utaznak, hol megérkeznek a vendégek, hozzák-viszik a málhákat, kopognak a hegymászók bakancsai és a vasalt végű botok, amikor kora hajnalban készülődnek, aztán a betegek köhögési rohamai, az a szörnyű szaggató, szüntelen köhögés, amely mintha hörgésből, zokogásból és a rekedt kakas hangjából állt volna össze.

Roumestan ezeket az álmatlanul töltött, nyomasztó júliusi éjszakákat, mikor kínos gondolaton rágódva virrasztott ágyában, onnan felülről meg leszűrődött hozzá a sikongással és trillákkal tarkított kacagás, ezt az időt felhasználhatta volna arra, hogy elkészítse Chambéryben tartandó beszédét; de ő túlságosan izgatott, túlon túl dühös volt, alig bírta türtöztetni magát, hogy fel ne menjen a mulatozókhöz, s ki ne penderítse a rugalmas fiatalembert, az amerikai meg azt az alávaló rendőrfőnököt, a francia gyarmati tisztviselői kar e szennyfoltját;

annak a gonosz kis portékának pedig megfogja a trilláktól duzzadó begyét és megmondja neki egyszer s mindenkorra:

- Meddig akar még gyötörni?

Ilyenkor aztán, hogy lecsillapodjék, s elűzze ezeket a látomásokat, amelyeket más, még gyötrelmesebb élességgel kirajzolódó képek is követtek, gyertyát gyújtott, s áthívta a szomszéd szobából bizalmasát és visszhangját, Bompard-t, aki mindig rendelkezésére állott és a kicsikérről beszélgettek. Tulajdonképpen ezért hozta Numa magával, pedig nem kis fáradságába került elszakítani őt a mesterséges keltetőgép felállításával kapcsolatos teendőktől. Bompard azzal vigasztalódott, hogy a keltetőgép-ügyet részletesen előadta Olivieri atyának, aki sokáig lakott a Fokvárosban, így alaposan ért a struccneveléshez. Az atya elbeszélései utazásairól, az elszenvedett kínzásokról, azok a válogatott módszerek, amelyekkel a különböző országokban vadbivaly vadászhoz méltó izmos testét gyötörték, égették, fűrészték, kerékbe törték, úgy, hogy mintapéldánya volt az emberi kegyetlenség leleményességének és a selymes, simogató strucc tollakról való ábrándozás jobban érdekelte a csapongó képzeletű Bompard-t mint a Bachellery-ügy; de olyan jól be volt idomítva a kíséző kötelességeire, hogy még késő éjjel is el tudott érzékenykedni és fel bírt háborodni Numával együtt, s nemes vonású ábrázata, amelyet hegyes hálósipka árnyékol be, haragot, sebző gúnyt vagy fájdalmat fejezett ki, aszerint, hogy a rafinált kis nő festett szemöldökéről, a huszonnégyel is felérő tizenhat esztendejéről, vagy az anya erkölcstelenségéről folyt a szó, aki nem állt részt venni a botrányos kicsapongásokban. Mikor aztán Roumestan megelégette a szónoklást, és a hadonászást, s már alaposan feltárta szerelmes szíve gyötrelmeit, elfújta a gyertyát: - Próbáljunk aludni, na rajta... - Bompard pedig a sötétség leple alatt, mielőtt kiment volna, még hátraszólt:

- Én a te helyedben, tudom, mit csinálnék.

- Mit?

- Meghosszabbítanám Cardaillac szerződését.

- Soha!

És a miniszter dühösen füléig húzta a takarót, hogy ne hallja feje fölött a zsvajgást.

Egy délután történt, abban az időben, amikor szól a zene, a fürdőhelyi flörtök és csevegések órájában, mikor a vendégek összeverődnek a gyógyépület előtt, akárcsak az utasok a hajó fedélzetén, fel-alá járva, körbe sétálva, vagy leülnek a három sorba állított székekre, a miniszter, hogy ne kelljen szembetalálkoznia a kis Bachelleryvel, aki vezérkarától körülvéve káprázatos piros és kék ruhában közeledett feléje, befordult egy csendes fasorba, és leült egy padra. Ott üldögélt egyedül a pad szélén, gondolataiba belevette magát e magányos percekből áradó mélabú és a távoli zene, napernyője hegyével gépiesen szurkálta a tűzfoltokat, amelyeket a lemenő nap hullatott a fasorba, mikor egy lassú árnyék vonult végig a fénypásztán. Felvetette tekintetét. Nagyon sápadt, puffadt arc, nehézkes járás - Bouchereau doktor, a híres orvos. Ismerték egymást, mint valamennyi párizsi, aki eljutott a társadalmi élet egy bizonyos magaslatára.

Az orvos néhány napon át ki se mozdult szobájából, most történetesen nem volt mogorva hangulatban. Leült a padra. Beszélgettek.

- Hát ön beteg, doktor úr?

- Nagyon beteg vagyok - válaszolt az orvos nyers hangon. - Családi betegség... szívnagyobodás. Anyámat is ez vitte el, nővéreimet is. De én, szörnyű mesterségem miatt, nem húzom el addig, mint ők. Egy évem van még, legfeljebb kettő.

Mit is lehetett volna mondani felesleges közhelyeken kívül a nagy tudósak, a betegségek csalthatatlan felismerőjének, aki ilyen nyugodt bizonyossággal beszél saját közeli haláláról?... Roumestan is érezte ezt, hallgatott, és arra gondolt, hogy ez a bánat bizony másféleként mély, mint az övé. Bouchereau nem nézett rá, tekintete elrévedezett, s aztán, azzal a hajthatatlan következetességgel fejtegette gondolatát, amelyet a katedra és az egyetemi előadások fejlesztenek ki a tudósban.

- Azt hiszik rólunk, orvosokról, amiért olyan egykedvű az arcunk, hogy érzéketlenek vagyunk, csak a betegséget gyógyítjuk, s nem törődünk a szenvedő emberi lényel. Micsoda tévedés!... Én láttam a professzoromat, Dupuytrent, akit pedig érzéketlen, kemény embernek tartottak, sírva fakadni, mikor egy szegény kis diftériás gyerek azt mondta neki, hogy nem szeretne meghalni... És a gyötrődő anyák szívzaggató könyörgése, a sok szenvedélyes kéz, ahogy az ember karját megragadja. - A gyerekek! Doktor úr, mentse meg a gyerekeimet!... - És az apák, akik keménységet igyekeznek magukra erőltetni, hogy hangjuk férfias legyen, de az arcukon nagy könnycsepp folyik végig: - Ugye, meggyógyítja őt nekünk, doktor úr?... Hiába edzi magát az ember, ez a tengernyi kétségbeesés a szívünket marcangolja, no és egy szívbetegnek éppen arra van szüksége!... Negyven éves prakszisban az ember egyre érzékenyebbé válik, egyre jobban megremegtetni minden... Engem a betegek ölték meg. A mások szenvedéseibe halok bele.

- Hiszen én úgy tudtam, hogy ön már nem folytat orvosi gyakorlatot - mondta a miniszter meghatottan.

- Nem bizony, elegendő volt a betegek közül. Ha itt, a szemem előtt esne össze valaki, le se hajolnék hozzá... Tudja, végül is felháborító ez az én betegségem; a mások betegségéből nőtt ilyen nagyra. Én élni akarok... Az élet minden.

Sápadt arca kihevült, betegesen összeszűkülte orrlyukai möhön szívta be az enyhe illatokkal teli levegőt, melyben mint a kürtészó, úgy vibrált a madarak füttye. Szomorú sóhajtással folytatta:

- Nem praktizálok többé, de azért orvos vagyok, s eleven bennem az a végzetes kórfelismerő képesség, az a szörnyű kettős látás, amely észreveszi a betegség lappangó jeleit, az elpalástolt szenvedést. A járókelőben, pedig jóformán csak egy futó tekintetet vetek rá, az erőteljes emberben, aki ott lépked, beszél előttem, észreveszem a haldoklás közeli tüneteit, látom mint merev holttestet... Ó, olyan világosan látom, mint azt a szívrohamot, amelyben majd összeesem, az ájulást, amelyből már soha nem térek magamhoz.

- Irtózat - suttogta Numa. Érezte, hogy elsápad. Mint általában a délvidékiek, az élet e megszállottai, ő is gyáva volt a betegséggel és a halállal szemben; félrefordította fejét, nem mert a félelmetes orvosprofesszor szemébe nézni, attól félt, hogy az ő pirospozsgás arcáról is a közeli halál jelét olvassa le.

- Ó, ez a szörnyű kórismeret, ami miatt úgy irigykednek rám, pedig csak elszomorít, és tönkreteszi azt a kevés, hátralevő életemet... Látja, ismerem itt egy asszonyt, szegény vagy tíz-tizenkét éve vesztette el a fiát, gégetuberkulózis vitte el. Kétszer vizsgáltam meg a fiút, s én voltam az egyetlen, aki észrevettem, milyen súlyos a betegsége. És ma ismét találkozom azzal az anyával, meg a lányával, s elmondhatom, hogy ennek a két szerencsétlennek a látása megsemmisítette egész kúrát, többet ártott az egészségemnek, mint amennyit a gyógykezelés használ. A két nő a nyomomban van, orvosi tanácsot kérnek tőlem, én pedig semmi áron nem vagyok hajlandó rá... Nem kell nekem megvizsgálni azt a fiatal lányt, hogy kimondjam halálos ítéletét. Elég volt nekem, mikor a minap láttam, milyen möhön esett neki egy csupor számcának, elég volt nekem a kezét nézni inhalálás közben, azt a sovány két kezét, a körmök

töve felpúposodik, mintha le akarnának válni. Sorvadásos, mint a bátyja, egy esztendeje sincs, vége... De ezt már mástól hallják meg. Én nem akarok többé fájdalmas igazságot mondani senkinek, hiszen minden gyötrelmem reám sugárzik vissza. Elég volt.

Roumestan rémülten állt fel a padról.

- Ismeri a két hölgy nevét doktor úr?

- Nem. Elküldték a névjegyüket, de én meg se néztem. Csak annyit tudok, hogy ebben a szállóban laknak.

Hirtelen a faszor vége felé pillantott:

- Szent Isten, éppen itt jönnek!... Megyek.

A kis körtéren, ahol most enyészik el a zene utolsó akkordja, s a fák ágai között látni lehet, hogy a napernyők és a világos színű ruhák mint kavarnak a vacsorát jelző gong hangjára, Le Quesnoy-né és leánya kiszakadt egy élénken csevegő csoportból. A napsugár végigömlött Hortense magas, karcsú alakján; valenciennes-csipkés muszlinruhát viselt, rózsával díszített kalapot, kezében rózsacsokor, az imént vásárolta a parkban, s a kalapjára is tűzött belőle.

- Kivel beszélgetett, Numa? Úgy láttam, hogy Bouchereau doktorral.

Hortense ott állt előtte sugárzóan, a boldog fiatalság teljében, még az anya aggodalmai is elcsitultak, s öreg arcára ráhullott ennek a magával ragadó életörömnél visszfénye.

- Igen, Bouchereau panasolta el nekem a nyomorúságát... Oda van egészen, szegény feje...

S ahogy Numa a fiatal leányt nézte, megnyugodott. Az az ember örült. Mindenhol a saját halálára bukkan, mindenkiben a saját közeli végét állapítja meg.

Ebben a pillanatban Bompard tűnt fel, sietve közeledett, egy hírlapot lobogtatott a kezében.

- Mi az? - kérdezte a miniszter.

- Nagy újság. A tamburinos első fellépése.

Hallani lehetett, hogy Hortense úgy magának suttogja: Na, végre. Numa arca sugárzott az örömtől.

- Siker, ugye?

- Képzelted!... Én még nem olvastam a cikket... De a *Messenger* három hasábot közöl róla, mindjárt az első oldalon.

- Ő is az én felfedezésem - jelentette ki a miniszter, aki közben visszaült a padra, s kezét mellénye kivágásába dugta. - Na, gyerünk, olvasd fel nekünk.

Le Quesnoy-né megjegyezte, hogy az ebédre hívó gong megszólalt, mire Hortense élénken azt felelte rá, hogy még csak az elsőt ütötte, s arcát kezére hajtva, bájos testtartásban, mosolygó várakozással figyelt.

Vajon a szépművészetek miniszterét vagy az Opera igazgatóját terheli a felelősség, hogy a párizsi közönség tegnap este idétlen áldozata lett?...

Mindenki megremegett Bompard kivételével, akit a felolvasás lendületében saját hangjának duruzsolása elringatott, úgyszemint sejtelve sem volt a szavak értelméről, s most nagyon elcsodálkozott hallgatói megrökönyödésén.

- Folytasd csak - mondta Numa - folytasd.

Bárhogy van is, mindenesetre a minisztert tesszük felelőssé. Ő szabadította ránk szülőföldjéről ezt a neveléses és otromba furulyást, a kecskéknek ezt a tilinkósát...

- Milyen gonoszak tudnak lenni az emberek! - szakította félbe a fiatal leány; arca elsápadt a rózsás kalap alatt. A felolvasó folytatta, s szeme tágra meredt, amint a következő mondatban álló szörnyűségeket végigfutotta.

...kecskék tilinkósát, aki miatt a párizsi Opera egy estén át a Saint-Cloud-i vásár színvonalára süllyedt le. Valóban csak egy tökfilkó lehet az a furulyás, aki azt hiszi, hogy Párizs...

A miniszter dühösen kapta ki Bompard kezéből az újságot.

- Remélem, nem akarod végigolvasni nekünk ezt a sületlenséget... Már az is elég, hogy elhoztad.

Végigfutotta a cikket a közéleti ember gyors pillantásával, aki hozzá van szokva a sajtó gyalázkodásaihoz. »... *Ez a kisvárosi miniszter. A csinos bokázó... Valmajour Roumestanja... A minisztériumot kifütyülték, a tamburin megbukott...*« Nem bírta tovább olvasni, a gonosz újságot zsebébe süllyesztette, felállt, kifújta haragját, amely az arcát egészen felpuffasztotta, és karon fogta Le Quesnoy-nét:

- Gyerünk vacsoráznunk, mama... Jó lecke ez nekem, hogy máskor ne pártfogoljak ilyen semmi embereket.

Egymás mellett lépkedtek mind a négyen, Hortense megdöbbenően lesütötte a szemét.

- Ez az ember művész, nagy tehetség - mondta, s azon volt, hogy kissé fátyolozott hangja erősebben csengjen. - Nem lehet felelőssé tenni, amiért a közönség igazságtalan, és a lapok rosszindulatúan gúnyolódnak.

Roumestan megállt:

- Tehetség... tehetség... hát igen... Szó se róla, van tehetsége... de nagyon is egzotikus...

Fölemelte napernyőjét:

- Legyünk óvatosak a Délvidékkel, húgocskám, legyünk óvatosak... Nem szabad túlságba vinni... Párizs ráunhat.

Egyenletes, nyugodt, merev lépésekkel folytatta útját, akár valami skandináv, s a csendet csak a lépteik alatt csikorgó kavicsok törték meg; ez a zaj bizonyos körülmények közt olyan, mintha dühünk, vagy ábrándjaink zúzódnának össze, morzsolódnának szét... A szálló elé értek, a hatalmas méretű ebédlő tíz ablakából áradt lefelé a tányérokhoz koccanó kanalak éles zaja. Hortense megállt s fölszegezte fejét:

- Hát akkor... leveszi kezét arról a szegény fiúról?

- Mit csináljak?... Hiába harcolnék... Ha egyszer Párizsnak nem kell.

A leány méltatlankodó tekintete szinte megvető volt.

- Iszonyú, amit mond... Hát én bátrabb vagyok, mint maga, és hű maradok lelkesedésemhez. - S két szökéssel fent is termett a hotelbejárat legfelső lépcsőfokán.

- Hortense, ez már a második gongütés.

- Igen, igen, tudom... Tüstént lent leszek.

Felment szobájába, s magára zárta az ajtót, hogy senki ne háborgassa. Aztán felnyitotta írószekrényét - az effajta bájos bútordarabokkal, vagy valami dísz tárggyal a párizsi nő még a

szállodai szobának is egyéniséget tud adni - kivett belőle egy fényképet, amelyen arles-i pártával, mellfodrosan vették le, ráírt egy sort és alája a nevét. Amíg a címet írta, a völgy ibolyaszín homályában megkondult az arvillard-i torony órája, mintha ünnepélyes keretet akarna adni annak, amit a leány meg mert tenni.

- Hat óra.

A zuhatagból tétova, gomolygó fehér pára szállt fel. Az erdők és hegyek amfiteátrumát, a rózsaszín estben tündöklő gleccserek ezüstös csillogását, ennek a csendes és nyugalmas pillanatnak a legapróbb részleteit is megjegyezte, ahogy az ember különösen megjelöl egy napot a kalendáriumban, vagy aláhúzza a könyvben azt a részt, amely legjobban meghatotta. Hortense hangosan gondolkozott:

»Az életemet, az egész életemet kötöm le ebben a pillanatban.«

Tanú volt az est ünnepélyessége, a természet fensége, s az egész tájra ráboruló csodálatos áhítat.

* * *

Az egész életét kötötte le! Szegény gyermek, ha tudta volna, hogy ez milyen kevés.

Néhány nap múlva Hortense befejezte a kúrát, és Le Quesnoy-ék elhagyták a szállót. Bár az anyát megnyugtatta Hortense egészségi állapota, és mindaz, amit a kis doktor a fürdő nimfájának csodatevő vizéről mondott, mégis igyekezett befejezni a fürdőzést, hiszen valamennyi mozzanata régi gyötrelmeit elevenítette fel.

- És maga, Numa?

Ó, ő még egy kis kúrára itt marad néhány hétre, és most, hogy teljes nyugalomban, egyedül lesz, végre-valahára megírja azt a híres beszédet. Nagy visszhangot fog kelteni, még Párizsba is elhallatszik. Na! Le Quesnoy bizonyára nem lesz vele megelégedve.

Hortense útrakészen úgy örvendett, hogy hazatérhet, s látni fogja szeretteit, akiket a távolság még jobban a szívéhez növesztett - mert még szívében is volt képzelet - de szomorúság is fogta el, hogy megválnak a szép tájtól, a szálloda lakóitól, a háromhetes jó ismerősöktől, hiszen csak most tudta meg, hogy mennyire ragaszkodik hozzájuk. Milyen odaadó is az, akinek szeretet van a lelkében, mennyire meghatja minden, és mennyire fáj, hogy szét kell tépni a láthatatlan, érzékeny szálakat. De hát olyan jók, olyan figyelmesek voltak hozzá, s az indulás perceiben annyi kéz nyúlt, annyi meghatott arc fordult kocsija felé. A fiatal lányok megölelték.

- Magával elmegy a vidámság innen!

Megígérték egymásnak, hogy írnak, emlékeket, illatos szelencéket, gyöngyház papírvágó késeket ajándékoztak egymásnak, amelyen a tavak visszfényében következő felírás van: *Arvillard, 1876*. S míg Laugeron úr egy kis palack extra finom chartreuse-t csúsztat a táskájába, Hortense látja, hogy ott fent, a szobája ablaka mögött, a parasztlány, aki kiszolgált, durva, vörös zsebkendőjével szemét törölgeti... - Rugalmasság, kisasszony... Mindig rugalmasnak kell lenni - suttogja fülébe egy rekedt hang... Tüdőbeteg barátja fellépett a kerékagyra és búcsúzóul ránéz üreges, fátyolos, lázas, de erélyességtől, akaratától és egy kis megindultságtól is ragyogó szemmel. Milyen jók is az emberek, milyen jók...

Hortense hallgat, mert attól fél, hogy sírva fakad.

- Isten velük, Isten áldja mindnyájukat!

A miniszter elkíséri őket, a távoli vasútállomásig, s most felül a kocsiba, szemközt velük helyezkedik el, Pattog az ostor, a csengők csilingelnek. Hortense hirtelen felkiált: - A napernyőm! - Még egy pillanat előtt a kezében volt. Húszan is nekiiramodnak: - A napernyőt... a napernyőt. A szobában lesz, nem, az ebédlőben... - Ajtócsapkodás, a szállodát fenekestől felforgatják.

- Ne keressék... Tudom már, hol van.

Hortense fürgén leugrik a kocsiról, szalad a kertbe, a mogyoróbokrok közé, még ma reggel is néhány fejezettel továbbcsöztte itt a regényt, amely szüntelenül kavargott forrongó kis fejében. Ott fekszik a napernyő keresztben a padon. Mintha önmagából hagyott volna valamit ezen a kedves helyen, amely annyira hasonlít hozzá. Milyen boldog órákat töltött el ebben a zöldellő zugban, mennyi meghitt gondolata röppent el innen a méhekkal és a pillangókkal! Egészen bizonyos, hogy soha többé nem jön ide vissza, s ez a gondolat összeszorította szívét, mintegy visszahúzta ide. Még a hinta elnyújtott nyikorgása is olyan kedves volt.

- Elég! Az idegeimre mégy.

Ez Bachellery kisasszony hangja. Dühös volt, hogy Le Quesnoy-ék elutazása miatt mindenki magára hagyta, és abban a hiszemben, hogy senki se hallja, a szokott hangnemben beszélt mamájával. Hortense-nak eszébe jutott, mennyit bosszankodott, mikor a színésznő úgy nyaltalfalta anyját, s jót mulatott magában, mikor visszaindult a kocsi felé. A fasor egyik kanyarulatában összetalálkozott Bouchereau-val. Kitért előle, de a professzor megfogta a karját.

- Hát itt hagy minket, gyermekem?

- Igen...

Azt se tudta, mit feleljen, úgy meghökkentette ez a találkozás, hiszen az orvos most beszélt hozzá először. Bouchereau megfogta Hortense mindkét kezét, karját kinyújtva mintegy eltolta magától, és a bozontos fehér szemöldöke alatt meghúzódo éles szeme hosszasan fürkészte. Aztán ajka, keze szorítása, az egész teste megremegett, és sápadt arcát vérhullám borította el.

- Hát akkor Isten áldja... Jó utat!

Csak ennyit mondott, magához vont, nagyapai gyöngédséggel megölelte, aztán elsietett, s mindkét kezét fulladozó szívére szorította.

XIII. FEJEZET

A chambéry szónoklat

*Ó, ó, a kis fecskemadár,
Könnyű szárnyon messzeségbe száll.*

A kis Bachellery cérnahangja ezt a dalt énekelte. Frissen és jókedvűen ébredt fel ezen a reggel, most kék selyemcsuklyás esőköpenyben állt a tükör előtt, fején hosszú fátyolos piciny kalap, s a kesztyűjét gombolgatja.

A kirándulásra erősen befűzte magát, s vidám kis személye csak úgy árasztja magából a piperecikkek illatát, vadonatúj ruhát visel, és kifogástalan öltözéke éles ellentétben van a szállodai szoba szennyes rendetlenségével, ahol az asztalon a vacsora maradéka hever kockák, játékkártyák és gyertyák között, s a vetetlen ágy mellett nagy fürdőkád, színültig tele arvillard-i savóval, amely oly kiváló idegcsillapító, és selymessé teszi a bőrt. Odalent már várja a kocsí, a csengők csilingelnek és a díszkíséret tagjai ott ficáncoltatják lovaikat a bejárat előtt. Alice éppen befejezte az öltözködést, amikor kopogtatnak.

- Szabad!...

Roumestan elfogódottan közeledik felé, s egy vastag borítékot nyújt át.

- Itt van, kisasszony... Ó, olvassa... Olvassa...

Az Operaház ötéves szerződése volt, a kívánt fizetés, címszerepek, szóval minden. Hidegen, nyugodtan végigolvasta a szerződést pontról pontra, egészen Cardaillac öreges vonású aláírásáig, és azután, csakis azután egy lépést tett a miniszter felé, felemelte fátylát, amelyet már lekötött, hogy védje magát az út porától, Roumestanhhoz simult, és feléje nyújtotta rózsás kis csőrét:

- Maga jó ember... Szeretem...

Elegendő ez arra, hogy a miniszter megfélemedje a sok bajról, amit a szerződés majd a nyakába zúdít. De uralkodott magán, merev maradt, és hideg, fenséges, mint egy kőszikla.

- Most pedig, hogy a szavamat beváltottam, visszavonulok... Nem akarom zavarni a kirándulást...

- A kirándulás?... Ó, igen, persze... A Bayard-várba készülünk.

Átkarolta nyakát és hízelegve mondta:

- Ugye, eljön velünk?... Ó, igen... igen...

Hosszú szempillái megcírógatták Numa arcát, s fogacskáival gyengéden meg is harapdálta állát.

- Azokkal a fiatalemberekkel?... De hisz ez lehetetlen... Nem gondolhatja komolyan.

- A fiatalemberek?... Füttyölök a fiatalemberekre... Ki vannak ebrudalva... A mama majd megmondja nekik... Ó, hozzá vannak már szokva... Mama, hallottad?

- Menek már - szólalt meg Bachellery asszony, s látni lehetett, amint a szomszéd szobában vörös harisnyás lábát a székre rakva, erőlködve húzza fel magasszárú, szűk vászoncipőjét. A bordeaux-i *Vidám Színpadon* meghonosodott mély bókkal üdvözölte a minisztert, s aztán lesietett, hogy a fiataluraknak kiadja az útját.

- Bompard-nak is tarts vissza egy lovat... Ő is velünk jön, - kiáltott anyja után a kicsike. S Numa, akit meghatott ez a figyelmesség, most a kettős gyönyörúséget élvezhette, hogy míg a csinos, fiatal leányt magához ölelte, hallhatta, hogyan kotródnak el leforrázottan ezek a tüzes fiatalok, akiknek a szökdécselése oly gyakran gázolt az ő szívébe. Hosszú csók, mindent ígérő mosoly, s aztán Alice kibontakozott az ölelésből.

- Siessen átöltözni... Szeretnék már elindulni.

Milyen kíváncsi nyüzsgés támadt a szállóban, micsoda jövés-menés a függönyök mögött, mikor meghallották, hogy a miniszter is kirándul Bayard lovag várába, mikor fehér mellénye és római arcára árnyékot vető panamakalapja megjelent a kassos kocsiban, s helyet foglalt a színésznővel szemben. Elvégre, mondotta Olivieri atya, aki utazásai során ugyancsak vihar-edzetté vált, mi rossz van ebben? Hát nem kíséri el őket az anya, és a Bayard várkastély, ez a történelmi műemlék nem tartozik-e a minisztérium felügyelete alá? Édes Istenem, ne legyünk hát olyan türelmetlenek azokkal a férfiakkal szemben, akik egész életükben az igaz ügyért és szent vallásunk védelméért küzdenek.

- Bompard nincs itt, hol a csodába maradt? - morogja Roumestan türelmetlenül. Itt kell várakozni rá a hotel előtt, a sok kíváncsi tekintet kereszttüzeiben, amely elől a kocsi ernyője sem véd. Majd egy első emeleti ablakban megjelenik valami rendkívüli látvány, fehér, kerek, egzotikus, s a hajdani cserkeszfőnök tájszólásával kiabál le:

- Menjetek csak előre... Majd utánatok mék.

A két alacsony marú, de izmos lábú öszvér mintha csak erre a jeladásra várt volna, futásnak eredt, csengőik csak úgy csilingeltek, s egy-kettőre már kint is voltak a parkból, és sebesen végigvágattak a fürdőhelyen.

- Hó! vigyázat! Vigyázat.

Az ijedt fürdőzők s a hordszékek gyorsan félre húzódnak, a folyosók bejáratánál kiszolgálólányok bukkannak fel, kötényzsebük duzzad a pénztől meg a színes fürdőjegyeiktől. A gőzfürdő lépcsőkanyarulatában megjelennek a masszörök, felső testük a gyapjú általvető alatt meztelen, mint a beduinoké, az inhaláló termék kék függönyei fellebbennek, mindenki látni akarja, hogy kocsikázik a miniszter az énekesnővel. De azok már messze vannak, a két öszvér teljes gőzzel vágat a sűrű, éles, kénnel és vörös ércel érezett kavicsokon, nagyokat zökken a kocsi, s csakúgy pattognak a szikrák, robognak lefelé a girbegörbe, lejtősen kanyargó, sötét kis arvillard-i utcákon, megrázzák a ragyaverte alacsony házakat, s az ablakokból, ahonnan hirdetések fityegnek le, meg a boltok küszöbéről, ahol túristabotokat, napernyőket, hósapkákat, mészkövet, mindenféle ércet és kristályokat és egyéb fürdővendég-csalétket lehet vásárolni, köszönést intó fejek, kalapjukat lekapó kezek üdvözlik a minisztert. Még a golyvások is ráismernek, hülye, rekedt röhögéssel köszöntik a Francia Egyetem Nagymesterét, s a két hölgyemény most igen büszke, egyenes testtartással, méltóságteljesen ül vele szemben; teljes mértékben érzik, hogy milyen megtiszteltetésben van részük. Csak akkor helyezik magukat ismét kényelembe, amikor kiérnek a szép pontcharrai országútra, az öszvérek kifújják magukat a Treuil-torony tövében, mert Bompard-nak ott adtak találkozót.

Telnek-múlnak a percek, Bompard sehol. Tudják róla, hogy jó lovas, hisz oly gyakran dicsekedett el vele. Csodálkoznak, ingerültek is, főként Numa; csupa türelmetlenség, szeretne már minél távolabb lenni, s a szép, fehér, sima, végtelennek tetsző úton haladni előre; hiszen ez a gyönyörű nap úgy tárul fel előtte, mint a reményekkel és kalandokkal teli élet. Végre gomolygó porfelhő közeledik, lihegő hang kiabál ki belőle; - Hóba!... Hó!... - majd előbukkan Bompard, fején fehér vászonnal bevont parafasisak, amely némileg a bűvárok fejevédőjére emlékeztet; az indiai angol hadsereg katonái hordanak ilyen sisakot, s a délvidéki emberünk

azért tette fel, hogy felnagyítsa, drámaivá tegye útját, azt a benyomást keltve a kalaposokban, hogy ő Bombay-ba vagy Kalkuttába utazik.

- Gyere már, te mulya!

Bompard tragikus arckifejezéssel csóválja a fejét. Valami történhetett vele induláskor, a cserkeszek vezére egyensúlyával kapcsolatosan valószínűleg szomorú látványt nyújthatott a szállóbelieknek, mert háta és kabátujja ugyancsak piszkos.

- Makrancos ló - mondta, s közben üdvözölte a hölgyeket; a kocsi megindult. - Makrancos ló, de én megzaboláztam.

Úgy megzabolázta, hogy ez a különös természetű paripa nem volt hajlandó tovább menni, s bárhogy erőlködött is lovasa, csak ficánkolt és körben forgott, akár a beteg macska. A kocsi már messze járt.

- Hát jössz, Bompard?

- Menjetek csak előre... Majd utolérlek titeket - kiabált vissza zengő basszushangon, jó délvidéki kiejtéssel. Majd kétségbeesetten legyintett egyet, s a kocsiban ülők látták, hogy a ló dühödt patkócsattogás közepette nekiered visszafelé Arvillard-ba. Bizonyosan otthon felejtett valamit - gondolták, s aztán többet nem is törődtek vele. Az út, ez a széles országút kanyarogva vitt a magasba, kétoldalt diófák szegélyezték, balfelől gesztenye- és fenyőerdők nyúlnak el lépcsőzetesen, jobbról pedig óriási lejtők hömpölyögtek végeláthatatlanul, s a messziségben, a völgykatlanokban falvak bújnak meg, szőlőket, gabonamezőket, kukoricásokat látni, meg mandulafákat, a rekettye vakító szőnyegekben húzódott, s a hőségben kipattogzó magvai folyvást sercegetek, mintha maga az áttüzesedett föld ropogna, pattogna. Legalábbis így képzelte az ember a tikkasztó hőségben, hiszen a levegő valósággal izzott, s a forróságot mintha nem is a párák fátyla mögé rejtőző, alig látható nap lövellne, hanem a föld gőzölgő leheletéből törne elő; ebben a forróságban olyan gyönyörűségesen hűsnek és üdének tűnt a Glayzin-hegy hókoronázta csúcsa, és olyan közelinek, mintha a napernyő végével el lehetne érni.

Ehhez fogható gyönyörű tájat Roumestan sohase látott, még az ő édes Provence-ában sem; tökéletesnek érezte most boldogságát. Gond nem nyomasztotta, önvád nem emésztette. A hű és benne bízó feleség, a reménység, hogy nemsokára gyerekük lesz, Bouchereau diagnózisa szegény Hortense-ről, az a kínos hatás, amit Cardaillac kinevezése fog kiváltani, mikor a *Hivatalos Közlönyben* megjelenik - eszébe se jutott, mintha a világon se lenne. Egész lényével ezen a szép lányon csüngött, szeme szemében tükröződik, térdeik egymáshoz simulnak. Alice kék fátyla rózsaszínben játszik bőre visszfényétől, s Numa kezét szorongatva énekel:

*Érzem, hogy szeretsz, kedvesem,
Jőjj hűs lombok közé velem...*

Szélesebesen robognak, az út gyorsan bontakozik ki előttük, s egyre szélesebben tárja fel a vidéket, a hatalmas, félkör alakú rónaságot, tavakat, falvakat, s mögöttük a távolsággal egyre sötétedő hegyeket. Ott már Szavoja kezdődik.

- Milyen szép, milyen nagyszerű - mondta a kis énekesnő, Numa pedig halkán így felel: - Mennyire szeretem magát.

Az utolsó stációnál Bompard megint megjelent, ezúttal gyalog, igen fancsali képpel, lovát kantáron vezette. - Egészen rendkívüli pára ez - csak ennyit mondott. S mikor a két nő azt kérdezte, hogy leesett-e a lóról, így felelte: - Nem... A régi sebem szakadt fel. - A régi sebe? Mikor kapta? Még sose beszélt róla. - De hát ha Bompard-ral beszélt az ember, mindig el

kellett készülni a meglepetésre. Felültették a kocsiba, jámbor természetű lovát pedig szépen a saroglyához kötötték, s folytatták útjukat Bayard lovag kastélya felé; a lovagvár gyatrán helyreállított vékony tornyai már elő is tűntek egy magaslaton.

Egy cseléd jött feléjük, ravasz, hegyvidéki asszony, a pap szolgálója. A pap azelőtt a környék plébánosa volt, most azzal a feltétellel lakik itt, hogy a kirándulók szabadon bejárhatnak a lovagvárba. Ha turisták érkezését jelentik, a pap méltóságteljesen felvonul szobájába, kivéve, ha magasrangú személyiség jön, de a miniszternek volt magához való esze, és elhallgatta rangját, s így mint egyszerű utasoknak, csak a szolgáló mutatta sorra a félelem és gáncs nélküli lovag egykori lakhelyének maradványait; a szóról szóra bemagolt mondatokat azzal a saját zsolozsmázó hangsúllyal fújva, amely az effajta emberek beszédét jellemzi: - Ez itt a hajdani kápolna, ahol a jó lovag reggel és este... Kérem a hölgyeket és urakat, szemléljék meg a falak vastagságát... - Közben a kocsis a kis kert lugasában kirakta az elemőzsiát a villásreggelihez.

Kirándulóink bizony semmit sem nézegettek. Sötétség volt, botladoztak az omladékok közt, mert csak kevéske világosság szűrődött be a lőrésen, amely a szénarakodónak használt mesztergerendák közé ékelődött. Numa belekarolt az ő kicsikéjébe, s egy-két csípős megjegyzést eresztett meg Bayard lovagról és »tiszteletre méltó anyjáról, német Heléna asszonyról«. Ez a sok dohos régiség untatta, és mikor Bachellery mama, hogy kitapasztalja a konyha boltívének visszhangját, rágyújtott férje legfrissebb szerzeményére, a mókás kis dalra: *A papsira ütöttem én, no meg a mamámra...* senki se botránkozott meg, sőt, ellenkezőleg.

De mikor kijöttek a napvilágra és letelepedtek a hatalmas kőasztal mellé villásreggelizni, mikor éhségüket már elverték, körös-körül a táj nyugalmas fensége, a graisvaudan-i völgy, Bauges, a Grande Chartreuse komor bástyái, meg e hatalmas méretű természet ellentétéként a pap kis kertje, ahol az öreg magányos csak Istennek, tulipánjainak és méheinek élt, mindez valami komoly és csodálatosan édes áhíthatóhoz hasonló érzéssel töltötte el őket. A csemegénél a miniszter kinyitotta az útikalauzt, hogy emlékezetét felfrissítse, s beszélni kezdett Bayard lovagról, meg »szegény édesanyjáról, aki keservesen sírt vala«, mikor Chambérybe induló fiacskája - a szavojai herceghez készült apródnak - kis vasderesét az északi kapu előtt táncoltatta, éppen ott, ahová oly méltóságteljesen és kecsesen vetődik a nagy torony árnyéka, mintha csak az ódon, romokba omlott kastély szelleme lenne.

Numa nekilendült, s felolvasta a szép búcsúszavakat, amelyekkel Heléna asszony fordult a fiához: *Péter, szerelmetes magzatom, lelkedre kötöm, hogy mindenekelőtt szeresd, föld és szolgálj az Úristent és semmivel őt meg ne sértesd, valamikor csak teheted.* Ott állt a teraszon, és keze olyan széles mozdulatra lendült, hogy egész Chambéryig elért: - Íme, erre kell tanítani a gyermekeket, ím, ezek a szavak, amelyeket minden szülő és minden nevelő...

Félbeszakította magát, homlokára csapott:

- A beszédem... Megvan a beszédem... Ez a magva... Remek! Bayard lovag vára, egy környékbeli krónika... Már két hete keresem a témát... És lám, itt van!

- A gondviselés keze! - kiáltott fel Bachellery mama; hangja csodálattal volt tele, bár a villásreggeli végét egy kissé ünnepélyesnek találta. - Micsoda ember! Micsoda ember!

A kicsike is nekibuzdult, de a csapongó kedélyű Numa nem vette észre. A szónoki hév ott forrt agyában, szívében, s csak a beszéde foglalkoztatta.

- Az lenne igazán szép, - mondta és körülnézett - igen, az különösen szép lenne, ha itt, a Bayard-várkastélyban születne meg ez a beszéd...

- Parancsol az ügyvéd úr egy nyugalmas helyet, ahol írni lehet...

- Csak néhány jegyzetet készítenék... Megengedik, hölgyeim... Amíg felszolgálják a kávé... Addigra visszajövök... Csak épp, hogy hazugság nélkül mondhassam: innen keltezem beszédemet.

A szolgáló egy ódon földszinti helyiségbe vezette, a dómszerűen kiképzett boltozaton egy-két helyen még látszik az aranyozás, a hír szerint itt lett volna a lovag imádkozó-terme, a szomszédos nagy szoba pedig, amelyben mennyezetes, perzsafüggönyös ágy van, állítólag a hálószobája volt.

Jó itt írni a félig nyitott üvegajtó mögött, a kis kertből belopakodik a napfény és az illat, de a vastag falakon megtörik a hőség. Eleinte a szónok tolla nem mozgott elég fürgén a lelkes gondolathoz képest, lehajtott fejjel csak úgy hevenyészve vetette oda mondatait, a délvidéki ügyvéd közismert, de ékesszóló frázisait, melyek izzanak, s időnként szikráznak, akárcsak az olvasztott érc. Hirtelen megállott; agyában elapadtak a szavak, vagy az út fáradalmi és az emésztési láz ellustította. Járkálni kezdett az imádkozóteremben, hangosan beszélt, feltűzelte magát, hallgatta saját lépései kongását, mintha a híres ős kísértene, aztán megint leült, de még mindig nem tudott egy sort se írni... Forgott körülötte minden, a fehérre meszelt falak, az a fénysugár, amely újra meg újra magához húzta tekintetét. A kertből messziről, nagyon messziről tányérsörömpölés és kacagás hallatszott, feje lekonyult a megkezdett beszédre és elnyomta a buzgóság.

... Hatalmas mennydörgésre riadt fel. Mióta van itt?... Egy kissé zavartan ment ki a szabadba, a kert most már elhagyatott volt és mozdulatlan. A tulipánfák erősen illatoztak. Az üres lugasban darazsak dongták körül a pezsgőspoharakban maradt aljat, meg a csészék fenekére tapadt cukrot, a parasztasszony zajtalanul szedte le az asztalt, az állatok ideges félelme fogta el a közlő zivatartól, s minden villámcsikázás után keresztet vetett magára. Közölte Numával, hogy a kisasszony feje erősen megfájdult a villásreggeli utáni ő felvezette Bayard szobájába, hogy egy kicsit lepihenjen, óvatosan csukta be az ajtót, hogy ne zavarja az ügyvéd urat írás közben. A másik kettő, a kövér naccsága, meg a fehérkalapos lement a völgybe, de elkapja ám őket az eső, és még mekkora felhőszakadás. Tessék csak megnézni!...

Keze irányában, az égbolton sebesen nagyobbodó, óriási tintafolt ömlött végig a Bauges-hegység csipkézett gerincére, a Grande Chartreuse mésztől fehérülő csúcsára, melyet, akár egy titokzatos Sinai hegyet, villámok öveztek, s alatta az egész völgy, a fák zöld lombjainak kavargása, a kalászos aranytengere, az országút, amelyet a felkavart, könnyű fehér porfelhő jelzett, az Isère ezüst tükre most, hogy a sötét és morajló fenyegetés egyre közeledett, különös élességgel látszott, mintha oldalvást, valami fehér reflektorból hullt volna rá a fény. A távolban Roumestan megpillantotta Bompard vászonsisakját, úgy fénylett, mint a világítótorny lámpája.

Visszament a szobába, de nem bírt újra munkához látni. Pedig most nem az álmoság bénította meg a tollát, ellenkezőleg, nagyon izgatta az a gondolat, hogy Alice Bachellery a szomszéd szobában fekszik. - De vajon ott van-e még? Kinyitotta az ajtót, s aztán nem merte betenni, nehogy megzavarja a kis énekesnő álmát, aki szétzilált ruhában feküdt az ágyon, kócos haj, nyitott ruhaderék, a fehér test kibuggyanó idomai.

- Ejnye, ejnye, Numa... A Bayard lovag szobájában! - az ördögbe is!

A szó szoros értelmében galléron ragadta és visszavitte magát, mintha valami gonosztevő volna, fejét a kezébe temetve, nagy erőfeszítéssel leült az asztalhoz, szemét befogta, fülét bedugta, hogy jobban belemerüljön az utolsó mondatba, és elismételte:

- Uraim, azt óhajtanánk, hogy Bayard anyjának e magasztos intelmét, amelyet a középkor zengzetes nyelve őrzött meg nekünk, Franciaország minden egyeteme...

A zivatar elcsigázta idegeit, olyan kábító, olyan bágyasztó volt, mint némely trópusi fa árnyéka. Kavargott a feje, szédült az erős illattól, amely a tulipánfák keserű virágaiból áradt, vagy talán abból a szőke hajzuhatagból, ott a szomszéd szoba ágyán? Szerencsétlen miniszter! Hiába kapaszkodott beszédébe, hiába idézte fel a félelem és gáncs nélküli lovagot, a vallást és a közoktatást, a chambéryi rektort, semmit sem használt. Vissza kellett mennie Bayard szobájába, mégpedig oly közel az alvóhoz, hogy lélegzetvételét is hallotta, keze hozzáért a leomló lombmintás kárpithoz; a rávetődő árnyék keretbe foglalta ezt a csábító alvást, a gyöngyházszerű testet, amely rózsaszín alsóruhájában Fragonard pajzán festményeire emlékeztet.

De még most is, a kísértés szakadéka előtt a miniszter küzdött önmagával, s ajkai gépiesen mormolták a fennkölt intelmeket, hogy a francia egyetem... mikor egy szaggatott dübörgésekkel közeledő mennydörgés fölrezzentette álmából az énekesnőt.

- Ó, úgy félek... Nini, maga az?

Mosolygott, hogy ráismert, tekintete vidám, mint az álmából ébredő gyermeké, csöppet sem restelli, hogy ilyen pongyola öltözékben van... Mozdulatlanul és felgerjedve néznek egymásra, tekintetükben összeolvad a vágy néma lángja. De a szobát hirtelen éjsötétség borította el, mert a szél bevágta a magas ablakok zsaluit. Ajtócsapkodás, egy kulcs csörömpölve esik le a padlóra; a szél panaszos sivitással levelek és virágok forgatagát görgeti végig a homokon, egészen a küszöbig.

- Micsoda zivatar - mondja a leány egészen halkán, megfogja a férfi forró kezét, és szinte az ágy függőnye alá húzza.

* * *

»Uraim, azt óhajtanánk, hogy Bayard anyjának e magasztos intelmét, amelyet a középkor zengzetes nyelve őrzött meg nekünk, Franciaország minden egyeteme...«

Az Egyetem Nagymestere Chambéryben szónokolt, szemközt vele a szavojai herceg ódon kastélya s a zöldellő lomboknak és hóborította hegyeknek az a csodálatos amfiteátruma, amelyet Chateaubriand még a Tajgetosz tövében is maga előtt látott. És a miniszter körül hímzéssel, pálmaággal, hermelinnel díszített ruhák, széles, katonai vállrojtok sokasága; az óriási tömeget magával ragadta lendületének heve, erőteljes kezének gesztusa - ez a kéz még most is tartja az elefántcsont nyelvű kis vakolókanalat, melynek segítségével a gimnázium épületének első követ megalapozta.

»Hó óhajunk, hogy a francia Egyetem ezeket a szavakat intézze valamennyi fiához: Péter, szerelmetes magzatom, lelkedre kötöm, hogy mindenekelőtt...«

S míg e megható szavakat idézte, keze, hangja, széles ábrázata megremegett a nagy, illatos szoba emlékétől, ahol egy nevezetes vihar izgalmai közepette készült el a chambéryi beszéd.

XIV. FEJEZET

Az áldozatok.

Délelőtt tíz óra. A Közoktatásügyi Minisztérium homályos hosszú folyosója, melynek falait sötét kárpit és fenyőburkolat borítja, ezen az októberi délelőttön zsúfolásig megtelt kérelmezőkkel, ki ül, ki meg türelmetlenül topog, és percről percre szaporodnak; az érkezők odaadják névjegyüket az ünnepélyes ajtónállónak, aki az esőverte ablakon beszűrődő halvány világításban irdogál egy kis asztalnál; az ajtónálló elveszi és megnézegeti a névjegyeket, s aztán lelkiismeretes pontossággal, szó nélkül leteszi maga mellé az itatóslapra.

De az újonnan jöttek közül az egyik olyan szerencsés, hogy sikerül hatást gyakorolnia a hivatalos szolgálat fenséges szenvtelenségére. Jól megtermett ember, bőre cserzett, napégette, tele sötét foltokkal, fülcimpájáról két ezüst horgonyka fityeg le, s olyan rekedt főka hangon szólal meg, aminőt a provence-i kikötők hajnali párájában hallani.

- Mondja csak meg neki, hogy Cabantous van itt, a révész... Ő mán tudja... Vár engem.

- Nem maga az egyetlen - így az ajtónálló, és tapintatosan mosolyog saját szellemességén.

Cabantous nem érti meg a célzást, de nevet ő is, bizakodóan, szája egészen a horgonyokig húzódik, aztán válllaival utat törve a várakozók tömegében, akik kitérnek csuromvizes esernyője elől, le akar telepedni egy padra, ahol már egy magafajta napsütötte bőrű várakozó üldögél.

- Noné... Cabantous... Adj Isten.

A révész mentegetőzik, hogy nem tudja hová lenni az arcát.

- Valmajour, hiszen tudja... Otthon ismertük egymást, találkoztunk a népünnepélyen.

- Úgy biz' az áldóját... Hát öcsém, te elmondhatod, hogy átpingáltak Párizsban.

A tamburinosból valóságos fiatalúr lett, művészfizurát visel, fekete haját hátrafésülte a füle mögé; hajviselete, sötét arcbőre, meg a fekete bajusza miatt amelyet egyre pödörget, búcsún muzsikáló cigányra hasonlít. S ráadásul fenn hordja az orrát; a deli legény és a muzsikus hiúsága fűti; ennek a látszatra nyugodt és hallgatag délvidékiek szélsőségessége az önteltségében mutatkozott meg kétségbevonhatatlanul. Az operai bukás nem hűtötte le. Ő is úgy volt, mint valamennyi színész, ilyen esetben: az intrikának tulajdonította, nővére képzeletében pedig ez a szó barbár, különleges méreteket ölt; *inytrikka*, titokzatos szörny, félig csörgőkígyó, félig az Apokalipszis lova. Valmajour most elbüszkélkedik Cabantous-nak, hogy néhány nap múlva egy körúti nagy zenés kávéházban fog fellépni, egy korcsolyarevűben, úgy bizony! - élőképekben szerepel, esténként kétszáz frankért.

- Esténként kétszáz frank? - a révésznek csak úgy forog a szemgolyója ámulatában.

- És *reklamírozni* fognak, az élettörténetemet kikiáltják az utcán, meg a falakra mindenüvé kirakják a képemet életnagyságban, trubadur-ruhát viselek rajta, oszt a korcsolya revűben is abba leszek, mikor muzsikálok.

Ez tetszik neki legjobban, a trubadur-jelmez. Milyen kár, hogy nem tehetette fel csipkézett szegélyű kalpagját, és nem jöhetett abban a hosszú orrú cipőben ide a miniszterhez, hogy megmutassa neki azt a remek szerződést; ez most már igazi szerződés és a miniszter segítsége nélkül kötötték meg. Cabantous nézegeti a bélyeges papírt, mind a két oldala bepiszkolódott - s aztán felsóhajt:

- Hát te boldog ember vagy... Én már egy esztendő óta mindig csak remélem azt a kitüntetést, Numa aszonta, hogy küldjem el a papírjaimat, hát én elküldtem... Azóta se medália, se papírok, semmi... Írtam a Tengerészetiért, ott nem ismernek engem... Írtam a miniszternek, az meg nem felelt... De az egészben ott a feneség, hogy nincsenek írásaim, és ha vitázom a tengerészkapitányokkal a révkalauzolás miatt, a jó emberek rám se hederítenek. Hát én megelégteltem ezt az állapotot, a bárkámat otthagytam a kikötőben és azt gondoltam magamba: no, gyerünk Numához.

A boldogtalan révész szinte sírva fakad. Valmajour vigasztalja, megnyugtatja, megígéri, hogy szóvá teszi a miniszternek Cabantous ügyét, öntudatos hangon ígéri, bajuszát pödörgetve, mint az olyan ember, akinek nem lehet nemet mondani. Ez a büszke magatartás egyébként nemcsak őt jellemzi. Valamennyi kihallgatásra várakozónak, a vasárnapi köpenyükben üldögélő kenetes modorú öreg papoknak, a módszeres és tekintélyes külsejű tanároknak, a piperkőcmódra kiöltözött, borzas hajú festőknek, a tagbaszakadt, lapos ujjú szobrászoknak magatartása egyaránt diadalmas. Valamennyien bizalmas, kedves barátai a miniszternek, bizonyosra veszik ügyük sikerét, s mindegyik azt mondja az ajtónállónak, mikor megérkezik:

- Már vár engem.

Valamennyi szentül hiszi, ha Roumestan tudná, hogy ők itt vannak!... Ez teszi a közoktatásügyi miniszter előszobáját oly sajátossá; nyoma sincs itt annak a lázas sápadtságnak, remegő nyugtalanságnak, amelyet más miniszterek várakozószobájában látni.

- Ki van most nála? - kérdi Valmajour hangosan, s közelebb megy az asztalhoz.

Az Opera igazgatója.

- Cardaillac... jól van, tudom. Az én ügyemben...

Az operai kudarc után Cardaillac vonakodott újra felléptetni a tamburinost. Valmajour pereskedni akart, de a miniszter, aki félt az ügyvédektől meg a zughírlapoktól, megkérte a muzsikust, hogy álljon el a pörtől és nagy kártérítést ígért neki. Most bizonyára a kártérítésről tárgyalnak odabent, mégpedig meglehetősen hevesen, mert Numa hangjának trombitaszava unos-untalan áthatol a dolgozószoba kettős ajtaján. Végre kicsapódik az ajtó.

- A kisasszony nem az én pártfogoltam, hanem a miniszter úré.

És a kövér Cardaillac dühös léptekkel megy a folyosón, beleütközik az ajtónállóba, aki a várakozók sorfala közt halad az ajtó felé. Lelkére kötik:

- Elég, ha a nevemet megmondja.

- Csak annyit tudjon, hogy itt vagyok.

- Mondja meg, hogy Cabantous vár rá.

Az rájuk se hederít, néhány névjeggyel a kezében ünnepélyesen vonul a miniszter dolgozója felé, nem húzza be maga után az ajtót, látni lehet a miniszter szobáját: a kertre nyíló három ablakból áramlik a fény, a terembe, s az egyik falat teljesen elborítja a hermelinbélésű köpenyben álló de Fontanes-t²² ábrázoló festmény.

Az ajtónálló halotti mozdulatlanágú arcán némi meghökkenés látszik, amikor visszajön, s így szól:

- Valmajour úr.

---

²² Író, egyetemi tanár.

A muzsikus cseppet se csodálkozik, hogy mindenkit megelőzve jut be a miniszterhez.

Reggel óta Párizs falain mindenütt ott díszleg az arcképe. Most már valaki, és a miniszter nem várakoztathatná hiába a huzatos pályaudvaron. Hetykén, mosolyogva odaplántálja magát a pompás terem közepére, s közben a miniszter titkárai lázas izgalommal forgatják fel a fiókákat, turkálnak a kartonlapok közt. Roumestan zsebre dugott kézzel dühösen mennydörög:

- Hol az ördögbe vannak azok az írárok!... Úgy látom, elvesztették a révész iratait... Mondhatom, uraim, itt olyan rendetlenség van...

Megpillantotta Valmajourt. - Te vagy az - s nekiugrott; a titkárok rémulten iszkoltak ki az oldalajtókon, a kartonlapokkal egyetemben.

- Hát meddig üldözöl még azzal a macskamuzsikáddal? Egy bukás nem volt elég? Hány kell még?... Hallom, már a falakon is ott feszítesz kosztümmösen... És ez a sületlenség, amit most tettek le ide nekem, ez mi?... Az életrajzod?... Egy csomó ostobaság és hazugság... Nagyon jól tudod, hogy éppoly kevésbé vagy herceg, mint én - s az a nemeslevél, amiről itt szó van, sose létezett, csak a te képzeletben!

Indulatos, durva mozdulattal megragadta a szerencsétlen kabátját, s beszéd közben folyton rázta. Először is, annak a revüsnek nincs egy vasa se. Szélhámosok. Nem fognak fizetni, ott mást nem kapsz, csak szégyenfoltot a saját meg a pártfogód nevére. Az újságok újra elkezdik a csúfolódást: Roumestan és Valmajour, a miniszter furulyása... - A sértegetések emlékéitől még inkább dühbe gurult, széles ábrázata rángatózott az indulattól, amolyan Portal néni-féle családi dühroham vett rajta erőt, amely még ijesztőbbnek hatott az ünnepélyes és hivatalos környezetben, ahol az egyéniségnek háttérbe kell vonulnia a helyzet előtt. Roumestan torkaszakadtából rivalált Valmajourra:

- Kotródj innen, nyomorult, takarodj!... Elég volt már belőled, meg a furulyádból.

Valmajour egészen kábult volt, nem ellenkezett, csak azt dadogta egyre: - Jól van, no... - s könyörögve nézett Méjean szánakozó arcára, aki nem oldott kereket a miniszter haragja elől, mint a többi titkár - majd Fontanes nagy arcképeire pislogott, amely mintha megbotrátkoznék ezen a dührohamon, s annál inkább miniszteri lett az arckifejezése, minél kevésbé látszott annak Roumestan. Végre-valahára a szegény tamburinos kiszabadult a vasmarok szorításából, s eszeveszetten menekült az ajtó felé a korcsolyarevü jegyeivel egyetemben.

- Cabantous, révész! - olvasta Numa fennhangon a nevet, amelyet a szenttelen ajtónálló nyújtott át... - Egy másik Valmajour... Hát nem... Torkig vagyok már velük, eleget járatlak velem a bolondját... Ma már nem fogadok senkit... Senkinek sem vagyok itt...

Nagy lépésekkel fel-alá rótt a szobát, s kifújta magából a haragot, melynek teljes viharát Valmajournak kellett ártatlanul végigszenvednie. Az a Cardaillac is milyen orcátlan! Idejön hozzá, és itt a minisztériumban, mindenki füle-hallatára, Méjean előtt, Rochemaure előtt szemrehányást tesz a kicsike miatt.

- Túlságosan gyönge vagyok, ez az igazság... Súlyos hiba volt, hogy ezt az embert meghagytam az Opera igazgatói székében.

A kabinetfőnöknek is ez a véleménye, de óvakodik hogy közölje a miniszterrel; mert Numa már nem a hajdani kedélyes ember, aki maga mulatott legjobban nekibuzdulásain, s nem neheztelt a csipkelődés meg az intő tanácsok miatt. A Chambéryben tartott beszéd s még néhány más szónoki ügyeskedése a kabinet tényleges vezérévé emelte, kótyagos lett a magaslattól, az uralkodók légkörétől, amelyben a legszilárdabbak feje is megszedül; Numa megváltozott, ideges lett, ellentmondást nem tűró és ingerlékeny.

Kárpitos ajtó nyílik, Rosalie lép be, látogató ruhában, hajviselete elegáns, alakját bő köpeny takarja. Arca derűs; finom vonásait öt hónap óta világítja meg ez a derű: - Minisztertanácsod van ma?... Jónapot, Méjean.

- Igen... tanácsgyűlés... ülés... Minden!

- Én meg arra akartalak kérni, hogy kísérsz el anyához... Ott ebédelek... Hortense úgy örült volna.

- Sajnos, lehetetlen.

Megnézte az óráját:

- Tizenkettőkor Versailles-ban kell lennem.

- Jó, akkor megvárlak, és elviszlek a pályaudvarra.

A férfi habozott egy pillanatig, éppen csak egy pillanatig.

- Rendben van... Csak aláírom ezt, és máris indulunk.

Míg ő írt, Rosalie halkán beszámolt Méjeannak Hortense egészségi állapotáról. A közelgő tél nincs jó hatással rá, az orvos nem engedi kijárni. Miért nem látogatja meg? Hortense-nak szüksége van valamennyi jó barátjára. Méjean csüggedt mozdulattal válaszolt: - Ó, én...

- Igen... igen... Még nem hangzott el az utolsó szó. Az csak szeszély volt, bizonyosra veszem, hogy nem tart sokáig.

Rózsaszínben látta az egész világot, s azt szerette volna, ha mindenki olyan boldog, mint ő. Annyira teljesnek érezte boldogságát, hogy szinte babonásan hallgatott róla. Roumestan persze mindenütt eldicsekedett a nagy eseménnyel, a közömbösöknek és a bizalmas barátoknak ugyanazzal a komikus büszkélkedéssel adta elő: - A minisztérium gyerekének fogjuk hívni - s az ötlet úgy megneveltette, hogy még a könnye is kicsordult.

Mindazoknak, akik ismerték Roumestan kétlaki életét, s tudomásuk volt a másik háztartásban szemérmetlen nyíltsággal folyó vendégeskedésekről, lakomákról, azoknak valóban érthetetlen ez az előzékeny, gyöngéd férj, aki könnyelábadt szemmel beszélt eljövendő apaságáról; oly jámboran hazudott, oly őszintén ömlengett, hogy tévútra vezette az emberek ítélőképességét, ha csak nem ismerték a délvidéki természet veszélyes bonyolultságát.

- Elkísérlek - mondta feleségének, mikor beültek a kocsiba.

- De ha várnak...?

- Annyi baj... majd megvárnak... Annál tovább leszünk együtt.

Szorosan belekarolt Rosalie-ba, s úgy bújt hozzá, mint egy kis gyerek:

- Látod, én csak itt érzem jól magam úgy istenigazában. A szelídséged megnyugtat, hidegvéred erőt önt belém... Ez a Cardaillac kihozott a sodromból... Nincs abban se erkölcs, se lelkiismeret...

- Hát nem ismerted?

- Szégyen és gyalázat, ahogy az Operát vezeti!...

- Hát igaz, hogy Bachellery szerződése... Miért is egyeztél bele... Azon a lányon nincs egy természetes vonás: a hangja, a fiatalsága, a szempillája, semmi se valódi.

Numa érezte, hogy elpirul. A kicsike műszempilláit mostanában ő szokta felragasztani vaskos ujjával. A mama megtanította erre a műveletre.

- Ki áll amögött a kis senki mögött?... A *Messenger* a napokban magasróljövő befolyást, titokzatos pártfogót emlegetett...

- Sejtlemem sincs... Bizonyára Cardaillac.

Félrefordította fejét, hogy zavarát palástolja, aztán hirtelen elszörnyedve vetette magát hátra:

- Mi az? - kérdezte Rosalie, s kinézett a kocs ablakán.

A revü hatalmas, rikító színű plakátjai a szürke, esős égbolt alatt különösen szembeszöktek, minden utcasarkon, a falak és a kerítések deszkájának minden üres helyén ott magaslott a trubadur óriási alakja; az énekest életképek keretezték, sárga, zöld, kék foltok, és egy okker-színű tamburin. A Városháza épületállványait elzáró hosszú kerítés véges-végig tele volt ezzel az otromba, feltűnő reklámmal, s még a párizsi bámészködők is meghökkenve nézegették.

- A hóhérom - mondta Roumestan komikus elkeseredéssel.

- Nem... az áldozatod - felelt rá Rosalie és hangjában szelíd szemrehányás volt. - És sajnos nem ő az egyetlen. Más is fellángolt a te lelkesedésedtől.

- Ki?

- Hortense.

És Rosalie elmondta férjének, hogy Hortense, bár titkolja, szerelmes a parasztleánybe, ő bizonyos ebben, eleinte holmi szeszélynek tartotta a fellobbanást, de most már attól fél, hogy lelki eltorzulás, és nagyon nyugtalan miatta.

A miniszter felháborodott.

- Hallatlan!... Az a paraszt, az a fajankó!...

- Hortense a képzeletén, s főként a te történeteiden, a te meséiden keresztül látja, amelyeket nem bírt kellő méretek közé szorítani. Ez az egész hírverés, a nevetségesen rikító színek téged bosszantanak - de én örülök nekik. Azt remélem, hőse most olyan nevetségessé válik előtte, hogy nem meri szeretni. Mert ha ez nem történik meg, nem is tudom, mi lesz velünk. Nem látod apa kétségbeesését... és magadat látod-e, mint a Valmajour sógorát... Ó! Numa, szegény Numa... bolondítod az embereket, anélkül, hogy akarnád...

Numa nem védekezett, dühös volt magára, arra az »átokverte délvidéki természetére«, amelyet nem bírt féken tartani.

- Tudod, ha mindig itt lennél mellettem, így, ahogy most, egészen szorosan, drága tanács-adóm, te szent oltalmam... Te csupa jószág, csupa szelídség, te vagy az egyetlen, aki megért és szeret engem.

És felesége kis kesztyűs kezét egészen közel emelte ajkához, s oly meggyőződéssel beszélt, hogy könnyek, igazi könnyek homályosították el a szemét. Az ömlengés után megkönnyebbült, melegség járta át, sokkal jobban érezte magát, s mikor megérkeztek a Royale térre, s ő gyengéd figyelmességek közepette lesegítette feleségét a kocsiból, vidám hangon - a lelkiismeretfurdalásnak nyoma se volt benne - adta a kocsisnak az utasítást:

- London utca... Sebesen!

Rosalie lassan lépkedett, s fülét megütötte az utcanév. Kínos érzés fogta el. Nem gyanakodott senkire, de férje azt mondta neki, hogy a Saint-Lazare-pályaudvarra hajtat. A tettei és a szavai közt miért van mindig ellentét?...

Mikor benyitott hűgához, megint csak nyugtalanság fogta el, észrevette, hogy megérkezése valami vitát szakított meg Hortense és Audiberte közt; a parasztlány arcán látszott, hogy csak úgy dül-fül mérgében, még a pántlika is remegett fúria-hajában. Rosalie jelenléte belefojtotta a szót; ez látszott a keményen összeszorított száján, ráncokba húzódó szemöldökén, de a fiatalasszony érdeklődésére, hogy mi újság, kénytelen volt felelni, s lázas izgatottsággal beszélt a korcsolyarevüről, meg hogy milyen előnyös szerződést kaptak. Aztán, elcsodálkozva, hogy Rosalie milyen egykedvűen veszi tudomásul, szinte pimasz hangon kérdezte:

- A kegyelmes asszony nem hallgatja meg a fivéremet?... Már csak azért is érdemes, hogy abban a szép ruhájában meglássa.

Paraszi szókinccsel leírta a kalpag formájától kezdve egészen a cipő felkunkorodó orráig, az egész nevetséges öltözéket, Hortense, szegény úgy érezte magát, mint a kínpadon, rá se mert nézni nővérére. Rosalie mentegetőzött: állapota miatt nem jár színházba. S egyébként is vannak Párizsban bizonyos mulatóhelyek, ahová nem minden nő mehet el. Audiberte a szavába vágott:

- Engedelmet... Ha én elmegyek, elmehet más is... Én sose tettem rosszat, és megtartom, amit a vallás előír.

Felemelte a hangját, nyoma se volt benne régi féltékenységének, úgy beszélt, mint aki már jogokat szerzett ebben a házban. De Rosalie olyan jószívű, s annyira felette áll ennek a tudatlannak; nem alázta volna ő meg Audiberte-et, s aztán a Numa felelőssége is eszébe jutott.

Szívének teljes meggyőző erejével, lelkének egész finomságával, az igazság fájó, de gyógyító szavaival igyekezett megértetni a parasztlánnyal, hogy öccsének nem volt sikere és nem is lesz soha ebben a könyörtelen Párizsban, s ahelyett, hogy folytatják ezt a megalázó küzdelmet s lesüllyednek a komédiásvilág aljára, jobban tennék, ha hazatérnének szülőföldjükre, és visszavásárolnák házukat, földjüket; a szükséges anyagiakat megkapják; a munkás falusi élet majd elfeledteti velük ennek a szerencsétlen útnak keserű csalódásait.

Audiberte szó nélkül hallgatta végig, csak Hortense-ra lövellt gonosz, gúnyos tekintetet, mintha csak így akarná őt válaszára ösztökélni. Végül is, mikor látta, hogy Hortense hallgat, fagyos hangon kijelentette, hogy nem mennek haza, fivérének mindenfajta kötelezettsége van... igenis, mindenfajta... ezeket nem szakíthatja el. Aztán a szék karjáról levette nehéz, átnedvesedett köpönyegét, karjára dobta, és képmutató tiszteletadással köszönt el Rosalie-tól: - Isten áldja a kegyelmes asszonyt... És köszönöm. - Ezzel kiment, Hortense kikísérte.

Az előszobában lehalkította hangját, hogy a cselédek meg ne hallják:

- Vasárnap este, ugyi?... Féltizenegykor, de biztosan.

S aztán sürgetve, szinte parancsolóan:

- Ezzel tartozik annak a szegény szerelmesének... Attul majd felbátorodik a szíve... Oszint nincs abban semmi veszedelem. Én gyövök el magáért. Én is hozom haza.

Hortense még habozott, a parasztlány szinte hangosan, már-már fenyegetően mondta:

- Hát - a jegyese, igen vagy nem?

- Elmegyek... el - felelt a fiatal lány megrémülve.

Mikor visszatért a szobába, Rosalie, látva szórakozottságát és szomorúságát, megkérdezte tőle:

- Mire gondolsz, drágám?... Most is a regényedet szövögeted... Azóta már ugyancsak előrehaladhatott - tette hozzá tréfálkozva és átkarolta a derekát.

- Igen, nagyon...

S egy kis csend után hozzátette: - De a végét, azt még nem látom. - Hangjában fojtott bánat volt.

Már nem szerette, talán sose szerette. Amíg megszépítette a messzeség, és az a nemes fény, melyet a balsors árasztott a történelmi ősök sarjára, úgy érezte, ő az a férfi, aki számára rendeltetett. Büszke tettek vélté, ha sorsát ahhoz láncolja, akit minden, a siker meg a támogatás is elhagyott. De ahogy hazatért, milyen könnyörtelen világossággal, micsoda rémülettel ismerte fel csalódását!

Mikor Audiberte első ízben náluk járt, megütközött a parasztlány szokatlan, túlságosan fesztelen, túlságosan bizalmaskodó modorán, a cinkos tekinteten, mely a suttogva mondott szavakat kísérte: - Ő elgyön értem... Csitt... Ne szóljon egy szót se róla!

Valmajour megjelenését Hortense elhamarkodottnak, nagyon is vakmerőnek találta, és különösen attól idegenkedett, hogy a fiatalember eljöjjön a szülei házába. De Audiberte, siettetten az ügyet. És Hortense, mikor ránézett erre a ripacsra, aki átszellemült mozdulattal simította hátra haját, és festő vásznára kívánczó fején hol félreacsapta, hol meg visszahúzta a provence-i nagyszélű kalapot, azonnal megértette, hogy tévedett: Valmajour még mindig szép volt, de igyekezett is, hogy annak lássék.

Ahelyett, hogy egy kissé alázatosan, mintegy bocsánatot kérne a nagylelkű felbuzdulásért, amit a leány iránta érzett, Valmajour diadalmas és öntelt hódítóként lépett fel, nem beszélt hozzá - igaz, nem is igen tudott volna mit mondani - s az előkelő párizsi nővel úgy viselkedett, mint ahogy a combette-i lányokhoz közeledett volna hasonló esetben, az udvarló baka mozdulatával átkarolta a derekát, és magához akarta húzni. Hortense testében-lelkében viszolyogva bontakozott ki az ölelésből, Valmajour megszeppelve és bambán állt ott, Audiberte pedig alaposan leszidta őccsét. Micsoda modor ez? Ezt tanulta Párizsban, a Saint-Germain negyedben a hercegnéktől?

- Várd meg mán, amíg a feleséged lesz!

És Hortense-nak:

- Úgy szereti magát... Csak úgy ég a vére, no hát.

Ettől kezdve Valmajour, valahányszor nővééréért jött, kötelességének érezte, hogy olyan komor és végzetes arckifejezést öltson fel, mintha a *Tenger vár*, *Hadjoute lovag* című zene-számnak a keretdíszé lenne. Hortense talán meghatódott volna ettől, de a szegény fiú olyan nagy semmi volt. Az egész tudománya abból állt, hogy a filckalapját simítgatva az arisztokrata negyedbeli sikereiről, vagy a színészek vetélkedéséről beszélt. Egyszer egész álló óra hosszat a szép Mayol goromba modorát cseplőzte, aki nem gratulált neki egy koncert után, és egyre ezt ismételtette:

- Hát ilyen ember a maguk Mayolja!... Hászén nem valami udvarias ember a maguk Mayolja. - És Audiberte, az erénycsősz szigorúságával állandóan ellenőrizte a két befagyott szerelmest.

Ó, ha sejtette volna, hogy a végzetes tévedés nyomán milyen rémület, micsoda undor támadt Hortense lelkében.

- Hej, kis gyáva... kis gyáva - mondta neki néha Audiberte, s szeretni próbált, de a szemében düh lobogott, mert úgy látta, az ügy nagyon is húzódik, s azt hitte, hogy a fiatal lány fél szülei

szemrehányásától, nem mer szembezállni ellenkezésükkel. Pedig mindez nem tarthatta volna vissza ezt a nagylelkű és büszke lányt, ha igazán szerelmes, de hogyan mondhatjuk ki ezt a szót: szeretem, hogyan fegyverkezhetünk, hogyan gyűjthetünk erőt, hogyan harcolhatunk, ha szívünkben nincs igazi szerelem?

És mégis, megígérte; de azért napról napra új követelésekkel gyötrik; most Audiberte a korcsolyarevü bemutatójára akarta elvinni mindenáron, a parasztlány arra számított, hogy a siker, az éljenek lelkesedése elsodorja a nehézségeket. S a szegény, fiatal leány hosszas ellenállás után végre is beleegyezett az esti elmenetelbe, pedig anyja előtt titokban kellett tartani, és hazudozással meg lealázó cinkossággal járt; beleegyezett félelemből, gyöngeségből, s talán azért is, mert azt remélte, hogy ott újra megejti az első látomás, megragadhatja a szétfoslott délibábot, és felgyújthatja a lángot, amely oly kétségbeejtően aludt ki.

XV. FEJEZET

A korcsolyarevü

Merre jár?... Hová megy?... A bérkocsi sokáig, nagyon sokáig robogott, Audiberte ott ült mellette, kezét fogta, bátorította, lázas hévvel beszélt hozzá... Ő nem nézett sehová, nem hallott semmit, s a kerekek zajába beleolvadó vékony, rikácsoló hang nyekergése éppen olyan értelmetlen volt, mint amilyen ismeretlennek és az erős belső felindulás lázától homályosnak tűntek az utcák, a körutak; a házak homlokzatai mintha nem olyanok lennének, mint máskor, mintha gyászokocsiból vagy esküvői hintóból látná...

A kocsi zökkent egyet, s megállott a fehér fényben fürdő járda előtt; az összeverődött sokaság nyüzsgő, fekete árnyai élesen rajzolódtak ki. A széles folyosó bejáratánál a pénztár, aztán egy piros bársonnyal bevont szárnyas ajtó, s már a teremben is vannak, ebben az óriási, boltozatos teremben; körbefutó emeletes padsorok, a magas, stukkódíszes falak egy anglikán templom képét idézik fel Hortense-ban, ahol egyszer végignézett egy esküvőt. Csakhogy itt tarkabarka plakátok borítják a falakat; parafa kalapokat, méret után készült férfigeget ajánlva négy és fél frankért, a divatüzletek reklámjai a tamburinos képével váltakoznak, s a színlapárusok jellegzetes sipító, nyújtott kiabálásukkal kínálják az életrajzát a fülsiketítő lármában; a teremben rajzó tömeg morájába belevegyül az angol tekeasztalok posztóján pergő bűgőcsigák zúgása, a pincéreket, meg a felszolgáló lányokat hívó kiabálások, a terem végéből áramló zenehangokat időnként hazafias kurjongatás szakítja meg, s valamennyi hang felett a görkorc-solyák szakadatlan nyikorgása uralkodik; oszlopos korláttal szegélyezett nagy, aszfaltos térségen görögnek ide-oda, cilinderek és a direktórium divatját idéző kalapok gyűrűjében.

Hortense szorongva, kábultan, fátyla alatt hol elsápadva, hol elpirulva megy Audiberte nyomában, nehezen bírja követni, mert kis kerek asztalok között kell ide-oda kanyarogni, az asztalokra könyökölve unott arcú cigarettázó nők ülnek kettesével, felhúzott térdel és isznak. A fal mentén büféasztalok, mögöttük egy-egy festett szemű lány áll, szájuk vérvörös, fényes, és kócos acélfekete, vagy vörös hajuk huncutkával kunkorodik homlokukra. S valamennyinek kendőzött a teste, a festett fehérséget vagy feketeséget, a kipirosított mosolyt ott látni mindegyiken, mintha csak az éjszaka sápadt lányainak ez lenne a libériája.

Iszonyú az is, ahogy a lassan sétálgató férfiak durván és szemtelenül tolonganak az asztalok közt, szivarjuktól vastag füstfelhőt eregetnek; visszataszító alku ez, ahogy egészen közel mennek a nőkhöz, hogy jól szemügyre vehessék a kirakat áruit.

És a vásári képet csak fokozta a mindenféle nemzetiségű és nyelvű közönség, hotellakók, akik előző este érkeztek meg, s most itt vannak útiöltözetben, skótsapkában, csikos zakóban, a zsinórozás még nyirkos a La Manche kódétől, a muszkaabunda a fagytól szinte megkeményedett; hosszú fekete szakállak, dolyfős arcok a Spree folyó vidékéről, fennhéjzásuk mögül mohó faunvigyorgás és állati falánkság leselkedik elő; török fezek gallértalan redingotok felett, estélyi ruhás négerek, bőrük fénylik, mint cylinderük selyme, kifogástalan külsejű filigrán kis japániak európai ruhában, mint megannyi divatrajz.

- Én Istenem, be rusnya! - tört fel Audiberte-ből, ahogy elmentek egy komoly képű, kékruhás, hosszú copfos kínai mellett. Később megállott és oldalba bökte társnőjét: - Nini, menyasszony! - mutatta. Fehérruhás nő omlott el két széken, az egyikre ezüstsarkú fehér szatén-cipellős lábát fekteti, ruhadereka nyitva, uszálya a földet söpri, kis csipkekendővel borított hajában narancsvirágok. Néhány szó felvilágosította a narancsvirágok viselőjéről, s a provence-i lány felháborodva mondta: - Hát ez amolyan rosszféle, tudja!... - S hogy Hortense

ne is lássa ezt az erkölcstelen példát, gyorsan elvonszolta a terem közepe felé, ahol egy bekerített részen, a háttérben, akárcsak a templomban a szentély - a színpad emelkedett, s a faldíszek közötti kis kerek ablakokból az időnként kihagyó villanyfény úgy hullott rá, mint a szentképeken a Mennyei Atya szeméből sugárzó világosság.

Az állóhelyek megbotránkoztató durva zsvivaja után itt meg lehetett pihenni. A zsöllyékben kispolgárok, környékbeli kereskedők. Nő kevés volt. Az ember azt hihette volna, hogy színházban ül, ha nem kavarog egyre az a szörnyű láрма, amelyet váltig túlharsogott a korszolyák egyenletes, őrijító görgése az aszfalton, még a zenekar réztányérjai és dobjai is belevesztek ebbe a kattogó lármába, amelyből csak az élőképek mozdulatai váltak ki.

A függöny éppen most gördült le, egy hazafias jelenetet adtak, szerepelt benne a kemény-papírból készült óriási belfort-i oroszlán, körülötte az összeomlott bástyafalakon diadalittasan feszítő katonák, akik sapkájukat puskáik szuronyára tűzték, s taktusban kísérték a Marseillaise-t, melynek dallamát nem lehetett hallani. Ez a tűz, ez az őrjöngő ujjongás fellelkesítette a provence-i parasztlányt, szeme kidülledt a gyönyörúségtől, s miközben leültette Hortense-t odaszólt neki:

- Jó helyen vagyunk itt, ugyi? No vesse mán fel a fátylát... ne reszkessen úgy... hisz maga reszket... Én mellettem nem kell félni.

Hortense nem felelt, tudatában egyre ott kísértett az az iszonyatos séta, amely őt is belesodorta a sápadt maszkok tömegébe. S most ismét ott látta maga előtt; szemközt vele két visszataszító, vérvörösszájú bohócarc fintorgott; trikóba voltak bújtatva, kezükben csengettyű, s miközben ráncigálták egymást és bukfenceztek, a *Márta*²³ egy dallamát játszották el rajta: valóságos gnóm-zene volt ez, idétlen és nyekergő, jól beleillet a görkorszolyarevü bábeli zürzavarába. Aztán újra legördült a függöny, Audiberte tízszer is felállt és leült, pártáját igazgatta, s aztán ahogy a műsort olvasta, felkiáltott: - A Cordoue-hegy... a tücskök... a farandole... No, kezdődik mán!

A függöny felhúzódott, s a hátsó díszleten lilás dombot lehetett látni, s rajta félig várkastély-, félig mecsetszerű furcsa fehér épületeket, amelyekből minaretek szökkentek fel, teraszok nyúltak ki, volt rajta boltív, csipkés oromzat és rostélyos ablak, s a tornyok tövében aloé és pálmafák cinkből; az egész látványosságra nyersen kék ég borult. Párizs peremrészében, az újjgazdagok villái közt találni ilyen nevetségesen torz építkezést. És mégis, bár a kakukkfűvel borított lankák színe olyan rikító, s a Cordoue-hegyre forróégövi növények tévedtek, Hortense-t zavart megindulás fogta el a táj láttára; emlékeit keltették életre, s az a török mecsetféle ott, a vörösbe játszó rózsaszínű hegy tetején, ez az újjáépített várkastély, mintha az ő álmai megvalósulása lenne, de groteszk alakban, nyomasztóan, mikor már az álom a lidércnyomás határán van. A zenekar rázendített, fényjel villant fel, és testhez tapadó, smaragdszínű selyemtrikóban szitakötőnek öltözött lányok libbentek be, hártás, hosszú szárnyaikat lebegtették, és nyikorgó kereplőket himbáltak.

- Ezek csak tücskök - mondta méltatlankodva Audiberte.

De azok már felsorakoztak félkör alakban, s úgy hatottak, mint egy tengersizínű holdsarló, kereplőik hangja most tisztán hallatszott, mert a görkorszolya zörgése elcsendesedett, s a járkálók zsbongása is elhallgatott néhány pillanatra, a mindenféle kalpagot viselő fejek egymáshoz simultak, egymásra hajoltak, s úgy bámultak. A Hortense szívét összeszorító

---

²³ Flotow angol zeneszerző operája (1847).

szomorúság nőttön-nőtt, amint hallotta közeledni, először csak a távolból halkán szűrődve, majd egyre erősödve a tamburin tompa pörgését.

Legszívesebben elmenekült volna, hogy ne lássa azt, ami mindjárt következik. Most a furulya is eregetni kezdte vékony dallamait, ütemes lépések verték a talajszíni szőnyeg porát, s megindult a farandole: tarkabarka ruhák összevisszasága, rikító, kurta szoknyák, arannyal szegélyezett piros harisnyák, flitteres mellények, olaszos meg bretagne-i főkötők, aranypénzzel díszített párták, selyemkeszkenők - ahogy az igazi népviseletet nagyvonalúan lefitymáló párizsi ízlés összeállította. S a táncolók mögött szabályos lépésekkel, egyik térdével időnként félrelökve az arannyal bevont tamburint, a falragaszok nagy trubadurja közeledett, szűk, felemásszínű nadrágban, egyik szára sárga és kék cipőben végződött, másik meg kék s a lábán sárga cipő, puffos selyemujjast visel, és csipkézett szélű bársonykalpagot, arca a festék alatt is barna, de jóformán csak a magyarosan hegyesre pödört nagy bajuszt lehet belőle látni.

- Ó! - kiáltott fel Audiberte az elragadtatás lázában.

A farandole felsorakozott a színpad két oldalán a nagy szárnyú tücskök elé, a szín közepén a trubadur most egymaga állt, magabiztosan és hetykén köszöntötte a közönséget az örökkévaló ráirányuló tekintete alatt, amely csillogó fényzúzmarával szórta be mellényét. Felzendült a szerenád, falusias, vékony hangon, s csak nagynehezen ért el a rivalda lámpájáig, ott egy kis lendületet vett, s egy pillanatra a mennyezetről lecsüggő zászlókat is meglíbbentette, oda-verődött a hatalmas terem oszlopaihoz, s aztán visszahullott az unalom csöndjébe. A közönség csak nézte, értetlenül. Valmajour másik dallamba kezdett, ezt már az első ütemek után nevetés és zaj fogadta, oda is kiáltoztak neki. Audiberte megfogta Hortense kezét.

- Az intrikka... Figyelem!

Az intrika mindössze néhány - Csitt!-ból... Hangosabban!-ból, vagy gúnyos megjegyzésekből állott. Egy rekedt női hang odasüvítette a mesterkélt arcot vágó Valmajournak:

- Vége lesz már, te tudós nyúl?

S aztán újra elkezdődött a görkorcsolyák és a tekék zakatolása, és a zajongó kufárkodás lármája elnyomta a furulya meg a tamburin hangját, amelyen a trubadur makacsul végigjátszotta a szerenádot. Aztán meghajolt, előrement egészen a rivaldáig, s az a rejtett helyről sugárzó fény minden lépését követte. Lehetett látni, hogy szája mozog, s néhány szót dadog:

- Eszembe jutott egy éccaka... háromlyukú furulya... A jó Isten madara...

Aztán kétségbeesett mozdulatot tett kezével, a zenekar megértette, ez volt a jel, hogy kezdődik a balett, a tücskök és a hurik egymásbafogózva kecses testtartással hullámzó és szemérmetlen táncot lejtettek, s a bengáli fény szivárványos pasztákban hullott le, egészen a trubadur hegyes cipőjéig, aki ősei várkastélya előtt a dicsőség ragyogásában verte tamburinját...

Ez Hortense regénye! Ezt csinálta belőle Párizs.

Szobájában a régi falióra egyet ütött, Hortense felkelt a kis pamlagról, amelyre megsemmisülve dőlt le, mikor hazaérkezett, körülnézett ebben a kedves, tisztaságot sugárzó szobában, ahol oly megnyugtató a hamvadó tűz langyossága és a pislákoló lámpa.

- Mit csinállok én itt? Miért nem feküdtem le?

Nem emlékezett semmire, összetört volt, halálra sebzett, s a feje úgy zakatolt, hogy halántéka is lüktetett belé. Két lépést tett, észrevette, hogy kalapja, kabátja rajta van, s egyszerre minden eszébe jutott. A távozás onnan, amikor a függöny már legördült, ahogy keresztülvágtak azon az undorító vásáron, mely az előadás vége felé még szemérmetlenebbé vált, az egyik büfé

pultja előtt részeg bukmékerek verekedtek, orcátlan, suttogó hangok pénzt ígértek, a kijáratnál Audiberte veszekedni kezdett, mindenáron azt akarta, hogy gratuláljon öccsének, a fiákerben dühöngött, sértésekkel halmozta el, majd meghunyászkodott, és kezét csókolgatva kért bocsánatot; mindez ott kóválygott zavarosan az emlékezetében, a bohócok bukfenceivel, a csengők, a cimbalmok, a kereplők lármájával, meg a nevetséges trubadur körül villózó sokszínű fénnel együtt, a trubadurral együtt, akinek ő odaadta a szívét. Ettől a gondolattól testi undor fogta el.

- Nem, soha, soha... Inkább meghalok!

S hirtelen, a szemközti tükörben beesett arcú kísértetet látott, a keskeny vállak fázósan húzódtak össze. Egy kissé hasonlított hozzá, de még inkább az anhalti hercegnéhez, akinek betegségét valamennyi végzetes tünetével együtt olyan szánakozó kíváncsisággal írta le Arvillard-ban, aki a tél elején, most nemrég halt meg.

- Lám!... Lám!...

Előrehajolt, még közelebb ment, s eszébe jutott, hogy milyen érthetetlenül gyöngéd és jó volt ott mindenki hozzá, anyja félelme, az öreg Bouchereau doktor elérékenyülése, amikor ő elutazott, s mindent megértett. Most már látja a regény végét... Magától jött... Elég sokáig kereste.

XVI. FEJEZET

Délvidéki árucikkek

- A kisasszony nagyon beteg... Senkit sem fogadhatunk.

Tíz nap óta tizedszer hallja Audiberte ugyanezt a választ. Mozdulatlanul állt a vastag, boltíves, verőkalapácsos kapu előtt - csak a Royale tér oszlopsorai alatt látni még ilyeneket - ez a zárt kapu mintha végérvényesen kirekesztené őt a Le Quesnoy-ék ódon házából.

- Jó, jó - mondta... - én többet nem gyövök ide vissza... Majd ők fognak engem hívni.

Izgatottan vágott neki ennek a mozgalmas kereskedőnegyednek, ahol a kötegekbe csomagolt áruval, hordókkal, zörgő, hajló vasrudakkal megrakott teherkocsik útját a kapuk alá begörgő targoncák keresztelték, az udvarok mélyén ládákat szögeztek. De a parasztlány nem is hallotta ezt a pokoli lármát, a munka kattogó ütemét, amely a magas házak legfelső emeletét is megremegtette, hiszen gonosz fejében még nagyobb zajjal ütköztek egymásnak az erőszakos gondolatok, akarata még nagyobb erővel csapódott neki az előtte álló akadálnak. Csak ment, s a fáradtságot nem is érezte, a Marais negyedtől egészen az Abbaye-Montmartre utcáig gyalogolt, hogy az omnibuszköltséget megtakarítsa.

Nemrég vetődtek ide, előzetesen gyors iramban vándoroltak egyik helyről a másikra, szállókba, bútorozott szobákba, de a tamburin miatt mindenünnen kitétték a szűrüket; egy új házba költöztek, ahol a nemrég felhúzott falaknak megfelelő bért fizettek a lakók, egy csomó kéteshírű alak, testükből élő nők, mindenféle bohémnépség, ügynökök; effajta kalandorcsaládokat láthatni a kikötőkben, a szállók teraszain lebzselnek a hajók megérkezése és indulása közti időben, lesik, hogy az ár mit hoz nekik. Itt a szerencsére vadásznak. Valmajouréknak bizony sok volt a házbér, különösen most, hogy a korcsolyarevü megbukott, s nekik bélyeges papíron kellett követelni a néhány fellépés díját. De ebben az újonnan festett hodályban, amelynek kapuja a lakók különféle, bevallhatatlan foglalkozása miatt éjjel-nappal nyitva volt, ahol mindig folyt valami veszekedés, csetepaté, a tamburin senkit sem zavart. Csak a tamburinos volt megzavarodva. A reklám, a falragaszok, a testhezálló felemás nadrág meg a szép bajusz nagy pusztítást vitt végbe a revü hölgyei között, akik nem olyan rátartiak, mint az a nebáncsvirág. Megismerkedett batignolles-i színészekkel, zenés kávéházak énekeseivel, egy csinos kis társasággal, amely a Rouchechouart körúton egy lebuiban, a *Szalmakalapban* szokott összeverődni.

A *Szalmakalapban* züllött semmittevésben telt el az idő, kártyáztak, söröztek, elcsámcsogtak a kis színházak pletykáin, udvaroltak a magukfajta nőknek; ez a hely valósággal ellensége, réme volt Audiberte-nek, vad dührohamokat váltott ki belőle; a két férfi meglapulva szenvedte végig a kitöréseket, mintha csak egy trópusi vihar zúdult volna rájuk, de mikor kettesben maradtak, átkozták zöldsoknyás zsarnokukat, s az iskolás gyerekek és a cselédek titkolózó, gyűlölködő hangján beszéltek róla: - Mit mondott neked...? Mennyit adott? - s mindketten egyetértve osontak el hazulról, mihelyt Audiberte kitétte a lábát. Audiberte tudta ezt, vigyázott rájuk, sietve intézte el a dolgát a városban, hogy hamarabb hazaérhessen, s mivel ezen a napon már reggel elment otthonról, ugyancsak igyekezett vissza. A lépcsőn felfelé menet megállott egy pillanatra, s hogy nem hallotta sem a tilinkót, sem a tamburint, felkiáltott:

- Hej, a senkiházi... Már megint a *Szalmakalapban* van.

De ahogy belépett, az apja elébe szaladt, és beléfojtotta a kirobbanást.

- Ne ordítozz...! Látogatód érkezett... Egy úr a minisztériumból.

Az úr a szalonban várakozott; mert ezekben a szabványépületekben minden emelet egyforma, s így nekik is volt egy virágos mintájú, édeskés szalonjuk, amely fölvert tojáshabra emlékeztetett, és a parasztlány nagyon büszke volt rá. Méjean szánakozva nézegette az éles világításban a függönytelen ablakú, fogorvosi várószobákhoz hasonlító teremben azt a néhány provence-i bútort, a pohárszéket, a dagasztó teknőt, a kenyeres kosarat, amelyek a sok utazásban és költözködésben megrongálódtak; e falusi tárgyak pora rászállt az aranyozásra, és a felragasztott tapétákra. Audiberte gögös és tiszta arca, vasárnap, szalagos fejdíszre, amely szintén oly idegen volt ebben az ötödik emeleti párizsi lakásban, még csak növelte szánalmát Roumestan áldozatai iránt, és barátságos szavakkal hozzáfogott, hogy megmagyarázza látogatása célját. A miniszter meg akarja kímélni Valmajourékat az újabb csalódásoktól, melyekért bizonyos mértékben felelősnek érzi magát, s ötezer frankot küld nekik kárpótlásul, az ideköltözésért, s hogy hazatérhessenek... Pénztárcájából kihúzta a bankjegyeket és rátette a diófából készült régi dagasztó teknőre.

- Akkor hát el kell menni? - kérdezte a parasztlány elgondolkozva, mozdulatlanul.

- A miniszter úrnak az az óhaja, hogy minél előbb... Szeretné, ha ismét otthon lennének boldogan, mint azelőtt.

Az idősb Valmajour rásandított a bankókra:

- Én úgy látom, hogy ez okos dolog... Hát te, mit szólsz hozzá?

Nem szólt semmit, várta a folytatást, amelyre Méjean pénztárcáját gyűrögetve, szemlátomást készülődött: - És ehhez az ötezer frankhoz hozzáteszünk még ötöt, hogy visszakapjuk... hogy visszakapjuk...

Fojtogatta a felindulás. Milyen gyötrelmes feladatot bízott rá Rosalie. Ó, néha ugyancsak nagy árat fizetünk azért, mert nyugodt és erős embernek tartanak bennünket, sokkal többet követelnek tőlünk, mint mástól... Gyorsan befejezte a mondatot: - Le Quesnoy kisasszony fényképét.

- No, végre valahára!... Hogy megmondta... A fénykép!... Tudom én azt jól, a teremtésit! - S minden szónál rántott egyet a fején. - Hát azt hiszi az úr, azért bolondítottak minket ide az ország végéről, meg azért ígértek fűt-fát, pedig mi semmit se kértünk, hogy most elzavarjanak, mint a kutyát, amelyik minden zugba odapiszkít?... Vegye vissza a pénzét!... Mi bizony nem megyünk innen el, megmondhatja nekik, és a fényképet se kapják vissza... Ez felér nekünk egy írással... Itt őrzöm, ni, a tarsolyomban... Sose adom ki a kezemből, és megmutatom Párizsban mindenhol, azt is, ami rá van írva, hadd tudja meg az egész világ, hogy Roumestan meg az egész családja hazugok... hazugok...

Tajtékozott a dühtől.

- Le Quesnoy kisasszony nagyon beteg - mondta Méjean komoran.

- Ajaj!...

- ... Elutazik Párizsból, s valószínű, hogy nem is tér már többé vissza... élve.

Audiberte nem felelt, de az a hangtalan nevetés a szemében, az a könnyörtelen *nem*, amelyet a kis hegyes párta alatt domborodó konok és alacsony homlokáról lehetett leolvasni, világosan kifejezte a hajthatatlan visszautasítást. Méjean egy pillanatra kísértésbe jött, hogy rárohanjon és letépje övéről a színes vászontarsolyt, s elfusson vele. De fékezte magát, kérlelni próbálta, mindhiába, végül belőle is kitört a düh: - Megbánja még! - mondta, s Valmajour apó legnagyobb sajnálatára távozott.

- Gondold meg magad, te lány... Még valami bajt zúdítasz ránk.
- Nem én... Nekik gyűlik meg a bajuk velünk... Elmegyek Guilloche-hoz.

Guilloche Jogi Irodája.

A szemközti ajtóra kiszögeezett elsárgult kartonlap mögött lakott az a szörnyű ember, aki érdekeket képviselt, s akinek, mint a többi hozzá hasonlóknak, egész berendezése egy hatalmas irattáskából állt; kötegszámra lapulnak benne a szennyes történetek, üres papírlapok a besúgásra és zsarolásra, pástétommaradék, álszakáll, sőt néha kalapács is, amellyel agyonverik a tejesasszonyt, mint ahogy egy nemrég lezajlott bűnperből kiderült. Ez a Párizsban oly gyakori figura nem érdemelné meg, hogy akár egy sorral is megemlékezzenek róla, ha a nevezett Guilloche, akinek már a neve is jelezte ezernyi apró ráncból barázdált képét, ki nem bővíti mesterségét egy új és nem mindennapi üzletággal: elvállalta a diákok házifeladatainak elkészítését. Tanítás után írtnoka, egy szegény ördög, összegyűjtötte a büntetési feladatokat, és késő éjszakáig másolta az *Aeneis*-t, vagy a görög igeragozást. Mikor nem volt írtnok, Guilloche, aki baccalareatussal rendelkezett, önmagát fogta be erre az eredeti munkára, amely jó hasznot hajtott neki.

Mikor Guilloche megismerte az ügyet, kijelentette, hogy kitűnő. A minisztert meg fogják idéztetni, és rászabadítják a lapokat; a fénykép egymagában aranybánya. De idő kell hozzá, utánajárás, Guilloche előleget kért, mégpedig csengő pénzben, mert a Puyfourcat-féle örökséget délibábnak tartotta. Mindez végképp elkészerítette a parasztlány kapzsiságát, pedig már az amúgy is kemény próbákon esett át, kivált, amióta Valmajour, akit az első télen gyakran szerepeltettek a szalonokban, az idén teljesen kikopott a Saint-Germain negyedből.

- Nem baj!... elmegyek dolgozni, bejárónőnek! - S az arles-i pártás kis erélyesség sürgött forgott a nagy épületben, le, s fel szaladgált a lépcsőkön, s emeletről emeletre terjesztette a miniszterrel való történetet, indulatba jött, rikoltozott, ugrált, s aztán hirtelen titokzatosra vált, s így folytatta: - Aztán a fénykép... - És gyors, alattomos pillantással, mint a pornográfkép-árusok a lebujsokban, akiktől a vén kéjencek trikós képet kérnek, megmutatta a holmit.

- Csinos lány, meg kell hagyni!... Azt is elolvasta, amit aláírt?

Ezek a jelenetek kéteshírű helyeken ismétlődtek meg, a görkorcsolyázó lányoknál, vagy a *Szalmakalap* vendégeinél, akiket ő előkelően Malvina asszonynak, Héloïse asszonynak nevezett, mert bársonyruhájuk, szalaggal szegélyezett ingük, mesterségük e kellékei nagy tiszteletet ébresztettek benne, s eszébe se jutott azzal törődni, hogy mi is ez a mesterség. És a kedves, finom és gyöngéd fiatal leány arcképe így járt kézzől kézre, e szennyes és kíváncsi bírálók között; részekre szedték, nevetgélve olvasták a naiv vallomást, míg végül Audiberte visszavette tulajdonát, bedugta a pénzes zacskójába, és a madzagot dühödt, fojtogató mozdulattal rántotta meg.

- Ezzel aztán a markunkban vannak.

És már szaladt is a törvény emberéhez: végrehajtást kért a görkorcsolya revü, Cardaillac, Roumestan ellen, s mivel veszekedő kedvét még ez sem csillapította, gyakran összerúgott a házmesterekkel ugyancsak a tamburinozás miatt; a tamburin-kérdés végül is úgy oldódott meg, hogy Valmajourt száműzték egy borpincébe, ahol a trombita hangja a birkózás és boxolás dobbanásaival váltakozott. A pincében óraszámra fizetett gázláng fényénél, sápadtan, magányosan, mint a rab, gyakorolt hosszasan a tamburinos, nézegette a spárgatalpú cipőket, a szarvasbőr kesztyűket, a falra aggatott rézkürtöket, s furulyájából olyan dallamokat eregetett fel az utcára, mint a pékműhely tücskének panaszos, éles ciripelése. Egy napon Audiberte-et beidézték a kerületi rendőrbiztoshoz. Gyorsan odasietett, mert meg volt győződve, hogy Puyfourcat unokabátyja örökségéről van szó; mosolyogva, pártás fejét begyesen tartva lépett

be, és egy negyedóra múlva feldúltan - a parasztasszonyok esnek ilyen rettegésbe a zsandártól - somfordált ki a rendőrbiztostól, aki már az első mondatok után visszaadatta vele az arcképet, és aláíratta a tízezer frankról szóló elismervényt, amelynek ellenében minden pereskedésről lemond. De az elutazásról Audiberte hallani sem akart, makacsul bízott öccse tehetségében, lelkébe mindörökké belevésődött a hintók hosszú sorának káprázatos látványa a minisztérium kivilágított udvarán.

Mikor hazatért, közölte az emberekkel, akik jobban be voltak gyulladva, mint ő, hogy arról a dologról nem szabad többet beszélni; de a pénzről hallgatott. Guilloche valahogy megszimatolta a pénzt, és minden eszközt igénybevett, hogy a maga sápját leszedje, s mivel eddig még alig kapott valami fizetséget, szörnyen megneheztelt Valmajourékra.

- No - mondta egy reggel Audiberte-nek, aki a lépcsőházban öccse ünneplő ruháját keféltette; Valmajour még ágyban volt. - No, most már aztán meg lehetnek elégedve... Végre meghalt.

- Ki?

- Puyfourcat unokabáty... Az újságban áll!...

Audiberte felsikoltott, beszaladt a lakásba, és sírásba csukló hangon szólította a két férfit:

- Apám!... öcsém!... Gyorsan... Az örökség!

Felindultan, lihegve állták körül az alattomos Guilloche-t, az kinyitotta a hivatalos közlőnyt, s nagyon lassan olvasta:

A kincstári vagyonkezelőség megkeresésére a mostaganemi bíróság 1876. október 1-én a következő hagyatékok kihirdetését és közzétételét rendelte el... Papeline (Louis) napszámos... - Ez nem ő... Puyfourcat (Dositheus)...

- Ő az - mondta Audiberte.

Idősb Valmajour úgy érezte, kötelessége a szemét törölgetni.

- Ejnye!... szegény Dositheus.

- Puyfourcat, elhalálozott Mostaganemben 1874. január 14-én, született Valmajourban (Aps közigazgatási kerület), ...

Audiberte türelmetlenül közbevágott:

- Mennyit hagyott?

- Három frank, harmincöt centime-ot! - kurjantotta Guilloche; otthagyta nekik a közlőnyt, hogy saját szemükkel győződhesse meg csalódásukról, hahotázása emeletről emeletre terjedt, le, egészen az utcára; s a Montmartre, ahol a Valmajourék legendája szájról szájra járt, rajtuk mulatott.

Három frank, harmincöt centime a Puyfourcat-örökség! Audiberte úgy tett, mintha ő nevetne rajta a legjobban, de iszonyatos bosszúvágya Roumestanék ellen csak nőtt, őket okolta minden bajukért, s kereste az utat, a módot, a fegyvert a megtorlásra.

Valmajour papa furcsán viselkedett e szerencsétlenségek közepette. Míg leányát csak úgy emésztette a munka és a düh, a rab pedig a pincében sorvadozott, ő virágos jókedvvel, gondtalanul élte napjait, fia iránti szakmai féltékenysége elmúlt - mintha csak valami nyugalmas otthont talált volna valahol távol a családjától. Mihelyst az ebéd utolsó falatját lenyelte, már elfüstölgött, s néha, amikor ruháját kefélte, egy aszalt füge, cukorka vagy egyéb nyalánkság pottyant ki a zsebéből; az öreg dűnnyögött valamit arról, hogyan jutott az édességekhez:

- Találkozott az utcán egy földijükkel, majd eljön ide látogatóba.

Audiberte a fejét ingatta:

- Hej! Ha utánad megyek!...

Az volt az igazság, hogy az öreg, mikor Párizs utcáin kóborolt, a Saint-Denis negyedben felfedezett egy nagy csemegeüzletet; a címtábla, meg az élénkszínű gyümölcsökkel, a préselt ezüstpapírba csomagolt árukkal teli kirakat - harsány színeivel olyan hívogató a párizsi ködben - becsábította az öreget. Az üzletet, amelynek állandó látogatója lett, jól ismerték a Párizsban élő délfranciák. Cégéről ez állt:

Délvidéki árucikkek.

Ez a felirat tökéletesen megfelelt a valóságnak.

Ebben a boltban tősgyökeres délvidéki minden: a tulajdonosok, Mèfre úr meg a felesége, a zsiros délvidék e két hamisítatlan provence-i terméke, parázsló szemük, Romatestan-módra hajlott sasorrúk, kiejtésük, kifejezéseik, az a lármás mód, ahogy az embereket üdvözlik, még maguk a segítők is, akik mind bizalmasok és tegezik a tulajdonost, s az *r* betűket ropogtatva fesztelenül kiabálnak át a kasszához: - Mondd csak, Mèfre, hová tetted már a kolbászt? - Délvidékiek a nyafkarászó és maszatos kis Mèfre-ek, akiket minden pillanatban azzal fenyegetnek, hogy kihatározzák a belüket, elevenen megnyúzzák, miszlikbe vágják őket, de akik azért mégis minden nyitott hordóba belenyúlálnak. És azok a hadonászó vevők, akik két óra hosszat fecsegnek, amíg egy-két souért süteményt vásárolnak, s körbe ülnek a székekre, megvitatta, hogy vajon a fokhagymás vagy borsos hurkát illeti-e az elsőbbség; lármás beszélgetésük tele van a Portal néni-féle fordulatokkal: *Nem úgy van ám, legalábbis, ugyan már, sőt, ellenkezőleg* - közben pedig egy újrafestett reverendát viselő tisztelendő, a tulajdonosok jó barátja alkudozik a szózott halra, a legyek pedig a gyümölcs, a cukorkák és a szinte keleties jellegű sütemények miatt még télen is ott zümmögnek tömegestül a meleg boltban. S ha egy párizsi történetesen betéved az üzletbe és bosszankodik a piszmozgó kiszolgálás meg az elárúsítók szórakozott közönye miatt, akik átbeszélgetnek egymáshoz a pultok mellől, s közben nem a kívánt mennyiséget mérik le, vagy rosszul csomagolnak - milyen hamisítatlan honi kiejtéssel utasítják rendre:

- Hát ha annyira sietős a dolga, ott az ajtó, nyitva van, a villanyos meg ott megy ni, ráülhet.

Földieinek ez a köre tárt karokkal fogadta Valmajour apót, Mèfre meg a felesége emlékeztek rá a beaucaire-i vásárból, mikor a tamburinosok versenyén játszott. A beaucaire-i vásár már megszűnt, csak a neve él, de az idős délvidékieket úgy köti össze, mint valami szabadkőművesség. Délvidéken ez volt a minden esztendőben megismétlődő tündérvjáték, a leszorított életű emberek szórakozása; előzetesen sokáig készülődtek rá, s utána még hosszú ideig beszéltek róla. Az asszonynak meg a gyerekeknek jutalmul ígérték, hogy elviszik őket a vásárba, s ha valami ok miatt mégis otthon kellett maradniok, az apa, mikor hazaért, spanyol csipkét meg játékot halászott elő a csomag mélyéről. A beaucaire-i vásár - a kereskedés ürügye alatt - kétheti vagy egyhónapi szabadságot jelentett, vidám, gondtalan életet, akár a sátoros cigányoké. Hol itt, hol ott töltötték az éjszakát, helybeliek lakásán, üzletekben, pultokon, az utcán, szekerek ponyvái alatt a csillagos, meleg júliusi sötétségben.

És az adás-vétel nem az unalmas boltokban folyt, hanem ingujjban, ebéd közben, vagy a kapu előtt, a rhôneparti réten sorakozó bokrok közt. S maga a folyó is egy hatalmas, mozgó tábor volt, hullámain mindenféle hajók ringtak, latin vitorlájú lahut-k, amelyek Arles-ből, Marseille-ből, Barcelonából, a Baleári szigetekről jöttek és bor-, szardella-, parafa-, narancsrakományt hoztak, felhúzott zászlóikat meg a nevüket hirdető széles vászonzsákot csak úgy verdeste a friss szél, s tükörképüket látni lehetett a sebes vízben. És az a zsvaj; spanyolok, szárdok, hosszú tunikás, hímzett papucsot viselő görögök, prémes sapkájú örmények, zsinóros

dolmányú, bő, szürke bugyogós törökök, legyezővel a kezükben, ez a tarka-barka tömeg, csak úgy tolong a lacikonyhákban, a gyerekjátékok, botok, esernyők, ötvösáruk, az illatosított füstölő pasztillák pultjai előtt. És aztán az úgynevezett »szép vasárnap«, a vásár megnyitása utáni első vasárnap; a jókedvű lakomák a rakparton, a hajókon, a híres »trattoriákban« a *Szőlőskertben*, a *Nagy Kertben*, meg a *Thibaut Kávéházban* - aki csak egyszer is látta, élete végéig vágyakozva emlékezik rá vissza.

Mèfre-éknél otthonosan érzi magát az ember, egy kissé olyanformán, mint a beaucaire-i vásárban; a festői rendetlenségű bolt valóban hasonlít is a déli termékek hevenyészett, vidékies kafarnaumához:²⁴ aranyszínű kukoricaliszttel repedésig tömött zsákok, aztán van itt bőviben nagyszerű szárazborsó, kemény, mint a sörét, meg gesztenye, ráncos és poros, mint a rőzsét cipelő öregasszony aszott kis arca, előételnek való zöld és fekete befőzött olajbogyóval teli edények, gyümölcsízű vörös olajjal teli kannák; a dinnyehéjből, fügeből, birsalmából, a gyümölcsvásár poshadó maradékaiból kotyvasztott apsi lekvár pedig hordókban áll. Fent a polcokon, a sózott húsfélék meg az üveges és a dobozos konzerváruk közt ott található az egyes városok sajátos csemegéi: nimes-i lepény és szirupos dió, montélimart-i nugat, aix-i piskóta és mandulás sütemény. Valamennyi aranypapírba csomagolva, s a papíron ott a címke meg az ár.

És aztán a primőrök... A napban fürdő délvidéki gyümölcsös- és zöldséges kerteknek - ahol a gyümölcsök a fák gyér zöldje között úgy függnek, mint a drágakövek - egész rakománya van itt: mahagonifényű, keményhúsú jujuba, halvány naspolya, mindenfajta füge, édes citrom, zöld és piros paprika, nagypocakú dinnyék, nagy vöröshagymák, belsejük, mint a virágszirom, muskotályszőlő hosszúkás, átlátszó szemeiben úgy rezeg a kocsonyás lé, mint tömlőben a bor; fürtökben függnek a sárga- és feketecsikos banánok, halomban van itt aranyszínű narancs és gránátalma, akár a kanócbélű vörösréz puskagolyók. És a falakról, a mennyezetről, az ajtó két oldaláról, a kiszáradt pálmák gubancáról fokhagyma meg hagymafüzérek, szentjánoskenyér, füstölt hurka, kukoricacső fityeg, megannyi meleg, színes, valóságos áradata a délvidéki nyárnak; a délvidéki nap dobozokban, zsákokban, korsókban, s a párás kirakati üvegen át még az utcára is kisugárzik.

Valmajour apó orrlyukai csak úgy rezegtek a gyönyörűségtől, mikor izgatottan fel s alá járt az üzletben. Odahaza a legcsekélyebb munkától is huzakodott, s ha a mellényére felvarrt egy gombot, órákig törölte utána a homlokát és dicsekedett, hogy micsoda óriási munkát végzett, de itt az üzletben mindig szívesen segített, ingujjban odaállt a ládákat szögezni, kicsomagolni, s közben hol egy szem cukorkát, hol meg egy kevés olajbogyót csent magának; mindenféle történetekkel, tréfákkal fűszerezte a munkát, sőt hetenként egyszer, amikor a provence-i tőkehalat küldték szét, késő estig a boltban maradt, hogy a szállításoknál segédkezzen.

Ez a délvidéki étel, a vagdalt olajos tőkehal, mégpedig az igazi, fehér, egész apróra vágott tejfölös tőkehal, egy kis fokhagymával, úgy, ahogy Nimes-ben készítik, nem is igen kapható máshol, csak a Délvidéki árucikkek üzletében. Mèfre-ék egyenest Nimes-ből hozzátják, csütörtökön este hétkor érkezik a gyorssal, s hétfőn reggel osztják szét az állandó vevők közt, akiknek neve be van jegyezve az üzleti könyvbe. Ennek a fűszerszagú, olajpecsétetes könyvnek gyűrött oldalain van megírva, hogyan hódították meg a délvidékiek Párizs városát, magas állású politikusok, pénzemberek, a híres ügyvédek, képviselők, miniszterek, s köztük ott a royalista hazafi, az egyház és a trón oszlopa, Numa Roumestan neve is.

Azért az egy sorért, amelyre Roumestan neve fel van jegyezve, Mèfre-ék az egész könyvet is tűzbe hajítanák. Ő képviseli legjobban gondolataikat, a vallás, a politika terén - mindenütt.

---

²⁴ Átvitt értelemben: zsibvásár.

- Olyan ember az, tudják - mondogatja Mèfre-né, aki férjénél is szenvedélyesebb híve Roumestannak - hogy még a lelkünk üdvösségét is odaadnánk érte.

Gyakran emlegetik, hogy Numa már a dicsőség felé vezető úton haladt, de nem röstellt saját maga bevásárolni. És mennyire értett a görögdinnye kiválasztásához, hogy eltalálta, melyik kolbászból csepeg a zsír, amikor felvágják! És milyen jó ember, milyen szép, tekintélyes külsejű férfi; mindig megeresztett valami bókot Mèfre-nének, mindig volt egy jó szava a »kedves komájához«, és megsimogatta a Mèfre-csemetéket, akik a csomagokat utánavitték a kocsijáig. Mióta miniszter lett belőle, és azokkal a gazember »vörösökkel« annyi baja van a képviselőházban meg a Szenátusban, azóta, sajnos! már nem jár ide, de állandó, hű vevője maradt az üzletnek, s az első szállítmány mindig az övé.

Egy csütörtök este tíz óra tájt, mikor a tőkehállal teli edények zsineggel átkötve szép rendben ott sorakoztak a padon, a Mèfre-család, a segédek és az öreg Valmajour, - ők is a délvidék termékei egytől egyig - teljes számban, izzadtan, fújtatva olyan arckifejezéssel pihentek meg, mint akik derekasan elvégezték kemény munkájukat; a társaság macskanyelveket mártogatott, vagyis égetett borba, narancsszörpbe, »szóval valami édességbe, na!-« mártott piskótával traktálta magát, mert az erős italt a délvidéki ember nem kedveli. Dél-Franciaországban a városokban és a falvakban egyaránt úgyszólván ismeretlen a részegség, ösztönösen félnek, irtóznak tőle. Talán mert érzik, hogy ivás nélkül is mámorosak, bódultak ők születésüktől fogva.

Valóban, a szél meg a nap olyan szeszt párol a délfrancia természetébe, amelynek hatását többé-kevésbé minden ember érzi, aki ott született. Az egyiknek éppen azzal a cseppel jutott több belőle, amelytől megoldódik a nyelv, féktelenné válnak a mozdulatok, amitől az életet rózsaszínűnek látja és minden embert barátjának érez, ami lángot gyújt a szemekben, szélessé varázsolja a utcákat, elsimítja az akadályokat, megkettőzi a bátorságot és bátorítja a félénkeket; mások, akikbe nagyobb adag jutott, mint Audiberte-be, Portal nénibe, tüstént a dadogó, toporzékoló vak őrjöngés állapotába kerülnek. A provence-i búcsúkon látni, ahogy a sárgacipős parasztok az asztalon táncolva kurjongatnak és torkuk szakadtából kiabálják: - Pincér, pezsgő citromlevet ide! - S egy egész falu tökrészegre issza le magát néhány üveg limonádéval. És amikor a bódult emberek hirtelen összeesnek, jön az összeroppanás, amely oly gyorsan váltja fel a dühöt és a lelkesedést, mint a márciusi égen a felhő a napot - melyik délvidéki nem ismeri ezt az állapotot?

Az öreg Valmajourban nem tombolt olyan láz, mint leányában, de ezért öbele is szorult jócskán délvidéki természet; ezen az estén a mandulatejbe mártogatott süteménytől olyan bolondos jó kedve kerekedett, hogy az üzlet közepén, poharát kezében tartva, maszatos szájával mindenféle fintorokat vágott, akárcsak egy vén pojáca, aki a kocsmában pénz helyett bohóckodással fizet. A Mèfre-család meg a segédek a kukoricalisztes zsákokon csak úgy dülöngéltek a kacagástól.

- Hát ez a Valmajour! Ez igen!

De hirtelen lehült a jókedve, pojácamozdulatát mintha kettévágta volna egy rezgő provence-i párta megjelenése.

- Mit csinál itt, apa?

Mèfre-né fölemelte két karját a mennyezetről lecsüngő hurkák felé:

- Micsoda? A maga lánya?... Nem is szólt róla!... Ejnye, de kicsike... De takaros teremtés, az már szent... Kerüljön csak beljebb!

Idősb Valmajour egyrészt, mert megszokta a hazudozást, aztán meg a nagyobb szabadság kedvéért egy szóval se említette gyerekeit; öreg legényembernek adta ki magát, aki évjára-

dékából él; de a délvidékiek közt nem számít a füllentés. Ha egy egész sor kis Valmajour jelenik meg Audiberte nyomában, éppen ilyen lármás barátságossággal fogadták volna. Körülvették, helyet csináltak neki:

- Hát aztán tartson csak velünk, oszt mártogasson!

Audiberte zavarában szóhoz se tudott jutni. Az utcáról toppant be ide, a sötét, hideg decemberi éjszakából; Párizs élete a késői óra ellenére is még mindig lázasan lüktetett odakint, a sűrű ködöt gyorsan suhanó árnyak szaggatták szét, az omnibuszok színes lámpái, a villamosok rekedt túlkölése; északról jött, a télből, s hirtelen minden átmenet nélkül az olasz Provence kellős közepére érkezett. Mèfre-ék boltjába - ahol a közelgő karácsonyi ünnepek előtt csak úgy ékeskednek a finom nyalánkságok, s szinte árad belőlük a hazai verőfény - az ismerős hangok, ismerős illatok közé. Mintha egyszerre rátalált volna hazájára, igen, visszatért egyévi száműzetés és megpróbáltatás után, a barbárok messze földjén vívott küzdelmek után. Jóleső melegség burkolta be, s ahogy süteményét beleaprította egy pohár cartagenai borba, és felelgetett ezeknek a derék embereknek - olyan kedvesek és barátiak, mintha esztendeje ismernék már egymást, - a feszültség is feloldódott idegeiben. Úgy érezte, mintha visszakerült volna a régi, megszokott életébe, és szemét, ezt a tűzben égő, kemény szempárt, amely még sose sírt, most könny borította el.

De elérzékenyülése iziben véget ért, mikor közvetlen közelében elhangzott Roumestan neve. Mèfre-né vizsgálta sorra a küldemények címeit, s lelkükre kötötte a segédeknek, nehogy a Grenelle utcába szállítsák Numa vagdalt tőkehalát, hanem a London utcába.

- Úgy látszik, a Grenelle utcában nincs nagy becsülete a tőkehalnak - jegyezte meg a Délvidék egyik eleven terméke.

- Nem bizony - szólalt meg a tulajdonos. - A feleség északi nő, a legészakibb Északról... ott vajjal főznek, az áldóját... A London utca a vidám Délvidék, csupa jókedv, ének, olajos koszt... Tiszta sor, hogy Numa szívesebben van ott.

Egészen könnyedén beszélt erről a második háztartásról, amelyet a miniszter egy kényelmes kis lakásban rendezett be; a lakás a pályaudvar közelében volt, hogy kipihenhesse a képviselőház fáradalmait; ott nem kell senkit sem fogadni és nincs semmi paradé. Egészen bizonyos, hogy a szenvedélyes Mèfre-né ugyancsak rikoitozott volna, ha az ő házasságában történik ilyesmi, de hát ha Numa teszi, akkor megnyerő és természetes ez a viselkedés.

Szereti a zsenge húst, de hát nem bomlottak-e a királyaink is a nők után? X. Károly meg az a tüzes kakas IV. Henrik? A Bourbon orra miatt van, úgy ám!...

S ebbe a könnyedségbe, ebbe az évődő hangba, amellyel a délvidéki ember a szerelmi ügyekről beszél, belevegyült a fajgyűlölet is, az északi asszony, az idegen és a vajjas koszt iránti ellenszenv. Belemelegedtek, anekdotáztak, részletesen megbeszélték a kis Alice csinosságát és sikereit a Nagyoperában.

- Én ösmerem az anyját még a beaucaire-i vásárok idejéből - mondta az öreg Valmajour. - A *Thibaut Kávéházban* énekelt románcokat.

Audiberte visszafojtott lélegzettel figyelt, egyetlen szó se került el a figyelmét, s emlékezetébe feljegyezte a nevet, a címet; apró szemében az izzó ördögi lángot nem a cartagenai bor gyújtotta fel.

XVII. FEJEZET

A babakelengye

Az ajtón halkán kopogtattak, Rosalie ott guggolt csaknem térdeplő helyzetben a XV. Lajos korabeli kommod előtt és összerendezte, mint akit tetten értek: visszatolta a kecsesen hajlított fiókot s megkérdezte:

- Ki az?... Mit akar, Polly?

- Levelet hoztak... nagyon sürgős - felelt az angol lány.

Rosalie elvette a levelet, és aztán gyorsan újra bezárta az ajtót. Ismeretlen, suta írás, durva papíron, a borítékon, mint a segélykérő leveleken általában - ott a szokásos: »a saját kezébe, sürgős«. Egy párizsi szobalánynak eszébe se jut, hogy ilyen csekélység miatt háborgassa. A fiókosszekrényre tette a levelet, majd később olvassa el, s visszament a fiókjához: a régi babakelengye kincsei voltak benne.

Nyolc esztendeje, a nagy megrendülés óta nem nyitotta ki, attól félt, hogy fájdalma csak feléled tőle, de amióta másállapotban volt, se mert hozzányúlni, valami anyai babona tartotta vissza, attól rettegett, hogy újra szerencsétlenséget zúdít magára, ha a babakelengyét rakosgatja, s mintegy bennük becézi a még meg se született gyermeket.

Ebben a bátorlelkű nőben megvolt a remegés, a női idegrendszer minden finomsága, rezdülése, a mimózához hasonló borzongó érzékenység; a világ nem ismeri az embereket, de ítélkezik felettük - Rosalie-ról megállapították, hogy hűvös, mint ahogy a tudatlanok azt képzelik, a virág nem él.

De most, hogy a benne élő reménység már hat hónapos, elő kellett venni ezeket a kis ruhácskákat gyászos elzártágukból, alaposan megnézegetni, talán átalakítani, mert a divat még a babakelengyében is változik; az újszülöttek holmijára nem egyformán teszik a szalagot. E gyöngéd foglalatosság miatt zárkózott be Rosalie oly gondosan a szobájába, s a nagy, nyüzsgő, aktákat és jelentéseket gyártó minisztériumban, a főosztályok és az irodák közti sürgésforgásban bizonyára semmi sem olyan nagy fontosságú és olyan megható, mint ennek az asszonynak a munkája: izgatottan dobog a szíve, és reszket a keze, amint ott térdel a fiók előtt.

Felemeli a kissé megsárgult csipketakarót; alatta a kis ruhácskák most is oly ártatlan-fehérek, s a régi illat árad belőlük; nézegeti az életkor és nagyság szerint rendezett főkötőket, kis rékliket, a keresztelői ruhát, az apró fodrokba szedett nyáladzót, a parányi harisnyákat. És újra látja önmagát, ott Orsay-ben, amint boldog révedezésben órákig varrogatott, hímzett a nagy katalpafa árnyékában, a virágok fehér szirmai behullottak kézimunka kosarába, a fonalak és a vékony hímzőolló közé, s neki minden gondolata egy-egy öltésbe összpontosult, ezekkel számlálta álmait és a tovatűnt órákat. Mennyi ábránd és hit volt még akkor benne! Milyen vidáman csivogtak a madarak feje felett, s lelkében mennyi gyöngéd, az ideig sose ismert érzés! De az élet egy nap alatt hirtelen mindent visszavett tőle. S ahogy előszedegeti a pólyakészletet, most újra felidéződik lelkében a bánat: férje elárulta, gyermeke elpusztult.

Mikor rápillant az első kis ingecskére, amely mintha csak arra várna, hogy a picikét belebújtassák - ezt az inget készítik oda a bölcsőhöz, hogy az újszülöttre ráadják - mikor nézi az összehajtogatott kis ruhaujjakat, meg a kitárt karú kis ruhácskákat és az egymásra rakott kerek főkötőket, sírva fakad. Úgy érzi, hogy ez a kisgyerek élt, s ő csókolgatta és ismerte. Fiú, igen, szép erős fiúcska, s puha, tejszínű arcából nagyapja mély, komoly szeme bámul. Nyolc esztendősen lenne most, hosszú haja fürtösen omlana gallérijára; ebben a korban még az anyáé a

gyermek, ő sétáltatja, öltözteti, ő tanul vele. Ó, milyen kegyetlen, milyen szörnyen kegyetlen az élet...

De lassanként, ahogy kiszedegette és rakosgatta a vékonyka selyemszalaggal átkötött parányi holmikat, a virágos hímzéseket, a selymes csipkéket, lecsillapodott. Nem, az élet mégsem olyan gonosz, s amíg csak tart, nem szabad elveszíteni bátorságunkat. Az a végzetes fordulat mindent elvett tőle; akkor azt képzelte, örökre vége a bizalomnak és a szerelemnek, nem lesz többé feleség és anya, s hátralevő életén át csak nézi, hogyan tűnik el a napsugaras múlt egyre messzebb, mint egy táj, amelytől nehezen válunk meg. És aztán a komor esztendő után, szívének fagyos hava alatt lassan-lassan elkezdődött a megújulás, s lám, egyre nő benne az új élet, már az erejét is ugyancsak érzi éjjelente, mikor nagyokat rugdal testében. És Numa is megváltozott, olyan jó, kigyógyult azokból a durva heveskedésekből. - Igaz, még mindig van benne egy s más gyöngeség, ami Rosalie-t bántja, az az örökös kertelése - nem bír megszabadulni tőle, de hát »ez a politika«, mondja ilyenkor Numa. - Egyébként is, a szerelem kezdetének illúziói már elmúltak, Rosalie tudta: ahhoz, hogy boldogan éljünk, meg kell elégedni a »körülbelüllel«; teljes boldogságot formálni abból a félboldogságból, amit az élet ad...

Ismét kopogtattak. - Méjean úr van itt, beszélni szeretne a kegyelmes asszonnyal.

- Jól van... megyek...

Rosalie átment a kis szalonba, ahol Méjean nagy lépésekkel, felindultan járt fel s alá.

- Be kell valamit vallanom önnek - mondta. Hangja közvetlen volt és kissé nyers, erre régi barátságuk jogosította fel, meg az a tudat: nem őrajta múltott, hogy ebből a barátságból nem lett rokon kapcsolat. - Már néhány napja elintéztam azt a kínos ügyet... De nem szóltam, hogy tovább tarthassam magamnál...

S odanyújtotta neki Hortense fényképét.

- Végre... Milyen boldog lesz szegény drágám...

Meghatottan nézte húga provence-i ruhás fényképét, bájos arcáról, alakjáról fiatalság és egészség sugárzik, aztán elolvasta a fénykép alján a finom, erős vonalú írást: *Hiszek önben és szeretem - Hortense Le Quesnoy*. Arra gondolt, hogy a szegény szerelmes is olvasta ezt, s hogy milyen súlyos feladatot vállalt magára ezzel a megbízatással, és szeretettel szorította meg a kezét:

- Köszönöm.

- Ne köszönje meg... Igen nehéz volt... De egy hete itt van nálam... *Hiszek önben és szeretem...* Néha azt képelem, hogy nekem írta...

S aztán halkán, félénken kérdezte:

- Hogy van?

- Rosszul... Mama elviszi Délvidékre... Most már mindenbe beleegyeznek, amit más akar... Mintha elpattant volna benne egy rugó.

- Megváltozott?

Rosalie egy mozdulattal válaszolt - Ó!...

- Vízontlátásra asszonyom - mondta Méjean hirtelen, s nagy lépésekkel ment kifelé. Az ajtónál visszafordult, izmos válla szögletesen rajzolódott ki a félig fellibbent ajtókarpit alatt.

- Szerencse, hogy nincs képzelőerőm... Elviselhetetlenül boldogtalan lennék...

Rosalie elszomorodva ment vissza szobájába. Hiába biztatta önmagát, hiába ismételte el gondolatban, hogy húga olyan fiatal - és Jarras doktor megnyugtatta őket, s kitart amellett, hogy krízis ez, amiből ki kell jutni - sötét gondolatok nehezédtek rá, sehogy sem illettek a babakelengye ünnepi fehérségéhez. Gyorsan kiválogatta, rendberakta a szanaszéjjel heverő kis holmikat, s bezárta a fiókot, aztán, amikor felállt, észrevette a levelet a kommod tetején, kézbevette és gépiesen olvasni kezdte. Azt hitte, holmi kéregető fordul hozzá, hiszen naponta annyi effajta írást küldtek neki; éppen a legjobbkor érkezett volna, mert Rosalie most egy kissé babonás volt, s ilyenkor az emberek azt hiszik, hogy a jótékonyság szerencsét hoz. Rosalie ezért eleinte nem is értette meg a levelet, újra el kellett olvasnia sorról sorra; egy zavaros fejű diák írja ilyen otrombán a házifeladatát, mint Guilloche írnoka ezt a levelet.

»Ha szereti a vagdalt tőkehalat, értesítem, hogy Bachellery kisasszonynál a London utcában kitűnő tőkehalat esznek vacsorára. A férje adja a vendégséget. Csöngessen háromszor és menjen be.«

Ezekből az otromba mondatokból, ebből a mocskos és gálád tartalomból kibontakozott a valóság, s megjelent előtte az egybeeső tények és emlékek segítségével Bachellery neve; egy esztendő óta annyit emlegették, a hírlapi cikkek rejtélyes célzásai a szerződtetéséről, a lakás-cím, amelyet Numa szájából hallott, hosszas időzése Arvillard-ban. A kétely egy pillanat alatt bizonyossággá dermedt. És nem világítja-e meg a múlt a jelen minden valódi szörnyűségét? Csupa hazugság és színlelés, ez Numa, és nem is tud más lenni. Aki másokat örökké becsap, mért kímélte volna meg őt? Ő volt az ostoba, hogy hagyta magát elbolondítani álnok hangjától, útszéli gyöngédségétől, s olyan részletek bukkantak fel emlékében, amelyekből ugyanabban a pillanatban elsápadt és elpirult.

Ez már nem az első csalódás naiv, könnyben úszó bánata, ebbe harag is vegyül saját maga ellen, hogy olyan gyenge és gyáva volt s megbocsátott; férje ellen, aki fogadkozott, esküdözött, hogy nem vétkezik többé, és mégis megcsalta. Szerette volna azonnal tisztázni a dolgot, csak hogy Numa Versailles-ban van, a képviselőházban. Eszébe jutott az is, hogy Méjeant idehívja, de aztán visszariadt, nem akarta, hogy ez a becsületes ember kénytelen legyen hazudni. Magába fojtotta a benne dúló érzések orkánját, hogy ne kiáltozzon, s legyűrje azt a szörnyű idegrohamot, amely - érezte - kitörni készül belőle. Fel és alá járkált a szőnyegen, kezét a megszokott mozdulattal pongyolája bő derekához szorítva. Hirtelen megállt, s megremegett az irtózatos félelemtől.

A gyermeke!

Szenvedett az is, teljes erejéből tusakodott az életéért, s figyelmeztette az anyát, hogy ő már van. Ó, Istenem, ha ez is elpusztulna, mint a másik... A magzat ugyanolyan idős, és a körülmények is olyan hasonlóak... A sors, amelyet vaknak mondanak, néha kegyetlen tervszerűséggel dolgozik. Szaggatott mondatokkal, gyöngéd felkiáltásokkal próbálta megnyugtatni önmagát: - Édes kicsikém... Szegény kicsikém... - Igyekezett hidegvérrel szemlélni mindazt, ami történt, hogy emberi méltóságát megőrizze, s főként, hogy ne tegye kockára életének azt az egyetlen értékét, ami még megmaradt. Kézimunkáját is elővette, azt a Penelope-hímzést, amely a szorgalmas párizsi nőnek mindig keze ügyében van; meg kell várni Numa hazatérését, beszélni kell vele, vagy inkább a viselkedéséből megbizonyosodni arról, hogy vétkes, mielőtt a válás jóvátehetetlen botrányára kerülne a sor. Ó, a szív hány titkát ismerik a selymesfényű gyapjúszálak, meg azok a különböző alakú hímzövásznak, s a kézimunka kecsesen összefonódó virágainak bonyolult, kuszált, megszakadt szálakkal teli visszája mennyi bánatot, örömet és vágyat takar!

Mikor Numa Roumestan hazaérkezett a képviselőházból, feleségét kézimunkázva találta; csak egy lámpa égett, s szűk fényköre rávetődött Rosalie-ra. Ez a békés kép: Rosalie gesztenyeszín haja, szép, szelíd arcéle, a puha kárpitok kirajzolódó árnyéka, amelyen ékességként rezgett a kandalló tűzének visszfénye, ahogy a fényezett szélfogókról, az elefántesont, réz és fayence dísztárgyakról visszaverődött, megkapta Numát, már csak azért is, mert éppen ellentéte a képviselőháznak. Ott örökös a zshivajgás, az élesen megvilágított mennyezetet porfelhő lepi el, s úgy lebeg a viták felett, mint a gyakortól térről felszálló lőporfüst.

- Jó estét, mama... Milyen jó itt nálad...

A parlamenti ülés ugyancsak heves volt. Most is azt az undorító költségvetést tárgyalják, a baloldal öt álló óra hosszat kapaszkodott d'Espaillon tábornok kabátja szárnyába, aki, szegény feje, két gondolatot se bír egymáshoz fűzni, ha közben nem káromkodhat egyet. No, de azért a kabinet most valahogy csak kievickél, de majd az újesztendei parlamenti szünet után kezdődik az igazi tánc, mikor a szépművészetek költségvetése kerül sorra.

- A Cardaillac ügyel akarnak megbuktatni... Rougeot fog beszélni... Nem valami kellemes ellenfél... Vakmerő, arcátlan alak!...

Aztán rántott egyet a vállán:

- Rougeot Roumestannal szemben... Észak Dél ellen... Annál jobb. Ez a küzdelem szórakoztat engem. Majd jól eldöngetjük egymást.

Csak ő beszélt, és a saját ügyeitől annyira nekihevílt, hogy észre se vette Rosalie makacs hallgatását. Odament hozzá, egészen közel, leült mellé egy kis székre, megfogta a karját, hogy abbagyja a munkát, s meg akarta csókolni a kezét.

- Hát olyan sürgős ez a hímzés?... Nekem készül újévi ajándéknak?... Én már megvettem a tiédet... Találd ki, mit.

Rosalie szelíden kibontakozott, nem felelt, hosszasan, merően nézte Numát, hogy zavarba hozza. - Férje vonásai fáradtak, mint általában a viharos ülések után, az ernyedtt arcon, a szem meg a száj szögletében van valami, puha és egyszersmind erőszakos természetűre valló kifejezés, az ilyen ember csupa szenvedély, és nincs ereje az ellenálláshoz. A délvidéki arcokat, akár csak a tájakat, mindig verőfényben kell megnézni.

- Velem vacsorázol? - kérdezte Rosalie.

- Dehogyan... Várnak rám Durand-nál... Unalmas vacsora... Tyű, máris elkéstem - tette hozzá és felállt. - Szerencsére nem kell gálába vágni magam.

Felesége követte a tekintetével. - Kérlek, vacsorázz velem. - Dallamos hangja e kérés közben kemény lett, fenyegető, kérlelhetetlen. De Roumestan nem jó megfigyelő... Meg aztán a politikai ügyek, ugye? Haj, haj, a közéleti ember nem úgy él, ahogy szeretne.

- Akkor hát Isten veled - mondta Rosalie, s hangja ünnepélyesen csengett; gondolatban így fejezte be az istenhozzádót: így végeztetett számunkra.

Hallotta, hogy a hintó elrobog a boltozatos kijárat alatt, aztán gondosan összehajította kézimunkáját és csöngetett:

- Hívjon azonnal egy kocsit... egy fiákert... Polly, kérem a kabátom és a kalapom... Elmegyek.

Egy-kettő elkészült, s körülnézett a nagy szobában; nem sajnálta, hogy örökre elhagyja, semmi nem maradt itt öbelőle; ez a sárga brokátselyemben pompázó terem valójában olyan, mint egy szállodai szoba.

- Kérem, vigye le ezt a nagy skatulyát a kocsiba.

A közös lakásból csak a babakelengyét vitte magával.

Az angol lány, akinek a kíváncsiság már fúrta az oldalát, a kocsinál megkérdezte, hogy a kegyelmes asszony itthon fog-e vacsorázni? Nem, apjánál vacsorázik, és valószínű, hogy ott is marad éjszakára.

Útközben kétely támadt benne, vagy talán inkább valami lelkiismereti aggály. Hátha egy szó sem igaz az egészből... Ha az a Bachellery nem is lakik a London utcában... Kiszólt a kocsisnak és megadta a címet; nem igen reménykedett, de mindenképpen bizonyosságot akart szerezni.

A kocsi kétemeletes kis palota előtt állt meg; az épület teraszát télikertté alakították át. Azelőtt egy kairói tőzsdés legénylakása volt, aki tönkrement és meghalt. Látszatra egyszerű ház, leeresztett redőnyök, az ablakokat függöny takarja, a kivilágított és lármás alagsorból erős ételszag csapódik fel. Abból, hogy a három csöngetésre az ajtó magától kinyílt, Rosalie mindent tudott már. Rojtokkal díszített perzsa falikárpit mögött látni az előszoba közepéről felvezető, puhán omló szőnyeggel borított lépcsőt, a teljes lánggal égő kandelábereket. Kacagást hallott, két lépést tett előre, s azt a látványt soha többé nem bírta elfelejteni.

Az első emelet lépcsőfordulójáról ingujjban, kigyulladt arccal, felhevülve hajol le Numa, átkarolja azt a lányt, aki maga is alig fér a bőrébe. A lány kibontott haja felcícomázott rózsaszínselyem pongyolájára omlik; Numa pedig mohó hangon kiabál le:

- Bompard, hozd már a halat!

Itt kellett látnia őt, a vallás- és közoktatásügyi minisztert, a valláserkölc nagy kereskedőjét, az épületes tanok védelmezőjét, itt, ahol álarc és póz nélkül mutatkozott, s délvidéki természete kénye-kedve szerint és oly féktelenül tört ki belőle, mintha csak a beaucaire-i vásáron mulatna.

- Bompard, hozd már a halat! - ismételte utána a kis nő, szántszándékkal eltúlozva a marseille-i kiejtést. A tálalóból kilép Bompard - bizonyára ő az a rögtönzött kukta - nyakában asztalkendő, két karján óvatosan visz egy nagy tálat, s az ajtó hangos csapódására most hátrafordul.

XVIII. FEJEZET

Újév napja

- A Központi Közigazgatás küldöttsége!...
- A Szépművészeti Akadémia küldöttsége!...
- Az Orvostudományi Kar küldöttsége!...

Az ünnepi díszbe öltözött, térdnadrágos, karddal felövezett minisztériumi ajtónálló hangja komoran zengett az ünnepélyes fogadótermekben, s ahogy sorra bejelentette a tisztelgőket, fekete ünnepi öltönyök vonultak végig a vörös színű, aranycirádáktól ékes nagy szalonon, és félkör alakban vették körül a kandallóra támaszkodó minisztert, mellette államtitkára, de la Calmette kabinetfőnök, a fürge titkárok, s néhány minisztériumi főosztályvezető, köztük Dansaert és Béchut. A küldöttségeket az elnök, vagy a testület legkorosabb tagja mutatta be, s őexcellenciája szerencsét kívánt a kitüntetésekhez, akadémiai palmaágakhoz, amelyeket a testület egyik-másik tagja elnyert, aztán a küldöttség sarkon fordult, s helyet adott a következőnek; az egyik ment, a másik jött, nagy lépésekkel érkeztek, s a fogadóterem ajtajában tolongás támadt; mert már egy óra elmúlt, és mindenkinek az otthoni családi ebéden járt az esze.

Az előcsarnokká átalakított koncertteremben a csoportokban várakozók türelmetlenül nézegetik órájukat, kesztyűjüket gombolgatják, nyakkendőjüket igazgatják, megnyúlt képpel ülnek ott, tétlenségükben, rosszkedvükben meg éhségükben unatkoznak. Roumestant is elfárasztotta ez a nagy nap. Oda volt már a tavalyi újév lángoló heve, a jövőbe meg a reformokba vetett hit, lagymatagon szónokolt, a fűtőtest, meg a kandallóban lobogó hatalmas tűz ellenére csontja velejéig átjárta a hideg, és az ablaküvegek előtt keringő, apró pelyhekben szállingózó hó olyan dermesztően és olyan könnyedén hullott az ő szívére, mint odakint a kert pázsitjára.

- A Comédie-Française küldöttsége!...

Frissen borotvált, ünnepélyes arcok, a 17. század szertartásos bókjával köszönnek, s nemes testtartásban helyezkednek el a legidősebb színész két oldalán, aki kongó hangon mutatja be a Társulatot; beszél a Társulat erőfeszítéseiről, óhajairól, csak így, pusztán: Társulat, minden jelző, minőséget kifejező szókapcsolat nélkül, ahogy azt mondjuk, Isten, vagy Biblia, mintha a világon semmi más társulat nem lenne, csak ez az egyetlen. És szegény Roumestan ugyancsak roskatag állapotban lehetett, ha ez a Társulat - amelybe kékreborotvált álla, petyhüdt arca, köznapian előkelősködő modora olyan jól beleillett, hogy ő maga is egyik tagjának látszott - nem ajzotta fel hangzatos színpadi frázisokkal teli ékesszólását.

De hát egy hete már, hogy Rosalie otthagyta; olyan volt, mint a játékos, aki elvesztette talizmánját. Félt, egyszerre elfogta az az érzés, hogy szerencséje túlméretezett hozzá képest, s minden pillanatban összezúzhatja. Azokat a középszerű embereket fogja el néha ilyen szorongás, szédülés, akikhez a szerencse kegyes volt, de Numánál még súlyosbította a félelem az elkövetkezendő szörnyű botránytól, a válópertől, amelyet Rosalie mindenáron meg akart indítani; hiába járt utána, küldözgette a leveleket, ostromolta elcsépelet könyörgésekkel, s fogadkozott neki. A látszat kedvéért azt híresztelték el a minisztériumban, hogy Roumestanné azért költözött apjához, mert anyja és húga a közeljövőben elutazik; de ezt senki se hitte el, s az előtte elvonuló arcokból, bizonyos különösen nyomatékos mosolyokból, a túlzottan meleg kézszorításokból a boldogtalan Numa észrevette: hogyan tükröződik az ő esete a szánalom, a kíváncsiság és a gúny visszfényében. Még a kishivatalnokok is, akik zsakettben és redingot-

ban jelentek meg a fogadáson, tudtak már a dologról; hivatali szobákban tréfás dalocskák terjedtek, amelyekben a Chambéry szó a Bachellery névvel rímelt s egyik-másik segédhivatali tisztviselő, aki nem volt megelégedve az újévi jutalommal, magában dúdolgatta, miközben mélyen meghajolt őexcellenciája előtt.

Két óra. És a küldöttségek még egyre tisztelegnek, a hó már vastagon áll az utcán, s a láncos férfiú a sorrenddel mit sem törődve jelenti, ahogy éppen következnek:

- A Jogtudományi Kar küldöttsége!...
- A Zeneakadémia küldöttsége!...
- Az állami támogatásban részesülő színházak küldöttségei!...

Cardaillac jött az élükön, nyilván a három csőd árán szerzett jogon. Roumestannak kedve lett volna öklével belevágni ennek a léha és felelőtlen alaknak az arcába, - akinek a kinevezése oly súlyos kellemetlenségeket okozott neki - ahelyett, hogy végighallgassa a szép beszédet, amelyet meghazudtolt a kegyetlenül gúnyos tekintet. Erőszakolt udvariassággal mondott köszönetet az igazgatónak, szavainak felét keményített nyakkendője nyelte el.

- Meg vagyok hatódva uraim... *mn mn mn...* a művészet fejlődése *mn mn mn...* iparkodni fogunk, hogy még jobban...

Kimenet Cardaillac odaszólt a többieknek:

- Szegény Numánknak ólomból a szárnya...

Mikor a küldöttségek kivonultak, a miniszter és a tekintélyes tisztviselők leültek a szokásos lakomához. Tavalý ilyenkor jókedv és lelkesedés uralkodott az asztalnál, most mindenkire ránehezedett a miniszter szomorúsága, bizalmasainak rosszkedve, akik valamennyien nehez-
teltek rá egy kissé, mert féltették az állásukat. Az a botrányos pör éppen a Cardaillac-vita közepére fog esni, s lehetetlenné teszi Roumestant a kabinetban, hiszen ma, a reggeli fogadáson az Élysée-palotában a köztársasági elnök a maga öreg, katonás, nyers és szűkszavú beszédmódján azt mondta neki: - Piszkos ügy ez, kedves miniszter úr, piszkos ügy... - Bár nem ismerték egészen pontos részletességgel ezt az államfői kijelentést, amely egy ablakmélyedésben hangzott el egészen halkán, a minisztériumbeli urak úgy érezték, hogy főnökük szerencséjével együtt az ő napjuk is leáldozik.

- Ó, asszonyok! asszonyok! - dünnyögte a tudós Béchut tányérja fölött. Calmette a hivatalban eltöltött harminc év után most elmélázva gondol arra, hogy nyugalomba vonul, miként Tircis;²⁵ a kiváló Lappara pedig azzal szórakozik az asztal végén, hogy Rochemaure-t ijesztgeti:

- Vicomte, gondoskodjunk magunkról... Egy hét se telik bele és kiakolbólítanak bennünket.

A miniszter elérzékenyült, könnyekbe fúló hangon köszönti az újévet és kedves munkatársait, s a társaság szétszéled. Méjean maradt utolsónak, barátjával még kétszer-háromszor végigjárja a termet, de egyiknek sincs bátorsága megszólalni. Aztán ő is búcsúzik. Bármennyire szeretne volna Numa, hogy ezen a napon ott legyen mellette Méjean, akinek egyenes jelleme önvád-ként nehezedett rá, de bátorította és erősítette is; Méjean újévi látogatásokat akart tenni, jókívánásokat és ajándékokat átadni, s ebben Numa éppoly kevésbé akadályozhatta meg, mint ahogy nem tilthatta volna meg az ajtónállónak, hogy odahaza, családi körben leoldja kardját és levesse térdnadrágját.

---

²⁵ Vergilius latin költő művében szereplő, gyönyörűen éneklő pásztor.

Milyen magányos ez a miniszteri palota! Mint vasárnap a gyár, mikor a gépek némán és mozdulatlanul állnak. És mindegyik helyiségben, lent és az emeleten, dolgozójában, ahol hiába próbált írni, szobájában, ahol kitört belőle a zokogás, mindenütt az az apró pelyhű januári hó kavargott a széles ablakok előtt, elfátyolozta a láthatárt, s még dermedtöbbsé tette a nagy csendet.

Ó, a nagyság nyomorúsága!...

A falióra négyet ütött, egy másik felelt rá, s utána még sok-sok óra kongott az elhagyatott, hatalmas méretű palotában, ahol mintha semmi más nem élne, csak a múlt idő. Megrémült attól a gondolatától, hogy itt kell maradnia estig, szemtől szembe a bánatával. Vágyott arra, hogy felmelegedjék egy kis barátságtól, egy kevés gyöngédségtől. A sok fűtőtest, a tűzben égő óriási hasábok nem bírják felmelegíteni, otthonná tenni a házat. Egy pillanatig a London utcára gondolt... De megfogadta ügyvédjének - mert az ügyvédek már működésbe léptek -, hogy amíg a pör el nem kezdődik, nyugton marad. Hirtelen egy név ötlött fel benne: És Bompard? Vajon miért nem jött el?... Általában, ünnepnapok délelőttjén ő jelent meg elsőnek, arcán nagyapai mosoly sugárzott, s mint egy újévi tündér, dúsan meg volt rakodva; virágcsokrokat, bonbonnal teli zacskókat hozott Rosalie-nak, Hortense-nak, Le Quesnoy-nénak. A meglepetések költségét természetesen Roumestan fedezte, de az élénk képzeletű Bompard ezt elfelejtette, és Rosalie, bár nem állhatta, mégiscsak meghatódott, ha arra gondolt, mennyi nélkülözésbe kerülhetett a szegény ördögnek ez a gavalléros figyelmesség.

- Hátha elmennék hozzá? Együtt ebédelhetnénk...

Hát már ide jutott? Csengetett, levetette a frakkot, a rendjeleket, kitüntetések, és gyalog nekivágott a Bellechasse utcának.

A Szajna partját és a hidakat belepte a hó, de mikor a *Carrousel*t elhagyta, sem a földön, sem a levegőben még nyoma se látszott a hónak. A hópihék eltűntek az úttesten robogó kocsik sűrű tömegében, a járdákon nyüzsgő, a kirakatok és omnibuszpénztárak előtt tolongó tömeg közt. Ez a mozgalmas ünnepeste: a kocsisok és rikkancsok kiabálnak a kirakatokból kiáradó fények összevisszaságában, a Jablohkov-lámpák²⁶ lila világába beleolvad a gázlámpák sárgás pislogása és a nappali világosság utolsó derengése; elringatta Numa bánatát, mintegy beleömlesztette az utca mozgalmasságába, miközben a Poissonière körút felé haladt; itt lakott a hajdani cserkeszfőnök immár húsz esztendeje, mióta Párizsba érkezett, mert mint a nagyfantáziájú emberek, általában ő is ragaszkodott lakóhelyéhez.

Senki se látta még Bompard lakását, de ő gyakran beszélt róla, valamint a kertjéről, meg a műtárgyairól; ezekért jár ő annyit a Drouot Palota árveréseire.

- Nézzen el hozzám valamelyik délelőtt egy szelet sültre - ezzel a fordulattal hívta vendégeit, és bőkezűen osztogatta a meghívásokat, de ha valaki komolyan vette és elment, senki sem volt a lakásban, s a látogató csak a portásba ütközött, aki kioktatta, s papírral eldugaszolt csengőt és szakadt csengőzsinórt talált. Lappara és Rochemaure egy álló esztendeig eredménytelenül igyekezett behatolni Bompard-hoz; ki akartak fogni a csodálatos találmányai közt élő provence-in, aki bámulatos leleménnyel védelmezte lakása titokzatosságát, olyannyira, hogy egy nap a bejáratnál a téglákat is kiszedte a falból, s e torlasz mögül szól ki a látogatókhoz:

- Kétségbe vagyok esve, kedves barátaim... Gázömlés... Éjszaka nagy robbanás volt.

---

²⁶ Paul Sadozhkov (1847-1894) Franciaországba származott orosz tudós találmánya.

Roumestan számtalan emeleten ment fel, hosszú folyosókon bolyongott, belebotlott egy-egy leleményesen rejtőzködő lépcsőfokba, megzavarta a cselédszobák zsvivajgását, s pihegett, mert a célhoz jutott nagy férfiú dicső lábai már rég elszoktak a lépcsőn való felkapaszkodástól; végül is a falra akasztott nagy mosdótálba ütközött.

- Kit vetett ide a sors? - recsegte egy ismerős hang.

Az ajtó lassan nyílt ki, mert egy fogas is rá volt szerelve, amin ott lógott a bérlő egész téli és nyári ruhatára; a szoba nagyon kicsi, s Bompard, minden millimétert kihasználta, így aztán kénytelen volt fürdőszobáját a folyosón elhelyezni. Mikor barátja belépett, egy kis vaságyon feküdt, homlokán bíborszínű süveg, valami Dante-féle főveg, amely a hírneves látogató láttára hegyesre nyúlt az ámuldozástól:

- Lehetetlen!

- Beteg vagy? - kérdezte Roumestan.

- Én beteg!... Sohase vagyok beteg.

- Hát akkor mit csinálsz?

- Láthatod, összefoglalom önmagammat. - S aztán magyarázatként hozzáfűzte: - Annyi terv nyüzsög az agyamban, annyi találmány. Néha szétszóródom, eltévedek... Az ágyban egy kissé megint önmagamra találok.

Roumestan keresett egy széket, de csak egyetlenegy talált, az is az éjjeli szekrény szerepét töltötte be, rajta egy csomó könyv meg újság, s legfelül egy rozoga gyertyatartó. Leült az ágy szélére.

- Mért nem mutatkoztál?

- Ugyan, ne tréfálgj... A történetek után nem találkozhatom többé a feleségeddel. Gondold csak meg! Ott álltam előtte, kezemben a vagdalt tőkehalas tál... Rendkívüli hidegvér kellett ahhoz, hogy el ne ejtsem.

- Rosalie elköltözött a minisztériumból - mondta zavartan Roumestan.

- Hát nem békültetek ki?... Csodálom.

El se tudta képzelni, hogy Numa felesége, az az okos asszony... Mert hát végre is mi ez az egész eset? Semmiség...

Numa félbeszakította:

- Nem ismered őt... Hajthatatlan... szakasztott az apja... Északi faj, barátom... Nem olyanok, mint mi, akiknek a legnagyobb dühünk is hadonászásban, fenyegetőzésben hullik szét, egy-kettő, s már vége... Ők mindent elraktároznak magukban, s ez rettenetes.

Arról hallgatott, hogy Rosalie egyszer már megbocsátott neki. Aztán, hogy szomorú gondolatait elűzze, azt mondta:

- Öltözz fel... Elviszlek vacsorázni...

Mialatt Bompard a folyosón az öltözködés előkészületeit végezte, a miniszter szemlét tartott a padlásszobában; a helyiséget egy tetőablak világította meg, s egyszersmind a hólé is becsurgott rajta. Szánalom fogta el, ahogy nézte ezt a nyomorúságot, a meszelt papírral bevont nyirkos deszkafalat, a rozsdamarta kis vaskályhát, ahol ebben a hidegben sem égett tűz, s ő, aki megszokta a minisztériumi palota gazdag kényelmét, azt kérdezte magától, hogyan lehet itt élni.

- Hát a kertet láttad-e? - rikkantotta vidáman Bompard a mosdótájból.

A kert három platánfa lombtalan koronájából állott, de csak akkor lehetett látni, ha az ember felállott a szoba egyetlen székére.

- És a kis múzeumom?

Néhány csorba holmit nevezett így, címkével ellátva álltak egy deszkán: volt ott egy téгла, aztán keményfából készült rövid pipa, egy rozsdás penge meg egy strucctojás. De a téгла az Alhambrából való, a késsel egy híres korzikai bandita állt több ízben vérbosszút, a pipába be volt vésve: *Marokkói fegyenc pipája*, s a megkövesedett tojás egy szép álm megsemmisülését jelképezte, mindazt, ami a sarokban egymás hegyén-hátán heverő néhány lécs- és öntöttvasdarabon kívül a Bompard-féle keltetőgépből megmaradt.

- No de most jobb ötletem van ennél, öregem... Csodálatos, milliókat jövedelmező gondolat, csak még nem lehet beszélni róla.

- Mit nézegetsz ott...? Az...? Az a magisteri oklevelem... Igen, na, a *Hagymalion Társaság*-ban.

A *Hagymalion Társaság* azt a célt tűzte ki, hogy a Párizsban időző délvidékiek minden hónapban egyszer fokhagymát egyenek; így aztán nem felejtik el sem a honi illatot, sem pedig a kiejtést. A Társaság roppant kiterjedt szervezettel rendelkezett; volt ott díszelnök, elnökök és alelnökök, magiszterek, questorok, cenzorok és kincstárnokok, s mindegyik kapott egy rózsaszín papíroson kiállított, fokhagymavirágban végződő, ezüstszalaggal díszített oklevelet. Ez az értékes okirat a falon függött különböző színű, eladó házakat kínáló hirdetések, vasúti falragaszok közepette; Bompard szerette elnézegetni őket, »hogy önértékét növelje« - így mondta nagyvonalúan. Ott volt egymás mellett: *eladó kastély, százötven hektár rét, vadászterület, patak, halastó... Szép, kisebb méretű, birtok Touraine-ban, szőlő, lucernás, vízimalom... Körutazás: Svájc, Olaszország, Lago Maggiore és a Borromei-szigetek...* Ha ezeket szemlélte, úgy fellelkesedett, mintha a legcsodálatosabb tájak látképei lennének kiakasztva. Azt képzelte, hogy ott jár, s ott is volt.

- Te nagy kópé! - Roumestan hangjában egy kis irigykedés is érződött, hogy ez a nyomorult képzelődő ily boldog a kacatjai között. - Neked aztán remek fantáziád van... Na, kész vagy...? Gyerünk... Farkasordító hideg van nálad.

Néhány kanyarulat a fényárban úszó, jókedvű emberektől nyüzsgő körúton, s a két barát már ott ül egy nagy vendéglő különtermének bágyasztó, sugárzó melegében, az osztrigák már fel vannak nyitva és a pezsgőspalackot is óvatosan kidugaszolta a pincér.

- Egészségedre, pajtás... Egészséget és boldogságot...

- Igaz is - mondta Bompard - még meg se csókoltuk egymást.

Összeölelkeztek az asztal felett, s bármilyen cserzett volt is a cserkeszvezér bőre, Roumestan egészen felvidult. Reggel óta vágyott arra, hogy valakit megcsókoljon. Aztán meg annyi év óta ismerik egymást, életüknek harminc esztendeje van itt az abroszon; a finom ételek gőzéből, a drága borok csillogásából felidéztek ifjúságuk napjait, a baráti emlékeket, a futkározást, a szórakozásokat, újra olyannak látták arcukat, amilyen kölyökkorukban volt, áradozásait egy-egy tájszóval tarkították, s ez még közelebb hozta őket egymáshoz.

- *T'en souvènes, digo...?* Emlékszel, mondd?

A szomszéd szobából gyöngyöző kacagást, apró sikolyokat lehetett hallani.

- Vigye el az ördög a fehérnépet - mondotta Roumestan. - A barátság minden.

Ismét koccintottak. De a beszélgetés új fordulatot vett.

- És a kicsike? - érdeklődött Bompard, s kacsintott egyet. - Hogy-mint van?

- Á, gondolhatod, hogy azóta nem is láttam.

- Na persze... persze - felelte rá Bompard hirtelen elkomolyodva, a helyzet kívánta arc-kifejezést öltve fel.

A kárpitok mögött megszólalt egy zongora; valcerrészleteket, divatos francianégyeseket, hol vidám, hol meg epedő operettdallamokat játszottak rajta. Abbahagyták a beszédet, hallgatták a zenét, s közben aszalt szőlőt csipegettek. Numa, akinek érzései mindig egyik végtelből a másikba csaptak s kétféle arcukat volt, feleségére, a gyermekeire, az elvesztett boldogságra gondolt, s az asztalra könyökölve jó hangosan ömlengeni kezdett.

- Tizenegy évi meghittség, bizalom, szeretet... Mindez elhamvadt, eltűnt egy perc alatt... Hát lehetséges?... Ó! Rosalie, Rosalie...

Soha senki sem fogja megtudni, mit jelentett neki ez az asszony, ő maga is csak most döbönt rá, amióta elment. Milyen egyenes lélek, milyen becsületes szív. És micsoda váll, és a gyönyörű karja. - Nem afféle beszélő játékbaba, mint a kicsike. Teljesség van benne, lénye illatos, mint az ámbra, s oly finom.

- Aztán látod, pajtás, hiába, ez már így van, mikor fiatalok vagyunk, kell a meglepetés, a kaland... A gyorsan lebonyolított találkákat fűszerezi a félelem, hogy nyakon csíphetnek bennünket, az ember csak úgy iszkol felfelé a lépcsőn, ruhája a karján - mindez hozzátartozik a szerelemhez. De a mi korunkban az ember elsősorban békességre vágyik, arra, amit a filozófusok az élvezet biztonságának neveznek. Ezt pedig csakis a házasság adja meg.

Felállt, ledobta asztalkendőjét: - Na, menjünk!

- Hová megyünk? - kérdezte szenvtelen arccal Bompard.

- Az ablaka alá, mint tizenkét esztendeje... Látod, öregem, ide jutott az Egyetem Nagymestere...

A hóborította Royale téren, ahol a behavazott park a kerítés rácsai mögött fehér négyszögnek látszik, a két barát sokáig sétálgatott; tekintetük a XIII. Lajos korabeli tetők, kémények és erkélyek közt a Le Quesnoy-ház magas ablakait kereste.

- Ha elgondolkodom, hogy itt van, a közvetlen közelemben és nem láthatom! - sóhajtott Roumestan.

Bompard a latyakban állt és didergett, nem értette, mire jó ez az érzelmes séta. Hogy végét vesse, furfanghoz folyamodott; s minthogy ismerte barátja elpuhultságát és tudta, hogy a legcsekélyebb bajtól is retteg, alattomos szándékkal így figyelmeztette:

- Meg fogsz hűlni, Numa.

Roumestan megijedt, s visszakászmálódtak a kocsiba.

Rosalie ott ült a szalonban, ahol Numa először találkozott vele. A berendezés mit sem változott, s minden ugyanazon a helyen állt; a bútorzat éppoly kevésbé újul meg, mint az emberi természet, ha elér egy bizonyos kort. A barna kárpitokon egy-két kifakult ránc, a tükrök ragyogása elhomályosult, mintha pára borítaná őket, akárcsak az elhagyott tavak, amelynek vizét semmi sem zavarja fel. S a két öreg szülő arca is, ahogy a kétágú gyertyatartók fényében szokott társaságukkal ott ülnek a kártyaasztal mellett, sokkal elnyűttebbnek látszik. Az anya arca megpuffadt és elernyed, mintha az izomszálak elhaltak volna benne, az apa még

sápadtabb, mint máskor, és szomorú kék szemében a büszkeség még ridegebb. Rosalie egy nagy karosszék mellett ül, melyben a gyengén besüppedt párnák még őrzik a test nyomait - Hortense lefeküdt már, Rosalie most magában olvassa a könyvet, amelyből hűgának az imént felolvasott; a csendet a whistezők egy-egy szava, felkiáltása szakítja meg.

Rosalie kedves, fiatalkori könyvét olvassa; - az effajta természetes szépségű költészetet apja szerettette meg vele; - s a versszakok ártatlan hangjából most feléje szállnak leányévei, az első olvasmányok hamvas és mélyreható emléke.

*Eprét lombárnyas hűs tanyán
gondtalan ehetne a lány,
csacsogó forráshoz leülne,
s ha egy vidám béreslegény
megölelné - bizony szegény
szomorú szíve felderülne.²⁷*

A könyv kicsúszott a keze közül a térdére, az utolsó verssorok ott visszhangzottak lénye legmélyén, mint egy bús dal - s felidéztek boldogtalanságát, amelyről egy pillanatra megfeledkezett. Ez a költők kegyetlensége: elringatnak, megnyugtатnak bennünket, s aztán egy szóval felszakítják a sebet, amelyet már javában gyógyítottak.

Látta tizenkét év előtti önmagát ezen a helyen, mikor Numa udvarolt neki, nagy csokrokkal érkezett, s ő a maga húsz esztendejének ékességében vágyott arra, hogy szép legyen számára, s úgy leste az ablakból, ahogy a sorsát várja az ember.

Minden zug megőrizte meleg, gyöngéd és hazudozásra mindig kész hangjának emlékét. A zongora fedelén a kották között még meg lehetne találni a duetteket, amelyeket kettesben énekeltek; mintha mindaz, ami itt körülveszi, büntársa lenne elhibázott élete szerencsétlenségének. Eltűnődött, hogy milyen lehetett volna sorsa egy becsületes férfi, egy megbízható élettárs oldalán, aki nem becsvágyó, s nem akar tündökölni: - egyszerű, elvonult életükben egymást támogatva, kettesben bátran viselték volna el a bánatot, a gyászt, amíg a halál el nem érkezik.

Úgy elmerült az ábrándozásba, hogy alig vette észre, amikor a whist befejeződött és a vendégek eltávoztak; gépiesen viszonzta a barátságos és részvétteljes köszönéseket, és arra sem figyelt fel, hogy apja, aki ilyenkor esténként - minden évszakban és bármilyen volt is az időjárás - haza szokta kísélni vendégeit, most nagy léptekkel járt fel s alá a szalonban, majd megállt előtte; Rosalie csak a hangjára rezzent össze:

- Nos gyermekem, mennyire vagy? Mit határozta?

- Most is ugyanazt, édesapám.

Apja leült mellé, megfogta a kezét, iparkodott meggyőző lenni:

- Beszéltem a férjeddal... Mindenbe beleegyezik... itt maradsz mellettem, amíg anyád és hűgod távol lesz, és azután is, ha a neheztelésed még tart... De ismétlem neked, ez a válópör tisztára lehetetlenség. Remélni akarom, hogy nem indítod meg.

Rosalie fejét rázta.

---

²⁷ Lator László fordítása.

- Nem ismered ezt az embert, apám... Minden fortélyos ravaszságát fel fogja használni, hogy behálózzon, újra megszerezzen, hogy a bolondja legyek ismét; szántsándékkal a bolondja, mert elfogadom az emberi méltóság nélküli, lealacsonyodott életet... A te leányod nem olyan asszony... Teljes és megmásíthatatlan szakítást akarok, tudjon róla mindenki...

Az anya a kártyákat és a zsetonokat szedte össze a játékasztalon, s anélkül, hogy hátrafordult volna, szelíden közbeszólt:

- Bocsáss meg neki, lányom, bocsáss meg.

- Könnyű ezt mondani, ha valakinek olyan becsületes és őszinte férje van, mint neked, te nem tudod, mi az, mikor az embert fojtogatja a hazudozás és behálózza a csalás... Ő képmutató, én mondom neked. Chambéryben erkölcsről szónokol, s a London utcában dorbézol... A szó és a tett soha sincs összhangban nála... Kétfajta beszédmód, kétféle arc... Megvan benne fajtájának minden hízelgő álnoksága és csábítgatása... Szóval igazi délvidéki ember!

A kitörő harag egészen magával ragadta:

- Különben is, már megbocsátottam neki egyszer... Igen, két évvel az esküvőnk után... Nem beszéltem erről nektek, senkinek se mondtam el... Nagyon szerencsétlen voltam... És csak azért maradtunk együtt, mert ő esküvel megfogadta, hogy... De az ő egész élete csupa hitszegés... Most végeztem vele, végeztem.

Az apa abbahagyta a rábeszélést, lassan felállt és feleségéhez ment. Suttogás hallatszott, mintha vitatkoznának, s ez oly meglepő volt a parancsoló természetű férfi és az alázatos, összetört asszony közt. - Meg kell mondani neki... Igen... igen... Azt akarom, hogy megmond...

Aztán Le Quesnoy kiment; szabályos lépései, mint esténként mindig, az árkádok alól felhallatszottak az ünnepélyes, nagy szalonba.

- Gyere ide - szólt az anya, és gyöngéd mozdulattal hívta magához leányát. - Közelebb, még közelebb... - Nem merné ő ezt hangosan elmondani... És még így is, ahogy egymáshoz simulva ülnek, még mindig habozik: - Idehallgass... ezt ő akarja... Azt akarja, mondjam meg neked, hogy a te sorsod minden asszony sorsa, s anyád sem kerülte el.

Rosalie megrémült a vallomástól, sejtette ő ezt már az első szavak óta. S az a kedves, könnyekbe csukló öreg hang egészen halkán egy szomorú, nagyon szomorú történetet mondott el, mely minden részletében hasonlított az övéhez; a férj megcsalta feleségét házasságuk kezdetén, mintha csak ezeknek a nyomorult összepárosított lényeknek az lenne a jelszava: - Csalj meg, vagy én csallak meg! - s a férj siet, hogy övé legyen az elsőség, és így megóvja felsőbbrendűségét.

- Ó, anya, hagyd abba! hagyd abba!... Úgy fáj hallani...

Apja, akit annyira csodált, akit mindenkinél többre tartott, a szeplőtelen, a szilárd jellemű bíró!... De hát kik ezek a férfiak? Északon, Délen, mindegyik egyforma, árulók és hitszegők... És ő, aki nem sírt férje hűtlenségén, érezte, hogy forró könnyek lepik el a szemét apja megaláztatása miatt... Arra számítottak, hogy ezzel majd ráveszik!... Nem és százszor is nem, sose fog megbocsátani. Hát ez a házasság. Szégyen és gyalázat! Mit törődik ő a botránnyal való rettegéssel és a társasági élet törvényeivel - hiszen mindenki azon van, hogy felrúgja őket?

Anyja magához vonta, szívére ölelte, s igyekezett ezt a hitében, a legdrágább illúzióban megsebzett ifjú lelket megnyugtatni, szelíden simogatta, mintha csak ringatná:

- De igen, meg fogsz bocsátani... Úgy, mint én... Látod, ez a mi sorsunk... Ó, az első pillanatban nekem is olyan nagy volt a bánatom, bizony kedvem lett volna kiugrani az ablakon... De a gyerekekre gondoltam, a szegény kis Andréra, aki akkoriban született, aztán felnőtt és meghalt és szerette, tisztelte mindegyik hozzátartozóját... Te is meg fogsz bocsátani azért, hogy a gyereked boldog nyugalomban nőjön fel, akárcsak ti, akiknek az én bátorságom teremtette ezt meg; megbocsátasz, hogy ne legyen félárva, akin a szülők osztozkodnak, akit az egyik szülő arra nevel, hogy a másik szülejét gyűlölje és megvesse... És gondolni fogsz arra is, hogy apád és anyád már sokat szenvedett, s újabb bánat fenyegeti őket...

Hangja fulladozott, elakadt a szava. Aztán ünnepélyesen így folytatta:

- Leányom, minden bánat elcsitul, minden seb begyógyulhat... Csak egy helyrehozhatatlan szerencsétlenség van, ha meghal az, akit szeretünk...

S mint aki az elérékenyüléstől kimerült, elhallgatott, és Rosalie előtt most megnőtt anyja alakja, annyival nagyobbra, amennyivel apja kisebb lett. Neheztelt önmagára, hogy oly sokáig félreismerte, látszólagos gyöngesége mögött milyen fájdalmas csapások, mennyi magasztos és önmehtagadó lemondás lappang. És az ő kedvéért, csakis az ő kedvéért, szelíd, már-már megbocsátó szavakkal lemondott arról a bosszúperről.

- De azt ne kívánd, hogy visszatérjek hozzá... Szégyenletes lenne nekem... Elkísérem a testvéreimet Délvidékre... Aztán, később, hogy mi lesz, majd meglátjuk.

A bíró visszajött. Látta, hogy az anya öreg karjai milyen hévvel karolják át Rosalie-t, s tudta, hogy ezt a csatát megnyerték.

- Köszönöm, leányom - suttogta, nagyon meghiúsultan. Aztán, egy kis habozás után Rosalie-hoz ment, hogy mint minden este, jóéjszakát kívánjon neki. De a homlok, amely máskor oly gyöngéden hajlott felé, most elhúzódott, s a csók a hajat érte.

- Jó éjszakát, apám.

Az apa nem szólt semmit, lehajtott fejjel ment ki, hegyes válla görcsösen meg-megrándult. Franciaország legelső bírója, aki annyi vádat emelt, s oly sokszor ítélezett, az imént saját bírója előtt állt.

XIX. FEJEZET

Hortense Le Quesnoy

A parlamenti élet komédiájában oly gyakori hirtelen-fordulatnak köszönhető, hogy az a január nyolcadiki ülés, amelyen Roumestan szerencséjének össze kellett volna omlania, ragyogó diadalt hozott neki. Mikor a szónoki emelvényre lépett, hogy válaszoljon Rougeot-nak, aki metsző gúnnyal támadta az Opera vezetését, a szépművészeti ügyek botrányos állapotát, és kifejtette, milyen silány semmiségek azok a reformok, amelyeket a sekrestyés-miniszter és zsoldosai szerteszét kürtölnek - akkor értesült, hogy felesége elutazott és nem indítja meg a válópört.

Ez a jó hír, amelyről csak ő egymaga tudott, sugárzó magabiztosságot adott válaszában. Hol gőgös volt, hol kedélyes, hol meg ünnepélyes, célzásokat tett a suttogva terjedő rágalmakra, arra, hogy sokan várják a botrányt.

- Nem lesz botrány, uraim!...

S a hangsúly, amellyel ezeket a szavakat kiejtette, élénk csalódást keltett a zsúfolt karzat kíváncsi szépei közt, akik erős izgalmakra áhítozva azért jöttek ide, hogy megnézzék, hogyan falják fel az állatszélidítőt. De Roumestan szétmarcangolta Rougeot felszólalását, a Dél diadalmaskodott az Északon, ismét meghódította Galliát, s mikor a miniszter kimerülten, izzadtan, berekedve lelépett az emelvényről, büszkén vette tudomásul, hogy pártja, amely az imént oly hideg, szinte ellenséges volt, miniszterársai, akik azzal vádolták, hogy kompromittálta őket, most ünneplik, lelkes bókokkal halmozzák el. S a siker mámorában újra meg újra végighullámozott benne a nagy megkönnyebbülés, hogy felesége elállott a pörtől.

Oly erőteljesnek és túlradónak érezte magát, mintha súlyos tehertől szabadult volna meg, és Párizsba visszatérve eszébe jutott, hogy elnéz a London utcába. Ó, csak mint barát, hogy megnyugtassa azt a szegény gyereket, aki az interpelláció következményeitől éppen úgy félt, mint ő, s oly bátran viselte egymástól való száműzetésüket: ákom-bákom betűkkel rótt kedves kis leveleket küldözgetett neki - látszott, hogy az írást rizsponnal szárította fel - napról napra beszámolt mindentről, ami vele történt és türelemre, óvatosságra intette.

»Nem, ne gyere el, szegény drágicám... írnék neked, gondolj rám... Erős leszek«.

Ezen az estén az Operában nem volt előadás, és Numa, míg a pályaudvar és London utca közti rövid utat megtette, kezében szorongatta a kis kulcsot, amely két hét óta annyiszor kísértésbe hozta, s azt mondogatta magában:

Hej, hogy fog örülni!

Halkan nyitotta ki és csukta be az ajtót, s hirtelen sötétség vette körül; nem gyújtották meg a gázt. E hanyagság miatt a házból gyászos, özvegyi hangulat áradt, s ez hízelgett Numának. A lépcső szőnyege elnyelte gyors lépései zaját, s így észrevétlenül érkezett a japán kelmével bevont szalonba; a kárpitok bájosan mesterkéltszínárnyalata oly jól illett a kicsike arany-színűre festett hajához.

- Ki az? - kérdezte a díványról egy csengő, ingerült hang.

- Én, a teremburáját!...

Sikoltás, az alkony homályában féhéren villan a visszahajtott alsószoknya, az énekesnő egy ugrással rémülten talpon terem, a szép Lappara pedig mozdulatlanul, megsemmisülten mered

a szőnyeg virágaira, hogy ne kelljen miniszterére néznie, s még annyi ereje sincs, hogy rendbehozza magát. Itt nem lehetett tagadni. A pamlag még lihegett.

- Aljasok! - hörögte Roumestan. Állati düh fojtogatta, ilyenkor az ember nem is annyira ütni, inkább marcangolni, harapni szeretne.

Ismét kint volt az utcán, maga sem tudta hogyan, a saját szilaj indulatától való félelem hajtotta. Néhány nap előtt ugyanezen a helyen, ugyanebben az időben feleségére sújtott le a sértő, aljas áruházi, és sokkal fájóbb, meg nem érdemelt sebet ütött rajta; de ez neki eszébe se jutott, őt csak a vele megesett méltatlanság foglalkoztatta. Ilyen becstelenség még sose történt a nap alatt. Lappara, akit ő úgy szeretett, mintha a saját fia lenne, és ez a semmirekellő kis teremtés, akiért még a politikai pályáját is kockára tette.

- Aljasok!... aljasok! - ismételte fennhangon a néptelen utcán; az eső szitálva hullt, hidege átjárta és a legbölcsebb okoskodásnál is jobban lecsillapította.

- Tyű, de átáztam...

Futva ment az Amsterdam utcába, a legközelebbi bérkocsiállomásig; ezen a környéken a pályaudvarra sűrűn befutó vonatok miatt mindig nagy a tolongás, s ő nekiütközött d'Espalion tábornok merev, feszesen álló ingmellének.

- Bravó, kedves barátom... Nem voltam ott az ülésen, de hallottam, hogy alaposan odatüzelt közénk a fene...

Esernyője úgy mered fölfelé, akár a kard, s az esernyő alatt az öreg parázsló szeme és hegyesre nyírt szakála, mintha egy szerencsésen eltöltött estéről vallana.

- A teremtésit neki - mondja aztán Numához hajolva dévaj bizalmaskodással - eldicsekedhetik, hogy ismeri a nőket, el ám.

Numa rábámult, azt hitte, gúnyolódik vele.

- No, igen, emlékszik, mikor a szerelemről vitatkoztunk... önnek volt igaza... A szépnemnek nemcsak a tejfelesszájúak tetszenek... Van ám valakim... Így még nem bolondult utánam senki, az istenfáját... Még huszonöt éves koromban sem, amikor kikerültem a Katonai Akadémiáról...

Roumestan már a bérkocsija ajtaját fogta, úgy hallgatta ezt a vén kecskét; azt hitte, hogy mosolyog rá, pedig szörnyű grimaszba torzult az arca. A nőkről való elmélete oly rendkívüli módon omlott össze... Dicsőség, lángész, ugyan! nem az a fontos nekik... Elcsigázott volt és megcsömörlött, sírni szeretett volna, aztán aludni, hogy ne kelljen gondolkoznia, s ne lássa maga előtt azt az alávaló lányt, ahogy ott állt előtte bárgyú mosollyal, félig meztelenül és teste még reszketett a megszakított csóktól.

De napjaink zaklatottságában az órák összefolynak, s kergetik egymást, akár a hullámok. Azt remélte, hogy otthon majd jól pihenhet, de a minisztériumban újabb csapás várt rá: sürgöny érkezett, Méjean kinyitotta a távollétében és most mély megilletődéssel nyújtotta át.

Hortense halálán van. Látni akar. Jöjj gyorsan, özvegy Portalné.

Egész irtózatossá önzése feltört egy kétségbeesett felkiáltásban:

- Amilyen odaadó lelket veszíték el vele!...

Aztán feleségére gondolt, aki ott van a haláltusánál; Portal néni sürgönyözött helyette. Most sem engesztelődött meg, valószínű, hogy sohasem is fog. Pedig ha Rosalie akarná, ő igazán új életet kezdene mellette, az ostoba bolondságokból kijózanodva, becsületes, mondhatni szigorú

erkölcsű, otthonülő ember lenne. Már rég elfeledte a sok rosszat, amit elkövetett, és igazságtalansággal vádolta feleségét hajthatatlanságáért. Az éjszakát azzal töltötte, hogy átnézte beszéde nyomdai lenyomatát, de több ízben abbahagyta, és felháborodott vagy ironikus, mennydörgő vagy metszően gúnyos leveleket fogalmazott piszkozatban annak a gaz Alice Bachellerynek. Méjean is virrasztott a titkári hivatalban, emésztette a bánat, s a feszült, kitaró munkában keresett feledést. Numát kísértette most ez a szomszédság, s valóságos kínszenvedést érzett, hogy nem adhatja neki elő a csalódását. De hát akkor be kellett volna vallani, hogy újra csak elment oda, s azt is, hogy milyen nevetséges helyzetbe került.

Mégse bírt teljesen hallgatni róla, és reggel, mikor Méjean kikísérte a pályaudvarra, egy csomó más utasítással együtt azt a megbízatást is kapta, hogy bocsássa el Lapparát állásából.

- Nem fogja váratlanul érní, higgye el... Tetten értem, a világ legsötétebb hálátlanságát követte el... És ha meggondolom, milyen jó voltam hozzá, igen, annyira mentem, hogy a...

Hirtelen félbeszakította magát. Mégsem mondhatja el a szerelmes Méjeannak, hogy Hortense kezét két férfinak is odaígérte. Nem magyarázta tovább a dolgot, kijelentette, hogy ilyen hitványul erkölcstelen embert többé nem óhajt a minisztériumban látni. Különben is, gyötrelmesen fáj neki a világ kétszínűsége. Hálátlanság, önzés... Szeretne hátat fordítani mindennek, otthagyni a dicsőséget, a közügyeket, Párizst, ör szeretne lenni egy világítótornyban, amely kopár sziklán áll mélyen bent a tengerben.

- Rosszul aludt az éjszaka, kedves főnököm - mondta Méjean az ő szokásos nyugalomával.

- Nem, nem... Úgy van, ahogy mondom... Undorodom Párizstól.

Megállt a peronon és utálkozó mozdulattal fordult vissza a világváros felé, melybe a vidék belezúdítja minden nagyravágását, minden mohóságát, bugyborékoló és szennyes telítettségét, s aztán azzal vádolja, hogy romlott és fertőzött. Numa félbeszakította magát és keserűen kacagott.

- Hiszi-e, hogy ez itt ni, hogy üldöz engem!...

A Lyon utca sarkán egy nagy szürke falon, amelyen visszataszító szelelőlyukak ásítottak, fent, a második emeletnél egy szánalmas trubadur éktelenkedett, alakját a téli nedvesség és a proletárház minden szennye kék, sárga meg zöld színfoltokba mosta össze, de még mindig kivehető volt a tamburinos nyegle és diadalmas mozdulata. A párizsi reklámban gyorsan változnak a hirdetések, az egyiket a másikra ragasztják. Ám, ha ilyen óriási méretűek, valamelyik végük mindig kilátszik, s két hét óta a miniszter Párizsban mindenütt szembetalálta magát hol egy karral, hol egy lábszárral, a kalpag tetejével, vagy a saru felkunkorodó orrával, s üldözték, fenyegették, akár csak a provence-i mesében a feldarabolt és szerteszétszórt testű áldozat, aki minden egyes porcikájával rákiált gyilkosára. Itt teljes nagyságban nyúlt fel előtte ez a gyászos mázsolmány, s amint megpillantotta a fagyos reggelben, látta a sorsát: ezen a helyen kell végigszenvednie minden mocskot, amíg egy utolsó szélroham szét nem tépi, le nem hasogatja; megmutatta a szerencsétlen trubadur sorsát, aki most már örökre ott kallódik Párizs alvilágában, s már nem tud onnan szabadulni; a lecsúszottaknak, a hazátlanoknak, a félnótásoknak és azoknak a dicsőség-hajhászoknak a farandoleját vezeti, akikre a kórház, a közös sír, vagy a boncoló-asztal vár.

Roumestan beszállt a vasúti kocsiba, az álmatlanul eltöltött éjszaka hidege és az a látvány a csontja velejéig hatolt; a fülke ablakából dideregve nézte a külváros szomorú látványát, a vashidakat, amelyek utcákat szelnek át, ahol a víz patakokban ömlik, a magas házakat, a nyomor e kaszárnyáit, ahol a sok-sok ablak rongyokkal van teleaggatva, a fakó, komor, szurtos reggeli arcokat, a görnyedt hátaikat, a mellre szorított karokat, amelyek melegíteni vagy takarni

akarnak, a fogadók sokfajta cégérét, a lecsapódó füstöt okádó gyárkémenyek erdőjét, aztán kezdődnek a külváros első gyümölcsösei, talajukon feketélik a humusz, alacsony vályogházakat lát, a téli hidegben összehúzózkodó kis kertekbe bezárkózott villákat, bokrokat, amelyek oly kopárak, mint a kioszk kopasz deszkája, vagy mint a léckerítés és távolabb tócsákkal teli utakat, ahol csöpögő szekérponyvák haladnak, rozdsaszínű szemhatárt, az elhagyott mezőkön röpködő varjakat.

Behunyta szemét, hogy ne kelljen látnia az Északnak ezt az elszomorító téli táját, amelyet a vonatfüty elnyújtott, panaszos hanggal járt be, de lecsukott szemhéja alatt a gondolatok csak nem derültek fel. - Az a semmirevaló teremtés még oly közel van hozzá, s a kötelék, amivel a lány magához fűzte, még bomladozásában is úgy összeszorította a szívét: eszébe jutott, mi mindent tett érte, milyen sokba kerül egy színházi csillag kitartása hat hónapon át. Minden talmi a színházi világban, különösképpen a siker; annyit ér, amennyi pénzért megvásárolták. Pénz a tapsolóknak, szabadjegyek, ebédek, vendégeskedés, ajándékok az újságíróknak, a hírverés mindenfajta formája, a csodás virágcsokrok, amelyeknek láttára a színésznő elérzékenyül, s aztán meztelen karjai közé, szaténruhájának mély kivágásához öleli a virágokat; vagy amikor a turnékon oly lelkesen ünnepli a tömeg, s hazakíséri szállására, az erkélye alatt megszólaló éjjeli zene - megannyi eszköz, hogy a közönséget mogorva közönyéből felrázzák, s mindegyiket busásan meg kell fizetni.

Fél esztendeig mindig nyitva tartotta az erszényét, és sose alkudozott, ha a kicsike diadalairól volt szó. Részt vett a hivatásos tapsolók vezetőjével és az újságok reklámsinálóival folytatott megbeszéléseken, ott volt, mikor a virágáros asszonnyal értekeztek, akinek csokrait az énekesnő meg az anyja - természetesen a virágáros háta mögött - háromszor is felfrissítette, új szalagot kötve rá, mert ezek a bordeaux-i zsidónők piszkosan kapzsiak, furfangosak voltak. Ezért maradtak otthon naphosszat, ócska göncökben lődörögtek, a fodros szoknyához ujjast vettek fel, s kitaposott báli cipőben jártak; Numa is gyakran így találta őket, többnyire kártyáztak és szitkozódtak, mint a csepűrágók, amikor a ponyváskocsin utaznak. Már jó ideje, hogy nem zavartatták magukat előtte. Ismerte a színésznő minden fogását, arcának minden kis fintorát, ennek a modoros és piszkos délvidéki nőnek eredendő durvaságát, tudta, tíz évvel idősebb a színpadi koránál, s hogy Ámor nyilának ívére emlékeztető örökös mosolyát megőrizzé, esténként úgy alszik el, hogy koralinnal bekent száját a két szélén felpackeli...

Mikor gondolata ehhez a képhez ért, őt is elnyomta a buzgóság, de bizony az ő szája alvás közben nem hajlott ívalakban fölfelé, éppen ellenkezőleg, vonásai megnyúltak az undortól és a fáradtságtól, s testét a teljes gőzzel rohanó gyorsvonat lökései, rázkódása, érces kattogásai zötyögtették.

Valeince!... Valeince!...

Kinyitotta szemét, mint a gyermek, akit anyja szólít. Itt már Dél-Franciaország kezdődik, a szélűzött felhők közt itt is, ott is előbukkan az ég kifürkészhetetlen, mély kéksége. Az ablaküveget napsugár melegítette, és a fenyők közt csenevész olajfák fehérlettek. Megnyugvás volt ez az érzésekre oly fogékony délvidéki kedélynek, s a tájjal együtt gondolatai is teljesen megváltoztak. Már sajnálta, hogy olyan keményen bánt el Lapparával. Tönkreteszi annak a szegény fiúnak a jövőjét, bánatot okoz az egész családjának, és miért? Egy semmiségért - ahogy Bompard mondta. Csak egy mód van arra, hogy jóvátegye ezt a dolgot, s Lappara távozása a minisztériumból ne tűnjön kegyvesztettségnek: a Becsületrend érdemkeresztje. S a miniszter elnevette magát arra a gondolatra, hogy a *Hivatalos Közlönyben* meg fog jelenni Lappara neve ezzel a megjegyzéssel: rendkívüli szolgálataiért. Végeredményben csakugyan rendkívüli szolgálatot tett, amikor főnökét abból a lealacsonyító viszonyból kiszabadította.

Orange!... Montélimar, meg a mandulássüteménye!... A zengő hangokat élénk mozdulatok kísérik. A pincérek, az újságárosok, a váltóőrök mind rohannak, szemük kidülled. Egészen más nép ez, mint az a másik, harminc mérfölddel távolabbra; és a Rhône, a széles Rhône hullámzik, mint a tenger és csillog a napfényben; a nap bearanyozza Avignon csipkézett bástyáit, s harangjai, amelyek Rabelais ideje óta szólnak, tiszta, csengő hangjukkal üdvözlik Provence nagy fiát. Numa letelepedett az étkezőbe cipó, pástétom meg egy üveg hegyvidéki nerte-i bor mellé, amitől még a párizsi is délvidéki tájszólásra vidul.

De a hazai levegőben akkor pezsdült csak fel igazán, mikor Tarasconnál a fővonalról átszállt a kis vicinálisra, amely egyes vágányon halad Provence földjén eperfák és olajfák lombjai közt, s a vonatajtókat nádlevelek súrolják. Mindegyik vasúti kocsiban énekelnek, minden pillanatban megáll a vonat, hogy áteresszenek egy nyáját, fölvegyenek egy elkésett utast vagy egy csomagot, amelyet béres hoz loholva. Az utasok és a parasztasszonyok, akik arles-i pártában álldogálnak az ajtó előtt vagy a kút kövénél sulykolják a ruhát, köszöngetnek egymásnak, diskurálnak. Az állomásokon kiabálás, lökdösődés, az egész falu népe összecsiszódott; a katonasághoz bevonuló legényt kísérik ki, vagy egy leányzót, aki a városba megy szolgálni.

- Ej, ej lelkem, csak nem még búcsúzás nélkül... Oszt jól viseld ám magad!

Sírnak, ölelgetik egymást, és ügyet se vetnek a csuklyás kolduló barátira, aki a korláthoz támaszkodva mormolja a Miatyánkot, aztán, hogy semmit se kapott, nagy dühösen áll tovább, s míg hátán megigazítja a tarisznyát, azt pusmogja:

- Na, ennek a Miatyánknak is fuccs!

Szavait meghallották, a könnyek már felszáradtak, s mindenki hahotázni kezd, leghangosabban maga a csuhás. Roumestan behúzódott a fülkéjébe, hogy elkerülje az ünneplést; gyönyörködött ebben a temérdek vidámságban, a sasorrú, barna, szenvedélytől és kópéságtól ragyogó arcokban, a magas termetű, nyalka legényekben, a lányokban, akik ámbraszínűek, mint a muskotályszőlő hosszúkás szemei, s akik idővel fekete, naptól összeaszott anyóakká töpörödnek, s remegő mozdulataik mintha a sír porát kavarnák fel. Hahó! Gyerünk! Előre... Csak előre! Igen, ez az ő népe, a mozgékony, barna és ideges provence-iak, ez a tücsök nép; örökké ott lebzselnek az ajtó előtt és mindig énekelnek.

S ő maga is közéjük való; hol volt már a reggeli nagy kétségbeesés, az undor, a szerelmi bú - elsöpörte a mistral első fuvallata, amely harsogva száguldott végig a Rhône völgyében, belekapaszkodott a vicinálisba, feltartóztatta útjában, maga előtt kergetve mindent; a hegyeket a távolba tolt, a fák lehajoltak, mintha futnának előle, még a napig is felnyúlt és időnként hirtelen elsötétítette, a távolban pedig, a széltől korbácsolt napsütésben Aps városának épületei ott lapultak az Antoninusok régi tornya körül - így szorong a viharban a gulya a legvénebb bika körül kint a camargue-i legelőn.

A pályaudvarra érkező Numát a mistral fenséges trombitaszava üdvözölte. A család finom érzésű tapintatból, amellyel Numa tökéletesen egyetértett, titokban tartotta jövetelét, hogy elkerüljék a dalárdákat, a zászlókat, az ünnepélyes küldöttségeket. Csak Portal néni várta, méltóságteljesen trónolt az állomásfőnök karosszékében, lába alatt a melegítő. Amíg magában üldögélt, pirosposzsgás ábrázata egész derűs volt, de mihelyst megpillantotta unokaöccsét, arca kétségbeesett lett, fehér hajfonatai alatt valósággal megduzzadt, karjait kitárta és zokogni, siránkozni kezdett:

- Jaj, jaj nekünk, micsoda szerencsétlenség!... Egy ilyen szép, kedves teremtés!... És milyen jó!... milyen szelídke... A számtól is elvontam volna a falatot érte...

Úr Isten! Hát meghalt?... gondolta Roumestan, s most döbbsent rá, hogy miért is indult el ő erre az útra.

A néni hirtelen félbeszakította panaszos kántálását és hidegen, parancsoló hangon szólt oda Ménicle-nek, aki ottfelejtette a lábmelegítőt, a parázssal teli üstöt: - Ménicle, a plüss! - Aztán az őrzőgő fájdalom valamennyi skáláján végigfutva részletezte Hortense erényeit, hangos sikongások közepette kérdezve a Mindenhatótól és az Úristen angyalaitól, miért nem inkább őt szólították el a szegény gyermek helyett, s jajveszékélő kitöréseivel meg-megrázta Numa karját, amíg rátámaszkodva apró, méltóságteljesen lassú lépésekkel a kocsihoz ment.

A kocsi lassan haladt a Berchère út kopár fái alatt a száraz gallyak és kéregdarabok forgatagában, amelyet a mistral kemény alomként szórt a hírneves utas elé: a fordulónál, ahol a hordárok ki szokták fogni a lovakat, Ménicle-nek többször is rittyenteni kellett ostorával - úgy látszik, a két pára erősen meg volt rökönyödve, hogy a nagy embert ilyen közönyösen fogadják. Roumestan egyre csak arra az iszonyú hírre gondolt, amit most, az előbb közöltek vele; megfogta a néni két kivörösödött kezét, aki egyre törölgette a szemét és halkán megkérdezte:

- Mikor történt?

- Mi?

- Mikor halt meg szegény leányka?

Portal néni felugrott a dagadó párnákról:

- Hogy meghalt?... Szent Isten!... Hát ki mondta neked, hogy meghalt?...

S aztán mély sóhajjal tüstént hozzátette:

- Sajnos, szegényke, nem húzza már sokáig.

Ó, nem, már nem sokáig. Fel sem kelt, feje egyre csak ott pihent csipkés vánkosokon, és szegény lesoványodott arca napról napra felismerhetetlenebb; égő pirosság borítja, szeme és orra körül kék vonalak. Elefántcsont színű két keze elnyúlik a batiszt ágyneműn, egy kis fésű meg tükör van mellette, s időnként lesimítja szép barna haját; órák hosszat maradt így, s rekedt hangja oly nehezen tör elő, hogy nem is beszél, tekintete révetegen kalandozik a fák koronáin, s a Portal-ház régi kertje fölött boltosodó tündöklő, kék égen.

Az alkony bíborfényel önti el a szobát; ez az álmodozó mozdulatlanság már olyan régóta tart, hogy Rosalie megszólal:

- Alszol?

Hortense fejét rázza, mint aki el akar üzni egy gondolatot.

- Nem aludtam, és mégis álmodtam... Azt álmodtam, hogy meghalok. Éppen a világ szélén álltam és áthajoltam a másik világba, Ó! annyira áthajoltam, hogy majdnem lezuhantam... Még láttalak téged meg a szobám egy-egy részét, de már ott voltam, a másik oldalon, s nagyon meglepődtem, hogy az élet milyen csöndes a halottak nagy lármájához képest: ott olyan a zsidóság, mint a méhkasban, csapkodnak a szárnyak, zümmögés hallatszik, mint a hangyabolyban, és az a morajlás, amit a tenger hagy a nagy kagylók belsejében. Mintha a halál még népesebb, tülekedőbb lenne, mint az élet... És olyan erős volt az a zúgás, hogy úgy éreztem: mintha a két fülem most hallana először, mintha új érzékszervet fedeznék fel önmagamban.

Lassan beszélt, rekedt, sípoló hangon. Aztán rövid hallgatás után beteg tüdeje nagy erőfeszítésével bánatos hévvel folytatta:

- Mindig elragad a képzeletem... Képzeltetből az első díjat Hortense Le Quesnoy kapja, állandó lakóhelye Párizs.

Zokogás hallatszott, aztán ajtócsapódás fojtotta el.

- Látod - mondta Rosalie - anya ment ki... Fájdalmat okozol neki.

- Szándékosan... minden nap egy keveset... hogy egyszerre ne legyen olyan sok - felelt halkán Hortense.

A régi vidéki ház folyosóján végigszáguldott a mistral, ott jajveszékelt az ajtók alatt, és dühödten rázta őket. Hortense mosolygott:

- Hallod?... Ó, én úgy szeretem... Az az érzésem, mintha messze járnék... messzi országokban... Szegény drágám - mondta aztán, s megfogta nővére kezét és fáradt mozdulattal ajkához emelte - milyen galibát csináltam én neked, pedig nem akartam... lám, a kicsi az én hibám miatt délvidéki lesz... sose fogod nekem megbocsátani, te *Franciote*.

A szél harsogásába most belehasított a lokomotív füttye, s Hortense összerezzen.

- Á, a hétórai vonat...

Mint a betegek és a rabok, ő is ismerte a környék legcsekélyebb részét is, mozdulatlanságra kárhóztatott életéhez tartozik, mint a látóhatár ott vele szemben, meg a fenyőerdő és az ódon, roskatag római torony a domboldalon. Attól kezdve, hogy a vonat hangját meghallotta, aggodalom látszott rajta és türelmetlenség, folyvást az ajtót leste. Végül belépett egy cseléd.

- Jól van - szólt Hortense élénken, s aztán rámosolygott nővére: - Egy percre, leszel szíves... Majd aztán behívlak.

Rosalie azt hitte, hogy pap jön látogatóba, magával hozva templomi latinságát és rettenetes vigasztalását. Lement a kertbe, ebbe a jellegzetesen délvidéki bekerített telekre, ahol nincs virág, az utakat puszpáng-bokrok szegélyezik és magas, szívós ciprusok adnak árnyékot. Amióta betegápoló, mindig ide jön friss levegőt szívni, elrejtteni könnyeit, lecsillapítani görcsösen vonagló fájdalmát. Ó, mennyire érti már anyja szavait:

- Csak egy helyrehozhatatlan szerencsétlenség van, ha elveszítjük azt, akit szeretünk.

Eltűnt a többi fájdalom, asszonyi boldogságának megsemmisülése. Csak a szörnyű, kikerülhetetlen, a napról napra közeledő végre gondolt egyre... Talán most ütött az órája, mikor a búcsúzó vörös nap az ablaküvegen időzik még, de a kert már árnyékba borul, s a szél fent oly panaszosan süvít; itt csak hallani, érezni nem. Kimondhatatlan szomorúság és aggodalom fojtogatta. Hortense, az ő Hortense-a!... több a testvérnél, szinte a leánya, anyai érzését ő lobbantotta fel először.

Torkát zokogás szorongatta, de könnye nem volt. Kiáltani szeretett volna, segítséget kérni - kitől? Az ég, ahová a kétségbeesettek föltekintenek, oly magasan van, olyan messze, olyan hideg, mintha az orkán fényesre csiszolta volna. Vándormadarak vonultak sebesen a magasan, rikoltozásuk, szárnyuhogásuk akár a vitorlák csattogása. Hogyan érhetne el egy földi hang az ég közömbös, néma magasságába?

Mégis megkísérelte, s arcát a fény felé fordította - amely már felszökött a régi ház tetejére és onnan is menekülni készült - könyörgött ahhoz, akinek úgy tetszett, hogy elrejtőzzék és beburkolózzék a mi fájdalmaink és panaszaink előtt, ahhoz, akihez egyesek homlokukat a földre hajtva, bizakodva imádkoznak, mások tébolyodottan, reszkető karokkal keresnek, vagy lázadozva öklükkel fenyegetnek, s megtagadják, hogy megbocsáthassák kegyetlenségeit. És ez a káromlás, ez a tagadás is imádság...

A házból szólították. Rosalie megrettenve sietett be, az aggódó félelemnek már abban az állapotában volt, amikor a legkisebb zaj is megrázza egész lényünket. A beteg egy mosolyával hívta ágyához; mintha sokáig beszélt volna, ereje kimerült, hangja elhagyta.

- Egy kívánsággal fordulok hozzád, drágám... Tudod, azzal az utolsó kívánsággal, amit a halálraítéltnak is teljesítenek... Bocsáss meg férjednek. Rossz volt, méltatlanul viselkedett veled szemben, de légy elnéző és térj vissza hozzá. Tedd meg ezt énérétem, édes nővérem, szüleink kedvéért, akiket a válásod kétségbeejt... szükségük lesz rá, hogy ott álljatok szorosán mellettük, s hogy gyengédséggel vegyétek őket körül. Numa olyan életteljes, csak neki sikerül egy kissé felvidítani őket... Ugye, rendben van? Megbocsátsz...

- Ígérem - felelt Rosalie. Büszkeségének feláldozása milyen csekélység ahhoz a jóvátehetetlen szerencsétlenséghez képest... Ahogy ott állt az ágy előtt, egy pillanatra lehunyta szemét, hogy magába fojtsa könnyeit. Kezére egy reszkető kéz nehezedett. Numa ott volt előtte, meghatottan, szánalmasan, s gyötörte a túlradó érzés, amelynek nem mert hangot adni.

- Csókoljátok meg egymást! - mondta Hortense.

Rosalie odanyújtotta homlokát és Numa félénken egy csókot lehelt rá.

- Nem, nem... nem így... öleljétek meg egymást, mint a szerelmesek...

Numa zokogva ölelte magához feleségét, az est ráborult a nagy szobára, szánalomból aziránt, aki visszavezette őket egymáshoz. Ez volt Hortense utolsó életmegnyilvánulása. Ettől kezdve magába süllyedt, fásult volt és közömbös minden iránt, ami körülötte történt, nem válaszolt a közlő elmúlást sirató kétségbeesésre, amelyre nincs is válasz, és fiatal arcára rámeredett a fojtott és büszke harag: azoknak az arcán látni ezt a kifejezést, akik életvágyukhoz mérten nagyon korán hálnak meg, és még nem jutottak el a végső kiábránduláshoz.

XX. FEJEZET

A keresztelő

Hétfőnként tartják Apsban a hetivásárt. Nagy nap ez.

A városba vezető széles és kihalt arles-i és avignon-i országutak, amelyeket a por úgy lep el, mint a frissen esett hó, még jóval hajnal előtt benépesülnek; nyikorogva baktatnak a szekerek, a tyúkok ketrecekben kotkodácsolnak, a futkározó kutyák ugatnak, csobogó záporként vonul el egy-egy nyáj, és a szökdécselő állatok magukkal sodorják a pásztor hosszú malaclopóját. És a hajcsárok rekedt ordítózása, akik lihegve szaladnak barmaik után, a füttykös puffanása az állatok rücskös vékonyán, meg az ostoros lovaspásztorok - az egész karavánt lassanként elnyeli a kapu, amelynek csipkézett oromzata mintha a csillagos eget díszítené. Aztán a menet szétáramlik az alvó várost körülfogó sétányon. És Aps összevissza háztetőivel, sűrű farácsú ablakaival, a töredezett és rozoga lépcsők felett most valóban régi római és szaracén jellegű város. Az álmos emberek és állatok összekeveredett tömege csendben telepszik le az ezüst törzsű nagy platánok tövében, kiárad az országútra, be egészen a házak udvarába, és az alom meleg szaga elvegyül a fű meg az érett gyümölcs illatával. És mikor Aps felébred, azt látja, hogy mindenfelől előzönlötte ez az óriási mozgalmas és lármás vásár, mintha az egész falusi Provence, az emberek és az állatok, a gyümölcs és a gabona felkerekedett volna, hogy éjnek idején elárassza a várost.

A falusi gazdagság csodálatos kirakatát tárta fel; évszakok szerint más és más volt. Narancs, gránátalma, aranyszínű birsalma, berkenye, zöld és sárgadinnyék az emberemlékezet óta kijelölt helyeken garmadával, halomban, ezrével tornyosodnak a pultokon; a barack, füge, szőlő összepréselődik a szállítókosarakban a zsákba tömött főzelékek mellett. A bárányok, a gidák meg a selymes, rózsaszínű malacok bánatosan álldogálnak a léckerítés mögött. A járomba fogott ökrök kettésével lépkednek a vevők előtt, a bikák tajtékzó orral rángatják a vaskarikát, amely a falhoz köti őket. Arrább temérdek ló, a kis camargue-i lovak - elkorcsosult arabfajta - csak úgy ficáncolnak, barna, fehér vagy vörhenyes sörényük egymásba vegyül, s ha nevükön szólítják őket: hé, Lucifer...! Hé! Estérel! előjönnek, s elropogtatják a zabot a csikósok kezéből, akik térden felül érő csizmájukban a pampákra is odaillenének lóhajcsárnak. Odább a sok-sok baromfi: tyúkok, gyöngytyúkok pirosas lábuknál kettésével összekötve feküsznek a sorban ülő asszonyok előtt, és szárnyukkal a földet csapkodják. Majd a halvásár következik: száraz kaporágyon eleven angolnák feküsznek, a Sorgue-ból meg a Duranceból kihalászott pisztrángok pikkelyei a haldoklás szivárványszíneiben csillognak. A piac végén frissen hántolt fából készült lapátok, vasvilla- meg gereblyényelek meredeznek az ekék és a boronák közt, akár egy száraz téli erdő.

A bástya mentén, a sétány másik oldalán a kifogott szekerek kettős sorban állnak, kirajzolódnak a fedelet tartó abroncsok, a ponyvák, a magas szekéroidalak és a poros kerekek; a szabadon maradt részen pedig a sokaság tolong, nehézkesen hullámszik; különféle tájszólással szólongatják egymást, veszekednek, alkudoznak; hallani itt finomkodó és mesterkelt provence-i beszédet, amelyhez valósággal hozzátartozik a fej- és vállrándítás meg a merész arcjáték és a sokkal keményebb, csaknem spanyolos hangzású languedoc-i tájszólást. A filckalapok, az aries-i és a venaissin-i párták kavargása, a nyüzsgő és tolongó vásárlók meg eladók tengernyi tömege időnként szétválík, amikor egy megkésett szekér kiabálások közepette nagy keservesen lépésben nyomul előre.

A város polgári lakossága alig mutatkozik, lenézi ezt a paraszt áradatot, pedig eredetiségét és gazdagságát ennek köszönheti. A parasztok reggeltől estig az utcákon lődörögnek, megállnak

a boltok előtt, bekandikálnak a szíjgyártókhöz, a csizmadiákhoz és az órásokhoz, a városháza tornyán megbámulják azt a kis figurát, amelyik az órákat üti meg az üzletek kirakatait, s a kávéházak aranyozása és tükrei elkápráztatják őket, akárcsak a Ptolomeusok palotája Theokritosz tehénpásztorait.

Egyesek a patikából jönnek ki, csomagokat és nagy fiaskókat hoznak, mások - egész lakodalmas menetre való - az ékszerészhez térnek be, s ravasz alkudozás után kiválasztják a hosszú függőjű fülbevalót meg a menyasszonyi nyakláncot. És a kemény szoknyák, a naptól cserzett vad arcok, a mohó sürgölődés arra emlékeztetnek, amikor a nagy forradalom idején a királpárti felkelők elfoglaltak egy-egy vendée-i várost.

Ezen a délelőttön, február harmadik hétfőjén az élénkség éppolyan nagy és a tömeg éppolyan sűrű volt, akárcsak a legszebb nyári időben - nyárias a felhőtlen ég is és a melegen sütő nap. Az emberek csoportokba verődve beszélgetnek és hadonásznak; de adásvételről alig esik szó, most olyan eseményt tárgyalnak meg, amely miatt a kereskedés teljesen háttérbe szorul; ez az esemény minden tekintet és valamennyi fejet, az ökrök nagy szemét és a kis camargue-i lovak nyugtalan fülét is a Szent Perpétua-templom felé fordítja. Ugyanis a vásárban elterjedt a hír és a kedélyekben valósággal a tőzsdei *hausse* izgalmát idézte elő, hogy ma keresztelik Numa fiacskáját, azt a kis Roumestant, akinek világrajöttét három héttel ezelőtt olyan nagy örömujjongással fogadták Aps városában és az egész provence-i délvidéken.

Sajnos, a nagy családi gyász miatt elhalasztott keresztelőt hasonló illendőségi okokból mintegy titokban tartották meg, s ha a Szent Perpétua lépcsőjén nem üldögél az a néhány vén banya Baux vidékéről, akik minden hétfőn egy kis piacot rendeznek ott, a hegyekben szedett szagos füvekből, szárított gyógynövényekből: a keresztelői szertartás valószínűleg észrevétlenül folyt volna le. Amikor az öregasszonyok észrevették, hogy Portal néni hintója megáll a templom előtt, tüstént riasztották a fokhagymás kofákat, akik a sétány egyik végétől a másikig mindenütt ott ténferegnek, le s fel járnak, és karjuk tele van aggatva fénylő füzérekkel. A fokhagymaárusok értesítették a halpiacot, s a templomhoz vezető utcán csakhamar valóságos vásári zaj és nyüzsgés támadt.

Körülfogták Ménicle-t, aki egyenesen ült a bakon mély gyászt viselt, karján és kalapján fekete fátyol, és a kérdezősködésekre csak néma és egykedvű vállrándítással válaszolt. De a tömeg csak azért is makacsul várakozott, és a kereskedő utcán keresztben lógó cégfeliratos kartonszalagok alatt egymás hegyén hátán szorongtak, szinte kinyomták egymásból a szuszt; a bátrabbak felkapaszkodtak a sarokkövekre, és minden tekintet a templom főkapujára meredt: végre megnyílt.

Akár a tűzijáték, olyan diadalmasan röppent fel a dallamos »Ó!«, de a kiáltás beléjük rekedt, mikor megpillantottak egy magas, feketeruhás öregembert, aki sehogy se illett keresztapának, mert nagyon szomorú és siralmasan összetört; karonfogva vezette Portal nénit. A derék hölgy csak úgy feszített a büszkeségtől, hogy komaságba került a Legfőbb Törvényszék elnökével, s nevük együtt szerepel a plébánia anyakönyvében, de egyszersmind elszomorította az újkeletű gyász és azok a szomorú érzések, amelyeket a templom az imént felkeltett benne. A sokaság csalódott, amikor meglátta ezt a komor párt; mögöttük lépkedett mély gyászban, kesztyűsen Aps nagy fia, megdermesztette ez a négy gyertyavilágnál tartott keresztelő, amelyen rajtuk kívül senki sem volt, zenekíséret helyett csak a kicsike rikoltozott, akire a szertartás latinsága és a kopasz kis fejére lötytyintett szenteltvíz fölöttébb kellemetlen hatást tett. A báméskodók komor hangulatát hamarosan szétoszlatta egy tenyeres-talpas, nagy darab dajka, aki fel volt pántlikázva, mint egy díjnyertes állat a mezőgazdasági kiállításon, és egy díszes, csupa csipkéből és fehér hímzésből álló kis csomagot vitt a melléhez szorítva; a kiabálás újra a magasba röppent, mint a görögtűz, és az öröm ezernyi lelkes felkiáltásban szikrázott szét.

- *Lou vaqui...* itt van... nézd! Nézd!

Roumestan meglepetten állt meg egy percre fent a legfelső lépcsőn, hunyorgott a kápráztató napfénytől és nézte ezeket a cigány képű arcokat, a fekete nyájnak ezt a nyüzsgését, melyből tomboló szeretet áradt feléje, s bár hozzá volt szokva a lelkes ünnepléshez, ez közéleti pályafutásának egyik legmegrázóbb jelenete volt, részegítő büszkeség, amelyet az új, de már nagyon mélyen belevésődött apai érzés nemesített meg. Beszélni akart, de aztán úgy gondolta, hogy a templom előtere nem alkalmas hely erre.

- Szálljon fel, dada - mondta a békés külsejű burgundi nőnek, akinek fejőstehénre emlékeztető szeme rémülten tágra meredt; míg a dajka könnyű terhével belesüppedt a hintó párnáiba, Numa odaszólt Ménicle-nek, hogy sebesen hajtson haza az átalúton. De roppant zsvivaj volt rá a felelet:

- Nem, nem... Körbe!

A »körbe« azt jelentette, hogy az egész piacot meg kell kerülni.

- Gyerünk hát körbe! - jelentette ki Roumestan, de előzetesen kérdő pillantást vetett apósára; meg szerette volna kímélni ettől az ujjongó kísérettől. Az ócska kocsi váza csak úgy recsegett, ropogott, ahogy megindult az utcán, onnan a sétányra kanyarodott, a tömeg lelkesen éljenzett, saját kiáltásaival tüzelte magát, a lelkesedés önkívületi állapotába került, s lépten-nyomon feltartóztatta a lovakat, akadályokat állított a kerekek elé. A leeresztett ablakú hintó lépésben haladt az éljenzések, a magasba lendített kalapok, lobogó kendők, a piacból kiáramló meleg lehelet és szag között. Az asszonyok izzó, bronzszínű arcukat a kocsi ablakáig nyújtották, s ha sikerült meglátniok a kicsi fejkötőjét, felkiáltottak:

- *Diou! lou bèu drôle!*... Istenem! be gyönyörű gyerek!...

- Szakasztott az apja, ugyi?

- Neki is már olyan Bourbon-orra van, oszt milyen uras a tartása...

- Mutasd aranyom, mutasd azt a szép férfi-pofikádat.

- Be takaros a lelkem...

- Enni való kis angyal...

- Hej, drágaságom...

- Fürjecském...

- Báránykám...

- Gyöngycsibém...

- Gyémántom...

Sötét szemük lángja elborította, nyaldosta a csecsemőt. De az egyhónapos kisbaba nem ijedt meg. Felébredt a lármára, feje a rózsaszín párnán nyugodott, s merev, kitágult pupillájú cicaszeme nézdegélt, szája szélén két csepp tej, így bámult nyugodtan, és szemmel láthatóan örült a kocsi ablakainál bekandikáló fejeknek, az egyre növekvő lármanak, amelybe hamarosan belevegyült az emberek kiabálásától felzaklatott állatok mekegése, bögése, káricsolása; Roumestant meg a sarját a kinyújtott nyakak, a tátogó csőrök, a nyitott szájak iszonyatos teljes zenekara üdvözölte. S míg a többiek a kocsiban két kézzel fogták be zúgó fülüket, a kis emberpalánta meg se rezzent; hidegvérűsége még az öreg tanácselnököt is felderítette. - Ez a gyerek aztán igazán közéleti embernek született - mondta.

Azt remélték, ha kikerülnek a piacról, sikerül megszabadulniuk, de a tömeg egyre követte őket és nőttön-nőtt, az Új utcából hozzácsatlakoztak a takácsok, seregestül jöttek a szövönők, s megjelentek a Berchère úti hordárok. A kereskedők otthagyták boltjukat és futólépésben közeledtek, a Fehérek Klubjának erkélye zsúfolva volt emberekkel, s csakhamar özönlöttek mindenfelől, zászlókat lengetve, a dalárdák, felzendült a karének, fújták a trombitákat, mint amikor a városba érkező Numát fogadják, csak hogy ez a rögtönzött ünnepély vidámabb volt a szokásos diadalmenetnél.

A Portal-ház legszebb szobájának fehér faburkolata, vérvörös selymei már egy évszázados korra tekintenek vissza, itt fekszik Rosalie egy pamlagon elnyúlva, s tekintete ide-oda jár az üres bölcső és a napsütötte, néptelen utca között, türelmetlenül várja, hogy a kicsit hazahozzák. Finom vonásairól, vértelen, elcsigázottságtól és könnyektől megviselt arcáról - amelyen most mégis valami megkönnyebbülés látszik - le lehet olvasni élete legutóbbi hónapjainak történetét. A szakítást férjével, Hortense halálát, s végül azt, ami mindennél több, gyermeke születését. Mikor ez a nagy boldogság beköszöntött, már nem is számított rá, hiszen oly sok csapás törte meg, s úgy érezte, hogy ő már nem bír életet adni. Az utolsó napokban egyre azt képzelte, hogy nem érzi a bebörtönzött, parányi lény türelmetlen mozdulatait, s a bölcsőt meg a teljesen kész babakelengyét valami babonás félelemből eldugta, csak angol komornájának mondta meg: - Ha keresik a babaholmit, maga tudja, hol van.

Behunyt szemmel, összeszorított fogakkal feküdni a kínok ágyán, ahol hosszú órákat ötpercenként fájdalmas sikoly szakítja meg, elszenvadni az áldozat sorsát, drágán fizetni meg minden örömet - ez semmiség, ha a szenvedések végén ott a remény, de micsoda gyötrelmem, ha a végén kudarcra készülünk fel, mikor az anya csaknem állati jajveszékeltése a csalódott anyaság zokogásával vegyül össze. Félholtan, vérezve, ernyedtsége mélyén Rosalie azt ismételtette: - Meghalt... meghalt... - S aztán egyszerre csak meghallotta az újszülött idétlen hangját, azt a nyivákoló lélegzést, a világosság köszöntését. És milyen túlradó gyöngédséggel felelt rá:

- Kicsikém!...

Élt. Odahozták neki. Övé ez a kapkodva lélegző, szédülő, gyámoltalan, szinte vak kis lény; ez a csöpp eleven hús ismét az élethez kapcsolta őt, s ha magához vont, testének lázát enyhítő üdeség oldotta fel. Vége a gyásznak, a kinnak! Az ő gyermeke, az ő fia, testet öltött benne a vágy, a bánat, amely tíz esztendőn át emésztette, s égő könnyeket csalt a szemébe, ha a más gyermekére nézett; övé ez a picike, akit előzetesen már annyit csókolgatott rózsás, drága gyermekarcocskákon! Ott volt mellette, és új meg új elragadtatás, meglepetés forrása, valahányszor ágyából a bölcső felé hajol, félrehúzza a muszlinfüggönyt, s nézi az alvó újszülöttet: milyen fázósan, összezugszorodottan fekszik, s a lélegzését is alig lehet hallani. Rosalie azt akarja, hogy mindig a közvetlen közelében legyen. Ha kiviszik a szobából, aggodalom fogja el, számolja a percek, de ilyen nyugtalan még sose volt, mint most, a keresztelő reggelén.

- Hány óra? - kérdezi pillanatonként. - Milyen régen elmentek már... Istenem, be sokáig tart...

Le Quesnoy-né otthon maradt a lányával, s most csillapítgatja, bár ő is aggódik egy kissé, hiszen a két nagyszülő úgy szívébe zárta az első, az egyetlen kisunokát: a csecsemő a remény fényével deríti fel gyászukat.

A közeledő, egyre hangosabban zúgó lárma csak növeli a két nő nyugtalanságát... Várnak. Figyelnek... Ének, puskadörrenés, kiabálás, zúgnak a harangok. Az angol lány kinéz az ablakon és hirtelen hátrafordul:

- Ez a keresztelő, kegyelmes asszony!

Igen, a felkelésnek is beillő tolongás, ez a kannibáli harci üvöltözés a keresztelői menet.

- Ó, a Délvidék, a Délvidék - mondja elrémülve a fiatal anya. Reszket, hogy ebben a zajongó csődületben még agyonnyomják az ő picikéjét.

De nincs semmi baj. Itt van elevenen, gyönyörűség ránézni, kurta kis karjaival hadonászik és olyan nagy a szeme; hosszú-keresztelőruhát adtak rá, annak a másiknak a ruháját, a hímzés meg a csipke mind Rosalie keze munkája, s neki most két fiacskája van ebben a kis lényben, az élő meg a halott.

- Nem sírt egyszer sem és nem is szopott - erősítgeti Portal néni, s míg a néni az ő színes elbeszélőmodorában előadja diadalmenetüket a városban, a régi házban, amely most a dicsőség hajléka lett, csapkodják az ajtókat, a cselédek szaladnak a kapu aljába, ahol pezsgő gyümölcslével kínálják a muzsikusokat. Felharsannak a trombiták, az ablaküvegek csak úgy rezegnek. Le Quesnoy-ék, a két öreg lesétál a kertbe, hogy minél távolabb legyenek, hiszen ez a vigasság most olyan gyötrelmes nekik. Roumestan az erkélyre készül, szónokolni. Portal néni Pollyval, az angol komornával gyorsan átmegy a szalonba, hogy meghallgassák.

- Tessék mán megfogni egy kicsit a babát! - kéri Rosalie-t a dada, akit a vademberek kíváncsisága feszít. És Rosalie boldog, hogy egyedül maradhat, ölében gyermekével. Az ablakból látja, hogy a szél lobogtatja a zászlókat, s látja a sűrű tömeget, amely lélegzetét visszafojtva figyeli az ő szónokló nagy emberét. A beszédből csak foszlányok, egy-egy szó érkezik el hozzá, és főként annak a megkapó, megindító hangnak a csengését hallja, s fájdalmasan borzong össze a temérdek keserűség emlékeitől, amit ez az oly ügyesen hazudozó és ámító ékesszólás okozott neki.

Most már vége, a csalódások és sebek őt már nem érhetik el. Gyermeke van. Ez a szó összegezi minden boldogságát, minden álmát.

A drága, csöpp lényt mintegy pajzsként szorítja melléhez, s talán feleletet, valami hasonlóságot keres az alaktalan és még vázlatos arcocskában; a tétova vonások, amelyek mintha egy simogató kéz nyomai lennének a lágy viaszban, máris érzéki és erőszakos száját, kalandokat szimatoló, hajlott orrot, puha és szögletes alakú állat sejtetnek, és Rosalie halkán, egészen közletről kérdezgeti:

- Te is hazudozni fogsz? Egész életedben csalsz másokat és önmagadat, összetöröd a jámbor szíveket, akiknek csupán az a vétjük, hogy hisznek benned és szeretnek téged...? Te is olyan könnyelműen és kegyetlenül felelőtlen leszel, igazi életművész, s ágalsz, mint ária közben az operaénekes? Te is kereskedni fogsz a szavakkal, s nem törödsz az értékükkel, - nem fontos, hogy megegyeznek-e gondolataiddal - neked is csak az lesz a fő, hogy csillogjanak és csengjenek?

Szája csókot lehelt a csecsemő fülecskéjére, amely mögött pihés haj simult!

- Belőled is egy kis Roumestan lesz, mondd?

Odakint az erkélyen a szónok eljutott a lelkesedés csúcspontjára, a nagy ömlengésekből csak a délvidékiesen hangsúlyozott kezdő szavakat lehetett kivenni:

- Az egész lelkem... A vérem... Erkölcs... Vallás... Haza... - Szavait a hallgatóság hurrájai kísérik. Ezek az emberek az ő lelki hasonmásai, Roumestan jótulajdonságai és hibái testesülnek meg a forrongó, mozgékony, tengerként háborgó Délvidékben, ebben a tengerben, melynek sok-sok hulláma mind őt tükrözi.

Még egy utolsó éljen, aztán hallani, hogy a tömeg lassan széteszlik. Roumestan homlokát törölgetve jön vissza a szobába, mámorosan a diadalától; fölhevítette az a kimeríthetetlen

szeretet, amellyel a nép körülvette. Feleségéhez hajolt és őszinte, túlradó érzéssel csókolta meg. Úgy érezte, hogy jó hozzá, olyan gyöngéd Rosalie-hoz, akár a házasságuk elején, s nem bántotta a lelkiismeret, és nem maradt benne neheztelés.

- Na?... Mit szólsz hozzá, eléggé ünneplik a kis uraságot?

Aps nagy szülötte letérdelt a pamlag előtt, úgy játszadozott gyerekével, odanyúlt a kicsi ujjakhoz, amelyek mindenbe belekapaszkodnak, meg a levegőben rúgkapálózó kis lábcskákhoz. Rosalie összeráncolt homlokkal figyelte, próbálta önmagában meghatározni ezt az ellentétes, meghatározhatatlan jellemet. Aztán, mintha csak megtalálta volna a nyitját, élénk hangon megszólalt:

- Numa, hogy is van az a közmondás... A minap hallottuk Portal nénitől... Vigasság az utcán... Hogy is van?...

- Hja, igen... *Gau de carriero, doulou d'oustau...* Vigasság az utcán, bánat odahaza.

- Igen, igen - mondta Rosalie, s tekintete most nagyon elmélyült.

Aztán egyenként ejtette ki a szavakat, mintha ködarabokat hullatna az örvénybe, s életének minden keservét belesűrítve lassan ismételte a közmondást, amellyel egy egész faj jellemezte, meghatározta önmagát:

- Vigasság az utcán, *bánat odahaza...*

Vége